

STAROVĚDA BIBLICKÁ.

VZDĚLAL

DR. MELICHAR MLČOCH,

RYTÍŘ RADU BOŽÍHO HROBU JERUSALEMSKÉHO, KNÍŽ. ARCIB. KONSISTORIALNÍ
RADA, VEŘEJNÝ, ŘÁDNÝ PROFESSOR BIBLICKÝCH STUDÍ STARÉHO ZAKONA
A JAZYKŮ SEMITSKÝCH NA C. K. BOHOSLOVECKÉ FAKULTĚ V OLMOUCI.

ČÍSLO XXVIII. — ZA ROK 1888.

V PRAZE.

NÁKLADEM DĚDICTVÍ SV. PROKOPA.

1888.

Předmluva.

Chce-li kdo spisovatelům řeckým a římským rozuměti, musí se přede vším seznámiti se starovědou Řekův a Římanů. —

Chce-li kdo buď popisovati aneb kresbou, malbou, řezbou nějakou řeckou neb římskou buď věc, buď osobu, buď dějepisný výjev znázorniti, musí nezbytně znáti zřízení, mravy a obyčeje, jakéž se v té které době ustálily v životě domácím, státním a náboženském národů těch klassických.

Přikročí-li kdo k popisování aneb k znázornění zmíněných věcí beze znalosti starovědy klassické, nemá takový spis, takové znázornění žádné ceny v očích znalce skutečných poměrů starobylých.

Bohudíky neodvází se nikdo tak snadno něco z dějin klassických národů popisovati, neb znázorňovati bez důkladné znalosti starožitností klassických, dobře věda, že dějiny a starověda národů těch nejsou věci tak neznámou; také toho dosahli umělci řečtí a římskí svými uměleckými díly, že pozdější věkové nemohli a nemohou si libovolně v ohledě tom vésti.

Jinak má se věc s názorňováním věcí, osob a dějinných událostí národů *východních*, k nimž spisovatelé Písma svatého buď mluvili, buď o nichž zmínku jen učinili. Krajiny východní byly až do nejnovějšího věku Europeanům téměř nepřístupny hlavně pro příčiny politické a pro náboženský fanatismus. Starověda biblická ležela až do 16. století téměř ladem; a i potom zůstávaly zprávy a popisy toho kterého cestovatele nebo spiso-

vatele bez účinku na lid vůbec a na výtvarné umělce zvláště. Lid křesťanský s radostí naslouchal dějepravě biblické a představoval si osoby, věci a scény biblické tak, jakoby okoli jeho bylo dějištěm biblickým; méně dovední umělci z lidu znázorňovali scény biblické tak, jak si je sami představovali, aneb jak si toho přál neb naporučil ten, který umělci práci dával; podle znázornění staršího řídilo se mladší pokolení.

Umělci pak na slovo vzatí, zvláště malíři, mezi nimi na příklad i Rafaël, Rubens a j. znázorňovali úmyslně scény biblické libovolně bez ohledu na věrnost historickou. Obdivovatelé děl jejich cenili pouze správnou anatomii, soulad barev, vhodné skupení osob a t. d., vůbec věci pouze *zvnější* a pominuli nedostatek věrnosti historické — nedostatek ceny *vnitřní*. Vedli si právě tak, jako když někdo na spisu historickém cení pouze krásné písmo, dobrý inkoust, pevný papír, vzletný sloh a promíjí spisovatelí, že události popisuje docela jinak než jak v pravdě se staly.

(Viz na příklad na str. 2. poznámku 2., — na str. 134. pozn. 5., — na str. 135. pozn. 7., — na str. 137. pozn. 3., — na str. 224. pozn. IX., — na str. 225. stať 3., 4., — na str. 225. pozn. XI., — na str. 226. pozn. XII., — na str. 228. pozn. 8.)

Dle děl proslulých umělců, zvláště malířů spravovali se a spravují se dosud mladší pokolení a neodchylují se od nich ani u věci, která věrnosti historické odporuje.

Odtud není divu, že vyobrazení výjevů biblických, která tomu kterému vydání Písma svatého připojena jsou, věrnosti historické docela nevyhovují, ba na mnoze jí odporují. — Novou cestu nastoupilo v ohledu tom ilustrované vydání Písma svatého od Dra. Reischla »Die heiligen Schriften des alten und neuen Testaments«, Regensburg 1884—1885.; obsahuje ilustrace věcné dle skutečnosti.

Takto ilustrovaného vydání Písma svatého postrádá dosud literatura česká; i lze se nadíti, že nebude ho dlouho postrádati, jelikož v nejnovější době možno jest snadno si zaopatřiti vyobrazení egyptských a asijských památek umění výtvarného (srov. na str. 5. a 6. »Památky« umění výtvarného).

Že znalost starovědy biblické jest vedle důkladné znalosti jazyka hebrejského nezbytně potřebna i překladatelí a vykla-

dateli Písma svatého, jest na bíledni. Srov. na př. na str. 244. pozn. 4. »arcus pravus« = luk klamný — zrádný; na str. 128. stať 3. »speculum« = průzor.

Oslavuje se moudrost zákonodárců rozličných starých národů, především národů klassických Řekův a Římanů; vynáší se humanita věku nejnovějšího zvláště co do práva trestního. Avšak porovnáme-li zákonník Mojžíšův s nimi, jest nám uznati, že moudrost jeho ostatní daleko převyšuje, že jest to moudrost, ku které ani nejmoudřejší zákonodárci nejvzdělanějších národů nedospěli; — že jest to moudrost nadlidská — Božská; a co do povahy trestního práva zvláště, nedospěly ani v nejnovějších dobách trestní zákonníky toho stupně lidskosti, která trestním právem Mojžíšovým vane. I tu musíme uznati, že jest to moudrost nadlidská — Božská.

Jsa si toho úplně vědom, jak veledůležitou věcí jest zvláště pro duchovního správce znalost starovědy biblické za příčinou kázání, křesťanského cvičení a náboženského vyučování ve škole — sepsal jsem dílo toto jazykem českým, abych usnadnil milým posluchačům svým práci, jakéž jest třeba, mají-li si důkladnou znalost předmětu toho osvojiti; by pak časem svým o starobylostech biblických v mateřském jazyku svém správně, jak to čest a důstojnost slova Božího vším právem vymáhá, se vyjadřující s prospěchem co největším k srdci lidu zbožného mluvili, touhu jeho po svatě vědě ukájeli a jako osvícení, horliví a věrní pastýři duchovní ve vděčné památce oveček správě své svěřených zůstali.

Že dílo to nyní přístupným se stalo i ostatním kněžím a všem těm, kteří jsouce dobré vůle po znalosti poměrů starozákonních a poměrů za dob Spasitele našeho dychtí, by den ode dne jasnějším okem na zemi svatou a na výjevy biblické pohlíželi, — děkovati dlužno přede vším slavnému výboru »Dědictví sv. Prokopa«.

Jest to první soustavné dílo z oboru starovědy biblické jazykem českým sepsané, i doufám, že bude rádo viděno a že bude podnětem k dalším a obšírnějším pracím na tomto rozsáhlém poli; vždyť práce daří se tím lépe, čím více ochotných, zvláště mladších dělníků ruce své k dílu přičiní; a kdož by se nedal s myslí nadšenou do práce, věda že přičiněním svým slouží i Bohu i svaté Církvi i milé vlasti, že zároveň projevuje

tím povinnou úctu a vděčnost svému mateřskému jazyku, jehož prostřednictvím naučil se Boha znati, s úctou a láskou k svaté Církvi, k milé vlasti a k správcům jejich pohlížeti.

Ohledně vnitřní úpravy díla tohoto znamenati dlužno jest následující:

1. Doklady z Pisma svatého uvádějí se jménem českým té které knihy; výjimka se činí toliko při knihách Mojžišových, jejichž řecko-latinské názvy: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deuteronomium zobecněly a jichž uvádí církevní sněm Tridentický po příkladu synody Hipponské (can. 36.) a Karthaginské II. (can. 47.). Co do knih královských uvádí se vždy I. a II. kniha Samuelova, III. a IV. kralovská.

2. Hebrejské názvy připojeny jsou písmem českým; při čemž pozorovati jest následující:

české *c* označuje — hebrejské *cade*;

české *f* (ph) označuje — hebrejské *fé*, jelikož dle svědectví sv. Jeronyma Hebreové písmene *p* nemají; také Arabům znělo vždycky *fe*. — Hebrejské *fe* označuje se českým *p* jen ve slovech zobecněných jako na př. *Pascha*, *Putifar*, *Palestina*. Znělo by zajisté podivně, kdyby někdo místo znění tvrdého, obyčejem ustáleného, zaváděl znění dyšné *Fascha*, *Futifar*, *Falestina*; a naopak místo dyšného znění na př. *Farao*, *Faleg*, *Filištin*, *Farizeové* zaváděti chtěl dle pravidel masoretských znění tvrdé — *Parao*, *Paleg*, *Pilištin*, *Parizeové*;

české *k* označuje hebrejské *kaf* i *kof*;

české *s* označuje hebrejské *samech* i *sin*;

české *t* označuje hebrejské *tet* i *tav*;

české *z* označuje hebrejské *zájin*. — Souhlásky *mdlé*: álef, hé, vav a jod pokud odpočívají, čili služby jako jiné souhlásky nekonajíce nijak neznějí, neoznačují se ničím; podobně *álef* a *ájin*, jelikož toto jest toliko hrdelním, ono pak jemným příděchem.

Co do samohlásek a polohlásek:

české *a* označuje hebrejské *kamec* i *fatach*, jakož i polohlásku: *chatef fatach*;

české *e* označuje hebrejské *cére* i *segol*, jakož i polohlásky: *šva prosté* a *chatef segol*;

české *i* označuje hebrejské »chirek velký i malý«; české *o* označuje hebrejské »chólem úplný, i prostý« i »kamec«, jakož i polohlásku »chatef kamec«; české *u* označuje hebrejské »šúrek« i »kibbuc«.

Podávaje spis tento veřejnosti kojím se nadějí, že dojde laskavého přijetí a mírného posouzení, jelikož každý začátek své zvláštní obtíže má; vždyť i první domy města Říma později tak slavného a mocného nebyly paláce z kamene tesaného.

V Olomouci na den sv. Antonína Pad. 1888.

Dr. M. Mičoch.

Ukazatel osobní a věcný.

(Číslice znamenají stránky.)

A.

Ab, jméno pátého měsíce 195.

Abanim viz „Váhy“.

Abarim, pohoří 16.

Abel, syn praotce Adama 32.

Abimelech, národní název panovníka
Filistinského 205.

Abilene, podkraj Zajordánský 30.

Abraham (dříve Abram) 35.

Abulfeda 252.

Acrydium migratorium 26

Adam, praotec 31.

Adama, město 20.

Adar, jméno měsíce dvanáctého 195.

Adjuro vos per capreas 113.

Adonis 118.

Adramelech 119.

Aery = letopočty 193.

Ἀγριέλαιος = oliva planá 143.

Ahriman 117.

Achmeta, (hebr.) = Ekbatana viz
„Medie“.

Achor, údolí 18.

Ajalon, údolí 18.

Ἀισχροκερδέης 161.

Ἄτις = Titulus 220.

Ajlil = beran tříletý 154

Ajin = zřídlo 153.

Ajir = oslátko 155.

Akiba, Rab. 174.

Al-čezira, viz „Mesopotamia“.

Alá (vstupovati) 250.

Albigenští 225.

Alef, alafim = tisíc, tisíce 199.

Alexander Janeus 41, 50, 227.

Alexander Veliký 39, 227.

Alexandrie 13.

Algumim = dřevo santalové 17.

Alijja, svrchní světnička 126.

Al-šam, t. j. levá (= Aram), viz
„Syrie“.

Amana, část Hermonu 15.

Ammá = loket, viz „Míry“.

Amonité 12.

Amonska země 12.

Amorité 28.

Amulety 135.

Anais = Nanea 119.

Anamelech 119.

Anděl smrti 182.

Angarie 208.

Anthropolatria 116.

Antigon Socho 49.

Antilibanos 15.

Antiochie, viz „Syrie“.

Antiochus Epifanes 59, 68, 74.

Antonia, brad, dříve „Baris“ 68

Antipater 210.

Ape-rek = skloňte hlavu 186.

Apokryfická evangelia 223.

Apoštolé = poslové sbornice 76.

Apoplexie, mrtvice, poražení, šlak 196.
Arabie 12.
Aram = Aramea biblická 10; Syrie 11.
Aram bet rechob 10.
Aram Naharájim 10.
Aram Padan 11.
Aram zoba 11.
Aramea biblická 10.
Arbájim, viz „Čas“.
Arcus pravus = zrádný luk 242.
Aré hammiklat = města útočistná 30, 234.
Arel = neobřezanec, viz „Obrizka“.
Archa úmluvy, popis, osudy 65, 67.
Archelaus 210.
Archeologie, starověda biblická 1.
Archisynagogus, představený sbornice 75.
Ἀρχιερέων: 211.
Architriclinius, pořadatel hostiny 141.
Arian 4.
Arim, viz „Města“.
Armiger = zbrojnoš 238.
Aronu 22.
Aronovi synové 71.
Arvat dabár, nějaká skvrna 174.
As, desetina denáru římského 103.
Asaja = lékař, viz „Esseové“.
Asfaltické jezero 19.
Asinus hemionus = poloosel 156.
Askara 102.
Assyrie 10.
Assyrské zajetí 37, 38.
Astrolatria 116.
Ašam, oběť pokutní 91, 95, 96, — ašam jored — ašam olé 97.
Ašer, kmen Israelský 30.
Ašer al habbajit = správce domu —
Ašer al hammas = vladař nad robotníky —
Ašer al hammaltachà = ředitel šatnice 208.
Ašera, Ašerot 117.
Ašima (Aeskulap) 120.
Aššur = Aram bet rechob 10.
Aštarte, zosobnění rodné moci přírody — Aštarte Foeničanů 117.

Aštarot Karnájim 117.
Aton = oslice 155.
Attud = beran pod 3. rokem 154.
Auranitis, podkraj Zajordánský 30.
Aven = ohavnost 120.
Azazel, viz „Velepůst“.

B.

Baal, zosobnění plodné moci přírody; rozličná jména jeho 117.
Baal — Zebubova věštitrna v Akkaroně 123.
Baalbek (Baal-Gad), řecky Heliopolis 11.
Baalitis, Aštarte 117.
Babel, viz „Babylonie“.
Babylonie 11.
Babylonské zajetí 37, 38.
Bacir, viz „Vinobraní“.
Baheret = stroupek 195.
Bachus-ova slavnost u Plutarcha 86.
Bα:τωλ:α 121.
Bakar = skot 154.
Bala, původně = Kirjatjearim 66.
Balista = kamenomet 243.
Balsam 150.
Balsamování 182.
Balsamovník 150.
Balteus, zavěsník 241.
Bamot = oltáře 121.
Barabáš, lotr; proč se Farizeové za propuštění jeho přimlouvali? 48.
Baris, později — Antonia 68.
Barkanim = mlatidla 145.
Barvy 63, 130.
Βασιλειεύματα 197.
Básuetví 191.
Bašan 16.
Bašanská doubrava 19
Bat, míra tekutin, viz „Míry“.
Batanea, podkraj v Zajordání 30.
Ravlna 143.
Bavlník 144.
Bazar, viz „Města“.
Bázlivci, — osvobození od povinnosti branné 236.

Beduinů pohostinnost, viz „Pohostinství.“
Beel Peor 117.
Běh 243.
Ber = studnice 153.
Beka = půl siklu posvátného 163.
Bekorim, viz „Prvotiny“.
Belus, potok 22.
Benadad, národní název krále Syrského 205.
Benedicere lat. Vulg. co znamená? 188.
Benjamin, kmen, jeho podíl 29.
Beran, obrazný význam 154.
Beran válečný 243.
Bérek, — význam 185.
Berit, berit karat 99.
Bet, viz „Města“.
Bet abot = domy otcovské 199.
Betáven, poušť 18.
Betsan, viz „Brody Jordanu“.
Betulie 87.
Bezecnost = infamia 217.
Bezor, potok 22.
Βεζροσ 191.
Bitování — dle zákona — římské 229.
Biká — údolí širší 18.
Bitva u Hebreů 245.
Blahozvěst 206.
Bližní u Farizeů oproti jasnému znění zákona 47, 188.
Blýskání 26.
Boaz, sloup 67.
Bob 143.
Bohobojní, bojící se Boha 40.
Bohové bibl. pohanští 117—120.
Bohoslužba před zákonem Mojžišovým 61, 62.
Bohovláda 96.
Bok, který Spasiteli při ukřižování protknut byl 223.
Boker = ráno, viz „Čas“.
Βωκυλί = oltáře 121.
Bor, cisterna, žalář 163, 216.
Boros Babelský 5.
Boryt = mydelník 150.
Bosor, město útočištné 30.
Botním = pistacie 150.

Bottim = domy otcovské 199.
Brada, — brada obolená u Židů znamení otroctví — vykleštění. — Bradu i hlavu holili Egypťané 136, 137.
Brána, skvostná = mředná = Šušan = Nikanorova, viz „Chrám druhý“ 68.
Brána či vlačidlo 143.
Branci hebrejští — seznam — svolávání — rozřídění 237, 238.
Bratři, vlastní 167.
Bratřina 169.
Brnění 242.
Brody Jordánu 22.
Břest 15.
Břichomluvci, viz „Kouzelnictví“.
Bubny 192.
Bul, jméno měsíce osmého 196.
Buřiči 214, 219.
Bůvol 158.
Bytosti pomijející (modly) 43.
Βύσσος 130.

C.

Caad = krok, viz „Míry“.
Caesar, národní název panovníka Římského 205.
Caesarea 210.
Canis variegatus = šakal strakatý 158.
Catapulta = šípостřelý 243.
Cebi = gazela 158.
Cedron = Κέδρων 22.
Cedrový olej 183.
Cedry 15.
Cefir = kozel 155.
Celesyrie 15.
Celnice 211.
Celopal, celozápal 94.
Cena snubní 168.
Cesta jednoho dne — sobotní, viz „Míry“.
Cestopisy novější — české 9.
Cicit 114, 132.
Cimbály 192.
Cimukim = hrozinky 146.
Cinná, štít 242.
Cisařové římské 39.

Cisterpy 153.
Citrony 150.
Cizoložství s ženou svobodnou —
 s otrokyní 97, 171, 173.
Clo 206.
Cla vybírání 211.
Cnosti Hebreů 189.
Coan, (hebr.) = Tanis 13.
Coharajim = poledne, viz „Čas“.
Con = brav 154.
Crux, kříž; — místo „crux“ klade
 se — palus — patibulum — furca
 226.
Cur = skála 246.
Cuspis, hrot 241.
Cvičení ve zbrani u Hebreů 243.
Cypriš 15.

Č.

Čas — jeho rozdělení u Židů 194.
Čeledě u Židů 199.
Čepice u Židů 183.
Články hlavní náboženství prvoté-
kého 32.
Číšník 208.
Čočka 143.
Čtenář sbornice 76.

D.

Ďáblem posedlí 197.
Dafne u Antiochie 235.
Dagon 119.
Dajek = ohrady 243.
 Δαμόνια 119.
Damašek, viz „Syrie“.
Dan, kmen — jeho podíl; město,
 dříve „Lajiš“ zvané 30.
Danitě 30.
Darikus 163.
Darius Hystaspes 39, 59; **Nothus** 59.
Darkemon, **Darkou** 164.
Darování 75.
Dávni obyvatelé Palestiny 28—29.
Dcera dědička 167.
Debaš = syrup 146.
Degel = znamení polní 243.

Dějepis stručný náboženství bibli-
ckého 31—61.
Dějepisectví u Židů 193.
Dějiny literatury starovědy biblické
 6—9.
Dekapolis, podkraj v Zajordánii 30.
Delatájim 127.
Delta = dolní Egypt 13.
 Δῆμοι = čeledi 199.
Demonolatria 116.
Den, přirozený, rozdělení viz „Čas“;
 — den zvuku, viz „Novoluní“; —
 den smíření — dlouhý — vele-
 den u Talmudistů, viz „Velepůst“;
 den Mardocheův 86.
Denní větrik, viz „Čas“ a) 24.
Denár římský 163.
Dendrolatria 116.
Desátky 102, 103; jich starobylost 104.
Děšť v Palestině — ranni — pozdní 23.
Diana 120.
 Δαξοποροί των Ἑλλήνων 57.
Dido 253.
Diodorus 5.
Diospolis velká = Theby 13.
Diskus 243.
Dlaň, viz „Mír“.
Dlažba, viz „Města“.
Dluhů spláčení 232.
Dlužník 177, 232
Doby posvátné 76.
Dobytek pastýřských kočovníků 154
 až 159.
Donati 75.
Donatisté 55.
 Δοξαίης 153.
Dospělost k stavu manželskému 170.
Dothain = Jezreel 17.
Drabař, viz „Dobytek“ 157.
Drahota obilí 27.
Drachma 163.
Dromedář 157.
Druhotiny, viz „Prvotiny“.
Druidové 233.
Družina krále Židovského 208, 209.
Dřevo santalové, **Algumim** 17.
Dsky svědectví neb úmluvy 65.
Dualismus 116.

Duar = ves stanová 125.
Duby 17.
Duha, znamená smlouvy 33.
Dúchody krále hebrejského 206, 207.
Dúm hebrejský 126; zařízení jeho,
 vykládaný — cedrový — zlatý —
 slonový 127, 128.
Dychotomia 218.
Dziggetai, osel divoký 156.

E.

Ebal 16.
Eberovci = Hebreové 251.
 'Εβραῖοι, viz „Hellenisté“.
Ec semen 148.
Ecbá = prst, viz „Míry“.
Edom = Esau 12.
Edom = Idumea 12.
Edomité 12.
Efa, viz „Míry“.
Efod 73, 192.
Efod Gedeonův 120.
Efraim 30.
Efraimské hory 16.
Efraimský les 19.
Efrem Syrský 5.
Egypt 13.
Ehram = chiton, zástěra 131.
 Ἐγέτης 143.
Ekbatana, viz „Medie“.
El Ghor = rovina Jordánská 17.
El Šera, pohoří, dříve „Seir“ 12.
El Šeria = Jordán 21.
Ela, **Ella** = terebint 150.
Elam = Elymais, viz „Persie“.
Eleazar 74.
Elefantiasis 196.
Elul, šestý měsíc 195.
Elymais = hebr.: Elam, viz „Persie“.
Emek = údolí hlubší 18.
Emité 29.
Enakité 29.
Engedy poušť 18.
Enos 32.
 Ἐνταριάζειν 182.
 Ἐσρητή, Ἐσρητή σκηρῶν, viz „Stanový
 svátek“.

Epispasmus, viz „Obrizka“.
Ěreb = večer, viz „Čas“.
Ěrec cham = Egypt 13.
Ěrec ěreb = Arabie 12.
Ěrec — kedem = Arabie 12.
Esau = Edom 12.
 Ἐσπερον = průzor 128.]
Esseové 52—54; jejich věrouka a
 mravouka 54—55; počet 55.
Eškol, údolí 18.
Ethnarcha — ethnarchie 210.
 Ἐσαγγελιστής = blahozvěst 206.
 Ἐνοσῆχοι 208.
Eusebius 5.
Eusebius o Essenech 55.
 Ἐξουσία τῆς κεφαλῆς = závoj 184.

F.

Fakked 240.
Fará adumá = ryšavá jalovice 100.
Farao, národní název panovníka
 Egyptského 205.
Farizeové 41—44., barvení 45., jejich
 věrouka 45—46., mravouka 46—48.,
 počet 49.
Fase, viz „Velikonoce“.
Feléšet 14.
Felethi 208.
Fellahim 25.
Fenicie 12.
Fèred (mul) 159.
Ferezité 29.
Feri-ec-hadar 150.
Ferušim = Farizeové 41.
Fetišism 116.
Ficus carica 148.
Fifiot 241.
Fík obecný 148.
Fikomorva 148.
 Φυλαί = tribus 199.
Filegeš = ženina 171.
Filistea 14.
Filistiny 29.
Filo Alexandrinský 3.
Finees = Pinchas 74.
Furca 181, 226, 227.

XIV

Furcifer 181.
Fylakteria 114.
 Φῶτα τὰ = posvácení 87.

G.

Gabaon, údolí 18.
Gad 29.
Gad = štěstí 119.
Gader = zeď 146.
Galgala, viz „Brody Jordánu“.
Galilea, severní část Předjordání, 30.;
 Galilea „pohanův“ čili „horná“, t. j.
 severní část Galilee; „Galilea dolní“
 = jižní 30.
Galileané neb Gauloňané 55, 56.
Gallejské jezero 21.
Gamal = velbloud 156.
Gamaliel 49.
Garizim 16, 59.
Gad 146.
Gaulon, město útočištné 30.
Gauloňané = Galileané 55, 56.
Gaulonitis, podkraj v Zajordání 30.
Gaza 17.
Gazela 158.
Gé — údolí bez potoka 18.
Gebarim = mužové 199.
Ge-hinom, Gehinom, Gehenna 118,
 119.
Gedudim 240.
Gelboě 16.
Gemara 4.
Genzaretské jezero 21.
Genista = kručinka 244.
Gera 163.
Gerar 18.
Gergesité 28.
Geré haššaar 39.
Geré haccédek 40.
Gerim 39.
Gerson 71.
Gesen 13.
Gessius Florus 56.
Gešur, viz „Syrie“.
Gibeá, Gibeat, viz „Města“.
Gibeon 66.
Gibeonité 75.

Gigantes 33.
Gilgal 66.
Gilead 16, 30.
Gnomones, hodiny stínové 194.
Gošl 169.
Gošl haddam 234.
Golgota 220, 226.
Gomed, viz „Miry“.
Gomer, viz „Miry“.
Gomorha 20.
Gošen (hebr.) = Gesen 13.
 Ἰραμματαίς 48.
Granátový strom — jablko 49.
Gymnasium 243.

H.

Haárec (hebr.) = Země 14.
Had měděný 120; had rohatý 30.
Hadači — hádání, viz „Kouzelnictví“.
Hachag 85.
Háj, modla háje = Aštarte 117. —
 Háje zakládati v okolí oltáře Ho-
 spodinova zapovězeno 93. — Kolem
 pohanských chrámů 121.
Hakkadoš Juda 4.
Haman 86.
Hammazkir = kanclér 208.
Hammašiach 71.
Hamdan = Ekbatany, viz „Medie“.
Hamat, viz „Syrie“.
Haunahar (hebr.) = Eufrat 22.
Hannéga = rána 195.
Harau 35.
Haranská rovina, viz „Aram Padan“.
Harem 127, 209.
Harfy 192.
Hasmoneové 68, 73.
Hastati 240.
Hastile, ratiště 241.
Házeni klubem 243.
Hebreové, viz „Hellenisté“.
Hebron 30.
Hedvábi 130.
Heliopolis = Baalbek, viz „Syrie“.
Hellenisté 56, 57.
Hemiplegie 196.
Henoch 32.

Heptanomis = střední Egypt 13.
Herik chéreb 241.
Hermon 15.
Herodes Antipas — Filip 56.
Herodes Veliký 68, 239.
Herodiané, viz „Galileané“.
Herodot 4, 252.
Het = horní Egypt 13.
Hillelova škola 47, 174.
Him = Břichomlucvi, viz „Kouzelnictví“.
Hin, viz „Míry“.
Hiunon, údolí 18.
Hippikus, věž 5.
Hištachavé 186.
Hlad v Palestině 27.
Hlava lysá 134.
Hlídká vojenká 243; pastýřská 152; hlídka na poli 144.
Hlídky noční 194.
Hlošina obecná 151.
Hnatů lámání čili spřeražení 181, 221.
Hodiny stínové — sluneční 194.
Hodu Lajehova, viz „Stanový svátek“.
Holenky Goliášovy 242.
Hon = stadium, viz „Míry“.
Hory Palestinské 15—17.
Horrible, štíry 229.
Horko v Palestině 24.
Hořká voda 172.
Hostiny — význam obrazný 189.
Hošianna — velké — viz „Stanový svátek“.
Hovada k obětem způsobná 92.
Hrady 243.
Hrazená města 243.
Hroby, hrobky 183.
Hromada kamení na hrobě 184.
Hromobiti 26.
Hrot 241.
Hrozny 146; jedovaté, trpké 21.
Hroznový potok 22.
Hřbitovy 183.
Hřeby s blavicemi u oken 127.
Hřivna 163.
Hudba — hudební nástroje strunové — dechové — tlukací 192.

Humno 145.
Hvězdářství 194.
Hyrkan Jan 39, 41, 50, 59, 239.

Ch.

Chacer = dvůr 125.
Chag haasaf = Chag hassukot, viz „Stanový svátek“.
Chagorá = pás 131.
Chaldea 11.
Chaldeové, viz „Kouzelnictví“.
Chalon = okno na dvůr — do zahrady 127.
Cham 43.
Chamail 126.
Chamatou, viz „Brody Jordánu“.
Chamor = osel 155.
Chamos 118.
Chamulet 126.
Chant = oštěp 241.
Charet, les 19.
Chartumim, viz „Kouzelnictví“.
Charuc = mlatidlo 145.
Chattát 91, 95.
Chavot 125.
Chebel = provázek 142.
Chec, chiccim = šíp, střela 241.
Chelbon, viz „Syrie“.
Chemi (kopt.) = údolí nilské 13.
Cher, syn Judův 170.
Chereb = meč 241.
Cherem = klatba 233.
Cherubové — jejich tvar 66.
Chettité 28.
Chevité 28.
Chiton 131.
Chléb bolesti 185.
Chlebové obliční — jejich význam 64.
Chleby podpopené 138.
Choberim, viz „Kouzelnictví“.
Chodeš, viz „Novolunní“.
Choditi na pokynutí svého pána 140.
Chom (hebr.) = horko 24.
Chom hajjom = vedro denní 194.
Chomec = ocet 139.

Chomer, viz „Míry“.
Choref (hebr.) = zima 23.
Chorité 29.
Chorša, les 19.
Chošen 73.
Chrám Šalomounův 66, 67; Siche-
 mský 62; — Zorobabelův 67, 68;
 druhý Herodem přestavěný 68, 69;
 — Leontopolský 57; — Garizimský
 59; — Venušin v Korintě 122; Diany
 Efesské 235.
Chránidla 114, 135.
Chronologie 193.
Chuc = ulice úzká, viz „Města“.
Chuffa = ložnice 170.

I.

Ibbur 46.
Ibri 180.
Ida 15.
Idealismus 37.
Idumea 12.
Infamia 217.
 Ἰκπρόδρομος, viz „Míry“.
Ir = město, viz „Města“.
Isachar 30.
Isák 35.
Isis 172.
Israelská říše vyvrácena 37.
Ithamarův rod 74.
Iturea 30.

J.

Jabal 152.
Jabel 125.
Jablka sodomská 21.
Jabok 22.
Jaculum 241.
Jaézer 22.
Jafet 33.
Jaffa 17, 25.
Jachiu sloup 67.
Jakob 35, 253.
Jalovice — význam obrazný 155.
Jater 127.
Jebusité 28.

Ječmen 143.
Jednorozec, unicornis 158.
Ješte — slib jeho 109.
Jehlice paní hebrejských 136.
Jehudi 180.
Jekaron = rez 144.
Jekeb 146.
Jelidé bajit 178.
Jemim 156.
Jericho, viz „Brody Jordánu“.
Jerišská poušť 18.
Jerišská rovina 18.
Jeronym sv. 5.
Jeronym o Saduceích 51.
Jerusalém 26.
Jerusalémský chrám 39.
Jeskyně vůbec 124, 125; jeskyně,
 v níž Eliáš na Karmelu přebýval 16.
Jezdectvo u Židův 239.
Jesreel 17.
Jho neb jařmo 143.
Jidonim, viz „Kouzelnictví“.
Jilec = rukojeť 241.
Jití na pokynutí svého pána 140.
Jitřenka, viz „Čas“.
Jména svaté země 13—15.
Jména u Židův 175.
Joacim = rádcové 208.
Jobel, viz „Jubileum“.
Jochanan Rab. 4.
Jonathan 41, 49.
Jonek, viz „Vinice“.
Jordán 21.
Jordánská rovina 17.
Joré (hebr.) = déšť ranní neb pod-
 zimní 23.
Josef Egyptský v domě Putifarově
 181.
Josef Flavijský 3.
Josue 201.
Jubal 160.
Jubileum = léto milostivé 80, 81.
Juda 14, 29.
Juda Gauloňan 55.
Juda Makkabejský 68.
Judea 14, 30.
Judei etymolog. dle Tacita 15.

Judská říše vyvrácena 87.
 Junec — význam obrazný 155.
 Jupiter hostivit 59, 120.
 Justin 252.

K.

Kaat 71.
 Kab, viz „Míry“.
 Kacir = žen 144.
 Kacíři u spisovatelů židovských 50.
 Kadad 186.
 Kadmoneité 29.
 Kadoš lajehova 73.
 Kadym 24.
 Kafar = vesnice 129.
 Kahance 128.
 Kaftor = Kreta 29.
 Kajic = léto 24.
 Kaifa 25.
 Kain = Kainité 33.
 Kajin = kopl 241.
 Kalá = nevěsta 170.
 Καλάμος — prut, viz „Míry“.
 Kalich — jeho význam u Židů 140.
 Kalich potěchy 185.
 Kalich vrávorání 246.
 Kalich smrti píti 182.
 Kalvaria 226.
 Kamenometry 243.
 Kamenování 218.
 Kameny olejem pomazané; — kameny bez pomazání 62.
 Kanaan země 13.
 Kanaan, syn Chamův 15.
 Kanaanité ve smyslu širším a užším 28.
 Kananejská země — společné pastviště Eberovců čili Hebreův 251.
 Kananejšti o válečném tažení Hebreův 250.
 Kanclér královský 208.
 Kane — potok 22.
 Kané = prut, viz „Míry“.
 Kapitulace volební 203.
 Kapporet = slitovnice, odpovědnice 65.
 Karajim 52.
 Karat berit 99.

Kareové 52.
 Karith — potok 22.
 Karmel — pohoří 16; — poušť 18.
 Karo Josef Rab. 4.
 Karthago 253.
 Kaslucheové 28.
 Kastor 120.
 Kašafim, viz „Kouzelnictví“.
 Καταρημισμός 218.
 Katalepsis 196.
 Καταποντισμός 218.
 Kateřina Emmerichova 222.
 Kedeš Neftali = město útočištné 30.
 Kelá = prak 241.
 Kěleb = pes 157.
 Keneité 29.
 Kerabim = města ohrazená, viz „Města“.
 Kerem = vinice 146.
 Kereti-feleti 208.
 Kešet = luk 241.
 Kešita 163, 164.
 Ketónet = zástěra 131.
 Ketuba 172.
 Kidon = oštěp házeč 241.
 Kidron 22.
 Kijun 119.
 Kikkar = hřívna 163.
 Kineité 29.
 Kinité 29.
 Kinnereth 21.
 Kirjá = město, viz „Města“.
 Kirjatjeirim — později Bala 66.
 Kislev, jméno měsíce devátého 195.
 Kišon — potok 22.
 Kišurim, drahocenný pás žen 131.
 Kláda 216.
 Klatba, menší — těžší 233.
 Klaudius vypověděl Židy z Říma 39.
 Kleč 143.
 Kleštěnci 208.
 Kleštění — zapovězeno 155, 165; — kleštění v Římě 180.
 Kmeti 199.
 Kněžský úrad 72; kmen 70, 71.
 Knihy St. a Nov. Zákona 8.
 Kníže pokolení 199.
 Kobá = přílba 242.

XVIII

- Kobky chrámu** 68.
Kobylky 26; jako pokrm na stole — na trhu 139.
Kohen 205.
 Κοιλή Συρία 15.
Kojné u Židův 176.
 Κῶμοι 189.
Komolení těla částečné 230.
 Κομοπόλεις, viz „Města“.
Komorníci královští 208.
 Κωνωπεῖον 128.
Konstantin 227.
Kopí 241.
Koplníci 240.
Kor (s [ק] kofem) = studeno v Pa-
 lestíně 23.
Kor (s [כ] kafem), viz „Míry“.
Koruna Spasitelova 223.
Kořisť válečná 247; — kterou Židé z Egypta odnesli 247.
Kosemím, viz „Kouzelnictví“.
 Κέπινος 148.
Kouzelnictví 122.
Kozel — obrazný význam 155.
Kozel (furca) 181.
Kozy 155.
Král hebrejský 205—207.
Kráva — význam obrazný 155.
Krb 125.
Krémáři 160.
Kreta = Kaftor 20.
Krev hroznů 146.
Krev zvířecí neb maso krvavé 107.
Krevná pomsta 234, 235.
Krok, viz „Míry“.
Kručinka 244.
Krunýř 242.
Krupobíť 26.
Křest proselytů židovských, viz „Proselyté“.
Kříž — jednoduchý — složitý — sklíněný — vklíněný 224.
Kříž Kristův 224.
Křížkování 243.
Křížová cesta 225, 228.
Ktesias 4.
Kuchyně králova 207.
Kůl = jednoduchý kříž 228.
Kulan (osel divoký) 156.
Kůň — jeho význam 239, 240.
Kuropění, viz „Čas“.
Kus cesty, viz „Míry“.
Kuteové 50, 58.
Kvas — z obětí vyloučen 92.
Kyrus 37.
Kyselák 222.

L

- Laban** 169.
Lajehova — kozel, viz „Velepřst“.
Lajiš, později Dan 30.
Lamech 33.
Lampy 128.
Lapides speculares 128.
Látka obětí 92.
Legeon = Jezreel 17.
Lehkooděnci 240.
Lékařství 195.
Leontopolis — Leontopolaký chrám 57.
Lesy palestinské 19.
Leš válečná 245.
Letek, viz „Míry“.
Letnice 84, 85.
Léto v Palestině 24; — léto milostivé = odpustné 80.
Levaním = koláče 117.
Levirát 169.
Levité — posvěcení, povinnosti, rozdělení jejich 74, 75.
Levitů města 30.
Leviův kmen 70.
 Λεύκωμα 220.
Lex Cornelia 180.
Lex Petronia 180.
Lia 169.
Libace při minchách 102.
Liban a Hermon (Žalm 42, 7. hebr.) 15.
Libanon, Libanos 15.
Libra, viz „Váhy“.
Líčidlo u žen hebr. 136.
Lignum = kláda 216.
Liktorové 225, 219.

Lis 146.
List propustný, západný 173.
Listy čili psaní 191.
Literatura biblické starovědy 6—9.
Locusta gryllus migratorius 26.
Log, viz „Míry“.
Λόγγη = pilum 241.
Loket, viz „Míry“.
Lonchinus = Longinus 244.
Lorarii 180.
Lorica = pancíř 242.
Los — slavnost „losův“ 86.
Lot = šekel 161.
Loubí Šalomounovo 68.
Loupežení 159.
Lov 159.
Lučičtě 241.
Luk — zrádný, klamný — luk slapatí 242.
Lulab = kytky 86.
Lumek 21.
Lupus, správce Alexandrinský 57.
Lustrum 122.
Lynch 20.

M

Maacha, viz „Syrie“.
Macôr = Egypt 13.
Maddim = zbraň záštitná 242.
Magen = štít 242.
Mahfekot = kláda 216.
Maimon Mos. R. = Maimonides 4, 7; — o oběti ryšavé jalovice 100; — o přísaze žen a otrokův 113.
Malak = posel 206.
Malcom 118.
Malkoš = dést jarní čili pozdní 23.
Malomocenství — bílé, černé, červené — na oděvu — na stavení 195, 196.
Malomocní — co obětovali po uzdravení 95; — jak se očisťovali 111.
Mamzer 166.
Maná = mimořádné sečtení 237.

Manasses — kmen 29; — syn velekněze Jojady 59.
Mandloň 150.
Mandragory 177.
Manethon 5.
Mauna podle archy úmluvy 65.
Manželek propouštění u Židů a Mohamedánů 173, 174.
Manželů povinnosti vzájemné 171.
Manželská věrnost 171.
Manželství u Židů 164, 166; podmínky rádného manželství 167—170; manželství s pohany 59, 167; následky manželství dokonaneho 172, 173.
Maon — poušť 18.
Marak 138.
Mardocheův den 86.
Marhanik obecný 149.
Masmerot 127.
Maso živého zvířete 107.
Mašké = článek 208.
Mattan = věno 168.
Mattot = pokolení 199.
Mazalot = oběžnice 119.
Mebasser = blahověst 206.
Meč — obrazný význam — meč odepjeti, mečem se opásati 241.
Med — obrazný význam — med lesní 92, 150.
Medie 11.
Medium, viz „Kouzelnictví“.
Medynek 143.
Megiddo — část roviny Jezreel 17; větší rameno Kišouu 22.
Μεγίστη τ. ἑορτή, viz „Stanový svátek“.
Mechanické vědy 194.
Mechezé = okno na ulici 127.
Neil 73, 132.
Melchisedek 35.
Memfis 13.
Menachašim, viz „Kouzelnictví“.
Meni = osud 119.
Merari 71.
Merkur 120.
Merom 21.
Měřictví 194.

XX

- Mesiáš** u Farizeů 48; u Saduceů 50; u Samaritánů 61.
- Měsíc klasů** = první měsíc (nás duben) 195.
- Měsíce** u Hebreův 194, 195.
- Mesopotamie** 10.
- Měst** 146.
- Města hebrejská** 129—130; útočištná 90, 234.
- Městečka**, viz „Města“.
- Město boží**, avaté = Jerusaleém 66.
- Mesusa** 115.
- Meši** 130.
- Mešuká** = plot 146.
- Metáb ha-arec** = Gošeu 13.
- Metatron** 206.
- Meta** μετα αββατων, viz „Sobota“.
- Meteg** = oblaví 240.
- Metempsychose** 46, 49.
- Metemsomatoze** 46, 49.
- Methusalem** 33.
- Metretes**, viz „Míry“.
- Micrâjim** = Egypt 13.
- Midraš**, t. j. vysoká škola 70.
- Midrašim** 7.
- Milcom** 118.
- Míle**, viz „Míry“.
- Milostivé léto**, viz „Jubilcum“.
- Mina** 163.
- Mincha**, menachot 101.
- Ninim**, t. j. kacíři 50.
- Míry** u Židů 162, 163.
- Mispa**, viz „Města“.
- Místa posvátná** 66.
- Mišfachat** = čeledi 199.
- Mišua** 4.
- Míště** = hostina 189.
- Mitpacha** = plášť ženský 132.
- Mitra** 73, 133.
- Mizrajim** 29.
- Mlácení obilí** u Židů — význam obrazný pohrom — obraz života rozkošného 145.
- Mlatidla** 145.
- Mléko** — kravské — velbloudi 155, 157.
- Mlýnek ruční** 137.
- Mnohobožství** 115, 116.
- Mnohoženství a příčiny jeho** 164, 165.
- Moabitě** 12.
- Moabská země** 12.
- „Modla háje“** = Aštarte 117.
- Modla vůbec** 115.
- Modlárný** 121.
- Modlitby u Židů** 113—115. — Modlitby před jídlem, po jídle, viz „Zvyky při jídle“ — modlitby k modlám 122.
- Modloslužba** 115.
- Mohamedův zákon o propouštění manželek** 174.
- Mohar** = cena sňubní 168.
- Mojžiš**, viz „Náboženství Mojžišovo“.
- Molech** = Moloch 118.
- Moloch** 118.
- Monogamie v Egyptě** (vyjma krále) 173.
- Monotheismus** 116.
- Mor** 26, 196.
- Morag** = mlatidlo 145.
- Moré** (hebr.) = déšť ranní nebo podzimní 23.
- Moria** 16.
- Morva** — Morvoň; Moruše 148, 149.
- Moře Genesaretské** = Galilejské = Tiberiadské 21.
- Moře měděné** 66.
- Moře Mrtvé** = východní = Siddim = moře roviny = jezero asfaltické = moře slané 19.
- Moře Středozemní** = západní = dolní = veliké 19.
- Most Jakobův** 22.
- Mouka ječná**. — Mouka místo oběti krvavé 101.
- Movers** o dřevních obyvatelích Palestiny 29.
- Mravouka Farizeův** 46—48; Saduceův 51; Esseův a Therapeutův 54, 55; jako věda bibliická 193.
- Mravy v životě společenském** 185 až 188.
- Mrtvolý nepřítel na bojišti** 247.
- Mučení u Římanů** 216.

Mučidla 216.
Muli 156
Mýtníci 211.

N.

Nabal = blázen 187.
Nábedruik 131.
Nablus = Sichem 25.
Náboženství Mojžíšovo 35.
Náboženství po zajetí 38.
Náčelník čeledi 199.
Náčini stolní 140, 141.
Nádoby — k chystání pokrmů — na pití 139.
Nádvoří svatostánku = předsíní 63.
Nahar = řeka 22.
Nahr el Arden = Jordán 21.
Náhrada — jednoduchá — vícero-násobná 231, 232.
Nachal = potok — údolí 22.
Nanea 119.
Nápis na kříži Páně 226, 229.
Naplnění ruce 72.
Nápoje u Židů 139, 140.
Náprsník veleknězův 73.
Náramky 135.
Nard — ryzí — padělaný; *νάρδος*; *πικρή* 134.
Národní obrana 238.
Nároky Hebreů na zemi Kananejskou, viz „Oprávněnost“.
Narození 175.
Nářadí — kuchyňské 139; hospodářské 143.
Nářadí starobylé, ozdoby 5.
Nasi = kníže 199.
Nastolení královo 203—205.
Násyp 243.
Nathinejšti 75.
Nazireat 108.
Nazireové 108, 95.
Nebo 119.
Nebo 16.
Nebukadnezar, viz „Babylonie“.
Něcer (= diadem) 133.
Necnosti Židů 189.

Neder, Nedarim = sliby 107.
Nedětky 111, 95.
Nedunja 172.
Nefilim = padouchové 93.
Nefthali — území 30; — položí 15.
Nejvyšší velitel vojenaký za králů 208.
Nemoc filistinská, krále Jorama, Nabuchodonosorova 196.
Nemoce biblické 195—197.
Neobřezanec, viz „Obřízka“.
Neplodnost 174.
Nergal 120.
Nervus = kláda 216.
Nes = válečný znak 243.
Nések = litba 102.
Nesmrtelnost duše 35.
Nethinim = věnovaní 75.
Nevěstky 166.
Nevoluici — původu hebr. a původu cizího 177—181.
Nevolnictví nezrušil Mojžíš — proč? 179. — Osud nevolníkův u Židů — u Římanů 178—181.
Nibchas 120.
Nicabim = správcové 208.
Nidduj 233.
Nikanorova brána 68.
Nikanorovo zahynutí — slavnost 87.
Ninive, viz „Assyrie“.
Nisan = jméno prvního měsíce 195.
Nisibenská krajina 11.
Nisroh 120.
Nišba 99.
Noach 33.
Nob 66.
Noc — rozdělení její, viz „Čas“.
Nod 142.
Noe 33.
Noemovy příkazy 39.
Νομοί 48.
Νομοθεσία 48.
Nory 126.
Nosé kelim = zbrojnoš 238.
Nové světlo 79.
Novolunní 79.
Nožů, vidliček neužíváno při jídle 140, 141.

O.

Oběť Melchisedechova — obraz oběti nekrvavé Nového Zákona 35.

Oběti, pojem, stáří, původ 89, 90; rozvrh, látka, oběti krvavé, nekrvavé, smírné: zápalná, záhříšná, pokutní; oběti mírné: chvalná, prosebná, děkovná 91; oběti nekrvavé: potravné = suché, mokré = pitné 101, 102; oběti smírné zvláště 94—97; oběť za pokutu 232—233; oběti mírné 97, 98; oběti krvavé zvláštní; oběť přisěčná 98, 99; oběť ryšavé jalovice 100, 101; oběť zásvětná 101.

Obětiště 93.

Ohod 161, 162.

Obléhání města 245.

Oblčení chlebové 64.

Obnažení odsouzence 220, 223.

Obojky 135.

Obot, viz „Kouzelnictví“.

Obrázcenci, viz „Proselyté“.

Obrazy bohů 121.

Obřady obětné 93, 94.

Obřadní příkazy u Farizeů 47.

Obřezovatel, viz „Obřízka“.

Obřízka, ustanovení, důležitost, význam, stáří; — u křesťanů Ethiopských, Abyssinských a Koptských 104—106.

Obsluha při stole 140.

Obuv u Židů 132.

Obydli Nejvyššího = Jerusálém 66.

Obyvatelé Palestiny 28.

Ocet 139.

Očisty kdy byly potřebny 110—112; pohanské 122.

Očistný luh 100.

Odětec 238.

Oděv 130—135; — zapovězený 131.

Odpovědnice 65.

Odvěta 230, 231.

Odznaky Jehovovy 120.

Og (král) 250.

Oheň při oběti Aronové 64; slavnost dobytí sv. ohně Nehemiášem 87.

Ohlavi 240.

Ohrady 243; ohrady zákona 42.

Ochrnutí jednostranné — příčné 196.

Οἴχοι πατριῶν 199.

Οἰκονομος 179.

Okna — dvojho druhu 127.

Okrasa Jordánu, viz „Lesy“.

Okrasy 135—137.

Olá = celopal 94.

Olcastr 148.

Olivy v Palestině 147.

Olivetská hora 16.

Ὀλοκαύτωμα, ἑλόκαυστον = celopal 94.

Oltář, zápalný = kovový 63; kadídlový = zlatý = vnitřný 65; zápalný v chrámě Šalomounově 66; v Zorobabelově 68; v druhém chrámě Zorobabelově 69; pro kadění v chr. Šalomounově 67; v chr. Zorobabelově 68; v druhém 69; oltář jako obětiště 93; oltáře bohům stavěné 121.

Omen, viz „Kouzelnictví“.

Onager 156.

Oniáš, syn velekněze Oniáše III. 57.

Opalání obilí, význam obrazný 145.

Ὀπίται 240.

Opobalsam 150.

Oprávněnost výbojného válčení Hebreů s Kananejskými 248—254.

Origenes 7.

Orontes, řeka 11.

Oryx 158.

Ořechy 150.

Osel, jeho význam 155, 240.

Osiris 118.

Oslař 160.

Oslepowání 230.

Osoby posvátné 70—76.

Osten 143, 144.

Osvobození od povinnosti brané v poli — naprosto — na čas 236.

Oštěpomět 243.

Otec u Hebreů 163, 175.

Ot, znamení polní 243.

Otka 143.

Ὀρνθία 182.

Otroci u Hebreů 177; u Římanů 180.
Ovce; ovečka (baruška) 154.
Ozdoby 135—137.

P.

Paběrky, viz „Vinobraní“.
Padesátý rok u Židů, viz „Jubileum“.
Padělatelé peněz 219.
Palestina 12; její hory 15—17; roviny, údolí, pouště a lesy 17—19; vody 19—22; povětrnost 23—25; úrodnost 25; pohromy 26—28; obyvatelé dřevní 28, 29; rozvržení 29, 30.
Palma datlová, význam obrazný 149.
Palmyra = Thadmor 11.
Památka na zvuk, t. j. novolunní měsíce sedmého 79.
Památky písemné 3; umění výtvarného 5.
Pauciř 242.
Parallelismus 192.
Paraplegie 196.
Paras 11.
Parasanga, viz „Míry“.
Pás, roucho kněžské 72; pás vůbec 131.
Pasga 16.
Pascha ve smyslu užám —; ve smyslu širším 182, 183.
Paschu slavil Ježíš Kristus v zákonitý čas 184.
Pastýř, jeho význam v Písmě sv. 152, 160.
Pastýřství kočovnické 152—154.
Patibulum = pítč, část kříže složitého — kříž — šibenice 181, 226, 227.
Patibulus 181.
Patros (hebr.) = horní Egypt 13.
Paulinus, správce Alexandrinský 57.
Paveza 242.
Pavezníci 240.
Pec 138.
Pecery 126.

Pečetitko 190.
Πήγμα 220.
Pecha = vévoda 210.
Pekárna 138.
Peněžky 135.
Peníze jako prameny starovědy 5; v obchodu 163, 164.
Pentapolis, viz „Údolí“.
Πεντηκώστη, viz „Letnice“.
Peor, část pohoří Abarimakého, 16.
Perea 30.
Περζωμα = zástěra 131.
Persie 11.
Persis 11.
Pesach 82.
Pěchota 239, 240.
Philo (= Filo) Alexandrinský 3.
Phylakteria = Fylakteria 114.
Piď, viz „Míry“.
Pilát 225.
Pilum 241.
Pinchas = Phinees 74.
Pinie 17.
Pisař královský 208.
Pismo u Hebreů 190.
Pistacia 150.
Pišťaly 192.
Plášť 132.
Plectrum 192.
Plenníci 177.
Plevy — obrazný význam 146.
Pletivo 243.
Plinius 5.
Plížíci se Farizeové 45.
Ploty zákona 42.
Pluh 43.
Plutarch 5.
Plutarch o slavnosti stánkové 86.
Poeta veřejná 186.
Pocta modlám vzdávaná 121—123.
Počítárství 194.
Podání starších 43.
Podcelný 211.
Podmínky řádného manželství 167.
Podnožka (suppedaneum) 220.
Podsvětí 182.
Poena culei 218.
Pohostinství 188, 189.

- Pohovky přístolní** 141.
Pohromy země palestinské 26—28.
Pohřeb osličí 183.
Pochodně 128.
Pokladník královský. — Poklady 207, 208.
Pokolení u Židů 199.
Pokrm a nápoj 137—140; zapovězené: a) posvátné, b) nečisté 106, 107.
Pokrevenství 167.
Pokuta peněžité 230.
Poledne, viz „Čas“.
 Πολεῖς, viz „Města“.
Polluce 192.
Pollux 120.
Pomazání krále veřejné — tajné 203.
Pomazaný 71.
Pomeranče 150.
Popravení mečem 218.
Porážka 245—247.
Porod 175.
Portitores 211.
Posedlost 197.
Posca vojínů římských 222, 139.
Poskvrňující krvi stěny 45.
Poslové sbornice 76.
Posloupnost na trůně 203.
Posluhovač sbornice 76.
Posvátné doby 76; osoby 70; posvátné věci 89.
Posvěcenec Jehovův 73.
Posvětití se 93.
Posvícení slavnost 87.
Potopa světa 33.
Potřeba starovědy biblické 1.
Potupa 217.
Pouště palestinské 18, 19.
Povaha Farizeův 42; zvrhlá 44.
Povaha zákonníka Mojžíšova 37.
Povaha trestního práva Mojžíšova 217.
Povětrnost Palestiny 23, 24.
Povinnosti z hlavních článků náboženství prvověkého pro člověka vyplývající 32.
Povinnosti kněží starozákonních 72, 73.
Povinnosti králův dávnověkých 205.
Povodně 26.
Pozdravení 185.
Prak 242.
Prakovníci 240.
Prameny starovědy biblické 3—6.
Práva krále hebrejského 205.
Právomocnost krále hebrejského 205.
Právo odvety, viz „Odveta“.
Právo útrpue 216.
Právo Hebreův na Palestinu 248.
Praescriptio = promlčení zločinu 217.
 Πραεσβυτεροι 76, 213.
Procurátor Judský 210.
Priapus 119.
Prodigium, viz „Kouzelnictví“.
Prominutí dluhů, viz „Jubileum“.
Promlčení zločinu 217.
Propouštění manželek 173, 174; — otroků 178.
Proselyté — brány — spravedlnosti 39—41.
 Προσηλυτῶσαι — προσηλωσις 221.
Proseucha = modlitebnice 70.
 Προσκύνειν 186.
Provázek (provazec) = dědičný podíl 142.
Prst, viz „Míry“.
Prsteny 135.
Prut, viz „Míry“; Aronův 65.
Průtrž mračen 26.
Průzor — prozíradlo 128.
Prvorozenství 142.
Prvorozený syn 165, 172.
Prvotiny — slavnost, viz „Letnice“.
Prvotiny, co k nim náleželo 102, 103; jich starobylost 103.
Předjordání = Kanaan 13; — společný, nedílný majetek Hebreův 251.
Předsíň svatostánku 63, 64; chrámu Šalomounova 66.
Přepínání citu bolestného 222.
Předsobotí, viz „Sobota“.
Přesnice slavnost, také „den přesnic“, svátek „přesných chlebě“, svátek věčný, viz „Velikonoce“.

- Převtělování** = metempsychose 46, 49.
Příbuzenství 167.
Přidušování = metempsychose 46, 49.
Přichozi, viz „Proselyté“.
Příkop 243.
Přílba 242.
Příprava (παρσκευή) na sobotu, viz „Sobota“.
Přírodopis 193.
Přísaha 112, 113.
Příšleci, viz „Proselyté“.
Přítel králův 208.
Psací náčelní 191.
Psi — psí mzda 158.
Psylli, viz „Kouzelnictví“.
Ptáci jak se obětovali 94.
Ptolomeus Philadelphus Euergetes 39.
Publikáni 211.
Půlnoc, viz „Čas“.
Punica granatum 149.
Purim 86.
Půst, velepůst, ostatní posty, viz „Velepůst“.
Pytel kožený 146.
Pythagoras, viz „Obřízka“.
- Q.**
- Quadrant** 163.
Quarantanie 16.
Quaternio 219.
Quirinus (neb Cyrinus) 55.
- R.**
- Rabbi** 186.
Rabbinové o sektách farizejských 45.
Rada vojenská 238.
Rádcové královští 208.
Radní či starší sbornice 76.
Radostné poselství (= vichřice) 24.
Raġli (= pěchota) 239.
Rachel 169.
Rakev jen u Egyptanů a Babyloňanů 185.
Rakka 187.
- Ramfám** 119.
Ramat Galaad = město útočištné 80.
Ráno, viz „Čas“.
Rataš 246.
Ratiště 241.
Rea = bližní 47, 188.
Rea, důvěrník králův 208.
Realismus 37.
Refaité 29.
Rechabité 109.
Rechob = tržiště — široká ulice, viz „Města“.
Rem 158.
Res = dolní Egypt 13.
Resa = hon, stadium, viz „Míry“.
Resen = uzda 240.
Rešit, viz „Prvotiny“.
Rešit hašon = prvorozenec 172.
Réva sodomská 21.
Rez 144.
Rimon skála 16.
Rimmon = marhanik 149.
Roboty panské 188.
Rocím 208.
Rody u Židů 199.
Roh — význam obrazný 155.
Roh — hudební nástroj 192.
Rok církevní — občanský, viz „Čas“.
Rolnictví 142—145; — zákon Mojžíšův co do rolnictví 142; plodiny, jež hospodáři pěstovali 143; náradí rolnické 143; setby a žně čas 144, 145.
Romach = oštěp 241.
Roš = hlava, pohlavár 199.
Rošé chodašim, viz „Novolunní“.
Rošim, Rošé šebatim 200.
Roubík 220.
Roucha kněžská 72.
Roucha velekněze 72, 73.
Rotem = kručinka 244.
Roviny palestinské 17, 18.
Rozbítí tábor za městem 245.
Rozdil mezi starovědou a dějepisem 2.
Rozdvojení pilou 218.
Rozkaz Boží (= vichřice) 24.
Rozptýlení Židův 38.

Rozpůlení 218.
Rozsekání 218.
Roztřídování branců do boje 237.
Rozvrh oběti 91.
Rozvržení Palestiny 29, 30.
Rozvržení starovědy biblické 1.
Rusch hajjom, viz „Čas“ a 24.
Ruben 29.
Ruda železná 25.
Rukavice 133.
Rukojmí 232.
Rukopis knih Mojžišových 65.
Rut a Booz 170.
Rybaření 160.
Rybář — obrazný význam 160.
Rybníky, viz „Města“.

Ř.

Řeč Boží = vichřice 24.
Řeč výmluvná 24.
Řečnictví 192.
Ředitel pozemků královských 203.
Ředitel šatnice královské 203.
Řemesla u Židů 160—161.
Řetízky 135.

S.

Saď = kláda 216.
Sadok 49.
Saduceové; pojem, čas vzniku, počet 49—50; jejich věrouka 50, 51; mravouka 51—52.
Safan = kníry 136.
Safata údolí 18.
Saffachat = lišej 195.
Saffer 237.
Safia nebo **Safria** 22.
Sagan 73.
Sak = roucho smuteční 132.
Salaše, viz „Stánky“.
Salmanassar 58.
Samaria 30.
Samaritáni, pojem, vznik, dějiny, věrouka, chvalný úsudek Krista Pána o nich 58—61.

Samarské hory 16.
Samco-ložníci 166.
Samochonitské jezero 21.
Samum 27.
Samyel 27.
Sanaballat 59.
Sandály, viz „Oděv“.
Σαυίς 220.
Sanhedrin 212.
Sanchuniaton 5.
Sar hachajil 238.
Saraj změněno v „Sara“ 35.
Saranče 26.
Sar haccaba 203, 238.
Sar hattabachim = velitel tělesné stráže 203.
Sar harrekuš = ředitel pozemků 203.
Sarim = rádcové 203.
Sarisim = kleštenci — komorníci 203.
Satan = žalobník 214.
Satan (nadávka) 187.
Saturn 118.
Sbírání klasů 145.
Sbornice 38, 69, 70; osoby při ní zaměstnané 75, 76.
Scorpiones = štíry 229.
Scythopolis, viz „Brody Jordánu“.
Se = ovce 154.
Sea, viz „Miry“.
Sebevražda u Hebreů 235.
Sedě Aram 11.
Sedile 220.
Sehon 250.
Seir pohoří = Edom 12.
Seir haizzim 155.
Seleukos Philopator 39.
Sem 33.
Semicinctia 135.
Senaar rovina 43.
Senát 70 mužů 201.
Senir = Hermon 15.
Servitus poena 219.
Seth 33.
Setí čas v Palestině 23.
Sextarius, viz „Miry“.

- Seznam branců** — jich svolávání — roztrídění 237, 238.
- Scholastické sekty** u Židů 39.
- Siddim** moře 19.
- Signatus** 137.
- Sichem** (nyní Nablus) 30.
- Sichemité** (barvení Farizeové) 45.
- Sikera** 139.
- Sikl** 163.
- Silafa**, vitr 27.
- Silo** 66.
- Siloe** studnice 85.
- Simchat hatthora**, t. j. radost nad zákonem 85.
- Simla** 132.
- Simon** velekněz 74.
- Sinajská hora** 36.
- Sinar** = Singar 11.
- Sině chrámu** Šalomounova —, po-
haně, — israelská 66.
- Slon** 16.
- Sif** 18.
- Sirjon** = Hermon 15.
- Sistrum** 192.
- Sivan**, třetí měsíc 195.
- Skála** — její význam 246.
Σακροπύλις 85.
Σακροβόλιος 160.
- Sklizně** slavnost 85.
- Skok** 243.
- Skopení** zapovězeno 155.
- Skot** 154.
- Slavnost po přednosti** = největší
u Talmudistů = stanový svátek 85.
- Slavnost týdnu** = prvotin = let-
ničná = letnice = slavnost žni,
viz „Letnice“.
- Slepice** 159.
- Slitovnice** 65.
- Sliby**, pojem, požadavky a druhy 107
až 110.
- Slovo Boží** = vichřice 24.
- Sluhové** svatyně 75.
- Smerdis** 58.
- Smlouva Hospodinova** s Adamem
32; obnovená s Noachem a celým
pokolením lidským 33; s Abrahamem
35; na Sinaji 36. **Smlouvy** jak se
ztrzovaly 98; význam 99. **Smlouva
solná** 94; smlouva trhová 215.
- Smíření** slavnost, viz „Velepůst“.
- Smokovice** — smokvoň egyptská 148.
- Smrště** 26.
- Smuteční roucho** 132.
- Smutek** pohřební 184.
- Sňatky** synů Božích s dcerami lid-
skými 33.
- Sněm** společný, generální 201.
- Sněť** 144.
- Snih** u Betlehema 1879. 24.
- Sobota**; její účel; svěcení — sobota
= týden; sobota druhoprvá 76—78;
— úzkostlivé svěcení soboty u Es-
seův, viz „Esseové“.
- Sobotní rok** — jeho účel — svěcení
79, 80.
- Sodoma** 20.
- Sofer** — soferim = písař 208, 237.
- Sochera** = štít 242.
- Socho** Antigonus 49.
- Sochor** Benot 120.
- Solanum melangenae** 21.
- Solela** = násyp 243.
- Solidi** 164.
Σωτήρις 91.
- Soud**, rozhodčí, čas, místo, forma,
způsoby průvodů, vykonávání soud-
ního nálezu, soud Boží 213—216.
- Soudeové** 215.
- Soudnictví** 212—116.
- Soumrak**, viz „Čas“.
- Soutky**, viz „Města“.
- Spadones** 208.
- Speculum** = průzor 128.
- Spiculum** 241.
- Spisy** starých pohanských a církev-
ních spisovatelů jako prameny staro-
vědy biblické 4, 5.
- Spodky** 72, 131.
- Správce** domu královského — dō-
chodů 208.
- Správcové**, viz „Šoterim“.
- Srna**, viz „Gazela“.
- Srp** 144.

- Stadium**, viz „Míry“.
Stany, stánky 125.
Stanový svátek 85, 86.
Stárek 179.
Starostové rodů 199.
Starostové ve městech 201.
Starostové v sanhedriu 213.
Starověda biblická 1, 2.
Starší 199.
Starší domu = stárek 179.
Stater 163.
Státi před pánem 140.
Státi před králem 209.
Stav náboženský Israelitů po návratu ze zajetí až do konce Starého Zákona 38.
Stavba archy 33, stánku 62.
Stínoměr, viz „Čas“.
Stiva 143.
Stodola = obilnice 145.
Stolice = židle 128.
Strabo 5.
Stromy — obrazný význam 147.
Středíště všech Židů 39.
Střed Starého Zákona 35.
Střely 241.
Studeno v Palestině 23.
Studnice u kočovníků 153.
Stůl ve svatyni 64; v chrámě Šalomounově 67; v chrámě Zorobabelově 68; stoly kamenné v druhém chrámě Zorobabelově 69; stůl v domácnosti 140; obsluha při stole 140; modlitba při stole 141; stolních prostěradel a obrousků neuzíváno 141.
Sukně 72, 131.
Sůl, její význam zvlášť při obětech; solná smlouva 94.
Superbia Jordanis, viz „Lesy“.
Suppedaneum = podnožka 220.
Susa 11.
Susiana 11.
Sycomorus 148.
 Συκάμυρος 149.
Sydon 12.
Symbolická povaha zákonníka Mojžíšova 37.
Synagoga 69.
Synedrion 212.
Synové Boží, lidští 32, 33; **Noemovi** 39.
Synové děvky 178.
Syrie = Aram 11; v širším smyslu země svatá 15; **Dutá neb Dolní** = Celesyrie 15.
Svadební obřady 170.
Svátek zákona, viz „Letnice“.
Svátky menší 86, 87.
Svátky větší 82.
Svátky na počest model 122.
Svatyně, její popis 64, 65; v chrámě Šalomounově 67; v druhém chrámě Zorobabelově 68.
Svatostánek 62.
Svěcení kněží v St. Zákoně 71.
Světlo ve svatyni a jeho význam 65; **slavnost světla** 87.
Světnička zvláštní na střeše 126.
Svícen ve svatyni, popis 64; v chrámě Šalomounově 67; v chrámě Zorobabelově 68; v druhém chrámě Zorobabelově 69; v chrámě Leontopolském 57.
Svíci slavnost = posvěcení 87.
Svolávání branců do boje 237.
Svržení se skály 218.
Svůdník panny hebrejské 165.

Š.

- Šabbat, Šabbaton**, viz „Sobota“.
Šabua = týden, viz „Čas“.
Šachar = jitřenka, viz „Čas“.
Šakalové v Palestině 158.
Šališ 245.
Šálky v chrámě Šalomounově 67.
Šammajova škola o zapuzení manželky 174; — o věčném zahynutí všech nežidů; o tělesném obcování zlých andělů s dcerami lidskými, viz „Farizeové“.
Šammatta = klatba 233.
Šaron, t. j. rovina; severní část pobřeží moře Středního; východní část roviny Jezreel 17.

Šátky na krk 135.
Šebat, jméno měsíce jedenáctého 195.
Šebet, šebatim = pokolení 199.
Šebula = přísaha 112.
Šedim 119.
Šefela, t. j. nížina 17.
Šeik = starosta 127.
Šekar 139.
Šelamim 91, 97.
Šenat šabbaton = šenat šemitta, viz „Sobotní rok“.
Šeol, t. j. podsvětí 182.
Šerbet 149.
Šidafon = snět 144.
Šifat gemalim 157.
Šichar 60.
Šimon, kmen 29; — ζηλωτής = κωνσταντίνος 56; — velekněz 68; — **Makkabejský** 239; **Cyrenský** 225.
Štípy 241.
Šipostřely 243.
Širjá = krunýř 242.
Školy židovské, viz „Sbornice“.
Šlapání hroznů 146.
Šoarim = vrátní 208.
Šofara jobel = plesné trouby, viz „Jubileum“.
Šochad 187, 215.
Šorek potok 22.
Šot = bič 143.
Šoterim = pisáři 200, 237.
Špalda 143.
Štit — štit vyplnití 242.
Štit okřídlený paprskový 119.
Štíry 229.
Šualim = šakalové; **Šualim ketanim** = lišky 158, 159.
Šuk = úzká ulice, viz „Města“.
Šušan, brána 68.
Šušanna = lilie 150.

T.

Tacitus 5; — o sobotě 78; — o roce sobotním 80.
Tabbachim 208.

Tábor 15.
Tábor za městem rozbítí 245.
Tajemníci 200.
Tajiš = kozel 155.
Tajnice 63.
Taká 204.
Talam 169.
Talit 114.
Talmud, pojem; jeruzalemský, babylonský 4; — o farizejských sektách, viz „Farizeové“.
Talmudisté pěstitelé starovědy biblické 6; — v Německu 48.
Tamar = palma datlová 149.
Tammuz, čtvrtý měsíc 195.
Tanais = Nanea 119.
Tanec 192.
Tanis 13.
Tanur = džbán (pec) 138.
Tartak 120.
Tebet, jméno měsíce desátého 195.
Tefach = dlaň, viz „Míry“.
Tele zlaté 120; **Telata** — význam obrazný 155.
Teli = toulec 241.
Τελῶνας = podcelní 211.
Tenuffá 94.
Terafim, sošky bůžkův domácích 119.
Terebint 150.
Terumá 94.
Tetanus 197.
Tetování, viz „Ozdoby“.
Tělesná stráž králova 208; — **Šalomounova** 238.
Tělo jest jen žalář duše dle učení Esseův 54.
Tělocvik 243.
Tětiva 241.
Tetrarcha 210.
Těžkooděnci 240.
Thadmor, řecky Palmyra 11.
Thamuz Syrský 118.
Thare = Therach 251.
Thebais 13.
Thebais (řecky) = horní (jižní) Egypt 13.
Theby = Diospolis Velká 13.

Thekoa poušť 18.
Theokratické zřízení dle zákona Mojžíšova 36.
Therapeuti, Therapeutky či **Therapeutridy**, viz „Esseové“.
Thora = Zákon, viz „Sbornice“.
Thumím 73.
Tiara 74.
Tiberiádské jezero 21.
Tiberius 39.
Tirá = vesnice stánková 125.
Tišri, jméno měsíce sedmého (násitjen) 195.
Titul králův 204.
Titulus 220.
Tlučka 192.
Tma v tajnici 66.
Tob 11.
Tortura 216.
Tosifot 4.
Touleec 241.
Trachonitis s Itureou, podkraj Zajordánský 30.
Trestní právo Mojžíšovo; povaha jeho 217.
Tresty starozákonní; na hrdle 218, 219; tělesné 229, 230; trest smrti na krádež věcí klatbou stížených 231.
Trůn královský — význam obrazný 204.
Triclinarcha 141.
Triclinia 141.
Třepení, viz „Oděv“.
Tubalkajin 160.
Týden, viz „Čas“; Slavnost týdnů, viz „Letnice“; týden týdenní, viz „Čas“.
Tympanismus 218.
Tyrus 12.
ῥῶπαξ 242.

U.

Ubítí 218.
Účel starovědy biblické 1.
Účel trestní soustavy Mojžíšovy 217.

Účinek obětí 91.
Udílo 239, 240.
Údolí Palestinská 18.
Uggot = podpopelné chleby 138.
Ucho propichnuté 178.
Ukrutnosti ve válce 246.
Ukřižování římské 219—229; bolesti 221; koruna Spasitelova 223; podoba kříže 224; hřeby 224, 225; vyobrazení ukřižovaného Spasitele 224; křížová cesta 225, 228; ukřižování hromadného některé příklady 227.
Ulítba = lítba = libace při mincích 102.
Umění biblická 190—192.
Umyvadlo kovové v předsíni svatostánku 63. Měděné v chrámě Šalomounově 66; 10 menších umyvadel 67; v chrámě Zorobabelově 68; v druhém chrámě Zorobabelově 69.
Úmrtí 182—185.
Unicornis 158.
Upálení za živa 218.
Upalování mrtvol 184.
Ur Chaldejský 35.
Urim 73.
Úrodnost Palestiny 25, 26.
Úroky brátí 232.
Urychlení smrti ukřižovance 221.
Úřad velekněze 73.
Úřednictvo krále hebrejského 207, 208.
Usdum (arab.) = Sodoma 20.
Ustanovení Mojžíšova mimo všeobecnou branou povinnost 237.
Úsvit, viz „Čas“.
Utopení 218.
Útrpné právo 216.
Uvržení do jámy lvové 218.
Uzda 240.

V.

Váčky na peníze 135.
Váhy 163; — poměr vah hebrejských k našim vahám 163, 164.

- Válčení** — způsob — následky jeho 244—247.
Válečné vozy 239.
Válka u Hebreů; její význam 236.
Včelařství. — Včely — obrazný význam 151.
Vdova u Židů 172.
Veadar, jméno třináctého měsíce v přestupném roce 195.
Večer, viz „Čas“.
Vedro denní, viz „Čas“.
Velbloud 156.
Velbloudář 160.
Velebněz 201.
Velebněží v synedriu 213.
Velepůst 87, 88.
Velesvatyně 65—69.
Velikonoce 82—84.
Velites 240.
Velitel tělesné stráže 208.
Veslař 160.
Vesnice 129.
Vespasian 57.
Vévoda 210.
Věci posvátné 89.
Věci k válčení příslušící 243, 244.
Vědy biblické 193—197.
Věnečky žen hebrejských 136.
Věno u Židů 168.
Věnování 75.
Věroutka Farizeů 45, 46; — **Saduceů** 50, 51; — **Esseů a Therapeutů** 54, 55.
Větrik denní 24, 194.
Věž (babylonská) v rovině Senaarské 43.
Věž popelnu naplněná 218.
Věšby 127, 123.
Věže válečné 243.
Viděti Boha, — krále 206.
Vidlice = furca 181.
Vidličky 140, 141.
Vichřice v Palestině a její jména u Orientalů 24.
Vinice 146; **vinice Boží = hebr. Kermel** 16.
Vino révové 139; **vino datlové** 149.
Vinobraní 146.
Vítěz ve válce 245.
Vítězství význam 245.
Vitis Sodomae 21.
Vítr na Východě 24. — **Vítr východní** 27.
Vláda královská 202, 203.
Vláda v zajetí a po zajetí 210 až 211.
Vladař Judský 210.
Vládni forma před Mojžíšem 198 až 200.
Vládni forma mosaická 200—202.
Vlasy 136.
Vliv náboženský ve válkách židovských 247.
Voda na zem vylévaná znamení skroušenosti, viz „Velepůst“.
Voda živá jaký má význam? 153; **voda hořká** 172.
Vodovody 129.
Vody Palestinské 19—22.
Voj kolikery? 245.
Vojenství Hebreův — **objem jeho; zákonná ustanovení** 236, 237.
Vojska stálá 238—240.
Vojsko nebeské 117.
Voňavky 136.
Vous 136.
Vozy válečné 239.
Vřed egyptský 196.
Vůl v Písmě sv. = býk 155.
Vyčištění chrámu slavností 87.
„Vyhladin“ — **„vyhlazen budiž z lidu“** 233.
Vychování 174—177.
Vyjítí z města co znamená? 245.
Výkony kněží starozákonních 72, 73.
Vykupitel, jeho očekávání 38.
Vyobrazení Spasitele na kříži, — **ideální — reálné** 224.
Výprava vojenská 245.
Vyznávání své viny 93, 95.
Vyzvědači 245.

X.

Xenophon 4.
 Xyloforie 86.
 Ξύλου, viz „Míry“.

Y.

Ἰερεὺς πρῶτος 23.
 Ἰστοὶ τοῦ συμφοῶνος = družbové 170.

Z.

Zabulon 30.
 Zadok 49.
 Zadostučinění náměstné 90.
 Zahrada Boží 147.
 Zahradnictví 147—151.
 Zahradní rostliny v Písmě sv. 150.
 Záhřešina = oběť záhříšná 41, 95.
 Zaid (arab.) = horní (= jižní) Egypt 13.
 Zajeti: Assyraké — Babylonské 87.
 Zajít = oliva; význam obrazný 147.
 Zajordání 14, 29.
 Zakan = vous, brada 136.
 Zákeřníci 219.
 Základní idea krvavých obětí 90, 93.
 Zaklinači, viz „Kouzelnictví“.
 Zákon přirozený u Fariseů 47.
 Zákonníci 213.
 Zákonodání slavnost, viz „Letnice“.
 Zákony krále hebrejského označovány 205.
 Zambri 45.
 Zanzumité 29.
 Zápal 91.
 Zápas s dřavou zvěří 219.
 Zápasíště — Zápasníci 243, 244.
 Zapečetěný co znamená? 137.
 Zápolení 243.
 Zařízení domu hebrejského 127, 128.
 Zasnoubení u Židů 168.
 Zástava 232.

Zasvěcovati se válce 245.
 Zaškrcení 218.
 Závazek osobní = slib záporný, viz „Sliby“.
 Závaží u Hebreů 163.
 Závěsník 241.
 Závěť 72.
 Závitek 191.
 Závoje 134.
 Zběhové 219.
 Zbožní pohané 40.
 Zbraně Hebreů, útočné, ochranné 240—242.
 Zbrojnice 243.
 Zbrojuš 238.
 Zebachim 91.
 Zebachim — zibché toda — zibché jesûa 97.
 Zeboim město 19.
 Zekan bajit 179.
 Zeloté 55.
 Země Hebreův 14.
 Země Hospodinova — Země Israel 14.
 Země východní = Arabie, Země západní = Arabie 12.
 Země svatá, poloha 13; jména 13—15.
 Země zaslíbená 14.
 Zeměpis 193.
 Zemětřesení 26.
 Zera, čas setí v Palestině 23.
 Zeret = píď, viz „Míry“.
 Zerubabel = Zorobabel 67.
 Zima v Palestině 23.
 Zimostráz 15.
 Ziv, druhý měsíc 195.
 Zjevení Boží jak se přenášelo 32.
 Zlomky spisů latinských a řeckých 5.
 Zmatení jazyků 43.
 Znamenáný co značí? 137.
 Znamení úmluvy mezi Bohem a Israelity, viz „Sobota“.
 Zuamení polní a vojenská 243.
 Znamka charakteristická všech Židů 61.
 Zoar město 19.

Zoroaster 5.
 Zpěvák sbornice 76.
 Způsob jednání krále hebrejského 206.
 Zrcadélka žen hebrejských 136.
 Zřídla 153.
 Zuzité 29.
 Zvyky Hebreův při jídle 140—141.

Ž.

Žalobník — Žalovaný 214.
 Žeň v Palestině 24, 144. Slavnost žní viz „Letnice“.
 Ženci 144.

Ženína 171.
 Žernov oslící 138.
 Žertva bezvadná jakým obrazem 92.
 Žertvy záhřisné za koho se přinášely 94, 95.
 Žertvy pohanské 122.
 Žezlo královské — význam obrazný 204.
 Židlice 128.
 Žito 143.
 Život rodluný a společenský u Židů 164—190.
 Život Esseův a Therapeutů, viz „Esseové“.

§. 1. Pojem a rozvrh — účel, užitečnost a potřeba starovědy biblické.

Biblická starověda čili archaeologie popisuje *všechny* starověké věci, způsoby a obyčeje, pokud se o nich v bibli zmínka činí, neb pokud se aspoň na bibli vztahují. Ve smyslu tom zahrnuje i dějepis národa israelského, ostatních pak národů jen v té míře, v jaké se dle písma svatého s vyvoleným národem stýkají.

V *užším* pak smyslu popisuje toliko *zřízení, mravy a obyčeje*, jakéž se za rozličných dob ustálily — *v náboženském, domácím a státním* životě národů biblických vůbec a národa Židovského zvláště. Soustavně uspořádaný *soubor* starobylostí těchto sluje starovědou biblickou ve smyslu *předmětném* (objektivním); vědomost pak o těchto starožitnostech anebo jich znalost nazýváme starovědou biblickou ve smyslu *podmětném* (subjektivním).

Na základě *trojího* života, k němuž se starožitnosti odnášejí, rozvrhujeme starovědu biblickou na tři části: 1. *náboženskou*, 2. *domácí* a 3. *politickou*.¹⁾

Účel starovědy biblické jest, umožniti a docíliti jasného, důkladného a vědeckého poznání starobylostí biblických, bez kteréhož poznání knihám svatým *správně* porozuměti nelze.

Čtení o starobylych památkách jest již samo sebou *příjemno a lahodno*; znalost jest *užitečna* všem; *potřebna* pak učencům vůbec, zvláště filosofům a politikům; neméně také těm, kteří se výtvarným uměním zanácejí; *nezbytnou* konečně potřebou jest úplná a důkladná vědomost starovědy biblické kněžím a vykladatelům písem svatých, aby dovedli:

1. *vmysliti se v doby, krajiny a poměry*, v nichž žili spisovatelé svatí, jakož i první čtenáři spisů jejich;

2. rozlišiti jádro nauky svaté od všelikých okras, kterými osoby tehdejších dob mluvu svou zdobívaly;

3. pojmoviti a vyložiti úplný smysl mluvící osoby neb spisovatele svatého, spozorovavše snadno každou narážku na zákony, obřady, zvyky a zvláštnosti zemí, krajín, jednotlivých míst atd.

4. důkladně poučiti umělce dovedné sice, však starožitností biblických neznalé, aby také pravdě historické odpovídalo, cokoliv pro vzdělání rozumu, k povznesení nábožné mysli a pro okrasu kostelů a jiných budov z dějin biblických znázorňují;

5. důkladně vyvrátiti vážné i uštěpačné námitky a důvody protivníkův, které se nezřídka zakládají na neznalosti starobylosti biblických.

Konečně nabude bedlivý badatel starovědy biblické přesvědčení, že přiměřeno bylo vždy okolnostem časovým řízení Božské směřující k zachování pravého náboženství, a vznikne zároveň v sílu a moc důvodův o autentičtější či o pravotě písem svatých.

Uváživše důvody tyto, snadno poznáme, že nemohli uvarovati se mnohých, často i hrubých omylů, kteří neznajíce náležitě starovědy biblické k výkladu sv. písem přikročili, jakož i umělci, znázorňující uměním svým mnohé výjevy z dějin biblických jedině na základě pouhé fantasmie, neznajíce pravdy ^{*)}, jakou toliko archaeologie poskytuje z pramenů souvěkých, pravých a nepochybných.

^{*)} Poznámka. Starověda a dějepis vzájemně se doplňují; kdežto dějepis postupný popisuje vývoj, zanášá se archaeologie líčením životních poměrů, zřízení a způsobů již ustálených.

^{*)} Na př. vyobrazují osoby na místě svatém a podobně při hostinách, návštěvách atd. s hlavou nepokrytou — se sandaly na nohou; bez brady velekněze židovského; Faraona pak a jeho dvořany — s plným vousem a bohatým vlasem. Ismaele 17letého (Gen. 21, 4.) jako dítě; kněze Zachariáše (Luk. 1.) otce sv. Jana Křtít. — s odznaky velekněze, — náprsníkem, mitrou, efodem, meilem a t. d. — Umělec takový starovědy biblické neznalý podobá se učenci, který neznaje souvěkých a pravých pramenů výmysly své krásným písmem a vzletným slohem sepsané — „dějepisem“ nazve. Ovšem se nápísem tím snadno oklame, kdo do obsahu spisu nevníkne aneb vzniknouti nemůže a toliko v krasopisu a ve vzletném slohu podstatu vidí. A podobně klame znázornění výjevy biblického věrnosti historické zcela prosté — nápísem svým, dovedným seřaděním osob a věcí, svěží barvou a t. d.

§. 2. Prameny čili zdroje starovědy biblické.

Starověda biblická poskytuje však jen tenkrát a v té míře žádoucího světla, když a pokud zprávy své váží ze zdrojů či pramenů pravých a nepochybných, počínajíc si zároveň při práci té správně a obezřetně. Jsou pak zdroje *ty dvojitho druhu*:

1. Památky písemné a
2. památky umění výtvarného.

I. Památky písemné jsou:

1. *Sv. knihy Starého i Nového Zákona*; jsou to svědkové domácí, hodnověrní, a proto nejdůležitější.

2. *Spisy Josefa Flavia*:

a) *O válce Židovské 7 knih*; první to jeho spis netoliko dle času, nýbrž také dle ceny;

b) *Starožitnosti Židovské*, 20 knih;

c) *O vlastním životě* jako dodatek ku Starožitnostem a

d) *Proti „Appionovi“*, grammatiku Alexandrinskému, 2 knihy.

Spis tento jest zvláště důležitý proto, poněvadž obsahuje mnohé výňatky z děl egyptských, babylonských, foenických a řeckých spisovatelů, která v pozdější době zahynula.

Josef, nar. r. 37. po Kr. z rodu kněžského, oddán byl jako mladík sektě farisejské, později však kolísal mezi fariseismem a saduceismem. Byl vrtkavé politické povahy, miloval zevní slávu a nepočínal si vždy nestranně. Ačkoliv jest *vůbec* věrohoděn, nelze pro uvedené příčiny z jeho spisů jako pramenů vážiti bez kritické rozvahy a obezřetnosti. ¹⁾

Pozn. Připisovali jemu ještě jiné spisy, jmenovitě spis „o vládě rozumu“ čili „čtvrtou knihu Makabejskou“ —; „řeč proti Řekům“ a jiné spisy; však průvodno a jisto jest, že jmenované knihy Josefovi neprávě se přičítaly. ²⁾

3. *Spisy Philona Alexandrinského* (nar. r. 25. př. Kr.), Žida z rodu kněžského, jenž se zanášel bádáním ve filosofii řecké, zvláště platonské. Platonskými ideami nadšen vyvrací často ryzí učení židovské, pročež spisů jeho jen s největší obezřetností použití možno. Připisují se jemu mimo jiné: Spis „o životě Mojžišově“ 3 knihy, „o stvoření světa“, „o desateru přikázání“, „o obřázcích“, „o obětech“, „o životě rozjímavém“ a „proti Flakkovi“, správci Egyptskému. ³⁾

4. *Talmud* čili *Mišna s Gemarou* — Jerusalemskou aneb Babylonskou. *Mišna* psaná jazykem hebrejským obsahuje ústní podání židovské; sestavil ji ku konci II. století po Kr. Rabbi Juda Hakkadoš, náčelník školy Tiberiadské v Palestině. — *Dělí se na 6 částek* (sedarim) a tyto na 63 pojednání. Názvy částek jsou: a) *o semenech* (jedná o rolnictví) v 11 pojednáních; b) *o svátcích* (o náležitém svěcení svátků) v 12 pojednáních; c) *o ženách* (o manželství) v 7 pojednáních; d) *o poškození* (o věcech občanských) v 10 pojednáních; e) *o svatých věcech* (o obětech a obřadech) (v 11 pojednáních; a f) *o očišťování* v 12 pojednáních. Každé pojednání rozvrženo jest na „hlavy“ a tyto na „pravidla“. *Mišna* končí přídavkem „*Tosifot*“, jehož spisovatele na jisto udati nelze; přídavek tento objasňuje některá temná místa *Mišny*.

Gemara či výklad *Mišny* jest dvojí a sice: *Jerusalemská a Babylonská*. *Jerusalemská* jest výklad *čtvera prvních částek* čili sedarim a jest sepsána od Rab. Jochanana na konci III. století. — *Babylonská* obsahuje výklad *celé* *Mišny*, jest rozsáhlejší a požívá větší vážnosti a platnosti u Židů. Ostatně se jedna od druhé v mnohých věcech různí.

Dle *Gemary* té neb oné, která *Mišně* přidána jest, slove *Talmud* — *Jerusalemským* neb *Babylonským*. Hlavní cena *Mišny* jest, že z ní farizejské zásady a výklady *Zákona*, jaké za času Krista Pána panovaly, poznati a posouditi můžeme. Ostatní však udání o starobylostech nejsou příliš hodnověrna, což u větší ještě míře platí o pozdějších *Gemarách*. Mnohá pozdější zřízení a mnohé novější náhledy starým věkům neznámé klade *Talmud* za starobylé a protož nelze z tohoto zdroje jinak leč s velikou obezřetností vážiti. ⁴⁾

Pozn. a) Ze spisů *pozdějších Rabinů* jsou pro starovědu nejdůležitější díla, jež sepsali *Rab. Moses ben Maimon* a *Rab. Jos. Karo* († 1575), kdežto rabinští vykladatelé *Starého Zákona* jen sem tam správné a pravé výklady zákonitých předpisů podávají. —

b) *Nynější obřady a obyčeje* Židů jsou jen potud pomůckou starovědě, pokud se zakládají na starém podání. (Sem náleží: *Leonis Mutinensis historia rituum hebr.* Venet. 1638. vydání italské, 1622. vydání francouzské. Jo. Buxdorf „*Synagoga jud.*“ Bas. 1661, 1712.; německé vydání již 1603. Basel. *Bodenschatz*, Kirchl. Verfassung der heutigen Juden. Erlangen 1748. 4 díly.)

5. *Spisy starých pohanských spisovatelů*, zvláště řeckých a římských. Sem náležejí: Herodot, Xenophon, Ktesias, Arian,

Strabo, Plutarch, Diodor Sicilský, Plinius, Tacitus a skoro všickni ostatní. Od spisovatelů jiných pohanských národů zachovaly se nám jenom *slomky* u Jos. Flavia (Proti Appionovi) a Eusebia (Chron. a praep. Evang.) K těmto hledí: Sanchuniaton, historik foenický, Zoroaster perský, Boros Babelský a Manethon, kněz Heliopolitanský. U dotčených spisovatelů řeckých a latinských jest někdy obšírný výklad věcí východních, o kterých písmo sv. toliko povrchně se zmiňuje. Pro tuto příčinu a pro nenávisť, jakou k Židům chovali a pro opovržení, jakým k národu vyvolenému přihlíželi, lze toliko s největší rozvahou z těchto pramenů vážiti. ⁹⁾

6. *Spisy církevních spisovatelů, kteří v Syrii neb v jiných krajinách východních žili, zvláště spisy sv. Jeronyma a Efrema Syrského, pak starší knihy syrské a arabské. Konečně*

7. *cestopisy i novější; neboť orientálové si libují v starobylých způsobech ze šedé dávnověkosti, čímž nemalá část věcí biblických jasnějšího nabývá světla. Při spisech těchto však sluší bedlivě šetřiti toho, zdali pisatel něco novějšího do starého věku neklade, zároveň pak náležitě odloučiti osobní náhledy a domněnky spisovatelovy od toho, co skutečně viděl a pozoroval.* ¹⁰⁾

II. Památky umění výtvarného.

1. *Starověké památky a budovy; jsou to svědci dosud žijící; jejich sloh, rytby a malby dávají nám mnohá pokynutí k posouzení jistých dob a zvyků biblických. Čítáme pak k těmto památkám zvláště:*

V Palestině: Pozůstatky zdi, kterou obehán byl chlumeč, na němž chrám Jerusalemský stál; trosky mostu vedoucího od chrámu k Sionu; trosky věže Hippiku, náhrobník patriarchův v Hebroně. ⁷⁾

V ostatní Asii: Rozvaliny v Baalbeku (řecky Heliopolis), v Thadmoru čili Palmýře, v Syrii damascenské, sutiny v okolí Ekbatanském, Persepolském, Babelském a Ninivitském, náhrobníky a hroby. ⁸⁾

V Egyptě: Pyramidy, obelisky a zříceniny rozličných budov. ⁹⁾

V Evropě: Triumfní nebo vítězné oblouky zřízené ku počtě Tita a Vespasiana, by hlásaly pozdním věkům úplné podmanění Židů; na nich viděti vyobrazení nádobí chrámového. ¹⁰⁾

2. *Starobylé peníze:* židovské — tak zvané Samaritanské —, perské, foenické, egyptské, řecké a římské. ¹¹⁾

3. *Starobylé nářadí, ozdoby, zbroj a t. d.* ¹²⁾

¹⁾ Nepříznivě, však dle pravdy posuzuje hodnověrnost Josefovů — Robinson Ed. v díle Palaestina II. str. 53. nn. Úsudky starších učenců od I—XV. století uvádí vydání Haverkampovo II. str. 57.

²⁾ Vydání: Sigb. Haverkamp, Amstelst. 1726 s lat. překladem Jana Hudsona a kritickým apparátem. 2 sv. fol. — Druhé vydání: Lipsiae 1782—85 3 sv. 8°. obstaral Oberthür. — Richter E. Lipsiae 1826. Dindorf Paris 1845—1847. Tauchnitz C. v Lipsku 1859. stereotyp.

— Český překlad spisů: „O válce Židovské“ — „proti Appionovi“ a „o vlastním životě“ vydal Pavel Akvilin Hradecký v Prostějově 1853 1 sv. fol. Klassický překlad spisů: „O válce Židovské“ a „o vlastním životě“ vydal Frant. Sušil v Brně 1856. 1 sv. 8°.

³⁾ Vydání spisů *Filonových*: Ed. Mangey, Lond. 1742. 2 sv. fol. — Richter, Lipsiae 1828—30. 8 sv. Stereotyp. Lipsiae 1851—53. 8 sv. 12°.

⁴⁾ Vydání nejlepší Mišny: Surenhusius Guil. Amst. 1698—1703, 6 fol. s překladem latinským. — Talm. Jerus.: Cracoviae 1801. 12 sv. — Talm. Bab.: Viennae 1606. 12 sv. fol. Něm. překl. Mišny vydal Rabe Ausb. 1760—63. 6 sv. 4°.

⁵⁾ Srvn. Fr. C. Meier, Judaica Jen. 1832.

⁶⁾ Seznam 100 a více starších cestopisů uvádí Ed. Robinson v díle: „Palaestina“ (1841) v I. sv. str. 17—39 a doplňuje ho 25 jinými v díle: „Neuere bibl. Forschungen in Palaestina“ (1857 str. 29 nn.). Ještě důležitější jest však novější vědecké bádání a popisování starobylých památek Egyptských, Babylonských a Assyrských.

⁷⁾ Robinson: Palaestina II., Topographic Jerusal. a Neuere bibl. Forschungen in Palaestina. Vigouroux F. Die Bibel und die neuen Entdeckungen in Palaestina von Joh. Ibach. Mainz 1885. (překlad IV. vydání franc.)

⁸⁾ Viz články: *Volney-Wood-Cassas-Layard* etc. v Naučném Slovníku; Fr. Kaulen „Assyrien und Babylonien“ Freiburg 1885. (III. vydání); A. Scholz „Die Keilschrifturkunden“ Würzburg 1877.

⁹⁾ Viz díla Richarda *Lepsi*a, viz také Ebersův *Egypt*; české vydání Dra. Otokara Hostinského, v Praze 1881.

¹⁰⁾ Hadr. Relandi de spoliis . . . . in arcu Titiano. 1716. S poznámkami vydal E. A. Schulze 1765. Obraz oblouku viz *Velišský Život Řeků a Řím.* obr. 529.

¹¹⁾ *Fröhlich Annales Syriae.* Vind. 1744. *Celest. Cavedoni bibl. Numism.* deutsch von Werlhof, Hannov. 1855.

¹²⁾ Viz díla v čís. 8. 9. uvedená.

§. 3. Dějiny literatury starovědy biblické.

Teprv po úplném zničení státu židovského roznítla se láska ku starožitnostem biblickým, aby známost starobylých zřízení, mravů a obyčejů nevymizela, nýbrž v živé paměti se zachovala.

První pěstovatelé starovědy biblické jsou *židovští* učenci jako Josef Flavius a Talmudisté. (viz §. 2. č. 2. 3. 4.)

Od III. století přešlo bádání o starožitnostech ku *křesťanům*; za tou příčinou sepsali *Origenes* a *Jeronym* svá díla; onen řecky, tento latinsky.

Od VI. století přihlížela tak zvaná „*Midrašim*“, dílo to učenců židovských, také z části ku starobylostem biblickým. Proslulý v tom ohledu jest zvláště Mojžíš *Maimonides* z XII. století.

U křesťanů však ležela na mnoze ladem starověda biblická, jako vůbec vědy, které se na studiu pramenů zakládají.

Teprv od *reformace*, když bádání v pramenech oživilo a studium biblické vůbec a původního textu starozákonního zvláště se šířilo, pěstovali jak katolíci tak i nekatolíci starožitnosti biblické; z počátku jen jednotlivé částky; od 18. století pak celou starovědu. Od polovice 18. století použito i cestopisů. ¹⁾

1. První z křesťanů, který dle jistého řádu o starožitnostech hebrejských chvalně psal, byl španělský učenec *Arias Benedikt řečený Montanus* († 1591. *Antiquitatum judaicarum libri IX.* Lugduni Bat. 1593. 4°).

2. *Veškeré starožitnosti* líčí *Melchior Leydecker* (*De republica Hebr.* II. 12. Amstel. 1704. fol. — *De vario reipublicae Hebr. statu* II. 9. seu Tom. II. Amstel. 1710).

Větších a menších děl veliký počet, v nichž se o starožitnostech biblických pojednává, sebral a vydal *Blažej Ugolinus* pod názvem „*Thesaurus antiquitatum sacrarum auctore Blasio Ugolino, Venetiis 1744—67 34 sv. fol.*“ ²⁾ Znameníť díla sepsali:

E. Fr. K. Rosenmüller (*Handbuch der bibl. Alterthumskunde* 4 Bd. in 17 Theilen, Lipsk. 1823—31; jest dílo nedokončené, zahrnuje toliko biblický země- a přírodopis.

Sem náleží též dílo: *Bibl. Realwörterbuch von G. Ben. Wiener*, kdež hojnost látky archaeologické a literatury najdeš. Lipsk. 1819—20, 2 sv. III. valně opravené vydání 1847—48).

Prof. Johann Jahn (*Bibl. Archäologie* 5 Bde. Wien 1796 až 1805. II. vyd. dílu domácího 1817—1818; dílu polit. 1824—25).

Stručná díla sepsali mimo jiné: *H. E. Warnekros* (1782. II. vyd. 1832), a dle tohoto *Dr. Jan Babor*, prof. St. Z. v Olomouci, † 1810 v Olšanech (Wien 1794. *Alterthümer der Hebr.*).

Four. Ackermann (Viennae 1826), *Wilh. Martin de Wette*, Lpz. 1814. II. Aufl. 1830. III. Aufl. 1842. *J. M. Aug. Scholz* (Bonn 1834), *Joh. Kaltof* (Münster 1840), *J. Mich. Athan. Löhnis* (Regensburg 1844), *Allioli* (Landshut 1844), *Heinrich Ewald* (Götting

1848. II. Aufl. 1854), *Jos. L. Saalschüts* (Königsbg. 1855). G. Roskoff. (Wien 1857.)

Starožitnosti *náboženské* toliko: P. *Scholz* „Die heil. Alterthümer.“ Regensburg 1868; B. D. *Haneberg* „Die religiösen Alterthümer der Bibel.“ München 1869.

Na novou dráhu při bádání biblických starožitností nastoupil: *Felix Bähr* ve svém díle „Symbolik des Mosaischen Cultus, 2 Bde. Heidelberg 1837—39, II. Aufl. 1878. Nejsa spokojen se zevnější toliko formou, v jaké se nám starobylé zřízení náboženské objevuje, vniká do ducha, jenž podmiňoval a oživoval veškeré zřízení theokratické. *Tento směr máje na zřeteli* spracoval starovědu biblickou.

Dr. K. Bedřich Keil, prof. na universitě Dorpatské „Handbuch der bibl. Archäologie“ 2 Bde. Frankfurt a M. 1858—59. — Část toliko náboženskou: *Dr. B. Schäfer*: „Die religiösen Alterthümer der Bibel.“ Münster, 1878.

O právu Mosaickém sluší zde zaznamenati díla: Das Mosaische Recht mit Berücksichtigung des späteren Jüdischen von *Jos. L. Saalschüts*, Berlin 1848. (II. Aufl. 1853.) 2 Bde. Mosaisches Recht von *Johann David Michaelis*. 6 Bde. Frankfurt am M. 1770—1775. Reutlingen 1785.

Poznámka. V nejnovější době vyšel I. svazek „Biblische Archäologie“ von Dr. Peter Schegg. („Land und Leute.“) Freiburg 1886.

Nejznameníější cestopisy sepsali v II. polovici 18. století:

Carsten Niebuhr Beschreibung von Arabien. Copenhagen 1772. Reisebeschreibung nach Arabien a t. d. Copenhagen 1774—78 IIIter Bd. Hamburg 1837.

V 19. století:

Utr. Jasp. Seetzen († 1811 zavražděn v Arabii); část denníku jeho vydal Dr. Kruse, Berl. 1854, 55. 3 svazky.

J. L. Buckhardt, Reisen in Syrien etc. 2 Bde. Weimar 1823—24.

G. H. v. Schubert „Reise nach dem Morgenlande“ 3 Bde. Erl. 1838—40 (dílo zvláště v ohledu *přírodopisném* důležité).

Ed. Robinson Palästina etc. (3 Bde, Halle 1841). Důležité v ohledu zeměpisném.

Dr. Sepp Jerusalem und das heil. Land. 1863. II. Aufl. Schaffhausen 1873, 2 Bde. I. Aufl. 1862. — *Mislin* (Die hl. Orte, Wien 1860. 3 Bde.).

Dr. Titus Tobler: Topographie von Jerusalem. Berlin (1853—54.) Dritte Wanderung nach Palästina (Gotha 1858. Bibliographia geogr. Palaest. (Lps. 1867.) „Golgotha“ (St. Gallen 1851.). „Nazareth“ (Berlin 1868.).

V nejnovější době sepsal Jeho Výsost korunní princ Rudolf Rakouský: „Eine Orientreise vom Jahre 1881.“ Wien 1885. 1. sv. 4°. — České vydání: „Cesta po zemích východních“ spořádal Dr. Josef Štolba; v Praze 1884. 1 sv. folio.

Z českých cestopisů znamenati sluší:

1. Cesta z Prahy do Benátek a odtud do Palestiny, kterouž šťastně vykonal *Oldřich Prefat z Vlkanova* léta Páně 1546. II. vyd. 1. sv. XVIII. str. 586. 8° malá. V knihárně Kašpara Widtmanna 1786.

2. *Křištofa Haranta z Polžic* a t. d. Cesta (1598) do Benátek, odtud do země svaté; 2 díly. 8° v Praze 1854.

3. Cesta do sv. země, již vykonal a sepsal *Dr. Jos. Chmelíček*. II. díly 8° v Brně 1865, 1867.

4. Cesta a pouť do Egypta a sv. Země, kterouž vykonal a popsal *Dr. Fr. Kryštofek* r. 1885. — V Praze 1886. 1. sv. 12°.

Z ruského jazyka na český přeložil P. Filip Klimeš (avšak toliko I. díl): „*Abrahama Norova putování do sv. země*“ r. 1835. sv. I. 8° v Praze.

*) Vada starších děl jest, že původci jejich příliš věřili Talmudu a duchaprázdným rabbinům, že mravy starších a novějších dob nedosti rozdělovali a nynější Orient málo jen znali.

*) Seznam větších a menších děl o starožitnostech hebrejských nalezneš a) v díle J. A. *Fabricii* Bibliotheca antiquaria Hamburgi 1760. 4°, rozmnož. vyd. Petra Schaffshausena. b) *Jos. Christoph. Wolfi* Bibliotheca hebr. c) Bibliotheca historica od J. G. *Meusela* T. II. (Lips. 1782—84. sv. 22.)

Dříve než k starobylostem biblickým přikročíme, třeba obznanámiti se aspoň poněkud

1. s jevištěm biblickým, pokud toto málo známo jest ze studií gymnasiálních; na to teprv následovati bude starovědy biblické

2. část náboženská, 3. část domácí a konečně 4. část politická.

Oddělení I.

Jeviště biblické.

§. 4. Biblické země v Asii. (Obr. 158.)

1. *Aramea biblická* (hebr.: Aram).¹⁾ Rozsáhlé toto pozemí prostírá se mezi Armenií, pohořím Taurem, Foenicií, Palestinou, Arabií až za řeku Tigris. U Řeků nazývá se Syrií a Mesopotamií. (Řeka Eufrat dělí tyto dvě země od sebe.)

Části Aramee biblické jsou:

a) *Aram beth Rechob*²⁾ čili *Aššur* — Assyrie v nejužším smyslu — poloostrov mezi Tigrem, větším a menším Zabem. Výbojnými válkami vzrostla malá ta provincie v ohromnou říši Assyrskou s hlavním městem „*Ninive*“ na východním břehu řeky Tigra (na-proti nynějšímu Mosulu).

Ponejprv bylo zbořeno Arbakem r. 877. př. Kr.; podruhé vyvráceno Kyaxarem a Nabopolassarem r. 625. př. Kr. a již nikdy potom vystaveno nebylo. Diodorus líčí město Ninive jako čtverhran 150 stadií dlouhý a 90 stadií široký, jehož objem byl tudíž 480 stadií čili 15□ mil. (Dle Strabona bylo větší než Babylon.) Hradby jeho byly 100 loktů vysoké a tak široké, že tři vozy mimo sebe po nich jeti mohly; opevněny byly 1500 věžemi, z nichž každá 200 stop vysoká byla.

b) *Aram Nahorájim* čili řecky: *Mesopotamie* (t. j. Meziříčí), nyní „*al-čezira*“, totiž ostrov (mezi Eufratem a Tigretem). Zahrnovala v sobě:

1. *Aram padan* aneb *Sedé Aram*, t. j. roviny Mesopotamské, k nimž bezpochyby i rovina Háranská náležela,

2. *Aram soba* čili krajinu Nesibenskou.

c) *Syrie* — zvaná pouze „Aram“ bez dalšího přídavku, nyní „al šam“ (t. j. levá). Jednotlivé její kraje jsou: 1. království damašské (Dammešek), 2. kr. *Maacha*, 3. kr. *Tob*, 4. kr. *Hamat* a 5. kr. *Gešur* při řece Orontu. Města Syrská — zříceninami až podnes znamenita — jsou: Baalbek (Baal-Gad = Heliopolis) a *Thadmor* (řecky: Palmyra), *Chelbon* a *Antiochie*.

2. *Babylonie*, tak zvaná od hlavního slavného města „Babel“, prostírá se od zálivu Perského až k Armenii, a v té rozsáhlosti zvala se někdy „*Sinar*“ neb „*Singar*“; k západu hraničila s pouští Arabskou. V užším smyslu nazývá se „Babylonií“ ona část země, která se od zálivu Perského k severu až k Mesopotamii táhne. Východní její část nazývala se „Chaldea“, poněvadž králové Assyřtí toto území několika *Chaldejským* kmenům k obývání dali. V pozdějších dobách přešla vláda říše Babylonské od Assyřských na Chaldejské; a odtud slula Babylonie — zemí Chaldejskou.³⁾ Jakým způsobem změna ta se stala, písmo sv. nevypravuje. Bezpochyby zaplavil udatný, bojechtivý a ukrutný národ Chaldejský, jenž jihovýchodně od Černého moře pravá svá sídla měl⁴⁾, území Babylonské a uvázal se v panství jeho. Tak sluje „Chaldean“ Nebukadnezar — králem — „*Babylonským*“. Město *Babel* bylo na obou březích řeky Eufratu asi 50 mil nad jeho spojením s Tigridem. Hradby Babylonské počítány k 7 divům světa, byly 200 stop vysoké a 50 stop široké s 250 věžemi a 100 branami.

3. *Medie* (hebr.: Madaj) s hlavním městem „*Ekbatany*“ (hebr. Achmeta — nyní — Hamdan) hraničila k západu s Assyrií, k severu s mořem Kaspickým, k východu s Hirkanií a Parthií, a k jihu s Persií.

4. *Persie* (hebr.: Paras). Jménem tím nazývá se velerozsáhlá říše Perská pod Kyrem (526 př. Kr.), obsahovala v době té všechny země od moře Středozevního až k Indu, a od moře Černého a Kaspického až k zálivu indickému, perskému a k Arabii.

V zeměpisu biblickém znamenity jsou zvláště tyto provincie:

a) *Persis*, od níž veškerá říše jméno obdržela; hraničila k jihu se zálivem Perským, k západu se Susianou, k severu s Medií a k východu s Karamanií.

b) *Susiana* s hlavním městem „Susou“; prostírá se mezi Persií a Babylonií; dotýkala se severně Medie a jižně zálivu Perského.

c) *Elymais* (hebr.: Elam), jejíž hranic určitě udati nelze. Jižně sáhala až k Susianě, jihozápadně k Babylonii; ostatně hraničila s Medií. Ve starších knihách nazývá se veškerá Persie „Elymais“.

5. *Foenicie*; tak se nazývá v pozdějších sv. knihách úzký pruh země mezi mořem Středozemním a nebetyčnými skalami Libánskými; k jihu hraničí s Palestinou. Země tato malá sice a úzká, byla velmi úrodná, a slynila obchodem a uměním. Znamenitější města byla *Sidon* a *Tyrus*.

Toto poslední město vyvrátil Nebukadnezar po 13letém obležení. Však znovu založili Foeničané Tyrus na blízkém ostrovu. Vyvráceno Alexandrem Vel. povstalo opět z rumu, ale dřívější slávy již nedosáhlo.

6. *Arabie* (vyjma území obývané Edomity, Moabity a Amenity) hraničila severně s Palestinou, Syrií a Babylonií, východně s Perským zálivem a mořem Erythrejským neb Indickým oceánem; západně s Rudým mořem čili zálivem Arabským. Obyvatelům Palestinským slula Arabie „zemí východní“ (ěrec-kědem), Babylonským pak „zemí západní“ (ěrec-ěreb).

Rozvržení Arabie na „Šťastnou Petrejskou“ (od hlavního města „Petra“) a „Pustou“ nebylo Východanům známo. —

7. *Edom* (po řecku též *Idumea*), krajina hornatá, sáhala od jižního konce moře Mrtvého až k zálivu Elamitskému. Jmenovala se původně „země neb pohoří Šeír“ (nynější „el Šera“). Obyvatelé její Edomité byli potomci prvorozeného syna Isaakova, jenž sloul *Esau* neb *Edom*.

8. *Moabská* země ležela východně od Mrtvého moře a řeky Jordanu. Jméno své má od Moabitů (t. j. potomků Moaba, syna Lotova, Gen. 19, 37.), kteříž vypudivše kneny Emimské, pozemí toto až k řece Arnou opanovali.

9. *Země Amonska* východně od Moabitů za řekou Jabokem, směrem k Arabii. Byliť pak Amonité potomci Amona, syna Lotova (Gen. 19, 38.). Konečně

10. *Palestina*, o níž obšírněji §. 6—14. jedná.

¹⁾ Aram t. j. vysočina.

²⁾ Gen. 10, 11. II. Sam. 10, 6.

³⁾ Jer. 22, 25.

⁴⁾ Cyrop. k. 3. hl. 2. §. 4. sl.

§. 5. Země biblické v Africe.

Egypt (hebr.: Micrájim, macôr, eréc chám) hraničí na severu se Středomořím, na Východě s Arabií a Rudým mořem, na jihu s Ethiopií neb vlastně s Nubií a na západě s pouštěmi Africkými čili Libyckými. Plocha její pácí se na 8000 □ mil. Úrodnou její částí je však toliko úzké poměrně a jenom 150 mil dlouhé údolí Nilské, kteréžto po kopticky slove „Chemi“, t. j. černá (úrodná) země naproti bílému písku Sahary.

Egyptané dělili vlast svou na 2 části: *horní a dolní*; (Res a Het). Řekové však rozeznávali Egypt *horní* (jižní) čili Thebais (hebr.: *Patros*, arab. *Zaid*), Egypt *střední* čili „Heptanomis“ a Egypt *dolní* čili „Deltu“.

Nil dělil zemi na dvě části. — Znamenitější *městu* byla:

Theby nebo *Velká Diospolis*, hlavní město vyššího Egypta.

Memfis v Egyptě středním, téměř na hranicích Egypta dolního.

Tanis (hebr.: Coan), které posud na ostrově jezera téhož jména jest.

Alexandrie na břehu moře středozemního, vystavěná Alexandrem Velikým.

Země Gesen (hebr.: *Gošen*) byla východní část dolního Egypta a sáhala severně až k Středomoří a východně k Petrejské Arabii. V I. knize Mojžíšově 47, 6, 11 nazývá se „metáb haârec“, „zemí výbornou“, totiž — pro pastvu dobytka; na posledním místě také „zemí Ramsesovou“.

§. 6. Poloha země svaté a jména její. (Viz mapu č. 172 a 173.)

Země sv. rozkládá se mezi 31 a 34° severní šířky a mezi 52 a 55° východní délky. Největší její délka od severu k jihu není větší 31 něm. mil, největší šířka 20 mil; všecken tedy povrch obnáší na 450—465 □ mil.

Hranice její jsou: na severu Foenicie a Syrie, na východě Syrie a Pustá Arabie, na jihu Petrejská Arabie a Egypt, na západě Filištinská země a Středomoří. Jest ve stejné téměř vzdálenosti od rovníku a od severního polárního kruhu, téměř ve středu starého vzdělaného světa, a protož z ní evangelium pohodlně na všechny strany se rozšiřovati mohlo.

Jmen měla několik:

1. Nejstarší byl název *Kanaan*¹⁾, jakž se pouze krajiny na *pravém* břehu řeky Jordánu jmenovaly. Bydleli totiž v krajínách

těchto národové, jenž původ svůj vzali od Kanaana, syna Chamova. Po dobytí země národem vyvoleným užívalo se názvu toho jenom o krajích, které Kananité skutečně ještě měli, a zvláště o foenickém pomofí. Krajina na *levém* břehu Jordánském slula *Gilead* od pohofí téhož jména. — Nám slove v českém jazyku *Zajordání* oproti zemi na *pravém* břehu Jordánském, kteréž *Předjordáním* nazýváme.

2. *Země Hebreův* (Gen. 40, 15.), potomků totiž Hebreových čili země Heberovců (Gen. 10, 24. 11, 14—27.).

3. *Země Israel* čili Israelitův, potomků Jakoba, přijmím Israele. Po rozdvojení podrželi jen severní kmenové starý název „Israel“.

4. *Juda*, dle *Judy*, kterému přislíbil Jakob nadvládu nad všemi pokoleními; *původně* jmenovalo se tak území pokolení Judova. *Po rozdvojení říše* slulo tak *jižní* království, které zahrnovalo v sobě pokolení Judovo, kmen Simeonův a část pokolení Benjaminova. — *Po zajetí Babylonském* slula tak *veškerá* země svatá; téhož jména užívá Josef Flavius, klassikové (kteří však mylně ji na „Idumea“ změnili), svatí otcové a spisovatelé církevní. I na starých mincích se název ten objevuje, na př. Peníz Tita Vespasiana „Judea capta“ (obr. 137.).

5. *Země Hospodínova* čili Jehovova, jelikož Bůh zemi tuto Israelitům jako nájemníkům k užívání dal a v ní královské sídlo si vyvolil. Hebreům sluje často jen „zemí“ po přednosti = haárec.

6. *Země zaslíbená*, jelikož ji Bůh národu vyvolenému přísahou přislíbil.

7. *Země svatá*, protože Bůh ji v Starém Zákoně za sídlo své na zemi zvolil a službě své zasvětil. V Novém pak Zákoně přísluší jí název ten, poněvadž (dle slov papeže Urbana II. na církevním sněmě clermontském) v ní posvěcena každá píď země buď tělem aneb aspoň stínem Spasitelovým a přítomností blahoslavené Rodičky Jeho, putováním sv. apoštolů a krví mučovníků.

8. *Palestina*, vlastně „*Filistea*“ — země Filištinská. Názvu toho, který příslušel pouze *pobřeží mořskému* mezi Foenicí a Egyptem od Filistinů obývanému (hebr.: Felêset), použil *Herodot* jako vlastního jména veškeré země svaté. Pro zášť, která mezi Židy a Filištiny nikdy nevymřela, nebyl by jistě žádný Israelita jménem pohanské a nepřátelské země zemi svatou pojmenoval. Teprv později, kdy Židé pozbyvše samostatnosti politické v Egyptě a i v zemi svaté mluvě řecké a i mravům řeckým přivykli, nazývali učení Židé jako

Philo a Josef Flavius jménem tím dříve nenáviděným zemi otců svých — „Palestinu“. Konečně nazývá se také

9. *Syrie v širším smyslu* od Herodota (III 5.), Jos. Flavia, Philona, Plinia a j.

Pozn. Tacitus (Hist. 5, 2) odvozuje divným etymologováním jméno Judeů (čili Židů) od hory: Ida (viz Kollár: Rozpravy o jmelech str. 59.).

’) „Kanaan“ znamená „nížinu“, „nizozemí“ a jest jméno syna Chamova.

§. 7. Hory Palestinské. (Obr. 155—157.)

Palestina jest země hornatá. Pásmo hor vybíhá ze Syrie a lemujе obě strany Jordánu až do Arabie. Pohoří to sem tam přetrženo jest tu větším tu menším údolím. Nejznamenitější pohoří jsou:

1. *Libanon* (Lebanon) t. j. „bílé neb sněžné hory“, poněvadž v zimě v létě na vrcholku jeho sněh neroztaje a některé jeho vápenité skály zdaleka jako sněh se nesou. Libanon skládá se ze dvou pásem horských, která se od starého Tyru severovýchodně táhnou. Západní část pohoří slula Řekům „*Libanos*“, východní pak vyšší „*Antilibanos*“; sv. písmo však toho rozdílu nedělá. — Údolí veliké mezi Libanem a Antilibanem slove *Coelesyrie*, καλλή Συρία, t. j. *Dulá* neb *Dolní Syrie*.

V písmě sv. opěvují se často *cedry* Libanské, stromy překrásné a velmi vysoké; nyní však vymizely tam dávno až na malý hájek (nyní asi 400 stromů) pustošením rozličných nepřátel, zvláště pak Saracenů (viz obr. 157.).¹⁾

Mimo cedry rostly na Libanu: a) *cypřiš*, jehož dřevo nejen za stavivo nýbrž i k vykládání stěn chrámových měli; b) *břest* a c) *zimostráz*²⁾. Největší vrchol Antilibanský (9500') nazývali Hebreové „*Hermon*“, Sidonští „*Sirjon*“, Amorhejští „*Senir*“, (Deut. 3, 9.) za pozdějších dob však každé z uvedených jmen zvláštní vrchol označovalo.

V písmě sv. se také rozdíl činí mezi Libanem a Hermonem (Žalm 42, 7. hebr.) *Hermon* jest *severní* hranicí země svaté; *Arnon* v Zajordánsku — *jižní*. Část Hermonu směrem k Damašku slula „*Amana*“.

2. Směrem k moři vybíhá od Libanu *pohoří Neftali*, pak řada hor *Galilejských*, mezi nimiž kuželovitá hora *Tábor*, na které

Pán náš, jak ústní podání dokládá, se proměnil (viz obr. 155.). Na hoře té tábořil Barak s 10.000 mužů dříve než udeřil na Sisaru (Soud. 4, 6—12.) U Tábora svedlo r. 1799. vojsko francouzské bitvu se spojeným vojskem tureckým a anglickým.

3. *Pohoří Karmel* (t. j. vinnice Boží) začíná (asi 3 míle něm.) jižně u Ptolomaidy a táhne se k jihu ($2\frac{1}{2}$ míle něm.).

Jest to souvislá řada převelebných vrcholů s rozkošnými údolními se střídajícími. Na výšinách zelenaly se lesy *dubové a smrkové* v nížinách zrály *olivy, fiky, datle a vinné hrozny*; koření vonné, lékařské byliny a libovonné kvítí je zdobily a mnohé vody křišťálové prameny a potoky je zavlažovaly. Krásou a úrodností věhlasný byl Karmel a Israelita nade všechny vrchy světa jej velebil. Odtud i název pohoří „vinnice boží“. V pohoří tom jest množství jeskyň, kterýchž úhrnem na 2000 se čítá, a z nichž nejznamenitější ona jest, v níž prý přebýval prorok Eliáš (III. Kr. 18, 19. 42.).

4. Od jižní strany roviny Jesreelské neb Ezdrelonské, téměř prostředkem mezi Středomořím a Jordánem vypíná se řada hor až k zálivu Elamitskému. Severní část nazývá se *hory Efraimské aneb Samašské*. Nejznamenitější jest tu hora *Gelboë* (tam poražen jest král Saul od Filištinských (I. Sam. 31, 1. nn.); hora *Garizim* (2600') a přes údolí od ní hora *Ebal*. Svah hor Efraimských je k západu dosti povlovný, na východ pak nad míru příkrý.

Jižní část hor nazývá se „*hory Judské*“. Vysočinu tuto smutnou a kamenitou rozrývají četná údolí a pokrývají i pouště, tu větší tu menší. Kromě toho jest tam také množství slují a skryší (nezřídka i uměle zdělaných).*) V pohoří Judském znamenati sluší: *horu Olivetskou, pahorek Sion a Moria*. Krajina od Jeruzalema směrem k Jerichu jest zvláště pusta a nebezpečna. Nejvyšší vrchol pohoří Judského zove se nyní *Quarantanie* (protože Spasitel se na ni 40 dnů postil), dřívější jeho jméno zdá se, že bylo „*skála Rimon*“ (Soud. 20, 47.).

5. Část Palestiny na *levém* břehu Jordánu (*Zajordáni*) zvaná *Gilead*, jest vysočina, již tvoří pokračování pohoří Antilibanského; hory Gileadské týčí svá temena od vrcholu „Hermon“ až do Arabie Petrejské. Severní část zove „*Bašan*“, kdež jsou četné duby a bujné pastvy; prostřední *Gilead v užším slova smyslu*. Poblíže moře mrtvého strmí pohoří *Abarim*; část jeho, již však určiti nelze, slula *Nebo*, na jehož vrchu „*Pasga*“ zvaném umřel Mojžíš. Jiná část pohoří Abarimského slula *Peor*. Vysočina Zajordánská, ačkoliv vyšší než Předjordáni, nepostrádala přece úrodných krajin a utě-

šených údolí. Ještě dnes rostou na horách Gileadských (v užším slova smyslu) *četné duby a pinie* a stádním tam dosud zelenají se výborné pastvy. Jen do severní části vtíral se semo tamo písek z blízké pouště syrské, jakoby válku vedl s úrodnou prstí; a v pravdě zvitčzil za novějších dob strašný pouště pán ve spolku s barbarstvím Turkův nad úrodou a vzdělaností!

1) Aby háj cedrový dokonce nezanikl, vydal r. 1881. generalní velitel Libanský, Rustem paša, zvláštní nařízení. Jím se zapovídá v ohradě háje tábořiti, na blízku stromů oheň rozdělati aneb dokonce bráti palivo k vaření pokrmů, jak to cestující posud činivali; zapovězeno ulomiti si nějakou ratolesť neb snítek cedrový; žádná zvíře, jako kůň, mul neb jiný soumar nesmí do ohrady vkročiti; hovězí dobytek a ovce, které mladé výhonky sžirají, se bez milosti zabaví, jestli do ohrady vkročí. Za tím účelem jest tam ustanoven zvláštní hlídač. (Vaterland Nr. 253. Wien 14. Septb. 1881.)

2) *Algumim*, dřevo santalové, mylně se klade mezi plodiny Libanské; jeho vlast jest východní Indie a zvlášť Ceylon (Wiener Reall. čl. Algumim.)

3) Nejznamenitější z nich jest jeskyně „Adullam“ — dle Vulg. Odollam (I. Sam. 22, 1—2.) viz obr. 156.

§. 8. Roviny, údolí, pouště a lesy.

I. Roviny.

Nejznamenitější roviny jsou:

1. *Pobřeží moře Středního* od pohoří Karmelského až ku Gaze. Jižní část sáhající od Jafy až ku Gaze jest velmi úrodná a slove v písmě „*Šefela*“ (t. j. nížinou). Severní část od Jafy až ku Karmelu jest pláň méně úrodná s krásnými pastvisky a slula „*Šaron*“ (t. j. rovinou).

2. *Rovina Jezreel* (Dóthain, Legeon); údolí to sáhá od zálivu Ptolemaidského až k Jordánu, jezero genezaretské opouštějícímu. Východní část roviny Jezreelské slula „*Šaron*“, západní pak „*Meggido*“. Délka celého údolí obnáší 5—6, šířka 2—3 míle. Rovina ta, dělic Palestinu na dvě části, byla a jest v příčině strategické klíčem k Syrii v širším slova smyslu. Proto svedeno zde také četných bitev; držitel roviny té měl svobodný přístup na vše strany.

3. *Rovina Jordánská* nyní „*El Ghor*“ řečená táhne se od jezera genezaretského až k moři mrtvému. Jest asi 15 mil dlouhá a 3 míle široká. Ráz roviny té a celé krajiny jest tím pustší a smutnější, čím blíže jest mrtvému moři.

U Bethseana však a u Jericha usmívají se uprostřed pouště té podél potoků ze skal se prýšticích utěšené oasy, z nichžto jerišská proslula svými růžemi a balsamem.

Části roviny Jordánské jsou: a) *Rovina Jerišská*, b) *Údolí Solné* u moře Mrtvého, c) v Zajordání *Rovina Moabská*, zvaná také *údolím akaciovým*.

Ostatně jest veškerá Galilea, ačkoliv vysočina, planina úrodná a půvabná rázu idyllického. Hory její (mezi nimiž nejvyšší jest Tábor) vyznamenávají se spíše harmonickým tvarem nežli výškou.

II. Údolí.

Palestina čítala množství údolí. Údolí, jež bystřina svlažovala, slulo „*nachal*“; jinak „*ge*“. Hlubší údolí slulo „*emek*“; širší neb rovina „*biká*“. Nejhlavnější údolí jsou: 1. *Eškol* (t. j. hrozen) u Hebronu, 2. *Achor* na severní hranici kmene Judova, 3. *Safata* na pomezí pokolení Judova směrem k Egyptu, 4. *Gabaon a Ajulon* v pokolení Danově, 5. *Gerar* na jižní hranici země (Gen. 26, 17.), 6. *Údolí lesnaté* v krajině, která za starodávna Pentapolis, pěti-městí, slula, 7. *Solné na západním břehu* jižní polovice moře Mrtvého, 8. *Údolí terebintů* jihozápadně od Jerusaléma a 9. *Údolí Himon* (při jižních hradbách Jerusalémských.

III. Pouště.

Pouště, o nichžto se Zákon zmiňuje, nejsou nikterak krajiny neobydlené a na rostlinstvo chudé, nýbrž krajiny nevzdělané, však příhodné dobytčářství, oproti krajinám vzdělaným, ve kterých pole jest obsíváno a kde osení, vinnice i olivové jsou zahrady.

Pouště jsou buď *hornaté krajiny*, buď *planiny*; tyto poslední jsou obyčejně pískem pokryty, na nich i zřídka jen pramen vody spatříš a objeví-li se někdy na některém místě, ztrácí se brzy v žíznivém písku. Pouště hornaté k orbě sice nehodí se, poskytují však výborné pastviny a bývají více nebo méně prameny svlažovány. Pouště Palestinské mají název svůj obyčejně *od sousedních měst*. Nejhlavnější pak z nich jsou:

Poušť Judská, největší v Palestině; prostírá se od pohoří téhož jména až k moři Mrtvému, byla z části obydlena a jednotlivé oddíly její sluly: *Engedy, Maon, Sif, Karmel, Thekoa*.

Na sever od nich byla *poušť Jerišská*, pásmo hor, kteréž horu Olivetskou od města Jericha odděluje. Severní část oué pouště

souvisela s pouští Bethaven (Jos. 18, 12.), částí to *hor Efraimských*, které směrem k Jordánu jsou holy.

IV. Lesy.

Pojem o pouštích biblických zahrnuje v sobě také lesy. Činí pak Písmo ještě zvlášť zmínku o následujících lesích:

1. *Les Efraimský*, kterým za příchodu Israelitův do Palestiny snad celé pohoří Efraimské bylo pokryto (Jos. 16, 15.); k němu snad také náležel les u Bethel (IV. Kr. 2, 23—24.).

2. *Les „Charet“ a „Chorša“*, v pokolení Judově (I. Sam. 22, 5.; 23, 14—16.)

3. *Doubrava Bašanská* (Zach. 11, 2.).

4. *Les na pomezí pokolení Judova a Benjaminova*, u města „Bala“, které původně slulo Kirjat-jearim (město v lesích).

5. *Okrasa Jordánu*, tak jmenovali křoví a rákosí, jímž jezero Merom a břehy Jordánské byly vroubeny (Jer. 12, 5.; 49, 19.; 50, 44. Zach. 11, 3. — Latinská Vulgata překládá „*superbia Jordanis.*“)

Pozn. Cedrový les na Libanu náležel k Foenicii.

§. 9. Vody Palestinské. (Viz obr. 158.)

1. *Moře Středozemní*; tvoří přirozenou hranici Palestiny na západě, odkud slove mořem *Západním* anebo *Dolním*; vzhledem k jezeru Galilejskému a Mrtvému slove mořem *Velikým*.

2. *Moře Mrtvé*; jinak zvané moře *východní*, moře *Siddim*, moře *roviny*, poněvadž zabírá rovinu Siddim, v které byla města: Sodoma, Gomorha, Adama, Zeboim a Zoar. — „*Jezero asfaltické*“, jelikož z hloubky jeho vynořuje se asfalt, jenž naplňuje vzduch nepříjemným výparem.

Moře Slané, poněvadž voda jeho jest solí přesycena; za tou příčinou nemůže žádný živočich v ní žítí — a odtud název „*moře Mrtvé*“.

Délka jeho činí 9—10 a šířka 2—3 míle. Jižní část Mrtvého moře jest mělká majíc průměrně 13' hloubky, kdežto část *severní* (až po nynější poloostrov) má největší hloubku 1300'. Mrtvé moře leží 1235' pod hladinou moře Středozemního — nejhlubší to na světě nížina. Do něho se vlévá Jordán, který za deštivého počasí tak se rozvodňuje, že jezero stoupá o 10' až 15' do výše; za palčivého však parna, když teplota vody na povrchu obnáší

90° F = 25° R., vypařuje se voda a jezero stává se nejmělkčejším. Býváť v této kotlině vzduch tak rozhárán, že teploměr vystupuje na 106° F. = 30 $\frac{1}{2}$ ° R. a výše; i nelze zde ani dýchat.

Na březích i na dně jezera toho je množství asfaltu a síry, voda jeho je slaná, trpká a tak hustá, že tělesa v ní ponořena bývají mnohem méně, než v jiných mořích. Specifickou váhu její udává Lynch na 1.13.

Pahorky po obou stranách Mrtvého moře jsou strmé a složeny z vápence a pískovce; na východní straně jsou hory 2000 až 2500' vysoké a prorývány hlubokými stržemi, hory a beze vši vegetace; nejvyšší jich vrcholy nejsou hrubě vyšší než hladina moře Středozemního; — na západním břehu rozprostírá se rovina promíšená solí a neúrodná, na níž vykopány jsou četné jámy. Jarního času rozvodní se jezero a zaplaví rovinu. Jakmile voda opadne, vypaří se voda v jamách a zanechá na dně vrstvu soli, užitečné oně krajině.

Z rostlinstva je tam jen pořádku něco bylinek majících sodu ve svém popelce a na úpatí skalin roste někde rákosí a keře tamariskové, jichž listy někdy nažloutlé nese na sobě známky výparův sírových.

Ježto Jordán již před zkázou měst Sodomy, Gomorhy, Adamy a Zeboim vléval množství vody do údolí Siddimského a část vody jeho v potoky rozdělená krajinu svažovala a nad míru zúrodňovala, zdá se pravdě nejpodobnější ona domněnka, že ostatní voda Jordánská padala do *podzemního jezera*. Ohromná klenba nabývala vždy větší tloušťky a pevnoty za příčinou asfaltu, který stoletím z hlubiny se vynořiv přilnul ku klenbě, když Jordán se rozvodnil.

Mínění tomu nasvědčuje zpráva v Genesi 14, 10. — dle které bylo v údolí Siddimském množství studnic, z nichž asfalt vystupoval na povrch země. Velením Božím vzňal se blesky klej sirnatý a výbuchy vulkanickými zhroutila se ohromná klenba do jezera, které nyní se objevilo.

Těž pravdě podobná jest domněnka, dle níž bylo tam od věků jezero *viditelné*, nikoliv *podzemní*; na jižní straně jezera, kde začíná nyní poloostrov, rozprostírala se rovina Siddimská se zmíněnými městy. Zemětřesením a vulkanickými výbuchy zničeno jest údolí Siddim a kleslo pod hladinu jezerní; čímž vyvalila se voda z jezera do údolí a zeslaněla ložisky solnými, podnes obsaženými v hoře zvláště zvané Sodoma čili Usdum na jihozápadní straně

Mrtvého moře. Tuto domněnku podporuje zvláště rozličná hloubka *severní a jižní části*.

Na rovině té roste réva, již zovou *révou Sodomskou* (*vitis Sodomae, solanum melangenae*); ovoce její řečené „jablka sodomská“ neb „jedovaté — trpké hrozny“ — na pohled pěkné, kazí se uvnitř a rozpadá se v popel poraněno jsouc žehadlem lumka (*Schlupfwespe*), čili hmyzu lumkovitého.

Pozn. Lumci jsou štíhlé vosy značné velikosti.

3. *Jezero Kinnereth* čili moře *Genezaretské* — *Galilejské* nebo *Tiberiádské*. Jest 9 hodin dlouhé a 4 $\frac{1}{2}$ hodiny široké. Voda jeho jest čista a sladka, plna chutných ryb. Leží 612' pod hladinou mořskou a jest kolkolem obklopeno horami. Proto jest podnebí toho kraje tropické a horko na březích až udušující. Dříve mírnilo je poněkud bujné rostlinstvo. Okolí jezera bylo za dob Krista Pána velmi lidnato, městy a dědinami jako poseto.

Na březích jeho Spasitel náš nejraději dlel, po něm vozil se, v blízkých městech nejhojněji učil a divy činil. Vádkami židovskými, — pozdějšími boji, — válkami křížáckými a reakcí Moslemskou proti vádkám křížáckým spustla všecka ta krajina jindy tak příjemná a úrodná.

4. *Jezero Merom* čili *Samochonitské* as 1 $\frac{1}{2}$ mile zdělí jest vodou naplněno jen jarního času, když na horách sníh taje; za doby letní však podobá se bahnu; a část susší poseta jest rýží; ostatně pokryto jest křovím, které zvěři dravé příhodnou poskytuje skrýši.

Kromě jezer jsou v Palestině *řeky* a to:

1. *Jordán* (nyní „Nahr el Arden“ neb „el Šeria“) hlavní a téměř jediná řeka v Palestině, ježto ostatní řeky vlastně jen *lystřice* jsou. Pramení se na úpatí Antilibanském a teče od severu k jihu úzkým údolím skrze jezero Meromské a Genezaretské do Mrtvého moře. Od Kinnerethu až k moři Mrtvému tvoří Jordán protékaje 15 mil dlouhou pustou rovinu nyní „El Ghor“ řečenou četné vodopády, jež plavbu po něm činí nemožnou. Jenom břehy rychlotoké řeky vroubeny jsou tamaryšky, rákosím a jiným stromovím, v němžto se ukrývá množství ptáků a dravých zvířat (za starodávna prý i lvové). Pro husté toto vroubení nesnadno je v létě vodu řeky viděti. *Šířka Jordánu* je rozlična, obnáší při výtoku z jezera Genezaretského sotva 40', při ústí svém pak 300'. Voda jest čista a sladka. Když jarní dobou (ve druhé polovici dubna) sníh na Antilibanu roztává, rozvodňuje se Jordán a vystu-

puje ze břehů; téhož času nelze řeku na žádném místě přebrodit. Byloť pak více brodů a to:

a) u města „*Bethsan*“ (pozdější: Skythopolis, v pokolení Manassesově, Jos. 17, 11.) v Předjordání;

b) mezi jezerem Meromským a Genezaretským na cestě do Damašku (kdež Balduin IV. most Jakobův vystavěl);

c) mezi jezerem Genezaretským a Chamatonem, — přechod z hořejší Galilee do Perey;

d) u Jericha a Galgaly.

Do *Jordánu* vtékají: a) ze západní strany:

Potok Karith, který z hor Efraimských teče.

b) Z východní strany: 1. *Jabok*, který pokolení Gad a Manasses dělí. 2. *Jaeser* v pokolení Rubenově.

Do *Mrtvého moře* se vlévají a to od *východu*:

Arnon, který pokolení Ruben od země Moabské dělí; od *západu*:

1. *Safia* neb *Safria* a

2. *Kidron* ¹⁾, který vyvěrá v údolí téhož jména mezi Jerusalemem a horou Olivetskou; má jen zimního času vodu; řečiště jeho jest skalnato.

Do *moře Středozemního* vtékají:

1. *Belus*; vyvěrá na horách v pokolení Asserově a vtéká jižně od Ptolomaidy do moře. Zde slili prý Foeničané náhodou první sklo, odkudž *Belus* také říčkou *skelnou* zván.

2. *Kišon*, prýští na hoře Tábor, dělí se však záhy ve dvě ramena, menší rameno teče rovinou „*Jezreel*“ do jezera Genezaretského, větší pak vlévá se u pohoří Karmel do moře Středozemního. Toto ramě slove „*voda Megiddo*“ a dělí pokolení Isacharovo od Zabulonova.

3. *Potok Kane*, t. j. rákosový, dělí Efraima od Manassesova a vlévá se jižně pod Caesareí do moře.

4. *Šorek*, t. j. potok „hroznový“, pramení se z Judských hor a ústí u Askalonu do moře.

5. *Potok Bezor*, vtéká u Gazy do moře.

Poznámka. Řeka slove hebrejsky „*nahar*“; Eufrat „*han-nahar*“; potok „*nachal*“; tak slove také *údolí*, kterým potok či bystřice teče.

¹⁾ Jan 18, 1. Κεζρων, Vulgata „*Cedron*“; vyslov: „*Kedron*“. Římané pronášeli latinské „*c*“ všude zvukem českého „*k*“. Za pozdějších dob teprve pismě to — před „*e*, *i*, *ae*, *oe*, *eu*“ vyslovovali jako české „*c*“.

§. 10. Povětrnost Palestiny.

Podnebí Palestinské je vůbec mírno, stálo a zdravo. Povětrnost není ovšem na všech místech stejná účinkem geografické a fyzické polohy jejich; v severních krajinách a na horách je vzduch chladnější než v krajinách jižních a v údolích.

Změna počasí není tak náhla jako v naší vlasti; za tou příčinou rozeznává Písmo sv. (I. Mojž. 8, 22.) jenom dvě ročních dob — *zimnu* (hebr. *choref*) a *léto* (hebr. *kajic*), čili čas zimní a letní (Žalm 74, 17. hebr. Zach. 14, 8.). *Talmud* však rozvrhuje (dle I. Mojž. 8, 22.) i zimu i léto na tři stejných dílů a rozeznává tudy *6 ročních dob*. Čas zimní trvá od polovice října až do polovice dubna; čas letní od polovice dubna až do polovice října.

Talmud rozvrhuje zimní počasí na dobu: 1. *setí*, 2. *zimy*, 3. *studenu*; letní pak počasí na dobu: 4. *žní*, 5. *léta*, 6. *horka*.

O jednotlivých těchto dobách sluší znamenati:

1. *Čas setí* (hebr. *zera*) trvá od polovice října do polovice prosince. Počíná deštěm řečeným *rannim* (hebr. *moré, joré*) ἄρτος προΐμας anebo *podzimním*, velmi potřebným ku vzdělání rolí a k ujetí se v půdě zrní obilního. Déšť trvá 4 neb 5 dní, neprší však ustavičně, nýbrž po přestávkách; hojnost deště není vždy stejná. Vzduch je chladnější, v druhé polovici listopadu listí opadá a začátkem prosince padá sníh na horách; jestiž

2. *zima* (hebr. *choref*) od polovice prosince do polovice února. Sníh, vyjma hory, přes den nepotrvá¹⁾; prší často; od severu vane studený vítr a na horách panuje zima mnohdy značně krutá. Cesty jsou kluzky a cestování zvláště po stezkách horských nebezpečno.²⁾ V údolích pak a na rovinách jest za tichého povětří a při záři sluneční nezářídka dosti velké teplo. Časté bouřky s krupobitím se střídají, bystriny hrčí a řeky se rozvodňují. Začátkem února osení se zelená, stromoví pučí a mandloň začíná kvésti.

3. *Studeno* (hebr. *kor*) od polovice února do polovice dubna. Na začátku je vzduch ještě studený; koncem února stoupá teplota a nastávají pršky provázené nezářídka hromobitím a krupobitím; — *déšť to pozdní nebo jarní* (hebr. *malkoš*), potřebný, by osení dostalo plných klasů. Začátkem dubna přestává pršet, nebo se vyjasní, denně přibývá tepla, nastává parno; neboť počíná letní čas a v něm

1. *Keň* (hebr. *kacir*) od polovice dubna až do polovice června. Nebe je vždy jasno a vzduch bývá začátkem června velmi parný, neboť následuje

2. *léto* (hebr. *kajic*) čili doba ovoce od polovice června až do polovice srpna. Vedra přibývá tou měrou, že i noci jsou teple a obyvatelé země spávají pod širým nebem. Poslední doba sluje

3. *horko* (hebr. *chom*) od polovice srpna až do polovice října. Vedro panující na začátku této doby časem se mírní; okolo rovnodennosti počíná pak ranní dešť, kterým vzduch se ochladí a všechno zase se zelenatí počíná.

Za času letního od polovice dubna až do polovice října není ni deště ni bouřky.³⁾ V druhé polovici dubna objevují se sice z rána mraky, však brzy rozptylují se. Ode května až do konce srpna není viděti na obloze ni mráčku, horko jest nesnesitelné, prameny a potoky vysychají, země tvrdne, puká a jest jako vypálena; rostlinstvo slabší hyne nedostatkem vláhy, nebylo-li umělečkým způsobem postaráno o zavlažování půdy (srov. Žalm 1, 3.). Jedině *rosa* poskytuje bylinám vláhy a protož jest obrazem božského dobrodiní. Smutné následky panujícího vedra objeví se ještě rychleji, vane-li od východu po několik dní vítr, který i osení i révě škodí a korábům Středozemního moře záhubným jest. Padne-li za letního vedra jen jiskra do suché trávy, vznikne rychle veliký požár, zvlášť je-li na blízkou trní, křoví neb les (srov. Ex. 22, 6.)⁴⁾

Pozn. 1. „*Kadym*“ slove orientálům každý vítr, jenž vane od severovýchodu k jihozápadu.

Pozn. 2. „*Kuach hajjom*“, t. j. vítr denní“, nazývají příjemný větríček, který vane v podnebí Palestinském několik hodin před západem slunce (srov. Gen. 3, 7.).

Pozn. 3. Dešť v zemi svaté je vždy studený; jej předchází obyčejně vichřice, která spoustu prachu sebou žene. Vichřice ona slove Židům někdy „*slovem Božím*“, „*řeči Boží*“ neb „*rozkazem Božím*“, Arabům pak „*radostným poselstvím*“. Po větru západním a severním rádo tam pršívá. Červená-li se u večer obloha, bývá jasný den, červená-li se z rána, lze očekávati dešť.

Pozn. 4. Dešti *jurnimu* připodobňuje se (Job 29, 23.) řeč výmluvná, která s hojným se potkává účinkem.

³⁾ Roku 1879. v noci na 28. a 29. prosince napadlo u Betléma tolik sněhu, že až po kolena sáhal a mnoho olivových stromů tíží svou poškodil.

²⁾ Srov. Mat. 24, 20: „Modlete se pak, aby nedál se útěk váš v zimě aneb v sobotu.“

³⁾ Srov. I. Sam. 12, 16—19. a Přísl. 26, 1: „Jako sníh v létě a jako déšť ve žni, tak nepřisluší bláznův češ.“

⁴⁾ O tom, jak rychle vzniká v Palestině stepní požár viz na př. „Cesta po zemích východních“ sepsal J. Vys. korunní princ Rudolf Rakouský (české vyd.) str. 162. 166. 168.

§. 11. Úrodnost Palestiny.

O úrodnosti země Palestinské, jak ji vychvalovali — Bůh, patriarcha Jakub, Mojžíš a vyzvědači jeho, svědčí všichni spisovatelé národu židovského, neméně i cizí, kteří zemi tu prozkoumali. Od starodávného stavu země liší se nynější velmi. V zemi jindy tak úrodné — oplývající mlékem a medem — nachází cestovatel jen málo vzdělaných rolí, ale za to hojnost pustin a skalnatých vrchů; pramenů však živých nespátřujeme téměř žádných. Všecka země mimo rovinu Šaronskou a Esdrelonskou jest skalnata a zpustla. Měst má velmi málo; neboť vyjmouc Jerusalem, Jaffu, Kaifu a Sichem (nyní Nablus) nezasluhují ostatní místa jména měst; jsouť to z větší části větší neb menší městečka a dědiny. — Není snad smutnější země na světě. Není také divno, uvážíme-li, že Assyrští, Chaldejští, Syrové, Římané, Saracenové, Turci a výpravy křížácké plenili a hubili ony krajiny a že za našich časů vláda turecká sama odírá rolníky tamní (fellahim) a jich nechrání proti loupeživým Beduinům. Ostatně uvážiti třeba, že zpusťování ono již předpověděl Mojžíš.

Přes to vyskytují se přece posud známky dřívější úrodnosti v krajích, jež pilná ruka vzdělává.

Na *někdejší* úrodnost ukazuje mimo jiné převeliké množství obyvatelův; neboť dle Josefa Flavia čítala Galilea sama 204 města a městyse, a za tou příčinou Josef Flavius sebral v malé této provincii vojska okolo 100.000 mužů.¹⁾ Zvláště slynila vinnicemi a palmovými zahradami Perea (Zajordání), okolí jezera Genezaretského a rovina Jerišská, kteréžto krajiny za našich dob zpustly jsou a obyvatelů prázdný. Palestina měla hojnost výborné soli (následkem vystupování Mrtvého moře), zemního alkali, síry a asfaltu na pobřeží Mrtvého moře a v okolí Jerišském. I ruda železná byla v zemi (V. Mojž. 8, 9.). Za tou příčinou bylo Hebreům známo liti železa, pec na železo, tyglík na odstraňování pěn ze stříbra, tyglík na zlato a p.

Stříbro, zlato, měď, drahokamy, perly, jichž v Palestině nebylo, kupovali Židé od Foeničanů (kteří je přiváželi z Tarsissu ve Španělsku a z jiných osad) za přebytek *pšenice, vína, oleje, balsamu a medu*.

¹⁾ Viz: O válce Žid. III. 10, 8. IV. 8, 3. přeložil Sušil v Brně 1856.

§. 12. Pohromy země Palestinské.

Země oplývající ostatně mlékem a medem nebyla prázdná všech pohrom a svízeld. Sem počítáme:

1. *Mor* anebo morovou ránu (pestitis), jehož vlastním sídlem jest Egypt, odkudž časem do Palestiny se dostal.

2. *Zemětřesení* v krajinách hornatých na blízku moře. Město Jerusálém však neutrpělo jím.

3. *Hromobití, blýskání, krupobití, průtrž mračen, povodně a smrště*.

4. *Hejna kobylek stěhovavých* čili saranče stěhovavé (*locusta gryllus migratorius* = *acrydium migratorium*), jež orientálové nazývají vojskem „božím“; a vskutku jako vojsko spouštějí se večer k zemi, rozbijí takofka stany; z rána pak, když slunce výše postoupilo, letí po větru dále, jestliže dostatečné potraviny nenalezly. Hejno kobylek letících zabírá prostoru 2—3 mil dlouhou a 1 nebo půl mile širokou a tak tlustou, že slunce jako mraky jest zatečněno. V letu vydávají zvuk chřestivý, trouce křídla o sebe neb o stěhno zadních noh. Spustivše se na zemi přikrývají krajinu na loket do výšky. V pěkném pořádku táhnou směrem k severu téměř přímou čarou, aniž vyliýbají se překážkám v cestě; za tou příčinou naplňují množstvím svým příkopy, dusí oheň, lezou přes hradby městské dveřmi a okny do domů. Sžírají osení a veškeré rostlinstvo, s velkým chřestotem ožírají též jemnější ratolesti stromů a nezřídka lámou se pod tíží jejich větvíčky. Pohubivše za několik dní úrodu celé krajiny zdvihnou se z rána, jakmile slunce křídla jejich rosou zvlhlá usušilo, a táhnou po větru dále zanechavše po sobě nejen páchnoucí výkal, nýbrž i vajíčka v zemi kypré, z nichž se vyvinují larvy ohlodávající kořínky rostlin, které, když byly přezimovaly a několikráte kůži svlékly, v červnu přijímají úplnou podobu svých ploditelů a hubí celou krajinu. Záhubu svou nalézají konečně ve vlnách mořských, jelikož nedovedou přes vodu daleko letěti. Avšak i zahynuvše v moři nepřestávají býti

obtížnými a škodnými obyvatelům přímořským; neboť mrtvoly jejich vyvržené na břeh v ohromných spoustách kazí hnilobou vzduch (srov. Joël 2, 20.). Pohroma kobyilkami způsobená dovršena bývá, navštíví-li krajinu ubohou po hejnu prvním hejno druhé neb i třetí, které šíří poslední zbytky rostlinstva; nešťastná krajina vypadá pak jako vypálena (viz zvláště Joël hl. 1. a 2.).

Jest pak kobyilka stěhovavá dva palce dlouhá a na prst tlustá; hlava její podobá se hlavě koňské ¹⁾ s ústy kolmo stojícími, na nichž spatřujeme kousadla mohutně vyvinutá; odtud připodobňuje písmo kobyilky — koním a kousadla jejich zubům lvovým. Tenká jejich tykadla přesahují nezřídka délku celého těla.

Jest více druhů kobyilek; v Písmě sv. nalézáme 8—9 rozličných jmen.

5. *Ilad anebo drahota obilí*, z nedostatku buď ranního buď pozdního deště, aneb za příčinou kobyilek.

6. *Vitr Silafa*, jenž sluje Arabům „*Samum*“, Turkům „*Samyel*“, v měsících červnu, červenci a srpnu v *Persii, Babylonii* a na *pouštích Egyptských*, ale nikoliv v Palestině. Zřídka kdy trvá déle než 3 minuty; nevěje ani vysoko ani nížji než 2 stopy nad zemí. Známkou blížícího se zhoubného toho větru jest červená mlha, objevující se v dáli ve vzduchu za povětrnosti tiché a vedra skoro nesnesitelného. Kdokoli stojí na poli pod širým nebem, zahyne rázem, klesne k zemi, a zdá se jakoby spal; uchopí-li někdo náhodou ruku jeho, chtěje jej probuditi, spozoruje s hrůzou, že ruku mimoděk od těla odtrhl; za nedlouho však zčerná mrtvola. Za tou příčinou vrhají se lidé, jakmile znaky zhoubného větru v dáli pozorují, na zem, nohama k straně, odkud *Samum* přichází, přitisknou ústa pevně k zemi a zdržují zároveň dech, dokud jen možno. Zvířata větrem tímto sice nezahynou, třesou se však na celém těle a vedená přirozeným pudem svěšují hlavu. Ve staveních a ve městech *Samum* neškodí; také na řkách a jezerech ztrácí svůj škodlivý účinek. (Viz o tom díla v Jahnové Bibl. *Archaeologie* I. sv. §. 31.)

Slabý *Silafa* slove „*větrem východním*“.

¹⁾ Odkud název český „trávní koníček“. — Roku 1820 v měsíci červnu spustošily kobyilky Palestinu. Následkem toho bylo pole beze vsí zeleně a stromovi bez lupení; ano i do krámu jednoho soukenníka se vedraly a zhořl ohlodaly; také ohlodaly tvář a ruce dítěte ležícího v kolébce, na něž se několik hodin zapomnělo. — Také rok 1865. byl rokem nešťastným nejen pro Nazaret, nýbrž i pro celou Palestinu. 10. června blížilo se hejno kobyilek k vinnicím

Nazaretským; mladé kobyly neletěly, nýbrž jen lezly a skákaly. Obyvatelé města a okolí marně zapálili hranice dříví, aby své vinohrady zachránili; pomohlo to toliko první den; dne však 11. čerona přirazilo hlavní hejno, kteréž ohně nedbalo. Za malou dobu byly zahrady a pole své okrasy zbaveny; ani širokolistý kaktus, který se jako vysoká zeď kolem sadů a polí vznášel, nebyl tenkrát ušetřen; lidé musili dáti se na útěk. — 12. čerona vtáhly kobyly do města. — 14. čerona vedraly se do světnic, tak že celé rodiny obydlí své zoufale opouštěly; na obchod a provozování řemesla nebylo lze ani pomysli. — 15. čerona konečně odtáhly zanechavše zemi spustošenou; nesnesitelný zápach z pobitých naphňoval vzduch; lidé nařikali, dobytek chřádl, churavěl a hynul; hlad zavládl v zemi celé. Největší škodu v Palestině působí — „acrydium lineola, acrydium peregrinum a aedipoda migratoria“ (viz Tobler Nazaret str. 23—24.).

§. 13. Dávní obyvatelé Palestiny.

Když Israelité přitáhli z Egypta do Palestiny, bydlelo tu více kmenův, na sobě nezávislých pod správou králův.

Mimo Filištíny kmenové ti posli od Kanaana, vnuka Noachova, a proto jméno jejich Kanaanité a jméno země Kanaan.

Jsou pak jednotliví kmenové dle písma:

1. *Chettité* v horách Judských okolo Hebrona až po Bethel.
2. *Jebusité* v Jerusalémě a v okolí jeho.

3. *Amorité*, nejmocnější kmen kanaanitský, obývali z počátku hornaté krajiny na západním břehu Mrtvého moře v Assasonthamaru (Engeddi) až po okolí Hebronské. Později obývali i krajinu Bašanskou a Gileadskou, čili království Bašanské a Hessebonské v Zajordání, násilím odňavše Moabským a Anmonským téměř polovici území. Veškeru tuto krajinu Zajordánskou dal Mojžíš pokolení Rubenovu a Gadovu, zvítěziv nad králi Sehonem a Ogem, ježto se nepřátelsky chovali proti Israelitům. (Num. 21, 13. nn. 32, 33. 39. Deut. 3, 8. 4, 46. nn. Jos. 9, 10.)

Název „Amorité i Chettité“ zahrnuje nezřídka všechny obyvatelé země Kanaan (na př. Gen. 15, 16. 48, 22. Num. 13, 20. Soud. 6, 10. a j.).

4. *Gergesité* v krajině Předjordánské snad v okolí města Jericha.

5. *Chevité* v Sichemu a v Gibeonu, pak mezi Hermonem a Libanem v krajině řečené „Maspha“.

6. *Kanaanité* v užším slova smyslu podél Mrtvého moře a Jordánu.

7. *Ferezité*, snad v horách Efraimských, ježto za časů Abrahamových bydleli v krajině, ve které se zdržoval Abraham s Lotem, než se byli oddělili; za času Jakoba též v okolí města Sichemského.

8. *Kinité* na poušti Judské.

9.—10. *Keneité* a *Kadmoneité*; zdá se, že někam jinam byli přesídlili před příchodem Israelských.

Mimo tyto připomínají se *Refaité* v Bašanu, *Emité* v Moabsku, *Zanzumité* v Amonsku, *Zuzité*, *Chorité* v horách Seir a *Enakité* u Hebronu.

11. *Filištní*, potomci Chamovi, mají původ svůj od Kaslu-cheův, jichžto otec byl Mizrajim. Táhnouce z krajiny Kaflor (ostrov Kreta) vytlačili Chevity a opanovali krajinu pomořskou. Za dob Abrahamových byla již jejich moc nenepatřna. Smýšlení jejich naproti Israelským bylo vždy nepřátelské, až pak od Davida krále několikrátě byvše poraženi, nic již o sobě nepodnikli.

Poznámka 1. Když Josue dobýval země zaslíbené, část starých obyvatelů uchopila se zbraně, jiní pak opustili zemi, kam však se vystěhovali, Písmo sv. nepřipomíná. Movers dokázal, že tito národové táhli dílem do Afriky severní (osady Foenické), dílem do menší Asie, do Španěl a na ostrovy Středomořské.¹⁾ S tím se shodují písemné památky i židů i křesťanů, jakož i nejslovnější vykladatelé písem.

Poznámka 2. Nynější obyvatelstvo jest z různých plemen smíšeno; převahu mají Arabové. V Zajordánii kočují Arabové někdy až z daleké Arabie příšlí.

¹⁾ Die alten Chanaaniter. Bonner Zeitschrift Jahrg. VI. Heft 1.

§. 14. Rozvržení Palestiny. (Viz obr. 117.)

Rozdělení země svaté měnilo se v rozličných dobách.

I. Krajinu *Zajordánskou* rozdělil již Mojžíš: Kmen *Rubenův* dostal jižní část od řeky Arnona až po ústí Jordánské; kmen *Gadův* území od Arnona až po jezero Genesaretské, polovice kmene *Manassesova* ostatní severní krajiny.

Krajinu *Předjordánskou* rozdělil Josue losem mezi ostatní pokolení vyjma pokolení Levi.

Judu dostal jižní část blíže Mrtvého moře až po ústí Jordánské. Od území *Judova* ležel podíl *Simeonův* na západ, *Danův* na severozápad, *Benjamínův* na severovýchod. Severně od pozemí

Danova a Benjamínova ležely podíly ostatních kmenův tímto pořádkem: *Efraim*, druhá polovice *Manassesova*, *Issachar*, *Zabulon*, *Ašer*, *Neftali*.

V podílu pokolení Neftaliova v městě „*Lajiš*“, později „*Dan*“ zvaném, usadili se Danité. (Srov. Soud. hl. 18. a Gen. 49, 17.: „*Budeť Dan jako had podlé cesty, jako had rohatý podlé stezky.*“ Obr. 117.)

Kmenu Leviovu čili Levitům vykázal Josue v území ostatních pokolení 48 měst s příslušným okolím. Z těchto 48 měst ponechali Levité 13 měst (ležících v pokolení Juda, Simeon a Benjamín) kněžím, a mezi těmito mělo jich 6 *právo útočiště*, a to: V Předjordaní: 1. Kedeš Neftali, 2. Hebron a 3. Sichem, — v Zajordaní pak 4. Bosor, 5. Gaulon a 6. Ramot Galaad.

II. *Po rozdělení říše* na království Israelské a Judské zahrnovalo toto pokolení Juda a Benjamín, ono pak ostatní kmeny.

III. *Po návratu ze zajetí* Babylonského slula celá země — *zemí Judskou neb Judeou*; rozsáhlost její byla však pod rozličnou vládou rozlična.

IV. *Za dob Krista Pána* rozdělena byla Palestina Herodem Velikým na 4 kraje, jichž jména jsou: Galilea, Samaria, Judea a Perea. Perea zahrnovala Zajordaní, a dělila se na 8 podkrajův. Podkraje tyto sluly: 1. Perea (ve smyslu užším) až po řeku Jabok, 2. Gilead, 3. Dekapolis (čili Desítiměstí), 4. Batanea, 5. Auranitis, 6. Gaulonitis, 7. Trachonitis s Itureou a 8. Abilene (mezi Balbekem a Damaškem).

Pozn. Jménem „Galilea“ slul původně kraj s 20 městy v pokolení Neftaliově, který Šalomoun odstoupil králi Tyrskému Hiramovi. (III. Král. 9, 11—13.) V pozdější době rozšířen název ten na celou severní část předjordánskou, zahrnující pokolení Ašerovo, Neftaliovo, Zabulonovo a z části Isacharovo.

Jižní část slula „*Galilea dolní*“; *severní* pak „*Galilea horní*“ aneb „*Galilea pohanův*“, protože tu bydlelo mnoho pohanův. Pro tuto hlavně okolnost si židé Judští nehrubě všimli soukmenovců svých v Galilei bydlících, jakoby nedosti pravověrných, ano celý ten kraj měli v opovržení. (Viz Jos. Flav. O válce Žid. III. 3, 2.; srovnej také Jan 1, 46.: „*I řekl jemu (Filipovi) Nathanael: Z Nazareta-li (v Galilei) může co dobrého býti.*“ 7, 52.: „*Zdaž i ty Galilean jsi? Zpytuj písma a zviš, že z Galilee prorok nepovstává.*“

Oddělení II.

Část I.

Stručný dějepis náboženství biblického.

§. 15. Od počátku pokolení lidského až k potopě.

Když byl Bůh opatřil svět dle své všemohoucí vůle vším potřebným a užitečným, stvořil prvního muže a první ženu. Bůh stvořil člověka dle obrazu svého, by vládl nad rybami mořskými, nad ptactvem nebeským a nad veškerým živočištvem, a za bydliště mu dal ráj.

Jako však *Bůh toliko* vše stvořiti mohl, tak také mohl člověka, jenž byl podle obrazu Božího stvořen a pánem ostatního tvorstva učiněn, pouze Bůh povznést k sebevědomí a k upotřebení (svobodné) vůle. Bůh sám tedy převzal výchování prvního člověka a přivedl jej k poznání sebe; aby však dle své *svobodné vůle* člověk sám se spojil s Bohem a *sobě vědom* se stal jak své svobody a osobní jsoucnosti, tak své úplné závislosti na Bohu, dal mu Bůh přikázání, aby nejedl ovoce stromu poznání dobrého a zlého, sice že jistě umře.

Z tohoto přikázání poznal člověk, že Bůh jest jeho *zákonodárcem a pánem* nad jeho životem a smrtí. Záleželo pak na člověku, by toto spojení s Bohem *svobodně* buď láskou a poslušností zdokonalil a upevnil aneb neposlušností přerušil.

Tot základ *první smlouvy*, kterou Bůh dobrovolně učinil s prarodiči. Zachováním smlouvy té mělo pojištěno býti navždy blaho veškerého člověčenstva.

První člověk však přestoupiv toto přikázání dobrovolně a samochtě, přerušil svazek onen, základ svého bytí. Chtěl žiti sám sebou; zasloužil tedy, by sobě, t. j. své nicotě a stálé neshodě byl ponechán. Prarodiče pozbyli stavu „neporušenosti původní“ zároveň s dary a milostmi nadpřirozenými; nevěděli, *možno-li* ještě s Bohem, jež nekonečně urazili, se smířiti a spasení dosíci, tím méně *jakým* způsobem. Avšak milosrdný Bůh nezavrhl člověka, nýbrž spíše *ustanovil spasiti jej* *Messiášem*, jež měl se v plnosti času ze ženy naroditi a potříti hlavu hada-svůdníka.

Živou věrou v tohoto budoucího Spasitele a zachováním povinností ostatních mohlo člověčenstvo spaseno býti „*ve stavu svém padlém*“; za tímto účelem vychovává dále Bůh člověčenstvo, pokračuje ve zjevení.

Hlavní články náboženství prvověkého byly tyto: *jeden toliko* jest Bůh; on je *stvořitel* světa, *zákonodárce* a *moudrý spravovatel*. Člověk podle *obrazu Božího* jest stvořen a proto duší nesmrtelnou obdařen. *Hříchem prvopočátečním* upadl člověk z původního stavu, jež mnohem lepší byl než nynější, *do největší bídy i s veškerým svým potomstvem*. *Toliko živou věrou ve přislíbeného Vykupitele* může opět spásy dojíti.

Z těchto článků věroučných vycházely pro člověka tyto povinnosti:

Bohu se klaněti a jej ctíti modlitbami a obětmi¹⁾; dále zaříditi svůj život dle vůle Boží.

Učení toto novým zjevením stále potvrzované a objasňované²⁾ přešlo od prarodičů k potomkům celé a neporušené, k čemuž prozřetelnost Boží prvním lidem dlouhého věku dopřála.

Živou věrou pojal Adam vše, co Bůh jemu zjevil a učil potomky své moudrosti s nebe poslé; nicméně objevila se náказа hříchem prvopočátečním zaviněná již na synu jeho prvorozeném, jež svého zbožného bratra Abela ze závnsti zavraždil.

Za Abela dán prarodičům rovněž zbožný *Seth*, jehož potomci pro život bohumilý nazváni — „*synové Boží*“ t. j. ctitelé pravého Boha. Z těchto opět *Enos* Boha veřejnou bohoslužbou ctíti počal a náboženská shromáždění zařizoval. Henoch vyznamenává se tak svatostí života jak duchem prorockým, vzat byl za živa ze

společnosti lidské k životu blaženějšímu na důkaz, že jsou ještě jiní příbytkové, v nichžto zbožní věčně žítí budou.

Naopak však též *Kain* zanechal potomstvo věcem tohoto světa a zisku oddané, kteréž o bohoslužbu málo se staralo. Tito naproti synům Božím zovou se „synové lidští“.

Tato mravní zkáza Kainitův vyvíjela se co den³⁾ a znenáhla rozšířila se i v rodině Sethově, zvláště sňatky „synův Božích“ s „dcerami lidskými“; z těchto rozmnožili se *padouchové* (hebr. nefilim, latinská Vulgata: „gigantes“), kteří s hrдостí neobyčejnou a drzostí, cokoliv svatého bylo, ničili.

Vyjma *rodinu Noemovu* bylo veškeré pokolení lidské tak zkaženo, že marně Bůh vyhrožoval všeobecnou zkázou, ustanoviv lhůtu k pokání (120 let) a rozkázav stavěti archu. Nastoupila tedy potopa, ze které toliko rodina zbožného Noacha (8 osob) spasena byla v odměnu své ctnosti. Zachováním rodiny té mělo se zároveň unožniti splnění příslibení Božího, že zrodí se časem svým Vykupitel z pokolení lidského.

¹⁾ Tyto na důkaz pravomocnosti Boží neakonalé a úplné naší odvislosti od Boha, pak též jsou předstínění budoucí oběti Vykupitelovy.

²⁾ Zvláště strany vlastností Božích — spravedlnosti, svatosti a povinnosti lidské.

³⁾ Obzvláště skrze Lamecha, jenž první pojal dvě ženy.

§. 16. Od potopy až po Abrahama.

Vystoupiv Noe z archy obětoval Bohu *oběť na poděkování*. Bůh jako na počátku opět požehnal pokolení lidskému a dal mu vládu nad zemí a zvířaty a *zřejmě* mu povolil masa požívati. Zároveň však ustanovil, že *krev* jakož i *maso zvířete živého* nesmí se požívati, a že pokutován býti má, kdožkoli by *člověka* zavraždil.

Aby však víra v příslibeného *Messiáše*, — *jediný* to základ starého náboženství, též po potopě na zemi byla utvrzena, *obnovil smlouvu s Adamem učiněnou*, před nedávnem však *zrušenou*, kterouž lidem svou milost a milosrdenství udělil, slibiv zároveň, že nepřijde již více na zemi potopa obecná. Za znamení této smlouvy ustanovil *duhu* — velkolepý znak milosti své. Takto zjevení Boží z úst Adamových Methusalemem na zbožného Noacha přeneseno a novým zjevením objasňované¹⁾ přešlo neporušeně na jeho potomky.

Zbožnou myslí lnuli k Bohu *Sem i Jafet*, pročž i požehnání otce svého Bohem osvíceného dosáhli slovy: „*Požehnaný Bůh Semův*,

On rozmnožíš Jafeta a bydletí bude Jafet ve stanech Semových.“ V tomto požehnání praví se, že se narodí Spasitel z potomků Semových, a že potomci Jafetovi budou nejčelnější šířitelé říše Messiášovy, ctíce Boha, jenž až posud byl Bohem Semovým. Z toho jde, že požehnání Noachovo podstatně přispělo k upevnění živé víry v příslibeného Spasitele.

Mravní nákaza však opět objevila se na *Chámovi*, synu Noachově, a protože zlořečil mu Noe předpovídaje, že potomstvo syna jeho Kanaana k službám nejnižším odsouzeno bude: „*Zlořečen budiž Kanaan, sluhou sluhů bude bratrům svým.*“

Při vzrůstajícím množství lidí množila se též zkaženost, tak že lidé, až posud v jedné krajině touž řečí sloučení, ve své hrdosti si myslili vystavěti ohromnou věž²⁾ v rovině *Senaarské*. Záměr však tento³⁾ protivil se prozřetelnosti Boží co nejvíce, jak vidno z toho, že Bůh bezbožné počínání zmařil *smatením jazyků* a takto jednotlivé rodiny k rozchodu přinutil (r. asi 150. po potopě). Zničiv jediný prostředek spojení a zrušiv středisko jednoty, překazil Bůh nejdobrotivější svou prozřetelností náhlé šíření se zloby.

Ačkoliv potom ne tak rychle, přece však mizely pravé pojmy o Bohu a jeho zjevení nejen mezi národy od Cháma ale i od Sema a Jafeta posílými. Touha však povaze lidské vrozená, bytost nadzemskou jakožto nejvyšší dobro bohoslužbou ctíti, nemůže býti vykořeněna. Přenesli tedy lidé bohoslužbu od Boha pravého, jež ztratili a smyslností zaslepeni nalézti nemohli, na *bytosti pomíjející*, z nichž sobě bohy učinili, poněvadž vynikaly mezi ostatními věcmi silou, buď škodlivou buď prospěšnou, ctnou neb nectnou. Tím stalo se, že jedni *dvě* nejvyšší mocnosti přijali, druhí hvězdy, jiní *duchy zlé*, jiní zase *lidí smrtelné i bezbožné*, a ještě jiní dokonce *svířata a bylíny* ctili, ano i *ctnostem a nepravostem*, konečně i *jejich obrazům* božskou poctu prokazovali. Ztrativše pojem pravého Boha museli též pravého pojmu *o hodnosti lidské a o svém cíle* pozbyti, odkudž vznikly u národův oněch neřesti a oběti, v nichž nejen krev ale i sám stud se obětoval ku počtě bohův.

1) Zvláště co se týče Boží všemohoucnosti, spravedlnosti, štědrosti a prozřetelnosti.

2) T. j. pevný hrad — uprostřed hlavního města (srov. Gen. 10, 8.).

3) Násilím podvrátiti obec svobodnou, zmocniti se vlády neobmezené a udržeti posavadní jednotu společnou.

§. 17. Od Abrahama až po Mojžíše.

Mravní nákaza byla příčinou, že zjevení Božího i v rodu Semově víc a více nedbáno, až konečně zůstala jediná rodina *Thareova*; z ní tedy vyvolil Bůh *Abrama*, by jím a potomky jeho známost pravého Boha a víra v budoucího Vykupitele byla zachována až do času, kdy rozšířena býti měla mezi všemi národy. Za tím účelem Abram, byv od Boha povolán z *Ura* Chaldejského přišel do *Haruna* a odtud do země Kanaanské, již bez odporu zabral.

Zde učinil Bůh s ním *smlouvu*. Bůh přislíbil Abrahamovi velmi četné potomstvo, zemi Kanaanskou, zvláštní ochranu národu vyvolenému a konečně spásu všech národů semenem jeho.

Znamením té smlouvy ustanovil Bůh *obřízku*. Znamení to mělo Abrahamovcům připomínati přislíbení Hospodinova, zároveň však povinnost jejich, Hospodinu, pravému Bohu, věrně sloužiti. Zároveň změnil Bůh na důkaz, že k zvláštním věcem povolán jest Abraham, jméno jeho dosavadní „Abram“ ve jméno — „Abraham“, a jméno manželky jeho „Saraj“ ve jméno „Sara“. Tímto upomínala již pouhá jména „Abraham“ a „Sara“ potomstvo jejich na smlouvu a povinnost z ní plynoucí. Přislíbení tato Abrahamovi učiněná, Isákovi i Jakubovi opěťovaná, jakož i povinnosti Abrahamovy a potomků jeho ze smlouvy plynoucí, tvoří *střed celého Starého Zákona*. Všechno tedy, co následovalo, směřuje k nim, ano i smlouva novozákonní zakládá se na nich.

Za dob praotcův Abrahama, Isáka a Jakuba objasnění a potvrzení došla zvláště nauka o *nesmrtelnosti duše*; neméně obživována víra v budoucího Vykupitele. Oběť Melchisedechova předobrazovala nekrvavou oběť Nového Zákona. Bohoslužba pozůstávala v *modlitbách, oltářích, obětech a desátcích, v přísazích a slibech. Doba 7 dnův* a i jméno týden (hebr. šabúa) jest známo, z čehož vysvítá, že 7. den téhodne již tehdy zvláštním způsobem se rozeznával od ostatních. (Gen. 2, 2.)

§. 18. Náboženství Mojžíšovo.

Potomci Jakubovi vzrostli zatím v četný národ, a přišel čas, by Bůh svá přislíbení praotcům učiněná skutkem vyplnil. Proto vyvedl vyvolený národ ze služebnosti egyptské způsobem zázračným za tím účelem, aby jak Israelité tak i Egypťané vševědoucnost a všemocnost Hospodinovu, zároveň pak marnost model poznavše,

nepochybovali o božském poslání Mojžíšově, skrze něhož vše to Jehova předpověděl i vykonal.

Když byl tedy Bůh Israelity až k hoře Sinajské přivedl, nabízí se jim za krále, a oni Jej *přijímají*. Jakožto král prohlašuje Bůh zákon svůj s hory Sinajské, národ příslibuje ve všem poslušnost a *obnovuje slavnostně smlouvu*, již Bůh s otci jejich byl učinil. (Obr. 154.)

Obsahuje pak zákon tento, zvaný „*Mojžíšův*“, mimo desatero, zákon základní, učení víry a příkázání týkající se mravů, dále ustanovení stran kněží, prorokův a krále, zástupce Hospodinova, jakož i stran *bohoslužby* a dále zákony, vztahující se *k společnosti občanské*. Vůle Boží je *nejvyšším zákonem*, a *zachovávatí* zákony vyžaduje zvláště vybrožováním, tresty a slibováním odměn —, pohnutkou tedy u národa posud nevzdělaného nejúčinnější, ač i světějších pohnutek nepostrádáme, jako jsou lidskost, spravedlnost a p.

Toto *theokratické vládní zřízení*, čímž všechny *rozkazy krále* byly též zákonem *Božím*, nejen uchovalo Israelity od modlářství jiných národův, ale i uvádělo neustále pravého Boha na paměť tím, že všechny povinnosti občanské byly zároveň *náboženskými*. K tomu směřovalo také *přísné svěcení dne sobotního*, jakož i ostatní svátky, jako letnice, rok sobotní a jubilejní, které všechny byly symbolickým vyznáním Boha stvořitele a opatrovatele všech věcí. Ostatní svátky uváděly na paměť *zvláštní dobrodini téhož nejdobrotivějšího Boha*.

Zákony, dle nichž směla se zbudovati toliko *jedna* svatyně, při ní toliko *jeden* oltář k zápalným obětem, *jeden* toliko velekněz, ostatní kněží toliko *s jednoho rodu*, totiž Aronova, zrozeni, jim k ruce toliko ostatní potomci *Leviovi*, — zákony tyto uváděly Israelitům vždy na paměť, že *jeden toliko jest pravý Bůh*. — On jest duch neviditelný, a protož přísný zákaz, Boha jakýmkoliv obrazem vypoďobňovati.

Abý pak Israelité zákon *znali*, k tomu směřovalo zařízení, aby každého 7. roku na slavnost stánků při svatyni zákon lidu veřejně se předčítal, aby rodiče při každé příležitosti své dítky v náboženství a v dějinách národních poučovali. K tomu směřovala také *ptiseň* (Deut. 5, 2.), kteréž se měli Hebreové na paměť učiti, v níž se Hebreům připomíná, co mají činiti a zároveň budoucí jich osud, ochabnou-li v povinnostech. Mimo to byl kmen Leviův povolán, aby národ o zákoně poučoval; konečně šířily a podporo-

valy tak zvané školy prorocké, které později vznikly, poznání a zachování zákona.

Tyto zákony Mojžíšovy a vládní forma v pravdě theokratická zakládají se na *pouhém idealismu*. Za tou příčinou jest prvním základním zákonem: Jednoho pravého Boha ctíti budeš beze všech obrazův. Tím zatracuje se zároveň všeliká modloslužba. Odtud narizuje se zákon odloučení lidu vyvoleného od ostatních národův v příčině politické i domácí. Jelikož bohoslužba pohanská zakládala se na fysiokratii (přírodovládě) — na realismu a na znemravnělé počtě přírody, odporuje jí Zákon Mojžíšův přímo a vyniká podstatně nad zákony všech pohanův.

Co do povahy zákonníka Mojžíšova jest ona *symbolická*; neboť *zákony, obřady a oběti* Mojžíšovy předobrazovaly zařízení věcí příštích a světějších, především *oběti oné*, kterou *Vykupitel měl zhladiti hříchy světa*. Očistovací obřady ukazovaly na očividnou ohavnost hříchů, kterouž odstraniti nezbytno; *oběti smírné* a mnohé jiné výkony velekněze v den smíření zřejmě dokazovaly, že člověku hříšnému jest potřebí *polepšení a odpuštění hříchův*.

Zkrátka zákon Mojžíšův připravoval národ na *Messiášovo dílo spásy* a udržoval živou víru v příští slíbeného Vykupitele.

Tento ráz zákona Mojžíšova proroci každého věku dobře znali a velmi často jasnými slovy dokládali, a i novými proroctvími víru zbožných v budoucího Vykupitele neustále utvrzovali.

Za plnění zákona Mojžíšova slíbil Bůh lidu svému štěstí a pokoj; pro nešetření pak vyhrožoval těžkými tresty a pohromami. Dějepis lidu Israelského je nejlepším dokladem, že Bůh vždy dostal slovu svému. Naproti bezbožným králům a pohlavárům chránili zákon proroci jako *vyslanci Boha krále*. Když však všechna jejich napomínání málo prospěla, vyvrácena jest *říše Israelská (722 př. Kr.)* a občané odvedeni jsou do zajetí Assyrského; podobně též *říše Judská (588 př. Kr.)*, jejíž občané odvedeni jsou do zajetí Babylonského.

Tento trest a návrat ze zajetí Mojžíšem a proroky předpověděný, Kyrem neočekávaně povolený, jakož i povolení, obnoviti chrám i Jerusálém, — to vše vyléčilo národ vyvolený z náklonnosti k modloslužbě. Od tohoto času lid Židovský přidržoval se tak věrně Boha, že byl hotov za své náboženství jakékoliv útrapy snášeti.

§. 19. Náboženský stav po návratu ze zajetí až do konce Starého Zákona.

Zajetí assyrské a babylonské velmi blahodárně působilo na náboženské smýšlení Israelitův. Nabyli přesvědčení, že vše tak vyplnilo se, jak Mojžíš a prorokové předpovídali. Tato zkušenost byla jim také zárukou, že vyplní Hospodin vše, co ku spáse národa vyvoleného a člověčenstva přislíbil, budou-li zákona jeho pilně šetřiti. Za tou příčinou hledali nyní útočiště své jediné v zákoně Božím a útěchu svou toliko v zaslíbeních Hospodinových; k tomu konci zakládali aneb aspoň rozmnožovali synagogy čili sbornice ve kterých každou sobotu předčítán shromážděným zákon Mojžíšův, později též jiné sv. knihy, zvláště prorokův. Činili to za tím účelem, aby důkladným poznáním zjevené vůle Hospodinovy ve víře se utvrdili a podlé víry mravy své ušlechtili. Mimo sbornice zakládali *také školy*, v nichž by učitelové mládež náboženství zevrubněji vyvíčili, než to jednotliví rodičové dovésti mohli.

Tímto způsobem šířila se známost zákona Mojžíšova v národu vyvoleném a rozhojňovala se touha po zaslíbeném Spasiteli.

Neomezovalo se však očekávání Vykupitele jediné na národ Židovský, nýbrž vniklo řízením Božím i mezi ostatní pohanské národy v té míře, že stalo se všeobecným, jak to patriarcha Jakub byl předpověděl. (Gen. 49, 10.)

Šířila se pak víra Židovská, a zobecnělo mezi národy očekávání zaslíbeného Vykupitele, těmito zvláště příčinami:

1. Rozptýlením Židův mezi všechny téměř národy.

Jako zajatci přišli do Assyrie, Kalacheny, Gozana, na břehy řeky Chabor, do Medie, Babylonie, Mesopotamie; část uvedena Ptolemeem Lagim (r. 320. př. Kr.) do Egypta a do Kyreny; a konečně vystěhovali se dobrovolně mnozí do Malé Asie, do Řecka i do Říma. Slovem nebylo za času Krista Pána dle svědectví *Filonova* na světě země a krajiny, ve které bys nebyl Židův nalezl (Op. II. p. 524. ed. Mangey Erl. 1785.). To dosvědčují také *Josef Flavius* (O válce Žid. VII. 3, 3.), *Seneka* (August. civ. Dei 6, 11.), sv. *Lukáš* (Act. 2, 5. 9—11.) a dějepis vůbec.

2. *Válkou Makkabeův proti Antiochu Epifanovi*, neboť hrdinná mysl bojujících Židův a vítězství dobytá obrátila pozornost celého tehdejšího světa k Božiu, který ctitele své tak zázračně chránil, a za tou příčinou počali přemnozí Hospodinu se klaněti.

3. *Přítění některých králů pohanských.* Sem náležejí: Kyrus, Darius Hystaspes, Alexander Vel., Seleukus Philopater, Ptolomeus Philadelfus a Evergetes; konečně císařové římsí, kteří udělivše mnohým Židům právo občanské, jim takto dráhu k vyšším hodnostem otevřeli.

4. *Manželskými sňatky Hebreův s pohany.* Konečně

5. *násilím* přinutil Jan Hyrkan obyvatelstvo Idumee, Ituree a země Moabské, aby náboženství Mosaické přijali.

Ostatně nešetřili Farizeové ani práce ani nákladu, aby, koho jen možno, na víru svou přivedli, jedině proto, aby počet svůj rozmnožili a přesilou svou v záležitostech obecních nadvládu udrželi.

Tak se stalo, že před narozením Páně co den počet proselytů se množil v Jmenu, v Malé Asii, v Řecku a v Itálii. V Římě měli v konicích nezřídka převahu, a pro sváry a nepokoje, které vzbuzovali a rozněcovali, vypověděl je Tiberius z Itálie a Klaudius z Říma; však rozkazy ty vykonány byli jen z části. Zvláště vzrůstal počet proselytek.

Středistěm a zároveň společnou páskou všech Židů byl chrám Jerusalémský; tam posílali Židé ze všech krajů každoročně povinný příspěvek (půl siklu), mnozí mimo to také dary; kteří mohli, putovali k svatyni Jerusalémské ku slavnostem výročním. Toto spojení s městem svatým i s chrámem nezrušil ani zvláštní chrám — Leontopolský Židův Egyptských, ba ani sekty scholastické nepřetrhly pásku svornosti.

Vylíživše tūto stručně stav náboženství židovského vůbec, máme nyní zevrubněji pojednati zvláště o *proselytech*, o *sektách*, o *Hellenistech* a *Samaritánech*.

§. 20. Proselyté (hebr. „gerim“ t. j. příchozí).

Po zjetí rozeznával se dvojí druh proselytů čili obrázců z pohanstva na víru israelskou.

I. Proselyté brány (hebr.: „geré haššaar“), kteří jenom takměř ku prahům židovského náboženství dostihli. Odřekše se pohanstva, nepodrobili se obřízce; zavázali se toliko ku zachovávaní tak řečených sedmi příkladů Noemových a ku svěcení soboty. Pro tu příčinu nazývá je Talmud „syny Noemovými“. Jsouť pak příkazy Noemovy:

1. Zdržovati se modlářství,
2. klaněti se pravému Bohu,

3. varovati se krevního smilství,
4. varovati se krádeže,
5. varovati se vraždy,
6. trestati vraždu prolitím krve,
7. nejísti masa krvavého.

Ostatně navštěvovali sbornice a ačkoliv na každém místě Bohu obětovati směli, chodili také do chrámu a přinášeli oběti, kteréž kněží za ně obětovali. Nejsouce však obřezáni, nesměli se účastniti beránka velikonočního, hodův obětních a nemohli obětovati oběti, jaké zákon *toliko Židům* ukládal neb dovozoval; na-proti tomu zase nepodléhali obtížným předpisům obřadním co do jídel, šatstva, očišťování a p.

Proselyté toho druhu jmenují se často v písmě sv. „bohabojní“ — „bojící se Boha“. Když pak země Židovská stala se provincií velříše Římské, počtění jsou názvem tím i pohané, kteří se dobrými skutky svými Židům zavděčili; na př. setník římský, jehož Židé v městě Kafarnaum Pánu odporučili a Kornelius. (Luk. 7, 5 Skut. 10, 22.)

Židovští spisovatelé nazývají proselyty brány „zbožnými pohany“. Tito přispěli velmi ku rozšíření víry Kristovy.

II. *Proselyté spravedlnosti* (hebr.: geré haccédek), kteří podobivše se *obřízce* docela k národu Israelskému přivtělení byli. Po přijetí obřízky podvolili se u přítomnosti tří svědků zachovávatí veškerá přikázání náboženství židovského; na to byli *pokřtěni* čili do vody pohrouženi na znamení, že jsou nejen očištění ode vši skvrny modlárství, ale i obrozeni jako synové Abrahamovi, pochovavše starého člověka ve vodě. Židé dokládali, že se křestem tímto zrušuje všecko pokrevní příbuzenství tou měrou, že obrozenec i svou vlastní matku aneb sestru za manželku pojití může. (Srov. I. Kor. 5, 1. nn.) Po křestu přinesl proselyta *oběť*, dvě hrdličky aneb dvě holoubata. *Proselytky* podrobily se toliko *křtu* a přinesly naznačenou *oběť*.

Spisovatelé židovští nikterak nechválí proselyty spravedlnosti, jelikož na mnoze z úmyslu nekalého víru židovskou přijali a snadno ji zase opustili; z části pak proto, že náklonností svých k neřestem proti přírodě i napotom nezanechali.

Toho však Farizeové nedbajíce, všeho možného se podjímalí, aby pohany na víru svou obrátili. Nečinili to z lásky ke spáse lidské a k rozmnožení slávy Boží, nýbrž pro marnou chloubu, aby převahu své straně politické pojistili; neméně také proto, aby

větších vzatků, podatků, darův a obětí chrámu, a ovšem i také sobě vymohli, ježto větším počtem vyznavačů také příjmové jejich se zmáhali. Za tou příčinou kárá je Pán (Mt. 23, 15.). Sv. Justin (Tryf. 122.) píše, že novověrcové židovští *dvakrát tolik* nežli sami židé se rouhají jménu Krista Pána.

§. 21. Farizeové.

(Evangelia, zvláště pak Mat. hl. 23.; Jan hl. 8.; Luk. hl. 6. 7. a 18.; Marek hl. 12. Skutky apóst., zvláště pak hl. 7. a 23. (řeč sv. Štěpána a Pavla); Jos. Flav. Starož. XIII., XVII. XVIII.)

a) P ů v o d.

Kdy právě Farizeové vznikli, určití nelze; to však jest jisto, že v II. století př. Kr. již k veliké moci dospěli. Vypravuje Jos. Flavius, že Jan Hyrkan odpadnuv od Farizeův k Saduceům, mnoho nehod své rodině připravil, a že za času Jonathanova (159—144.) již *tři* sekty židovské byly. — Pod synem a nástupcem Jana Hyrkana — Alexandrem Janeem (104—77. před Kr.) vedl se ukrutný a ustavičný zápas o nadvládu mezi stranou Farizejskou a Saducejskou, až konečně po smrti Alexandrově Farizeové vrch obdrželi.

Slovou pak *Farizeji* oni Židé, kteří, opíraje se o *ústní* podání povinnosti náboženské nad míru *rozšiřovali* a svým živobytím od ostatních soukmenovců se *různili*. Od toho jméno hebr. „*ferušim*“ t. j. odloučenci, oddělenci, zvláštníci, zvláštnůstkáři (od kmene „*faraš*“ různiti, oddělití); z hebr. názvu vznikl řecký *φαριζαῖοι*, český Farizeové. Ve své domýšlivosti byli Farizeové Bohu nejmilejšími, ostatní soukmenovci byli v očích jejich — chátrou, lidem smyslým, pozemským.

Vývoj Farizeismu jest následující:

Po zjetí Babylonském usilovali představení a údové synagogy zachrániti vládní řád theokratický oproti zásadám filosofie pohanské, zvláště řecké a oproti politickým zásadám států pohanských, neboť oba tito činitelové směřovali k obmezení theokratie mosaické.

Za tím účelem *ohradili* zákon obřady a malichernými výkony, které na vlas zachovávatí nařizovali. Že se tak dítí má, dokládali se *ústním* podáním, jež z dob Mojžíšových odvozovali. Na počátku kladli toto ústní podání na *rovný* se psaným zákonem stupeň, později však jemu jakožto *živému* slovu přednost dávali před zákonem — mrtvou jen literou.

Následkem takového rozumování mohli potom horlivci židovští i ten nejnepatrnější obřad za příkaz Bohem daný vyhlašovati, a to tím snadněji, když k dotčenému původnímu, ústnímu podání připojovali též učení a ustanovení starších, znamenitých učitelů — „podání starost, podání starších“ (παράδοσεις τῶν πρεσβυτέρων. Mt. 15, 2. 5, 20. Mar. 7, 3.)

Zavedením nesčíslných obřadův a horlením pro bezvýminečné šetření jich zamezili ovšem pěstitelé a přívrženci toho směru smísení Židů s pohany; avšak zastřeli zároveň zmíněnými *ohradami* jádro a ducha zákona psaného. Pro samé *ploty* (t. j. obřady) nebylo viděti uslechtilého stromu (t. j. zákona).

Přirozený následek toho byl, že právě vzdělání ducha ve smyslu zákona Mojžíšova stalo se nemožným, a plnění všech těch povinností náboženských — břemenem nesnesitelným. Prvotní čistá a upřímná zbožnost měla v zápětí nezbytně svatost jen líčenou, vytvářenou, hovící pýše, sobectví a přílišnému důvěrování v sebe. Tuto svou líčenou svatost farizeové později také theoreticky hájili a zastávali.

b) Povaha Farizeův.

Jak z předešlého vysvítá, jevila se povaha Farizeů *horlením náboženským a přísností (tuhostí) života na základě ústního podání.*

Horlivost tato a přísnost byla z počátku upřímná, prostá, později přílišná a úzkostlivá, která netoliko stoupence své od ostatního lidu odlučovala, nýbrž zároveň i oblek, chůzi, postavu těla až do podrobná předpisy svými spravovala. *Líčená* tato svatost tak dalece pokročila, že za dob Kristových slovo „Farizeus“ a „pokrytec“ člověka stejné povahy označovalo. Tuhý život označovali tím, že se postívali dva dni v témdni (ve čtvrtek a v pondělí na památku vstoupení Mojžíšova na horu Sinaj); někteří dokonce celý týden až do soboty. Někteří z nich odpírali sobě všech jiných pokrmů, mimo chléb, sůl a vodu, a spávali na holé zemi; jiní nepřáli si ani pohodlného spánku, líhali na prkně sotva stopu širokém, by při nejmenším lnutí na zem spadli a takto z tvrdého spánku k modlitbě se probudili; jiní upravili si lože z nerovných a ostrých kamenův aneb z trní, aby tělo jejich ani ve spánku mučení prosto nebylo.

Někteří nastrkali na cípy oděvu bodláčí, aby chodíce bez muk nebyli, aby každé bodnutí v nich pamět na Boha obnovovalo, a zároveň aby přivykli si snášeti utrpení jakákoliv.

Sobotní den začali světiti, když se slunko k západu chýlilo a končili sobotu druhého dne teprv po uplynutí jisté doby po západu slunce. Obě tyto doby oznamovali troubením v Jerusalemě a v ostatních městech. (Jos. Flav. O válce Žid. IV. 9, 12.) Podobně začali *paschu* slaviti před jitem 14. Nisana, protož trvala *osm* dní místo *sedmi*. (Starož. II. 15, 1. srv. Mt. 26, 17.)

Obcování s osobami druhého pohlaví úzkostlivě se vyhýbali; za tou příčinou někteří jdouce po ulici ani očí neotvírali, bojice se, aby roztržitosť nebo pokušení v mysli jejich se neuhostilo. Chodili jako slepci po ulicích a narazili nezřídka hlavou o zeď; ano někteří se dokonce vyhýbali stavu manželskému.

O zachovávání zákonné *čistoty* tak starostlivě pečovali, že těsně při domech chodívali, aby snad dechem nějakého člověka, leviticky nečistého poskvrnění nebyli. Za touže příčinou vyhýbali se společnosti pohanův i samých Židů nefarizecův, zvláště těch, kteří nějakou nenáviděnou živnost provozovali (n. př. mýtní, publikáni) a obecnému lidu vůbec, poněvadž zákona tak zevrubně neznal a proto také o čistotu zákonnou dle ústního podání dbáti nemohl. Považující se za *rýkveť* národa vynášeli se nad všechny lidi a děkovali Bohu, že nejsou jako ostatní lidé, nespravedlivci, cizoložníci, dráči a p. Vrátivše se z cesty nebo z trhu umývali dle jistého předepsaného řádu ruce od lokte až po prsty, obávající se, že se byli dotknutím nějaké věci poskvrnili. *Jiným způsobem* opět umývali ruce své před jídlem a po jídle. Též často umývali nádobí, náradí (zvlášt na trhu koupené). Často také za tou příčinou studené lázně užívali; konečně i nápoj bedlivě před pitím cedili, aby snad něco nečistého nevypili.

Modlitby vykonávali v jisté hodiny, veřejně a rozvláčně; nosívali na levé ruce a na čele ovazky či chránidla nad obyčej širší a delší podolky čili třepení na krajích plášťů svých na odznak, že pamětlivější jsou zákona Božího než ostatní lidé (Mt. 23, 5.). *Desátek* odváděli i z nejncpatrnějších, zákonem nikterak ncpředepsaných maličkostí, aby ukázali, že svědomitější jsou ostatních v plnění zákona. *Almušny* udělovali u přítomnosti četných svědkův.

Velikou váhu kladli na *sliby* k prospěchu chrámu činěné, i když při tom konání povinností psaným zákonem vytknutých ujmu trpělo (Mt. 15, 5. 6.; Mar. 7, 11. nn.). Prorokům stavěli skvělé pomníky, nařikajice při tom na otce své, že tak svaté muže pronásledovali a vraždili; to však nikterak nevadilo, že sami až do krve stíhali

každého vrstevníka, jestliže přemrštěnosti jejich odpíral a zdravější učení hlásal.

Nemálo pečovali také o to, aby se počet ctitelů Jehovových rozmnožil a jinověrci obřízce se podrobili.

Přísným životem a horlením pro zákon a ústní podání získali si Farizeové neobmezenou důvěru obecného lidu; rovněž tak lnuly k nim vznešené matrony. Tím vzrůstal se vliv Farizeů na správu obce den ode dne, že ani knížata, chtějící trůn zachrániti jim odpírati nemohla. Avšak právě veliká moc *politická* a *výhody* z ní členům strany farizejské plynoucí způsobily, že zvrhla se úplně povaha její.

c) Zvrhlá povaha Farizeův.

Svědomité zachovávání bezčetných obřadů stalo se během času břemenem nesnesitelným. Pro výhody však a moc politickou, ku které horlením pro zákon Farizeové dospěli a kterou ještě více rozšířiti a upevniti se snažili, nemohli břímně to jednoduše svrhnouti. Moc, sláva a bohatství byly jim brzo *hlavním cílem*, horlení pak pro zákon toliko nejvhodnějším *prostředkem*. A jelikož obecný lid soudí toliko dle zevnější tvářnosti a dle skutků, dbali Farizeové toliko o tuto *zevnější* veřejnou tvářnost a skrývali pod rouškou zbožnosti a svatosti mysl bohaprázdnou. Hromadili statky způsobem dovoleným i nedovoleným, šířili domy vdov pod nějakou zbožnou záminkou, pánovitě nakládali s lidem zuboženým a klamaným, — bez milosti usmrcovali každého, kdož se pokrytectví záhubnému na odpor postavil, dávali almužny veřejně, aby lid tím více k sobě připoutali; nešetřili ani práce ani peněz ani cest, aby pohany na víru v jediného Boha obrátili a tím hlavně *politickou* moc rozšířili a upevnili, nestarajíce se potom, jaký život obrácenec vede, — slovem byli v pravdě *plémě ještěřcí, hroby obiléné*, jak je nejednou pojmenoval Ježíš Kristus, Božská pravda, a předchůdce jeho sv. Jan Křtitel. (Mt. 23, 33. 3, 7.)

Ovšem byli mezi Farizey výminky, lidé šlechtní, věrou upřímnou vynikající; ale právě tito neodpírali učení Kristovu; na př. Simeon, Josef Arimathejský, Nikodem, Gamaliel a zajisté ještě mnoho jiných, jichž jmen neznáme.¹⁾ (Luk. 18, 18. Skut. 3, 17. 23, 8.)

Na rozdíl ten mezi *pravými* ctiteli Hospodinovými a *pokrytci* upozornil již umírající Jan Hyrkan manželku svou. Rovněž

Philo rozeznává *pravé* Farizeje od *nepravých* anebo *barvených*, jak je Talmud jmenuje, a sedmero tříd jich počítá.

1. K první třídě náleželi tak zvaní *Sichemité*, kteří zbožnost na odiv staví pouze pro časné výhody. Nazváni jsou tak dle Sichema, který přijal obřízku z lásky k Dině, dceře Jakubově, a nikoliv z lásky k Bohu.

2. *Plížící se*, kteří totiž pro přílišnou pokoru a umrtvování s hlavou sklopenou po ulici chodíce sotva nohy zdvihali.

3. *Stěny krví poskvřující*, kteří jdouce po ulici těsně při zdi domů, neotvírali oči svých, aby nespátřili ženy neb panny, a odtud nezřídka hlavou narazivše o zeď, krví ji zbarvili.

4. *Farizeové s moždířem* — pokrývali totiž hlavu svou kloboukem moždíři podobným, jenž sahal hluboko na tvář a takto všetečné ohlédání se činil nemožným.

5. *Říkající*: „Rád bych věděl, co mi ještě jest činiti, abych to činil“; t. j. Jsem dokonalý, všem povinnostem jsem zadosť učinil a v pravdě nevím, čeho by se mi ještě nedostávalo. (Luk. 18, 11.)

6. *Farizeové „s bázně“*, kteří se z bázně před trestem zbožnými dělají.

7. *Farizeové „s touhy“*, totiž po odměně za zbožné tváření se. Tito „barvení“ Farizeové, praví Talmud, káží sice dobře, jednají však bezbožně; dopouštěvají se neřestí jako Zambri a domýšlejí se, že dosáhnou odměny jako Finees (Num. 25.). Také mnoho žen a panen přilnulo k zásadám farizejským; o těchto ženách však se Rabbínové nechvalně zmínují.

¹⁾ Sv. Pavel byl také rozeným Farizeem, t. j. již předkové jeho k té straně náboženské se hlásili. (Filip. 3, 5. Skut. 23, 6.)

§. 22. Učení Farizeů theoretické

(pokud se od Zákona psaného a od učení strany Saducejské odchylovalo).

I. V ě r o u k a.

1. Prozřetelnosti Božské podřízeny jsou skutky lidské, ačkoliv plynou ze svobodné vůle. (Skut. 5, 38. 39.) Dobročinně však přispívá Bůh toliko skutkům národa vyvoleného.

Bůh jest přísným právem zavázán Židům milostivě se propůjčovati, je účastnými učiniti království Messiášova, všechny ospravedlniti a věčně oblažiti; žádného z nich zavrhnouti aneb zatratiti.

Příčiny ospravedlnění pak jsou: zásluhy Abrahamovy, pravé poznání Boha, znalost zákona jeho, přijetí obřízky, oběti a obřady zákonní. (Řím. hl. 1—11. Žid. 10, 1.—18. Starož. XVII. 2, 4. Válka židovská; II. 8, 4.)

2. Duše lidská jest nesmrtelná a zdržuje se v „šeolu“, t. j. v podsvětí; duše lidí nešlechtných trápí se věčnými mukami, ale dobré požívají odměn a mohou, libo-li jim, vcházeti do druhých těl. Věřili tedy na putování duší dobrých čili na *převtělování se* (hebr. „ibbur“ — řecky „metempsychose“). Stopy tohoto učení nacházíme i za doby Krista Pána; odtud se vysvětluje, proč Herodes Antipas pokládal Krista za Jana Křtitele, jehož byl usmrťiti dal (Mt. 14, 2.), — proč někteří Židé o Ježíši pravili, že jest Janem Křtitelem, jiní Eliášem, jiní pak Jeremiášem, aneb jedním ze starých prorokův. (Mt. 16, 14. Luk. 9, 7—9.) *Provinila-li se* pak, bylo jí *přesídliti se za pokutu do těla vadného, neduživého*, odtud pravili Židé k slepcevi od narození: „Celý ve hříších zrozen jsi,“ a učenníci ptali se Mistra: „Kdo zhrěšil, tento-li, či rodiče jeho, že se slep narodil?“ (Jan 9, 2. 34.) Ostatně mohly také *nešlechtné duše se vrátiti a člověku se přidušiti (metempsychose)* a jej pak rozličně trápit. Mluví o tom zřejmě Jos. Flavius¹⁾ (O válce VII. 6, 3.).

3. Vzkříšení těl bude *všeobecné*.²⁾ Na počátku připouštělo se z mrtvých vstání toliko spravedlivých; avšak zjednal si průchod náhled, že Messiáš, když přijde, napřed sice jenom nábožné Židy vzkřísí, ale na konci věků, že bude *všeobecné* z mrtvých vstání a *všeobecný*³⁾ soud. Byloť však učení jejich o z mrtvých vstání velmi smyslné a hmotné, z čehož se vysvětluje domněnka, že po vzkříšení též v manželství žítí budou.

4. Bytují *duchové* dobří a zlí a mohou ua člověka působiti.

II. Mravouka.

Jakmile zachování a rozmnožení světské moci a slávy stalo se *hlavním účelem* a horlení pro Zákon toliko nejvhodnějším k tomu *prostředkem*, zvrhly se přirozeným během původní ryzí zásady mravné; od té doby šetřeno toliko plotů čili ohrad *bes ohledu*

na ducha a jádro zákona Mojžíšova. Byly pak zvrhlé zásady jejich :

1. *Podstata mravnosti* zakládá se na zevnější dokonalosti — na dokonalém skutku; naproti tomu jest věci malichernou — zle mysliti a ve zlých žádostech se kochati.⁴⁾

2. Jest povinností i to činiti, čeho Mojžíš pro tvrdošijnost Židů zameziti nemohl a protož jen připustil; n. př. zapuditi manželku svou z jakékoliv příčiny, užiti práva odvetného a p. Ohledně zapuzení manželky byla povolnější škola Hillelova (děda Gamalielo-va), než škola Šamajova. (Mt. 5, 31. 19, 9. viz také § 89.)

3. Původu *božského* a právem *božským* jest *podání se všemi přídávky a obřady*. Každé nešetření podání zahrnuje v sobě bez rozdílu hřích *smrtný*; kdo mytí rukou před jídlem zanedbá, prohřešuje se neméně než ten, který se dopustil smilství a zasluhuje býti vyloučen z Israele.

Obřadní předpisy jsou příkazy *velikými*; naproti tomu předpisy zákona přirozeného jsou jen *maličkostmi*, jestliže psaný Zákon přestoupení jich klatbou aneb trestem smrti nestíhá. Proto vydávají Ježíše Krista na smrt, nevstupují však do domu Piláta *pohana*, aby se neposkvřili (Jan 18, 28. srv. 19, 38.). Proto jest mytí rukou *větším* příkazem než povinná láska k rodičům; *malicherností* jest porušení spravedlnosti, milosrdenství, víry, slovem každá povinnost, kterouž zákon *přirozený* ukládá. (Jelikož plnění těchto povinností již zákon přirozený vymáhá, považoval Mojžíš za zbytečné přestoupení jich zvláštními tresty stíhati).

Takové nauky mohly se toliko na *převráceném* výkladě psaného zákona zakládati. Tak n. př. rozuměli slovem „*blížní*“ jen přítele neb dobrodince a na nejvýš všechny souvrce — Židy; odtud bylo věci dovolenou nenáviděti nepřitele, t. j. každého nežida. Přisahu pokládali za neplatnou, nevyslovilo-li se v ní jméno Boží zřejmě; mytí rukou jest příkazem větším než povinná láska k rodičům, kterážto dle domněni jejich byla jen maličkostí. Sobotu znesvěcuje, kdož nemocného uzdraví, třebas jen pouhým slovem, — kdo slinu s prachem smísí, kdo si několik klasův obilných utrhne, by hlad poněkud ukojil a t. d.

K sektě farizejské lnuli z větší části kněží, levité, soudcové, knížata.⁵⁾ Líčenou svou svatostí a znalostí zákona získali si velikou vážnosť u lidu obecného, kterým ostatně opovrhovali. Komu Farizeové nepřáli, tomu nedostalo se ani veřejné hodnosti, ani veřejné pocty; stál-li v čele vlády, osnovali proti němu vzpouru a odůvod-

ňovali jednání své zákonem; opřeli se i *kněžím*, když tito nějakou podporu u státní vlády nalézali aneb ji hledali. Vítanými jim konečně byli i zákeřníci a lotři, kteří Římanům všemožné úklady strojili; zločincům těm byla Velerada velmi milostiva, a protož odňali jí Římané právo nad životem a smrtí — asi 2 leta před ukřižováním Ježíše Krista.⁶⁾ A protož přimlouvali se také za propuštění Barrabáše netoliko z nenávisti proti Kristu, nýbrž protože lotr ten jejich zámysly podporoval.

Poznavše takto povahu *řádných* zákona učitelův a soudcův — kněží a levitův (a s nepatrnou výminkou velerádců⁷⁾), snadno porozumíme bédám, jakými Spasitel náš Farizeům vyhrožuje, pochopíme i smysl slov, jimiž lítost svou pronáší nad bídným osudem lidu obecného jako stáda bez pastýře, aneb stáda, jímž vládnou vůdcové slepí. Za tou příčinou sotva uniknou pastýři i stáda konečné záhuby.

Při své povaze zneužívali Farizeové chrámu Jerusalémského k účelům lakotným a jen *politického* a pozemského Messiáše očekávali.

Za tou příčinou nechtěli uznati pravého Messiáše, ač Jemu svědčily prorocství, divy a zázraky, které činil a zapírali Jej proti svému přesvědčení. Vidouce konečně, že obecný lid ku Kristu Pánu lne, přivedli na kříž učitele pravdy a v zarytosti své posmívali se mu, když největší muka snášel, a celá příroda truchlila. Nemohouce potom z mrtvých vstání Páně upříti, usilovali aspoň, by pravda obecnému lidu se zatajila, a usmrcovali stoupence jeho; to vše jedině za tím účelem, aby škody neutrpěla vážnost jejich, kterou si líčenou svatostí získali a udržovali, — aby neztratili něčeho na výhodách svých pozemských.

Pozn. Název „*Farizeové*“ jest obecný a zahrnuje v sobě *všecky* členy — *učence i neučence*; *učenci* pak sluli γραμματεῖς (scribae) = zákonníci; zvláštní oddělení těchto byli nazváni „νομικοὶ“ (legis periti) a „νομοδιδάσκαλοι“ (legis doctores) — učitelé zákona. Tito zabývali se vyučováním *theoretickým* a měli své školy, kdežto onino učení theoretické v platnost uváděli, na př. jako členové soudu. Ostatně bylo také obě povolání v jedné osobě sloučeno.⁸⁾

Zaniknutím státu Židovského nezanikli Židé směru farizejského. Zachovali se až posud, jsou jádrem Židovstva, žijí hlavně v Německu a zvou se *Talmudisté*, jelikož mimo zákon Mojžíšův i Talmudem se spravují a dle něho zákon psaný vykládají.

¹⁾ Táž duše ožívuje během času po sobě různá těla — *metempsychose*, *převtělování*. Duše člověka zemřelého přidruží se duši člověka živého; žije v těle, avšak *neožívuje je* — *metempsychose*, *přidrušování*. Tato přistěhovaná duše trápí pak člověka a snaží se jej o život připravit.

²⁾ II. Mak. 7, 9—36.; 12, 40—45.

³⁾ Mat. 22, 24—34.

⁴⁾ Mat. 5, 21—22. 27—30.; 6, 2—5.; 9, 11. 14.; 23, 5—34. Luk. 11, 39.; 18, 11. nn.

⁵⁾ Za Herodesa převyšoval počet jejich 6000 hlav. (Flav. Star. XVII. 2, 4.)

⁶⁾ Babyl. Sanhedr. f. 24, 2.; Babyl. Aboda Sara f. 8, 2. srov. Winer Real-W. Band II. „Synedrium“. Jos. Flav. Starož. XX. 8, 10. O válce II. 13, 2—3.; VII. 10, 1.

⁷⁾ Skut. 5, 34, 23, 6.

⁸⁾ Na př. Gamaliel měl svou školu (Skut. 5, 34.; 22, 3.) a byl zároveň členem Velerady.

§. 23. Saduceové.

(Mat. 12, 38.; 16, 1—11.; 15, 3. nn.; 19, 3.; 22, 23—34. Mar. 12, 18. Luk. 10, 25.; 20, 27. Skut. 4, 1.; 5, 17.; 23, 6. — Jos. Flavius Starož. XIII. 10, 6. 5, 9. — XVIII. 1, 4. — XX. 9, 1. O válce II. 8, 14.)

Asketická přísnost a politická odloučenost, které po návratu ze zajetí v synagogách zavládly a v sektě Farizejské nejvyššího stupně dosáhly, učinily jeho zákona nesnesitelným, protože vznikla přirozeným během na druhé straně touha a snaha po uvolnění — po *zevnější svobodě*.

Snahy toho směru nemálo podporovala řecká filosofie a pak usilování pohanských mocnářů židovskou thekrtatií obmeziti, což se jim také z části skutečně podařilo.

Tito dva činitelové zviklali u části Hebreův víru v božský původ theokratie a v trvání její; Židé toho směru zavrhlí nauku o ústním podání jako falešnou, podvrženou a zároveň také allegorické vykládání psaného zákona Farizeům obvyklé, držíce se toliko *literního* znění.

Nazývali se Saduceové *Σαδουκαῖοι*: (od hebr. cédek), t. j. *Spravvedliví*, spravující se psaným zákonem Mojžišovým. Pozdější však Rabbini odvozují název ten od Sadoka, tak že znamená „žáky, přívržence, následovníky Sadokovy“. Byl pak Sadok, žák Antigona Sochona, předsedy Synedria r. 291—260. př. Kr.

Co do času, kdy sekta Saducejská vznikla, nic určitého udati nelze; toliko jest jisto, že byli Saduceové za panování Jonathana 159—144. př. Kr. vedle Farizeů a Esseů mocnou stranou,

že Jan Hyrkan (135—106. př. Kr.) k ní se přidal a za jeho syna a nástupce Alexandra Janea (104—77. př. Kr.) ukrutný a ustavičný zápas o nadvládu mezi stranou farizejskou a saducejskou byl veden, až konečně po smrti Alexandrově Farizeové vrch obdrželi.

Co do počtu nebyli Saduceové u porovnání s Farizeji četni; za to však byli téměř sami boháči a velmožové; za tou příčinou měli přese vši nadvládu sekty farizejské své členy ve Velradě, a někteří dosáhli i důstojnosti nejvyššího kněze, na př. *Kaifáš*.

Ačkoliv byli úhlavní nepřátelé Farizeův, přece se s nimi společně sjednotili a za jeden muž stáli, kde šlo o společné jich výhody. Odtud ta svornost a sjednocenost, jakou proti Spasiteli a vyznavačům nauky Jeho zuřili.

Jelikož obecný lid jediné k Farizeům inul, klesala moc Saduceův víc a více; na konci židovského státu byli ze židovstva téměř vyloučeni jako kacíři. (Mišna Nidda 4, 2.) Spisovatelé židovští nazývají je vůbec kacíři (hebr. minnim) a dcery jejich stavějí na stejný stupeň s dcerami pohanských Kuteův, když totiž věrny zůstaly zásadám Saducejským.

I. Věrouka Saduceův.

Jako protinožci sekty farizejské učili Saduceové:

1. *Není prozřetelnosti Božské*; Bůh jest mimo všeliké spojení s dobrými i zlými skutky lidskými; *zlé i dobré docela vůli lidské zůstaveno*; podlé vlastní vůle sahá člověk k tomu neb onomu. Člověk sám jest původem svého blaha i neštěstí. (Jos. Flav. Starož. XIII. 5, 9.)

2. *Kromě Boha nebytují žádní duchové ni dobří ani zlí. Duše lidská není nesmrtelná; úmrtím zajde celý člověk, a protož budoucí život jest nemožný, není tedy ni z mrtvých vstání, aniž jakých odměn neb trestů po smrti.* (Mat. 22, 23. Mar. 12, 18. Luk. 20, 27. Skut. 23, 8.)

Na základě této nauky očekávati musili v příslibeném Mesiasí toliko krále *pozemského*, jenž národ z poddanství pohanů vysvobodí, a blahobyť vezdejší rozumnoží a upevní.

Hlavní příčina, pro kterou Saduceové jak prozřetelnost Božskou, tak i bytování andělů, nesmrtelnost duše, a budoucí život naprosto upírali, jest odpor proti Farizeům a rozhorčenost nad *snoub.* iním nauky o budoucím životě na ujmu života vezdejšího. Sem náleží na př.: Farizeové (škola Šamajova) odsuzovali *všecky*

Nežidy k věčnému zahynutí, přeháněli prospěšnost slibu k vůli svému prospěchu (srov. Mar. 7, 11.), trpěli a podněcovali pověru, že zlí andělé před potopou s dcerami lidskými tělesně obcovali, a že to až posud možno jest.

K většímu uspokojení v životě pozemském vidělo se Saduceům popírání života budoucího a duchového světa nejvhodnějším prostředkem.

Věřili pak Saduceové, že se Bůh mimořádně zjevoval, neboť knihy Starého Zákona byly jim jako všem ostatním Židům knihami svatými, a toliko ústní podání oproti Farizeům zamítali. (Jos. Flav. pr. Appion. 1, 8.)

Bezdůvodna jest tedy domněnka některých, kteří za příkladem sv. Jeronyma (Coment. Mat. 22, 23.) se domýšleli, že Saduceové toliko 5 knih Mojžíšových za svaté měli.

Dle Talmudu (Sanhedr. f. 90, 2.) dokazuje Rabbi Gamaliel Saduceům nauku o zmrtvých vstání těl netoliko z Pentateuchu nýbrž i z proroků a hagiografů. Ano jeden Saduceus sám odvolává se na proroka Amosa.

Ostatně navštěvovali Saduceové chrám a synagogy, ve kterých se nejen zákon Mojžíšův, nýbrž i Proroci a jiné sv. knihy čítaly; dospěli k vysokým hodnostem, ani úřad Velekněze nevyjímaje; což se nesrovnává s domněnkou, že jim toliko „Zákon“ sv. knihou byl.

II. Mravouka Saduceů.

1. *Povinností jest zachovávatí to, co psaný zákon předpisuje.* Ustanovení starších čili ústní podání člověka neváže. (Jos. Starož. XIII. 10, 6. XVIII. 1, 4.)

2. *Dobré činiti jest člověku proto, poněvadž to dobrým jest — bez ohledu na odměnu; zlého varovati se jest proto, poněvadž zlým jest.*

Zapírání posmrtného života osobného vedlo k rozkošnictví a k bažení po časných požitcích. A jelikož dle jejich zásady člověk sám jest strůjcem svého blaha neb neblaha, byl jim obecný lid a každý nějakým svízelem sevřený zároveň špatným, opovržení hodným. Protož bylo také chování se jejich k obecnému lidu drsné a nevlídné; a odtud se vykládá také jejich přisnost a tvrdost proti provinilcům, když úřad soudcovský zastávali. Avšak i mezi sebou nebyli zvláště lahodni a vlídní, jak Josef Flavius (O válce II. 8, 14.)

dokládá. Velice libovali si v hádání a v námitkách proti učení toho kterého učitele, hledající v tom zvláštní slávu.

Pozn. Zaniknutím státu Židovského zanikli znenáhla Saduceové; v pozdější době obživli opět poněkud v sektě Kareův, kteří Rabbanitům čili Talmudistům na odpor stojí, ústní podání zhola zamítají, však ve z mrtvých vstání těl věří, jak se zdá od 8. století po Kr. Jsou čteně zastoupeni v Egyptě a v rozličných krajinách východních.

Za starých dob sluli výteční učitelé zákona — „Kareové“, hebr. Karaim.

§. 24. Esseové a Therapeuti.

(Evangelia a Talmud se o nich nezmiňuje.)

(Jos. Flavius Staroz. kn. 13, 15, 17, 18, Válka II. Philo „O životě rozjímavém; že každý dobrý jest svobodný.“¹⁾)

— *Úzkostlivé zachovávání zevnějších obřadů od Farizeův, — smyslná volnost Saduceův, a bídný osud lidu obecného, od obou sekt opovrženého a utlačovaného, musily nutně vzbuditi touhu po dosažení vyšší duševní svobody.*

Židé touto ideou nadšení odloučili se od ostatních a tvořili zvláštní společnost, jež dle Jos. Flavia již za *Jonathana* (152—144. př. Kr.) vedle sekty Farizeův a Saduceův bytovala. *Zanášeli se hlavně filosofii Pythagorejskou a rozumovali takto:*

Jelikož všickni lidé jsou *téhož původu a téže přirozenosti*, jsou všickni vlastní bratři, mají se jako údové jedné rodiny milovati a všech statků *společně* užívati. Jako *panování* tak i *otročení* protiví se právu přírodnímu. Že na původní příbuzenství se zapomíná, že přátelství se zviklalo, ano v nenávisť zvrhlo, zavinila hlavně lakota a jiné vášně. Za tou příčinou jest nezbytnou potřebou a největší ctností *vášně ovládnouti*.

Těmito zásadami se spravující pokládali všecek statek svůj za *společný*, a zvolený správce společnosti neměl *žádného* jiného práva neb výhody než ostatní, leč *povinnost bdíti* nad zachováním stanov. Nádheru a přepych zavrhovali.

Židé toho zrna mluvící jazykem hebrejským bydleli v celé Palestině, hlavně pak na západní straně moře Mrtvého a nazývali se *Esseové*, t. j. lékařové. Ti pak, kteří v Egyptě žili a řecky mluvili, nazývali se *Therapeuti*, rovněž lékařové.²⁾ Nazývali se tak, poněvadž se zabývali uměním léčení jak duševního tak tělesného

ku blahu člověčenstva. Život Therapeutů Egyptských byl však přísnější života Esseův Palestinských, což z vylíčení stanov jejich zřejmo.³⁾ Různili pak se od ostatních Židů tímto:

1. Esseové vyhýbali se pouze *větším* hlučným městům; zabývali se orbou a provozovali řemesla, pokud nesloužila k přepychu a prolévání krve.

Therapeuti však vyhýbali se *všem místům* obydleným, žili o samotě, každá osoba zvlášť ve své poustevně, pěstovali toliko zahradnictví a zabývali se rozjímáním.

2. Esseové scházeli se *každodenně* ku společné modlitbě a zároveň k obědu a k večeři, a v sobotu ku slyšení zákona.

Therapeuti však jenom dne *sobotního* sešli se ke společnému obědu, který tvořily pouze pokrmy: chléb, sůl a někdy hyzop. Společné večeřadlo bylo do výšky 3—4 loket přepaženo, aby shromáždění členové jedné strany slyšeli sice, ale neviděli členů strany druhé. Pravou stranu zaujali mužové, levou pak panny — Therapeutky čili Therapeutridy.

3. Esseové rozdělovali se mezi sebou podle času vstoupení do řádu ve *čtyřech* tříd. Jen jistá část Esseů vstupovala v manželství, by pokolení lidské nezahynulo. Tři léta zkoušejí chotí svých, když pak po trojnásobném očištění plodnost jejich vyšetřena, tedy je k manželství berou. S těhotnou však neobcují na důkaz, že v manželství ne pro chlipnost, nýbrž pro dítky vkročili. Ostatní Esseové a Therapeuti byli *bezženci*, ne snad jakoby manželstvím pohrdali, nýbrž domnívajíce se, že žádná žena muži víry nezachová, že všechny jsou cizoložnice.

4. Aby se společnost jejich zachovala a množila, přijímali cizí *dítky*, dokud ještě k učení se hodily; považovali je za příbuzné a pilně je svým mravům vyučovali. Přijímali také *dospělé osoby*, které si rád ten oblíbily a tříletou zkoušku přestály. Když se kdo hodným býti ukázal, tehdy teprv pravidelně do společnosti přijat byl. Prve však, než společného s nimi stolu se účastniti mohl, hroznými přísahami zavázal se k následujícímu: Že chce Boha ctíti, víru všem, nejvíce pak vrchnostem, zachovávatí — (jelikož bez vůle Boží žádnému panovati nelze), k lidem spravedlnosti šetřiti, žádnému úmyslně ani z rozkazu neškoditi, spravedlivým pomáhati, pravdu vždycky milovati, lháře odkrývatí, nespravedlivé v nenávisti mítí, ruce od krádeže a loupeže, duši od nespravedlivých zisků čistu chovati. Dále slibuje, ničeho před tovaryši nezatajovati, jiným lidem ničeho nevyzrazovati, třebaš jej k tomu někdo hrozbou

smrti nutil; pokrmů od jiných nepřijímati, jinému neučiti, než-li čemu sám vyučen byl. Dále slibuje, obdržel-li by nad jinými vládu, nikdy moci pánovitě neužívati; ni rouchem neb nádherou, ni zvláštním jídlem nad jiné se nevyvyšovati; konečně sliboval, že chce knihy učení svého a andělská jména ve cti chovati. Teprv po této přísaze, kterou jenom v tomto případě za dovolenou považovali, stal se přistouplý řádným členem řádu.

Byl-li člen řádu ve hříchu těžším postižen, byl ze společnosti vyloučen; odsouzenec často bídou smrti sešel; neboť přísahami a obřady zavázaný pokrmu od jiných podaného přijíti nesměl, než bylin pouze požíval a hladem chřadna hynul. Tudíž nad mnohými, když již takořka umírali, se slitovavše znovu je přijali.

5. Panny od Therapeutů přijaté zůstaly *pannami*; při společném jídle byla jim levá strana večeřadla přiměřeně vysokou zdí přepaženého vykázána. U Esseů byly dány některé z panen v manželství, jak svrchu zmíněno.

6. Přistupující člen k řádu Esseův mohl jmění své společnosti obětovati. Therapeuti však nepřijali statku takového, a kandidát musil jej svým příbuzným odkázati.

7. Jak Esseové tak i Therapeuti podřízeni byli správcům, které si byli zvolili; olejem se nemazali (což ostatní Židé pilně činívali), nejedli masitých pokrmů, a byli velmi pohostinni.

Věrouka a mravouka Esseův.

Základní učení Esseů bylo původu *židovského* a podobalo se nejvíce nauce Farizeů. Zní:

1. Bůh jest původcem všeho *dobrého*, nikoliv však zlého; pomáhá *k dobrému*, ale nikoliv ke zlému.

2. *Duše lidská* jest nesmrtelná; v těle bývá jako v žaláři zavřena, byvši v nadou přirozenou s hůry s nečistějšího vzduchu priluzována. Když pak z tělesného vězení vyjde, přebývá duše *dobrá* za mořem v krajině přemilé, zlá odkazuje se na muka *bez-konečná*.

3. Tajemných jmen *andělů* nelze lidem mimo řád vyzraditi.

4. Oběti *krvavé* jsou *nečisty*. Z té příčiny Esseové *proti zřejmému příkazu zákona* chrámu nenavštěvovali, ale dary tam posýlali.

5. Statek jest všem *společný*; z něho se má hostům udělovati; o vnitřnou a zevnitřnou čistotu má každý co nejvíce pečovati; *přísahati* dovoleno toliko při přijetí do řádu.

Mimo zákon Mojžíšův měli také *tajemné knihy*.

Z toho, co z věrouky Esseův známo, z přísného tajení ostatního učení, jmen andělských, tajemných spisů a z *allegorického* výkladu „zákona“ lze viděti, že hověli theosofii *gnostické*. Zda přijali podání Farizeů čili nic, neví se.

Ostatné nebyli prosti *pověry, hrdosti a pedantismu*.

Sem náleží přede vším svěcení soboty tak úzkostlivé, že ani nádobky z jednoho místa na druhé nepostavili, ano ni života polehčiti se neosmělili ¹⁾, že i přirozené počistění za znečistění pokládali. *Před jinými* neb na *pravou* stranu plíti se varovali. Starší členové řádu tak nízko kladli mladší členy, že se každého dotknutí jich varovali, nemohl-li pak tomu se vyhnouti, musil starší člen dotknutí to jako dotknutí cizince se sebe smýti. Někteří pravili, že mají ducha prorockého a vyšší theosofické vědomosti.

Poznámka. Ač se zevnější způsob života Esseův podobal životu pozdějších mnichů křesťanských, nelze nikdy tyto s nimi na stejný stupeň klásti ²⁾; neboť mniši se nikdy neodlučovali od veřejných a společných služeb Božích, jako Esseové, kteří ze zákona jen to zachovávali, co sami za dobré uznali (dle Božského, jak říkali, nadání), a tím duchovní svou pýchu na jevo dali. Podobají se však *bludařům*, proti kterým sv. Pavel vystupuje (Koloz. 2, 8.); ohledem na pýchu duchovní a odlučování se — pozdějším *Donatistům*.

¹⁾ Josef Flav. popisuje hlavně *sevnější* zřízení Esseův Palestinských, kdežto Philo přibliží více k *duchu* řádu Egyptských Therapeutů; za tou příčinou se tito dva svědkové u věcech nezávažných různí.

²⁾ Chaldejské „asaja“ = (řecké) „ἰατροεπιστάτης“ = (české) „lékař“.

³⁾ Počet Esseův obnášel za dob Jos. Flav. 4000 hlav.

⁴⁾ Příčina toho byla, že žádný Essej nesměl v sobotu s žádným náčiním, následovně ani s lopatkou, kterou (dle Deut. 23, 12—13.) při sobě nosil — nic dělati.

⁵⁾ Také Eusebius († 338. po Kr.) měl je omylem za křesťanské askety. (Histor. II. 17.)

§. 25. Galileané a Zeloté.

(Mat. 25, 10. Luk. 13, 1—2. Válka žid. II. 8, 1.; 17, 7—9. VII. 8, 1. 4—6.; 9, 11. Staroz. XVIII. 1, 6.)

Někteří horlitelé sekty farizejské přidružili se (v době po narození Spasitele) k *Judovi* příjímím *Gauloňanu* či Galileanu. Když totiž Quirinus neb Cyrinus, vladař Syrský, na rozkaz císaře

Augusta v zemi Židovské roku 12tého občasný obyčejného census, t. j. popis a odhad majetnosti předsevzal, zbouril *Juda Gauloňan* se Zadokem Farizeem lid, pravě, že odhad ten, a na základě jeho daň naprosto zákonu Mojžíšovu se protiví, jelikož jedině Bůh jest králem a pánem Židovským. I svedl Juda velkou část Židů, kteří dle náčelníka svého *Galileané* neb *Gauloňané* se zovou. Tito souhlasili ve všem se sektou farizejskou a různili se toliko neukrotnou snahou po *naprosté svobodě*.

Ačkoliv Quirinus odbojnou stranu brzy rozprášil, nevymizeli přívrženci zásad Judových. (viz Luk. 13, 1.)

Za nedlouho za vladaře Gessia Flora (65—66. po Kr.) nakažily zásady Judovy téměř veškeren lid. Od té doby zovou se mužové toho smýšlení — *Zcloté* (t. j. horlivci), *loupežníci* a *mečníci*.

Z toho, co zde o Galileanech řečeno, snadno vysvítá, proč Spasiteli předložena úskočná otázka: „*sluší-li dávatí duň císaři čili nic*“. (Mat. 22, 15.)

Na rozluštění otázky té mnoho také záleželo „*Herodiánům*“, t. j. (jak se zdá) přívržencům rodiny Herodovy, která pomocí Římanů nad lidem Israelským vládu ujala, a jejížto tenkrát panující členové Antipas a Filip stvůrami římských císařů byli. Možná, že i Herodiáni tajně k Římanům odpornou mysl chovali. U Herodiánů vynikal směr a zájem *politický*, kdežto u Farizeů zájem *církevní* převládal. Ačkoliv se tyto dvě strany vespolek nenáviděly, spojily se přece proti Spasiteli — jako proti společnému nepříteli.

Pozn. Od těchto Zelotů politických sluší však rozeznávati „*horlivce náboženské*“, t. j. Židy, kteří pro zákon a pro obřízku horlili. K těmto náležel před svým povoláním také apoštol Šimon; proto sluje u sv. Lukáše ζῆλωτής, u sv. Matouše a Marka „*καραϊστής*“ dle hebr. „*kaná*“ (horliti), t. j. horlivcem.

Ano mnozí, kteří ze židovstva ku Kristu přistoupili, usilovali o to, by pohané napřed obřízce se podrobili. (Skut. 15, 1. nn. 21. 20. a j.)

§. 26. Hellenisté.

(Skut. 6, 1.; 9, 29.; 11, 20. Jan 7, 35. Jak. 1, 1. I. Petr. 1, 1.)

Hellenisté (Ἑλληνισταὶ od ἑλληνίζω: řeckým, hellenským způsobem se jeviti, řeckého jazyka užívati) sluli všickni Židé rodem, i proselyté, kteří užívali *nářečí hellenistického*. Židé pak, kteří

novohebrejského či aramejského jazyka užívali, nazývali se — *Hebraeové* (Ἑβραῖοι).¹⁾

Hellenisté bydleli hlavně v Egyptě, v Malé Asii, v Řecku a jiných krajinách; část jich žila také v Jerusalemě. Nejsou tedy Hellenisté totožní s oněmi Židy, kteří mezi Řeky rozptýleni byli („διεσπασμένοι τῶν Ἑλλήνων“).

Hellenisté měli v Egyptě v Heliopolském podkraji 180 honův od Memfidy zvláštní chrám. Vystavěl jej na zříceninách chrámu Isidina *Oniáš*, syn *Oniáše III.*, velekněze v Jerusalemě, když se před králem Antiochem Epifanem do Egypta byl utekl r. 162. př. Kr. Chrám ten, ač menší, podobal se jerusalémskému.

Náradí bohoslužebné podobalo se náradí chrámu Jerusalémského, toliko místo svícnu sedmiprutého na *podkladě* zavěšena byla lampa ze zlata, která světlo v paprscích rozlévala, na zlatém řetězu ve stropě. Při chrámu stál hrad.

Služby při chrámu vykonávali tam jako v Jerusalemě kněží z rodu Aronova a Levité. Nicméně byl chrám ten zbudován proti zákonu, dle něhož na *jedném* toliko místě všickni Židé obětovati měli. *Oniáš* odvolával se sice na místo u Jes. 19, 18. nn., aby dle možnosti své jednání ospravedlnil; avšak smysl slov prorokových jest jiný, než jaký *Oniáš* jim podkládal. Pravý úmysl *Oniášův* měl kořen ve příčinách politických a ješitných.

Za tou příčinou neputovali řečtí Židé mimo Egypt bydlící do Leontopoli k výročním slavnostem, nýbrž do Jerusalema; ano i Egyptští Židé dávali přednost chrámu Jerusalémskému a putovali k němu (Skut. 2, 10.); ano dle Skut. 6, 9. měli Alexandrinští a Cyrenští Židé svou zvláštní sborovnu či synagogu v Jerusalemě. Když pak po vyvrácení Jerusalema r. 72. po Kr. část mečníků, utekší do Egypta, tam se rozbrojův ujímala, rozkázal císař Vespasian chrám Leontopolský zbořiti pro uvarování dalších židovských bouří. Za rozkazem tímto pobral *Lupus*, správce Alexandrinský, mnohé dary ze chrámu a zavřel jej. Jelikož ale brzy po tom zemřel, vzal nástupce jeho *Paulinus* vše ostatní, co v něm zbylo a zavřev dvěře, takto nepřístupným jej učinil, že ani stopy Božské pocty v něm nezůstalo. Od vystavení až do zavření chrámu toho uplynulo let 243.

¹⁾ Rozdil ten přenesen pak i do cirkve *křesťanské* na začátku jejím: pokřtěni totiž Hellenisté podrželi jméno své jako pokřtěni Hebreové. A poněvadž zastaralé predsudky Hebreů nehned duchu lásky křesťanské ustoupily, vznikla z toho některá nedorozumění, a některá krivda stala se Hellenistům. (Skut. 6, 1. nn.)

§. 27. Samaritáni.

(IV. Král. 17. Esdr. 4. II. Par. 30. Neh. 6, 1—14. I. Mak. 3, 10. Luk. 17, 16. Jan 4, 9—25. Jos. Flav. Staroz. IX—XIII. XVIII. XX.)

Samaritáni slovou v době po zajetí babylonském obyvatelé střední části Předjordání — kraje Samařského čili Samaří. Vznikli pak takto: Král Salmanassar vyvrátiv království Israelské r. 721. př. Kr. odvedl bohatší a vzdělanější částku obyvatelstva do Assyrie; mezi pozůstalou pak chudinu usadil pohanské osadníky z Babylonu, z Kuty a t. d.

Z počátku neznali a nectili tito pohanští osadníci Hospodina israelského; když pak v kraji nedostatečně obydleném divá zvěř valně se rozmáhala, a lvi obyvatele hubili, považovány tyto nehody za trest Hospodinem, Bohem této země, na ně seslaný. Za tou příčinou poslal jim král Assyrský na žádost jejich jednoho ze zajatých kněží israelských, který v Bethelu se usadiv, pohanské osadníky v zákoně Mojžíšově cvičil.

Od toho času ctili Samaritáni vedle svých bůžků také Hospodina, jakožto Boha země, do kteréž se byli přestěhovali. Jako na vzájem přilnuli pozůstalí Israelité pro svou k modlárství náchylnost k pohanství přistěhovalcův, smísili se s nimi úplně a tvořili národ jeden položidovský, polopohanský — *národ Samaritánský*.

Snahy krále Josiáše vyčistiti Samarii od modloslužby zdařily se tou měrou, že Samaritáni r. 624. př. Kr. paschu v Jerusaléme slavili (II. Par. 35, 17—19.), *dobrovolné dary* na opravu chrámu Jerusalémského přinášeli a po všechny dny života jeho († 610. př. Kr.) od Hospodina neodstoupili (II. Par. 34, 9. 10. 33.). Bohužel trvalo království Judské po smrti zbožného Josiáše toliko 23 let a po vyvrácení chrámu (r. 588) uplynulo do konce zajetí Babylonského ještě 52 let.¹⁾

Když potom Židé navrátili se ze zajetí Babylonského do Jerusaléma (536. př. Kr.), zbořený chrám znova stavěti začali, žádali jich Samaritáni, by jako ctitelové Hospodinovi se k nim přidati směli; však pohlavárové judští zamítli naprosto a s opovržením *spravedlivou žádost* Samaritánův — bez pochyby pro smíšený jejich původ, ne ryze hebrejský.

Tak vznikla u Samařských nevole proti Židům jerusalémským, a pro tu příčinu opírali se všemožně ohrazení města a stavění chrámu; konečně podezříváním to vymohli, že nástupce Kyrův, Smerdis, další stavbu zapověděl (522. př. Kr.).

Když pak (520. př. Kr.) Darius Hystaspes povolení Kyrem dané obnovil, nepřestávali Samaritáni jak podezříváním tak i násilím započatého díla, ač marně, rušiti, za kterou příčinou dávná nenávisť pravověrných Židů proti Samařským položidům ještě více vzrůstala.

Když pak Nehemiáš (okolo r. 408.) velmi o to usiloval, aby judští Židé pohanské manželky své propustili, přešel Manasses, syn velekněze Jojady, nechtěje manželky své, dcery perského satrapy Sanaballata, zapuditi, k Samaritánům, kteří ho ochotně přijali. Příčiněním Sanaballatovým dal také král Darius Nothus na hoře Garizimské chrám vystavěti, při němž Manasses veleknězem ustanoven byl s právem dědičným. Jeho působením vymizelo znenáhla pohanství v Samaři docela, neboť Spasitel jich aspoň nikdy pro tu věc nekáral; vytýká jim toliko poměrné nevědomí, ale pohanský blud nikoli (Jan 4, 22.).

Novým podnětem rozhořčení Židův byla ta okolnost, že mnohý žid provinilec k Samaritánům uprchl, aby takto zaslouženému trestu ušel.

Nejvyšší však nevoli pravověrných Židů uvalili na sebe Samaritáni svou povolností proti Antiochu Epifanovi, jelikož, aby pronásledování jeho unikli, chrám svůj na hoře Garizimské *Jovišovi Hostinnému* zasvětili (167. př. Kr.). Když pak později nebezpečí bylo minulo, vrátili se opět k náboženství židovskému. Od té doby, t. j. od polovice druhého století př. Kr. přilnuli zcela a rozhodně k Hospodinu.

Povolnost, jakou Samaritáni k Antiochu Epifanu na jevo dali, rozhořčila Židy nad míru, a protož vyčkavše příhodné doby, za knížete svého Jana Hyrkana Sichemu, hlavního tehdá města, dobyli a chrám na hoře Garizim (po 200letém trvání) rozbořili r. 129. př. Kr.

Od toho času zastávala celá hora, za posvátnou jsouc pokládána, dřívější chrám; na jejím vrchu obětováno Hospodinu.

V nenávisti své proti Samaritánům zůstali Židé neukrotitelní a zhola *nelidští*. Samaritán byl jim kacírem a protož psancem; pohana přijali za proselytu, ale Samaritána nikoliv; pohanu bylo dovoleno v chrámu obětovati, ale nikoliv Samaritánu. Poskytl-li kdo Samaritánu přístřeší, pokutovali jej Židé kletbou a vyhnanstvím, jakož i veškeru jeho rodinu; dle kletby židovské neměž Samaritán podílu na vzkříšení! Komu Židé největší svou nenávisť a opovržení projeviti chtěli, toho poctili slovem — „Samaritán“.

Ze záští zaměnili prý i jméno města Sichemu na *Šichar*, t. j. město lživé (píše-li se „Kofem“) čili město opilců (píše-li se „Kafem“). Konečně tvrdili, že pouhé vkročení do krajiny Samařské žida znečišťuje.

Ježíš Kristus nechválil však takového nepřítelství proti Samaritánům a zastával se jich nejen slovem nýbrž i skutkem. On cestoval netoliko častokráte krajinou Samařskou (Jan 4, 4. nn. Luk. 9, 52. 17, 11.), nýbrž požádal i Samaritánku, aby mu dala pít a zdržel se pak po dva dny v hlavním městě jejich Sichemu. Žádnou stranu židovskou, — vyjma sv. Jana Křtitele a jeho stoupence, — pro smýšlení v ní panující nezvelebujе Spasitel tak jako právě smýšlení Samaritánův. — V podobenství o *milosrdném Samaritánu* (Luk. 10.) ukazuje Pán, že nejsou Samaritáni lid naprosto bezbožný, jakým ho Farizeové dělali, nýbrž že i mezi nimi jsou osoby, jejichž ctnost a mravní cena farizejské kněze a Levity daleko převyšuje. Není tedy divno, že Farizeové Pána — „Samaritánem“ nazvali (Jan 8, 48.), když se on nejen slovem, nýbrž i činem těchto prokletců veřejně zastával a s nimi obcoval. (Srovnej také zprávu sv. Lukáše (17, 12—19.) o *vděčném Samaritánu* a nevděčných Židech.)

Kdežto Žid opovrhoval *vždy a všude každým Samaritánem co takovým*, projevil Samaritán Židům svou nenávisť jen tenkrát, když se přímo neb nepřímou v náboženském svém přesvědčení uražena cítil, aneb když potupen byl jedině proto, že jest Samaritán. Tak na př. odepřeli obyvatelé jednoho městečka vlídné uvítání Pánu našemu právě proto, že do svatyně *Jerusalémské k slavnosti* šel. Když pak učenci Jakub a Jan si přáli, aby za nehostinnost tu oheň s nebe sestoupil a městečko strávil, pokáral jich Pán slovy: „Nevíte, čího ducha jste; syn člověka nepřišel duše zahubit, ale spasit.“ (Luk. 9, 52. 56.) Tím dal jim na srozuměnou, že duch Kristův zavrhuje ducha židovského, který Samaritány jako prokletce od sebe zapuzoval, jim každé příkoří a každou potupu učiniti za věc nejen dovolenou nýbrž i za *spravedlivou* považoval, kterýžto zlý duch jich tuto ku pomstě ponoukal. —

Sporné otázky týkaly se *místa*, na kterém jest se Bohu klaněti, *písma sv.*, *podání* a *pojmu o Messiáši*.

Samaritáni tvrdili, že jedině na hoře Garizim Hospodinu klaněti se náleží, jelikož Josue vkročiv do země zaslíbené dle rozkazu zákona tam první oběti obětoval. (Deut. 27, 2—4.)

Ze knih starého zákona uznávali toliko *patero Mojžíšových* za božské zjevení, ostatní knihy jakož i všecko ústní podání Farizeů zamítali.

Očekávali *Messiáše* a považovali Jej za *opravitele a učitele*, a nikoliv jako většina Židů za politického krále.

Toužili upřímně po pravdě a dověděvše se, že Ježíš jest očekávaným prorokem, šli k němu, aby jej uvítali a do města k sobě pozvali, kdežto Židé Krista pronásledováním vypuzovali. Divů a zázraků nebylo u nich ani potřebí, jim dostačilo pouhé učení Páně. Pro tuto vznešenější a čistější o *Messiáši* ideu přijali také ochotně učení jeho, jak o tom Skutky apoštolské svědčí (hl. 8.).

Pozn. Ačkoliv tolik stran náboženských v národě židovském se vyvinulo, neutrpěly tím zjevené pravdy Božské porušení. *Víra v jediného pravého Boha, bohoslužba zákonem vytčená a očekávání zaslíbeného Messiáše* byly po všechny doby charakteristickou známkou všech Židů pod správou velekněze při chrámu Jerusalémském.

¹⁾ Ještě za posledních dob Jeremiáše proroka, právě den po zavraždění Godoliáše, bralo se 80 mužů ze Sichema, ze Silo a ze Samarií s oběťmi do chrámu Jerusalémského (Jerem. 41, 5.); nevěděliť, že chrám již vyvrácen jest.

Část II.

Posvátná místa.

---

§. 28. Bohoslužba před zákonem Mojžíšovým.

(Viz obr. 30—32. 34.)

Jako byl způsob života patriarchálního jednoduchý, tak byla i jednoduchá bohoslužba. Povzbuzeni byvše vnitřním náboženským citem, projevovali své vnitřní hnutí kdekoliv.¹⁾ Zvláště však ctili Boha na místech, kde je štěstí potkalo, zkusivše na sobě zvláštní přízeň Boží, aneb byvše z nebezpečenství vysvobozeni; konečně také ctili Boha *ve stínu stromovém, na pahorcích a na horách*.

Stejným krokem s pokolením lidským šířila se zevnější bohoslužba. Tak čteme, že Abraham vystavěl Hospodinu oltáře v Be-

thelu, v Hebronu, štípil háj v Bersabé a vzýval tam jméno Hospodinovo.²⁾ Za jeho času žil Melchisedek, král Salemský, kněz Boha nejvyššího, a obětoval Bohu chléb a víno. Potomkům Abrahamovým byly posvátnými pomníky — *kameny* olejem pomazané a na místě zázračného se zjevení Božího položené. Kameny bez pomazání kladli na znamení *smlouvy*. (Gen. 28, 18. 31, 13. 46.)

První chrám, o němž Písmo sv. se zmiňuje, byl chrám Sichemský, zasvěcený Baalovi, ochranci úmluv (Soud. 9, 4.). Z toho vysvítá, že patriarchové a nejstarší pokolení vůbec žádných chrámů neměli, nýbrž že kterákoli místa jim byla posvátna; přede vším háje, — chrámy to přírodní.

Dob jejich posvátných jakož i rozličných druhů obětí nelze udati. *Kněžský úřad* zastávali dle všeho otcové rodin; není nic jistého o *zevnější* bohoslužbě Hebreův, když v Egyptě bydleli; možno však dle některých udání Písma sv. souditi, že jich mnoho odpadlo k modloslužbě, z čeho lze vysvětliti uctívání zlatého telete (znak Apisův) a jiných egyptských bůžkův. (Ex. 32, Lev. 17, 7. Am. 5, 25. viz obr. 30. 31. 32. 34.)

¹⁾ Kain, Abel, Noe.

²⁾ Gen. 12, 7. 13, 4. 18. 21, 23.

§. 29. Svatostánek.

(Ex. 25—27, 37. a 38. Viz obr. 1—4.)

Zákonem Mojžíšovým byla bohoslužba zevnější ustálena a posvátné místo, doby, druhy obětné a jistá třída kněžská určeny; co se zachovalo z obyčejů patriarchálních, to přizpůsobil Mojžíš z rozkazu Božího tehdejším poměrům, neb novými obřady rozmnožil, jak toho právě nový poměr národu Hebrejského k Bohu-králi vyhledával. Od toho času bylo jen *jedno* místo k veřejné a společné bohoslužbě. Israelitům určeno — místo, kde stál svatostánek — později, kde stál chrám jerusalémský.

Mojžíš vystavěl dle návrhu, který od Boha byl obdržel, svatostánek ten, znamená to přítomnosti Božské v národě vyvoleném; odtud názvy: stánek, obydlí, dům, svatyně, palác, stánek Hospodinův — shromáždění — svědectví, obydlí slávy Hospodinovy.

Stánek tento byl z desek zbit a dal se přenášeti; podobu měl domu čtverhranného, 30 loktů dlouhého a 10 loktů širokého. Stěny byly zbity z 48 akaciových desek, 10 loktů dlouhých a ple-

chem zlatým potažených; desky ty postavené na stříbrných podstavcích byly spojeny záporami pozlacenými. *Východní* strana byla *vchodem* a zavírala se vyšívanými oponami; tyto byly navlečeny na holích, které na pěti pozlacených sloupech spočívaly.

Střechu tvořily 4 pokrývky; na nejspodnější straně z jemného plátna byli vyšiti Cherubové barvou *modrou, šarlatovou, červcovou a bílou*; druhá byla zhotovena z kozí srsti a všude téměř až k zemi sáhala; třetí z beraních koží, čtvrtá z koží tuleních.

Vnitřek stánku byl rozdělen na dva díly; díl *prvý* 20 loktů dlouhý nazýval se „*svatyní*“; *druhý* 10 loktů dlouhý, široký a vysoký a od prvního oddělený oponou visící se čtyř sloupů nazýval se „*Velesvatyní*“, „*Tajnici*“.

Svatostánek tento byl obehnan „*předsíní*“ či „*nádvořím*“, které tvořilo *třetí* část stánku. Každá tato část měla své nářadí bohoslužebné.

§. 30. Předsíň čili síň, nádvoří. (Viz obr. 3. 4. 6.)

Plocha čtverhranná 100 loket dlouhá a 50 loket široká tvořila předsíň; byla ze všech stran lněnými oponami zvýší 5 loket ohrazena. Vchod 20 loket široký byl na straně *východní*, kdež vyšívané opony se čtyř sloupů visely.

1. V nádvoří naproti vchodu byl oltář zápalný, 3 lokty vysoký, 5 loket dlouhý a široký jako bedna z akaciových desek zbitý.

Uvnitř byl prázden a vyplňoval se hlínou, na níž se oheň obětní rozdělával. Zevnějšek byl potažen plechem s otvory, tak že vrchní polovice oltáře síti se podobala, by krev vylitá mohla odtékat. V každém úhlu čněl roh — znak síly a moci; také byl opatřen kruhy kovovými k navlečení sochorů, by se oltář dle potřeby přenáseti mohl.

K oltáři potřebné nářadí bylo: nádoby na odnášení popelu; mísky na sbírání popelu; kotly na zachycení krve; vidlice, jimiž se zápal na ohni obracel, a kaditelnice čili nádoby na uhlí. To vše bylo *kovové*.

2. Mezi oltářem a svatyní (trochu k polední straně) bylo *umyvadlo*; jak podstavec tak i umyvadlo samo byly ulity z jednoho kusu a sice z kovových zrcadel, od žen k tomu darovaných; odtud název: „*umyvadlo kované*.“ V umyvadle umývali si kněží ruce a nohy, dříve než obřady začaly.

Pozn. I. První oběť Aronova zapálena byla ohněm od Hospodina (Lev. 9, 24.) a oheň ten musil vždy od kněží udržován býti; také nebylo dovoleno jiného ohně při sv. obřadech upotřebiti. Další příhody tohoto sv. ohně vypravuje II. kniha Mak. 1, 20. nn.; 2, 1. nn. Také u jiných národů shledáváme sv. oheň, který vždy udržován býti musil.

Pozn. II. *Oltář* uváděl na paměť *potřebu smiření; umývací* — *vnitřní čistoty*, která je tvorou potřeba, má-li se Bohu přiblížiti. Toto *omytí* nazývá se „*posvěcením*“, jelikož povstalo ze živého poznání svatosti Božské a stalo se věcným víry té vyznáním; proto vyprali si oděv Israelité, kdykoli měli přistoupiti ku svatostánku; toho posvěcení výslovně žádal Bůh od nich, dříve než směli přistoupiti k posvátné hoře Sinajské. Toto čistění je u všech známých národů, protože poznání vlastní hříšnosti a svatosti Božské jest všeobecným.

§. 31. Svatyně. (Viz obr. 1. 5. 7. 8.)

Jenom kněžím bylo dovoleno do této částky svatostánku vstoupiti. Tam se nacházely následující věci: po pravé straně vchodu *stůl*, po levé *svícen*, uprostřed naproti oponě, která svatyni od velesvatyně dělila, *oltář kadidlorý* Vyjma svícen byly věci tyto ze dřeva akaciového, zlatým plechem potaženy a opatřeny zlatými kruhy na provlečení sochorů, na kterých byly přenášeny.

1. *Stůl* byl 2 lokte dlouhý, 1 loket široký a 1½ lokte vysoký. Pokraj plochy stolové byl ozdoben zlatým lemem. Na ploše byl na ruku široký pás týžž lemem okrášlený. Na stolem bylo položeno ve dvou řadách 12 nekvašených posvátných chlebů, které od kněží z nejjemnější mouky připraveny, kadidlem posypány a každou sobotu obětovány byly. Když byly následující sobotu nové předloženy, musely staré chleby odstraněny a ve svatyni od čistých kněží snědены býti. Chlebové ti slovou: „Oblíční“, předkladní, pořadní, věční,¹⁾ protože byli ustavičně předloženi před obličejem (lícem) čili trůnem Jehovovým. Ku stolem tomu náležely džbány, mísky, číše, kaditelnice; o podobě a potřebě těchto předmětů nic bližšího udati nelze.

2. *Svícen* byl zhotoven z ryzího zlata (z jedné hřívny = 4477 našich dukátů), z podstavce zdvihal se v přímé čáře sloupec; z obou stran ve stejných vzdálenostech rozbíhaly se tři pruty do téže výše jako střední sloupec. Sloupec i pruty byly okrášleny

koulemi, květy a jinými ozdobami. Na koncích byly zlaté lampy; tyto naplňovali každodenně kněží olejem olivovým. V noci hořelo všech 7, ve dne jenom 3.

Všechny věci, které ku svícnu potřebny byly, jako: utěradla či kratikuoty, nádoby, do nichž se oharkové kladli, byly *zlaty*.

3. *Oltář kadidlový* čili zlatý měl podobu stolu 1 loket dlouhého, 1 loket širokého a 2 lokte vysokého. I tento oltář byl ve čtyřech úhlech rohy ozdoben. Vzhledem k oltáři zápalnému v před-síni jmenován byl oltářem „*vnitřním*“. Povrch ozdoben byl lemem. Na tomto oltáři každodenně ráno a večer bylo obětováno kadidlo, které jest popsáno v Ex. 30, 24—38.; mimo to při očistění národa a nejvyššího kněze byly rohy jeho mazány krví obětnou, a ve výroční slavnost očistění byl mimo to též krví pokropen.

Poznámka. Světlo, znak rozumu, začátku to všeho poznání především — nebeského — božského; *chléb*, znak života — zde života nebeského. Nacházíme ve svatyni světlo a chléb *spojené*, jelikož vyšší světlo od nebeského života odloučeno býti nemůže. Světlo bylo ve svatyni vždy udržováno na znamení, že nebeské poznání svatých na věky trvati bude.

*) Lev. 24, 6—7. I. Par. 23, 29.

§. 32. Velesvatyně. (Viz obr. 1. 9.)

Ve velesvatyni, do níž žádný paprsek sluneční nevnikal, uložen byl poklad lidu Israelského nejdražší — *archa úmluvy*, schránka čili truhlice podlouhlá z dřeva akaciového, zlatem nejčistějším vnitř i zevnitř obložená a opatřená čtyřmi zlatými kruhy, v nichž pozlacené sochory za účelem přenášení *vždy* navlečeny byly. *Délka* archy obnášela půl třetího lokte, *výška* rovnala se šířce. (?)

Víko její — z ryzího zlata — mělo tutéž délku i šířku a slulo — *kapporet* — „*Slitovníci*“ (časem i „*Odpovědníci*“), poněvadž k arše velekněz se obracel, aby slitování vyprosil a odpovědi Boží zaslechl.

Nad slitovníci byli z obou stran dva Cherubové tváří k sobě obrácení a k víku naklonění. Křídla jejich nad víkem rozestřená tvořila *trůn* Boha krále, archa pak podnoží jeho. *V arše* uloženy byly dvě kamenné desky zákona, desky *svědectví* neb úmluvy řečené. *Podle* archy schována byla *manna* v nádobě zlaté, *prut* Aronův a *rukopis* knih Mojžíšových (Ex. 25, 21. 40, 18. Num. 17.)

Pozn. I. *O tvaru Cherubův* zde Písmo sv. ničehož neuvádí. Cherubové od Ezechiele (1, 10.) popsaní mají podobu člověka, lva, hovada (býka) a orla, nohy kulaté jako hovado. Jsou odznakem *sil přírodních* ustavičně Boha vzývajících čili jemu sloužících.

Tma chráněná v tajnici značí velebnost Božskou, tajemnou a nepochopitelnou; neboť Bůh přebývá ve světle nepřístupném, jehož nikdo z lidí neviděl, aniž viděti může (I. Tim. 6, 16.).

Pozn. II. Místo, kde svatostánek stál, zůstalo Židům vždy posvátným, a krajina sama sloula *svatou*. Taková místa byla *Gilgal*, později *Silo* na pohoří Efraimském; za krále Saula — *Nob* mezi Arimatheou a Joppem, za Davida a Šalomouna — *Gibeon*. (I. Sam. 21, 7—9. I. Par. 16, 39.)

Archa úmluvy za Heliho od Filištinských vzatá a pak vrácená, nebyla již ve svatostánku uložena, nýbrž v městě *Kirjat-jearim* (2 míle něm. od Jerusálema), až (téměř po 70 letech) od Davida na hrad Sionský a konečně od Šalomouna krále do chrámu přenesena jest, od kterého pak času Jerusálém zván byl *městem Božím*, sv. *obydlím Nejvyššího*, *městem svatým*.

§. 33. Chrám Šalomounův.

(III. Král. 5—7.; II. Par. 3—4. Viz obr. 10. 20.)

Dle vzoru, jež byl od otce svého obdržel, vystavěl Šalomoun chrám na hoře Moria, rozšířiv vrchol její tím, že obehnal horu ohromnou zdí, která se až po vrchol vypínala. Mezery mezi zdí a horou hlinou vyplnil.

Chrám byl vystavěn do *čtverhranu* dle podoby svatostánku, ve dvojnásobných však rozměrech a s největší nádherou. Prostory (vnější) chrámová byla rozdělena ve *dvě síně* nepokryté, a sice na síň *vnější* neb „*velikou*“ neb „*pro lid*“; byla ověncena dvojnásobným sloupřádkem. Z ní vcházelo se branami na každé straně do síně druhé, zvané „*vyšší*“, „*vnitřní*“, „*pro kněze*“ neb „*před domem*“ (t. j. chrámem). Tu stály:

1. *Oltář k zápalným obětem*, kamenný, 20 loket dlouhý a široký a 10 loket vysoký. Nádob i náčiní k oltáři příslušných bylo hojně množství.

2. *Umyvadlo měděné*, pro velikost svou *mořem měděným* zvané. Spocívalo na hřbetech dvanácti volů měděných, po třech k severu, k jihu, k východu a západu hlavami obrácených (viz obr. 20.).

Mimo to 10 menších umyvadel měděných k mytí masa obět-ního (pět na straně půlnoční, pět na polední), spočívajících na podstavcích a kolech měděných. Nad to bylo v těchto síních mnoho kabelek, v nichž se spíše a náradí k chrámu náležející uschovávalo, nebo kde kněží a levité v čas služby bydleli.

Ze síně vnitřní vcházelo se branami se všech stran (vyjímaje západní) ku chrámu samému, jenž byl 60 loket dlouhý a 20 široký. Dva velikolepé sloupy, *Jachin* a *Boaz* zvané, stály před otevřeným vchodem do předsíně klenuté a jako věž se vypínající (viz obr. 10.).

Z předsíně vedla brána převysoká, *ustavičně otevřená do svatyně* 40 loket dlouhá, 20 široká a 30 vysoká. Zdi byly z kamene tesaného; uvnitř byla svatyně prkny cedrovými (s rozličnými řezbami) pokryta a plechy zlatými potažená. Zde stálo 10 svícň (pět po pravé a pět po levé straně), 10 stolů pro chleby, mimo to 100 misek naplněných věcmi vonnými. Oltář pro kadění byl jenom jeden. Ze svatyně vedla brána o dvojnásobném dveření, otevřená sice, avšak oponou kmentovou vyšívanou zastřená — do *Velesvatyně* 20 loktů toliko vysoká. Zde byla *archa úmluvy*, při níž stáli dva Cherubové zvyšší 10 stop ze dřeva oleastrového a pozlacení. Od podlahy až ku stropu byly stěny vykládány dřevem cedrovým, a dřevo pokryto zlatým plechem. Po stranách svatyně byly sínice o trojnásobném patře.

Pozn. Popis chrámu Šalomounova v knihách Král. a Par. jest neúplný, poněvadž spisovatel svatý o mnohé věci, věku jeho odjinud známé, se nezmiňuje.¹⁾

¹⁾ V nejnovější době vyšlo dílo: Tempel und Palast Salomo's mit Grundrissen und Perspektiven von Dr. Thom. Friedrich. Innsbruck 1887.

§. 34. Chrám druhý, jenž též „Zorobabelův“ slul.

Poněvadž chrám Šalomounův od Chaldejských byl vyvrácen, počal Zerubabel, jenž Židy ze zajetí (535. př. Kr.) domů vedl, nový chrám ihned sice stavěti, byv však po 15 let znepokojován, dokončil jej teprv (od r. 520—515.) za Daria Hystaspa.

Chrám vystavěn jest v menších sice rozměrech a méně velikolepě nežli Šalomounův, měl však touž podobu, ačkoli v Písmě svatém popsán není.

Velesvatyně byla prázdná; scházelať *archa úmluvy s deskami zákona, nádoba s mannou, hůl Aronova, rukopis zákona Mojžíšova,*

svatý olej a posvátné osudí, vesměs věci, jež od proroka Jeremiáše před vyvrácením z chrámu vyneseny a v horách uschovány byvše, podnes nalezeny nebyly; aniž bylo viděti onen *zvláštní oblak*, znamení to přítomnosti Boží, jež druhdy nad stánkem se vznášel a později chrám Šalomounův naplňoval.

Ve svatyni byl *jeden toliko stůl, jeden svícen a jeden oltář pro kadění*.

V síni vnitřní stál oltář k zápalným obětem a umyvadlo. Postupem času z poplatku, který Židé ze všech krajin ročně odváděli, jakož i z darů nahromadily se veliké poklady. Mohl tedy asi po dvou stoletích velekněz Šimon první chrám opravit a rozšířit. Oloupený a zneuctěný od Antiocha Epifana slavně obnovil Juda Makkabejský; Hasmoneové pak ku straně severní přistavěli hrad Baris, jež Herodes skvostně poopraviv „*Antonia*“ nazval.

Chrám Zorobabelův Herodes Veliký co možná nejnádherněji přestavěl, aniž služby v něm přerušeny byly; neboť jednotlivé části jeho — s velesvatyní počátek učiněn — byvše postupně strženy, jsou opět postaveny od r. 16—8. př. Kr., ostatní části však teprv rokem 64. po Kr. ku konci dospěly, tak že celá stavba v prvním roku veřejného života Spasitelova, již před 46 lety započatá ještě dokončena nebyla.

P o k r a č o v á n í.

(Jos. Fl. Starož. XV. 11. Válka Žid. V. 5. Talm. tr. Nidoth V. 10. Viz obr. 11.)

Chrám druhý Zorobabelův Herodem přestavený byl rázu zcela nového. Z roviny směrem k údolí Kidronskému stoupalo se po schodech uramorových ku skvostné hlavní bráně, mědí korintskou (spěží) se lesknoucí. Brána ta slula „*skvostná*“, „*měděná*“, „*Šušan*“ nebo též „*Nikanorova*“. Věžeje její byly 50 loktů vysoké a 40 široké. Brána rovnala se výškou svou chrámu. Ostatní brány na jiných stranách — mimo *půlnoční* — v obvodu zdi zbudované nevynikaly žádnou zvláštností. Na straně půlnoční souvisel hrad *Antonia* krytou chodbou s chrámem, jemuž panoval.

Čtverhranný prostor za branou skvostnou *síni pohanů* zvaný, ohrazen byl zdálí půl honu (hon₂ = 125 kroků) trojím sloupopřadím, z nichž prostřední — jižní — nazývalo se „*loubí Šalomounovo*“.

V téže síni byly rozličné kobky a prostory pro kupčení. Odtud vystupovalo se po schodech a branami k hořejší prostře

zdi obehnané, „*sini israelské*“, loubím obkličené a rozdělené *v stě mužův a žen*. Tato byla ze strany východní připojena a nízkou zdi oddělena a tak zařízena, že ženy na muže patřiti mohly, tito však žen neviděli.

Od síně mužů nízkou mřížkou oddělena byla *síň kněží*, taktéž loubím obehnaná. Zde byly: 1. *oltář obětní*, z něhož se podzemními rourami do bystřiny v údolí Kidronském odpadky odváděly, 2. *umyvadlo* a 3. *stoly kamenné* pro oběti.

Odtud stoupalo se po 12 schodech ku sv. stánku samému z bílého mramoru zbudovanému. Brána u předsíně (100 loktů vysoké a široké), 70 loktů vysoká a 25 loktů široká byla otevřena, nemajíc veřeji.

Z předsíně vedla brána *otevřená*, oponou zastřená do *svatyně* (20 loket široké, 60 loket dlouhé a vysoké). Zde pak stál *stůl, svícen a oltář pro kadění*. Odtud vcházelo se branou, již opona *zastírala* (Mat. 27, 51.), do *velesvatyně*, prázdné (20 loket zdělí a zšíří, 60 zvýší), jejížto zdi byly vnitř i vně dřevem vykládaný a zlatem ozdobeny.

Na třech stranách obehnan byl chrám budovou třípatrovou takové šířky, jako byla u předsíně.

Na *střeše ploché* a zápažím ohražené strměly dlouhé pozlacené rožně.

Na místě chrámu, jenž za Tita Vespasiana byl od Římanů rozbořen, postavena jest za Hadriana budova ku počtě Joviše kapitolského. Pokusy Juliana Odpadlíka, aby starý chrám opět vzkřísil a zbudoval, zůstaly bez výsledku. Nyní stojí na tom místě dvě mešity.

§. 35. Sbornice čili synagogy.

(Mat. 4, 23.; 9, 35. Mar. 1, 39. Luk. 4, 15, 44. Jan 18, 20. Skut 13, 5. 14.; 14, 1. 17.; 18, 19. Viz obr. 22. a. b.)

Poněvadž mimo oběti ostatní náboženské výkony na *každém* místě konati se mohly, scházivali se záhy zbožní Židé, od svatyně vzdálení, ve školách prorokův neb u některého nábožného muže a prozpěvovali chvalozpěvy Bohu. Tak činívali každou sobotu a při nastání nového světla. Ještě bedlivěji činili takto Židé *v zajetí*, jsouce všech slavných náboženských obřadů zbaveni. Takováto domácí shromáždění v některých místech se časem *ustálila*, ano

i jistý řád v nich zavládl. Shromáždění nazýváno bylo *Proseucha* (modlitebnice) čili *Synagoga* (sbornice), ačkoliv časem jménem *Proseucha* častěji se vyrozumívalo místo veřejné k modlení za městem blízko vody (Skut. 16, 13.), někdy i pod *širým nebem*. Za času Spasitelova všude sbornice postihujeme; ano ve větších městech několik jich shledáváme; stavěny byly buď nákladem obce neb soukromé osoby (Luk. 7, 5.). *Zařizeny* byly *na způsob chrámu*; měly, jak až dosud ve východních krajinách je zvykem, síň s podloubími a sedadly. Střed zaujímal *svatyně* (sacrarium) na čtyřech pilířích, kdež na místě poněkud vyvýšeném spočívala zaobalená kniha zákona „*tora*“, z níž se v určitých dnech předčítalo; mimo to byla zde *větší jakási síň*, ve které se za nepříznivého počasí jako ve dvoře scházivali a místa dle rodin ustanovená zaujímal.

Pozn. Synagoga — modlitebnice — slove Židům také „*škola*“¹⁾, jelikož se tam předčítá zákon Mojžíšův. Škola, ve které se vyučuje Talmudu, slove „*midraš*“, t. j. vysoká škola.

¹⁾ Odtud české překlady mají slovo „*škola*“, kde řecký text neb lat. Vulg. klade „*synagoga*“; na př. „Ven ze škol vyženou vás.“ (Jan 16, 2)

Část III.

Posvátné osoby.

§. 36. Kmen kněžský.

(Gen. 35, 1. nn. Ex. 2, 16.; 19, 6. Lev. 8. Num. 3, 6. nn)

Za dob patriarchálních byla *hlava rodiny*, otec hospodář, zároveň i jejím knězem. Ačkoli později veškerý Israel, povolán jsa zachovávat i šířit pravou víru — národem kněžským se stal, vyvolil si přece Jehova k úřadu svatému *kmen Leviůr*, ostatní vyloučiv. *Jediný kmen* zvolil Jehova pro kněžství dědičné, aby jednotou svatyně a kněžství — jednota náboženství a národnosti zachována byla.

Leviův kmen zvolen proto, že příkazy Boží nejbudlivěji po tu dobu byl střežil a klanění se zlatému teleti se nesúčastnil. I nastoupili Leviovcí na místo *prvorozencův*, které při vyjití z Egypta Jehova si byl vyhradil. Od toho času bylo vykupovati prvorozence ostatních pokolení od oltáře jako ty, kteří na poušti ustanovený počet Levitů převyšovali. (Num. 3, 5—13. 40—51. 8, 16—19.)

Celý kmen dělil se dle synů Leviových *Gersona*, *Kaatha* a *Meruria* ve tři čeledi.

Z čeledi Kaathovy oddělil Bůh Arona a syny jeho. Arona učinil *veleknězem*, syny pak jeho *kněžimi*. Ostatní potomky Leviovy, *Levity* zvané, přidělil Bůh Aronovi a synům jeho ku pomoci, aby zastávali nižší služby při svatyni.

Na vydržování svatyně a Levitův ustanovil Bůh *desátky*, *prvotiny* a *jistý podíl* na žertvách a obětech.

§. 37. Svěcení, roucha a výkony kněžské.

(Lev. 8. Ex. 28. a 29. Lev. 10, 11. Deut. 17, 8. nn. Lev. 9, 16, 21. Lev. 5, 8—17. Par. I. 24, 3. nn. Viz obr. 12. 13.)

Týmže způsobem, jako Aron na velekněze, byli i synové Aronovi od Mojžíše na kněze posvěceni, vyjma že velekněz v *jiná roucha* byl oblečen a olejem posvátným na hlavě *hojně* pomazán. Na těle umyti a v roucha posvátná oblečení byvše, postavili se před oltář a *vkładali tam ruce* na býka a na dva skopce k oběti přichystané. Potom zabil Mojžíš býka v oběť za hřích; pomazal rohy oltáře prstem svým, ostatek pak krve vylil ku spodku jeho; částí obětné vložil na oltář. Na to zabil jednoho skopce *v oběť zápalnou*, druhého *na posvěcení*. Krví skopce tohoto pomazal Aronovi a synům jeho konce pravého ucha a palce ruky i pravé nohy. Zbývající krev vykropil na oltář svrchu vůkol. Na to smíchal *trochu krve s oltáře s olejem posvátným a pokropil tím kněze i roucha jejich*; velekněze mimo to *hojně* pomazal olejem svatým; pročež „pomazaným“, hebr. „hammašiach“, sluje. Pak vložil do rukou kněží zákonité částky obětné a pravé plece ze skopce — „naplnil ruce jejich“ —, aby je Bohu obětovali.¹⁾ Po spálení těchto částek žertvy na oltáři připadla Mojžíšovi hrud Bohu obětovaná, ostatního však masa s chleby obětními požívali kněží ve sv. stánku. Co zbylo, druhého dne se spálilo. Obřad tento po sedm dní trvající oddělil kněze od Levitův a ostatních Israelitův. Zdá se, že svěcení jednotlivých velekněží se opakovalo.

Službu svatou konajíce kněží byli *hosi* a oblečení v *posvátná roucha kmentová* (viz obr. 12. 13.). Sem náležejí:

1. *spodky*,
2. *sukně* nesešivaná až po kotníky sáhající a rukávy opatřená,
3. *pás* vyšívaný barvy nachové, jacintové, šarlatové a kmentové,
4. *mítro* druhdy vysoká, končitá, za času Josefa Flavia kulatá

a jemným plátnem pokrytá.

Výkony a povinnosti kněží tyto se připomínají:

1. *Obětovati*, krev obětovaných zvířat zachycovati a k oltáři liti.

2. *Žehmati* lidu dle způsobu předepsaného. (Num. 6, 24—26.)

3. *Chleby posvátné připravovati*, obětovati a odstraňovati; světlo na svícnu denně obstarávati a oheň na oltáři zápalných obětí beze přestávky udržovati.

4. Nad to náležel jim úřad *soudcův* a *učitelův* zákona. Vykonávající úřad svůj museli se *vína* a i *kteréhokoliv jiného nápoje opojného* zdržovati.

V čase dřívějším věnovali se bohoslužbě v *roce 30.*, později ve 20. *Vyloučení byli* ti, kteří nějakou vadou buď duševní aneb tělesnou byli stíženi. K těm náleželi: slepý, chromý, s malým, ohromným nebo křivým nosem; se zlomenou nohou neb rukou, hrbatý, s bělmem, se svrabem nebo lišejem na těle, a pod. (Lev. 21, 18—21.)

Obřad, jímž zákonití potomkové Aronovi na kněžství byli svěceni, záležel jediné v mytí a oběti nekrvavé. (Lev. 6, 12. násl.)

Za času Davidova byli potomkové synů Aronových (Eleazara a Ithamara) pro velký svůj počet rozděleni na dvacet čtyři třídy (16 Eleazarových a 8 Ithamarových), které se vždy ob týden v úřadě střídaly. Denní úkoly určovala úřadující třída jednotlivcům *losem*.

¹⁾ Řčení „*naplniti ruce někoho*“ znamená „*posvětiti jej na úřad kněžský*“. Srov. Soud. 17, 12.

§. 38. Roucha a úřad Velekněze.

(Ex. 28. Lev. 16, 12. Num. 27, 21 Jos. Flav. Starož. XVII 6. 4. Viz obr. 12. 21.)

Velekněz byl *hlavou* všech kněží a Levitův. Hodnost tato přecházela s otce na *prvorozeného syna* neb *nejzpůsobilejšího právem dědičným*.

Roucha velekněze byla *dvojiho druhu*: a) z jemného plátna (z kmentu) jako kněží ostatních; jimi oděn vcházel do velesvatyně v den smíření. Při *ostatních* výkonech oblékal se b) v roucha *velmi drahocenná*, k nimž se počítají:

1. *Meil*, šat z jemného plátna, barvy jacintové; sahal až pod kolena, měl otvory pro ruce a hlavu, ozdoben byl zvonečky na dolním lemu a vetkanými jablky granátovými.

2. *Efod*; skládal se ze dvou částí, z nichž jedna z předu, druhá v zadu visela, obě pak sponkami na ramenou spojeny byly; měl *rukávy* a každé rámě zdobil onyx (nažloutlý drahokam), na kterém byla vyryta jména dvanácti kmenův.

3. *Náprsník* (hebr.: „chošen“), čtverhranný, na způsob sáčku, ozdobený dvanácti drahokamy se jinými kmenův, v ně vrytými. Jsa 4 kroužky k Efodu přidělán a stužkami jacintovými přivázán visel na dvou zlatých řetízcích, na pravém i levém rameni připevněných; na to byl přepásán zvláštním pasem.

V tomto náprsníku bylo posvátné osudí, „*Urim a Thumim*“ řečené, jímž zkoumal velekněz vůli a odpověď Boží.

4. *Mitra* s plíškem zlatým na přední straně, na němž vyryta slova „*posvěcenec Jehovív*“ (hebr.: „kadoš lajehova“), na znamení, že velekněz nese pokuty za to, čehož se Israelité při plnění povinností a odvádění dávek dopustili.

Za času Kristova mitra tato zdobena byla trojí zlatou korunou, kterou dle svědectví Josefa Flavia Hasmonéové přidali, jsouce zároveň králi.¹⁾

Úřad přivtělen veleknězi dvoji:

1. *V den smíření* bylo mu vejíti do velesvatyně a lid i sebe s Hospodiuem smířiti. (Dle Jos. Flavia byl též zvláštní *náměstek* velekněze, který úřad jeho na den smíření měl zastávat, byl-li snad onen toho dne nemocen nebo poskvrněn. Náměstek ten jmenoval se „*Sagan*“.)

2. *Hospodina o radu se tázati*; proto byl i *nejvyšším sudím* ve všech nesnadnějších případech soudních. Byl tudíž i *nejvyšším prostředníkem* mezi Bohem a lidem, jakož i *prvním správcem bohovlády*. Později na něj přešlo i *mazání a korunování králův*. Protož požadovalo se, aby velekněz zvláště čistoty zákonité byl pilen. Za tou příčinou nesměl *při niči smrti truchliti*, kdežto ostatním kněžím dovolen byl smutek za jich rodiče, bratry a syny.

Za inanzelku pojítí směl velekněz jedině pannu hebrejskou.

Poznámka. Po Aronovi zastával úřad velekněze *Eleazar*, po něm následoval prvorozenec jeho *Phinees* čili *Pinchas*. Za času Samuelova obrán byl velekněz z rodu *Ithamarova*; Šalomoun však hodnost tuto přenesl opět na rod *Eleazarův*. *Antiochus Epifanes* hodnost tuto prodával tomu, kdož *nejvíce za ni podával*. Alexander, král Syrský, odevzdal ji *Jonathanovi*, jehož bratra Simona zvolili později Židé i za knížete i za velekněze. Potomci jeho *oboji úřad zastávali až do Heroda*, který velekněze dle libosti měnil, což později také Římané činili.

¹⁾ Teprv od času Urbana V. 1362—1370. zdobí hlavu římského papeže podobně „tiara“.

§. 39. Posvěcení Levitův a povinnosti jejich.

(Num. 8. Viz obr. 14.)

Levité tímto obřadem byli svčeni na úřad svatý:

1. *Umyti* a po celém těle *oholeni* byvše, přivedli k oltáři dva junce, jednoho v oběť *zápalnou*, druhého pak v oběť *zu hřích*.

2. *Mojžíš* a pak *Aron* u přítomnosti lidu pokropili Levity vodou.

3. *Knížata* Israelská ruce na ně kladli na znamení, že Levité zastupují od té doby místo prvorozencův ostatních pokolení.

4. Na to se u přítomnosti kněží *před svatostánkem položili* na důkaz, že se službě svatyně věnují.

5. *Konečně vložili ruce na svrchu dotčené junce* a obětovali je. Tímto tedy obřadem Levité a jich potomci Bohu a kněžím se věnovavše, zsvčeni jsou.

Zákonem sice *šat zvláštní* pro ně ustanoven nebyl, přece však za krále Davida a Šalomouna *pěvci, hudebníci* a ti, kteříž *archu úmluvy* nosili, v šat kmentový se oblačeli.

Povinnosti Levitů byly tyto: k ruce býti kněžím, střežiti sv. stánek, později chrám, — sv. stánek a posvátné náčiní i nářadí přenášeti, — sv. stánek a později chrám čistiti, otvírati a zavírati, — příjmy roční a poklady chrámové spravovati, — od *časů Davidových* též v chrámě zpívati a na nástroje hudební hráti, v *novějším pak čase* i obětná zvířata zabíjeti, protože Židé tomu již byli odvykli.

Mimo to měli společně s kněžím o opisy zákona dbáti a je rozmnožovati, zkoumáná zákona Božího si hleděti, lid vyučovati,

nad pravou měrou a váhou bdíti, svátky pohyblivé ohlašovati, lékařstvím se zabývati a t. d. Jim přínáleželo zároveň s kněžimi rozhodovati a soud vynášeti o čistotě a nečistotě, o malomocenství, nemocích a t. d.

Na poušti konali službu od roku třicátého věku svého, za času pozdějších pak od dvacátého.

Za Davida bylo 38.000 dospělých Levitů; roztrídění byli na *sluhy kněži* (24.000), *strážce čili vrátné* (4.000), *hudebníky* (4.000), *soudce a rodopisce* (6.000). *Stráž* měli buď po 6, buď po 4, buď po dvou najednou.

Hudebníci opět rozdělení byli na 24 třídy, které po sobě vždy týden úřad zastávaly. Každá třída měla svého náčelníka, jemž členové podřízení byli.

Toto zařízení souvisí úzce s bohovládou lidu vyvoleného, jež řídila třída kněžská, výsadami opatřená.

§. 40. Sluhové čili robotní manové Svatyně.

(Lev. 27, 1—8. Jos. 9, 23. nn. Num. 3, 9. 8, 17. Ex. 8, 20.)

Již za času Mojžíšova zaslibovali někteří z nábožnosti svatyni buď sebe, buď syna, buď otroka. Proto stanoví Leviticus kap. 27 i výkupné za člověka zaslíbeného. Za Josua odsouzeni byli Gibeonité a potomci jejich ku potřebě sv. stánku sekati dříví a nositi vodu. Za Davida a Šalomouna mnozí otroci svatyni byli věnováni.

Po zjetí tvořili stav dosti vznešený.

Sluli dávným Levitů názvem: „*darovani*“ neb „*věnovani*“, hebr.: „*netinim*“, a měli před ostatními israelskými laiky přednost. (Ezr. 2, 54. 8, 20. Neh. 10, 19. 11, 3.)

Lat. Vulg. klade místo „*donati*“ „*Nathinaei*“; odtud české překlady mají: „*Nathinejští*“.

§. 41. Osoby při správě synagog či sbornic zaměstnané.

(Luk. 4, 20. 8, 41. Mt. 10, 17. 23, 34. Skut. 22, 19.)

Osoby, které sbornice spravovaly a potřebné při nich služby konaly, jsou dle písma:

1. *Představený sbornice*, náčelník či vrchní (archisynagogus), předseda výboru, který sbor spravoval. Jeho právem ano povinností

bylo zvátí aneb připouštěti způsobilé osoby ku čtení a vykládání Písma sv.

2. *Radní či starší* (πρεσβύτεροι), rádcové představeného — výborové; byli to zámožnější a vzdělanější z lidu. Senat čili rada tato rozhodovala o přestupcích zákona, jí přináleželo právo vyobcovati a *bičovati* toho, kdož se proti zákonu provinil, t. j. dáti mu 39 ran.

3. *Čtenář* či vykladatel; zdá se, že to byl původně některý kněz, později muž vzdělaný, jenž k vykládání buď vybidnut byl, neb sám se nabídl.

4. *Posluhovač*, který knihy ku čtení podával a opět přijímal a podobné služby konal.

5. *Poslové* či *apoštolové*, jichž užíváno ku poselstvím, ku získání proselytů (novověrců), ku sbírání a přenášení almužen, neb rozkazů k jiným sbornicím; konečně ti, kteří veřejné modlitby ve jménu obce ve škole odříkávali, a nyní *zpěváky* slují.

Část IV.

Posvátné doby.

§. 42. Sobota (hebr. šabbat, šabbaton).

(Ex. 20, 1. nn. 16, 23. Deut. 5, 15. Num. 29. Ex. 35, 2.)

Každý den u Židů byl Bohu zasvěcen; za tou příčinou obětován denně ráno roční beránek v oběť zápalnou — „*oběť ustavičná*“; denně zapalováno posvátné kadidlo a naplňovány lampy na svícnu čerstvým olejem.

Především však zasvěcen byl Bohu den sedmý — den sobotní — „Sobota“. Svátek ten slaví se výhradně u Židův, ačkoliv rozdělení měsíců na týdny od pradávna u Egyptanů, Chaldeův, Arabův, Assyrův, Indův a jiných se naskytuje; zakládá se to bez pochyby na podání, že Bůh v sedmi dnech veškerenstvo stvořil; během času zatemněna jest však upomínka na událost tuto, za

kteřouž příčinou u mnohých národů, Židy vyjímaje, jednotlivé dny téhodne dle sedmi oběžnic pojmenované nacházíme.

Židé již na poušti Mara odpočívali dne sedmého od prací hmotných, ana sobotního dne manna nepadala. Výslovně však a slavně přikázal Bůh s hory Sinajské svěcení soboty odpočinutím od práce hmotné slovy: „Pomni, abys den soboty světil, aniž konej jakého díla v něm“; k příkazu připojena jest zároveň *objektivní příčina*: „Neboť v šesti dnech učinil Bůh nebe i zemi a odpočinul v den sedmý; pročež požehnal Hospodin dni sobotnímu a posvětil jej“ (Ex. 20, 8—11.); následuje i *příčina subjektivní*: „Pomni, žeš i ty sloužil v Egyptě a vyvedl tebe Hospodin Bůh tvůj rukou silnou. Protož přikázal tobě, abys světil den sobotní.“

Hlavním tedy čili předním účelem svěcení soboty bylo zachování víry v jediného Boha; svěcením soboty měli Židé téhodně vyznávatí víru svou v jediného Boha, stvořitele nebes i země, ochrance a krále národa vyvoleného. Odpočinutím se víra tato označovala; za touže příčinou bylo zneuctění čili znesvěcení soboty veřejným zapřením víry a trestáno jako odboj proti Bohu-králi trestem smrti. Ohledem na hlavní tento účel zvána také sobota „*znamentm úmluvy*“ mezi Bohem a Israelity. (Ex. 31, 13. a násl.; Ezr. 20, 20.)

Jiný účel soboty byl ten, aby Židé odpočinutím *nových sil nabyli* a z Boží dobrotivosti se radovali (Ex. 23, 12.); *zakázáno* tudíž veškeré zaměstnání, jež se *starostí o tělesné bytí* jakkolivěk souviselo. Výslovně zakazuje Písmo sv. mannu a dříví sbíratí; oheň rozdělávati, pole vzdělávati, lisovati víno, kupovati, prodávati, i břemena nositi; i *rozmluva o zaměstnáních těchto* později zapovídána byla. (Jer. 17, 21. Neh. 15, 15—23.) Ostatní zaměstnání, jsouce Židům z ústního podání známa, v Písmě sv. do podrobná nejsou uvedena. Tento odpočinek od práce namáhavé, k níž člověk pro hřích odsouzen jest, byl nejen ustavičnou upomínkou na předešlý blažený stav nevinnosti, nýbrž zároveň i obrazem a předchutí blažého odpočinutí věčného hříchem ztraceného, kteréhožto však zaslíbený Vykupitel opět vydobyti má.

Z toho, co zde naznačeno, jest patrnó, že Sobota byla Židům *hlavou a vrcholem všech svátkův*.

Co dne toho mimo svatyni konati bylo, Písmo sv. zřejmě nepraví; bylo to Židům ze zvyku známo. Trávili den ten příjemným odpočíváním, hostinami, tancem, zpěvem a t. d., slovem: těšili se v pravdě z Boha, stvořitele svého, nejdobrotivějšího

ochránce a krále; protož znamenal *smutek sobotní* největší nehodu a sklíčenost. (Os. 2, 11. Pláč Jer. 2, 6. I. Mak. 1, 41.)

V sobotu Židé navštěvovali též svatyni, vzdálenější proroka neb jiného muže zbožného, později synagogu či sbornici, rodiče pak dítky své svatému náboženství vyučovali.

Poznámka I. Nebyly zapovězeny:

a) *výkony bohoslužebné* ve svatyni;

b) *obřízka* (leč jen tehdy, když právě osmý den od narozenin na sobotu připadl);

c) *práce nezbytné a neodkladné*, jako: dobytku píci a nápoj podávati, dobytče náhodou do jámy padlé vytáhnouti, odraziti útok nepřátelský, několik obilných klasů k ukojení hladu vymnouti a p.; *nr. Flaminus - BELLA - said j'stapanly.*

d) *skutky milosrdenství*, na př. nemocného ošetřovati a p., neboť dle slov Páně (Mark. 2, 27.) sobota učiněna jest pro člověka a ne člověk pro sobotu, t. j. dobro člověka výše stojí než kladný zákon.

e) aniž zapovězeno bylo konati cestu delší 1000 kroků zeměpisných. (Ex. 16, 29.)

Poznámka II. Poněvadž se oheň v sobotu rozdělávati nesměl, bylo třeba jídlo pro den sobotní v pátek („*předsobotí*“, „*předsobotek*“, „*předsobotní den*“) před večerem připraviti; odtud slove pátek „*přípravou*“ (παρασκεύη) na sobotu.

Po návratu ze zajetí počínali Židé sobotu několik hodin před západem slunce světiti; přídavek tento sloul „*předsobotou*“ (srov. §. 21. b).

Sobota *druhoprvá* (sabbatum secundo primum) jestiž tuším — sobota mezi druhým a prvním svátkem velkonočním. (Luk. 6, 1., srov. Deut. 16, 9. Mat. 12, 1. Mar. 2, 23.)

Někdy týden celý jmenován „*sobotou*“ (jako v češtině „*nedělí*“); v Skutcích Apošt. (13, 42.) sluje týden též μετὰ σαββάτων.

Poznámka III. Tacitus mylně tvrdí, že sobota byla Židům dnem postním (Hist. V. 4.)

§. 43. Novoluní či svátky nového světla (hebr.: chodeš, rošé chodašim).

Sobotní svátek novolunní měsíce sedmého (Tišri).

(Num. 28, 4. násl. 10, 10. 29 (1—6.). Lev. 23, 24—25. I. Sam. 20, 27. 5, 18—27. Soud. 8, 6.)

Novoluní neb objev nového měsíce, nový měsíc („*první den měsíce*“) slavíváno jako veličina časoměrná u Židů, Řeků, Římanův a jiných starých národův.

Mojžíš starý tento zvyk sice ponechal, k uvarování však a vyhlazení pover pohanických ustanovil, aby na den nového světla mimo oběti denní obětování byli Bohu *dva junci, jeden skopec a sedm ročních beránek* v obět zápalnou a *kozel* v obět za hříchy.

Kněží ohlašovali každé nastalé novoluní zvukem stříbrných trub neb polnic, poněvadž byl začátek nového měsíce veličinou časoměrnou a pohyblivé svátky od něho závisely. Novomésíce byli dnové rozkoše; konati práce všední nebylo zakázáno. V pozdějším teprv čase se nedovolovalo *kupovati a prodávati*. Ve dny tyto přinášeli oběti králové, za jichž času novoluní *po dva dni* se slavíváno. Židé naší doby zvyk tento zachovávají.

Novoluní *mésíce sedmého* („Tišri“ asi náš říjen), čili nov neb počátek léta občanského, bylo svátkem *sobotním*, t. j. musilo jako sobota svatým klidem slaveno býti. Nov léta ohlašován zvukem rohů stříbrných a slul „*dnem zvuku*“ či „*památkou na zvuk*“.

Mimo oběti novomésícům společné obětování jsou: *junec, skopec a sedm ročních beránek* v obět zápalnou a *kozel* za hříchy.

Pozn. Dle mínění rabbinův měl zvuk rohův při novoluní měsíce Tišri připomínati Židům „*stvoření světa*“ (které se prý v tomto měsíci událo), a zároveň povzbuditi je, by se připravovali na nastávající *den smiření* (10. t. m. — Joël 2, 12. násl.).

§. 44. Sobotní rok (hebr.: šenat šabbaton, šenat semitta).

(Lev. 25, 2—7. Deut. 31, 10. násl. Lev. 26, 34. Ex. 21, 2.)

Každý sedmý rok po opanování země zaslíbené slul rokem sobotním. Jako sedmý den v týdnu byl dnem odpočinku; tak byl každý sedmý rok odpočinkem od vzdělávání rolí a pěstování stromův a rév. V tomto roce nesmělo se nic dítí, ani réva a oliva ořezá-

vati, a cožkoli samo od sebe se zrodilo, bylo majetkem *obecným*. (Ex. 23, 10—11. Lev. 25.)

Účelem roku sobotního bylo Židům uvést na paměť, že všichni bez rozdílu mají týž cíl, a všem že přísluší *stejný* nárok na věčný odpočinek i nebeskou blaženost.

Ustanovení roku sobotního směřuje rovněž jako svěcení soboty k zachování lásky a dobrotivosti k chudým a cizincům, ku zamezení lakoty a podobných neřestí. Proto nebylo dovoleno, by Žid od souvěrce v tomto roce dluhy vymáhal¹⁾, a z druhé strany klade zákon zámožnějším na srdce, by schytrale neodpírali chudým úvěru ohledem na blízkost roku sobotního.

Na slavnost stánků roku sobotního předcítán lidu po 8 dní zákon buď při sv. stánku, buď při chrámě.

Podobně bylo zákonem ustanoveno, aby otrok židovský po šestém roce, neb což stejné jest, v sedmém roce z otroctví svého bez náhrady propuštěn byl, což někteří mylně roku sobotnímu přičítali.²⁾

Pozn. I. Nesmíme však mysliti, že Židé nevzdělávající polí, vinic a zahrad celý rok sobotní zahálce a nečinností věnovali; mohli všechny ostatní práce konati.

Aby se Židé nedostatku a hladu nestrachovali, přislíbil jim Bůh každého roku šestého hojnější pozhnání. (Lev. 25, 21.)

Pozn. II. Z nevědomosti tvrdí Tacitus, že Židé sobě rok sobotní zařídili z pouhé náklonnosti k zahálce. (Tac. Hist. V. 4.)

¹⁾ Mylně se praví v Naučném Slovníku (čl. „sobota“), že v roku sobotním všechny dluhy odpouštěny bývaly.

²⁾ Zdá se, že za dob králův až po zajetí babylonské příkazu toho, by v roce sobotním pole odpočívalo, nešetřili, jak již od Mojžíše předpovědíno bylo; po návratu pak ze zajetí přísně šetřeno zákona toho.

§. 45. Milostivé léto (hebr.: jobel).

(Lev. 25. a 27.)

Po každém *sedmém* roce *sobotním* slavivalo se *léto milostivé* čili rok *padesátý*.

Náboženská idea soboty a roku sobotního zračí se ještě jasněji v zařazení léta milostivého; neboť mimo to, co se dělo v roce sobotním, byli v tomto létě *všichni otroci původu hebrejského* propuštěni; pole i domy v předešlých letech prodané, vrácely se

původnímu majiteli, aby veškeren lid židovský těšiti se mohl ze stejného podílu na dědictví Bohem jemu propůjčeném, dle výroku Božího: „Má jest země; vy přičozí a nájemníci moji!“ (srov. §. 76. 1. 2.).

Léto milostivé počínalo *dnem smíření* neb očistování (10. dne měsíce Tišri); bylo předznakem roku, jenž začal vykoupením pokolení lidského na Golgotě, a úplné odpuštění člověčenstvu zjednal. Kněží oznamovali začátek léta milostivého zvukem *trub plesných* „šofara jobel“, odkudž i juéno roku toho „*jubilum*“ neb léto *jubilejní*. Jinak jmenováno bylo „*léto odpustné*“.¹⁾

Takovým ustanovením střežil Bůh zákon o pozemcích, dle něhož každé rodině půda tou měrou náležela, že toliko výnos roční až po milostivé léto se prodati směl; také byly takto zachráněny i jednotlivé rodiny a kmeny před úplným snížením.

Pozn. I. Poslednímu či původnímu majiteli více nepřipadly:

a) *Domy ve vesnicích a městech Levitům patřících*, které byvše Bohu věnovány, před milostivým létem vykoupeny nebyly.

b) *Domy v ostatních městech, které během jednoho roku po prodeji vykoupeny nebyly.*

Pozn. II. Ačkoliv léto odpustné ve způsobu tomto a rozsáhlosti takové u jiných národů se nenaskytuje, přece spatřujeme známky prastarého toho zřízení a narážky, které tomu nasvědčují, že na čísle 50 lpí pojem *nabyté osobní svobody a volnosti*. Tak na př. přestalo obětování mládeže, která z Athen na Kretu posýlána býti musela, po 49. opětování; každý 50. jinoch byl zachován, tolikéž i každá 50. panna; 50. dcera Thespiova panenství uchovala; 50. dcera Danaova, Hypermnestra, zachovala zasnoubence svého Lyncea při životě a t. d.

Dle Aristotela zakázal Oxilos, král *Elidský*, dávatí pole do zástavy pro dluh, a *Lokrům* nebylo dovoleno prodávati pole po otcích zděděné.

¹⁾ Pravi-li Jos. Fl., že v létě milostivém dluhy byly odpuštěny, nelze tu mysliti na prominutí dluhů ve smyslu pravém. Pravé prominutí dluhův stalo se *jen jedenkrát* na naléhání Nehemiášovo z nutných příčin politických (Neh. 5, 1—13.).

§. 46. Větší slavnosti výroční.

(Deut. 16.)

Mimo svátky a slavnostní léta *povšechného* významu náboženského (které z části aspoň do zřízení patriarchálního svým původem sahají a jichžto známky nacházíme u více starých národův, ač nezdá se podstatně rozdílné a v rouše baječném) slavili Židé ročně *troje velké svátky*, které se o *dějiny lidu* vyvoleného opírají.

Svátky ty významu zvláštního uváděly Židům na paměť větší dobrodiní, kterých se jim od Boha dostalo, to jest:

Vysvobození z Egyptu a zachování prvorozenců (fáse, velikonoce, přesnice), *ohlášení zákona na hoře Sinajské* (letnice) a *zázračné zachování na poušti po 40 let* (slavnost stánkův). Při dvou poslednějších slavnostech měli Židé mimo to děkovati Bohu za žeň a sklizeň ovoce.

Slavnost přesnic a stánků trvala po celý týden, tak sice, že toliko první a poslední den na způsob soboty se světil, avšak dovoleno bylo pokrmy připravovati. K těmto slavnostem (za jichž trvání Bůh Židům veškerou bezpečnost slíbil) scházivali se všichni dospělí Hebreové s dary ku svatyni, jak to zákon velel. (Deut. 16, 16.)

Zde přinášeli oběti, a účastnili se obětních hodů. Schůze ty u paláce Boha, krále lidu vyvoleného, podporovaly nejvíce pravou víru, vzájemnou lásku a mysl vlasteneckou.

Předeslavše, co všem třem slavnostem společného bylo pojednáme nyní o každé zvláště.

§. 47. Slavnost přesnic čili přechodu (hebr. „pesach“, chald. „pascha“, odtud řecké πᾶσχα).

(Ex. 12, 13, 6. Lev. 23, 5. Num. 9, 28.)

Slavnost *přesnic* trvala po 7 dní od večera dne 14. až do večera dne 21. Nisana (dubna), prvního to měsíce roku duchovního. Co se týká svěcení svátku toho, nařizoval zákon:

1. Odstraniti veškerý *kvas* před večerem 14. dne Nisana a jísti po celý paschální týden chleby *přesné* (nekysané) na památku, s jakým kvapem jim bylo opustiti Egypt, tak že přinuceni byli mouku zadělanou dříve než zkysala v pláštích² sebou odnésti.

Proto jmenuje se slavnost ta „*dnem přesnic*“, čili „*svátkem přesných*“ t. chlebtův.

2. Jisti *beránka velikonočního* při hostině slavnostní řečené fáse (přechod).

Za tím účelem oddělil hospodář neb otec rodiny 10. dne Nisana ročního beránka neb ročního kozelce od ostatního stáda. Před večerem 14. Nisana zabit byl v předsíni svatyně beránek neb kozelec ten řečený „Pascha“, a krev jeho od kněze vylita k oltáři. Na to byl na rožni upečen a téhož ještě večera (když totiž zašel 14. den Nisana a nastal den 15.) od celé rodiny požíván se salátem polním neb řechicami čili bylinami trpkými na upamatování trpké služby v Egyptě.

Výslovně zakázáno bylo, některou kosť beránku velikonočnímu zlomiti a z masa jeho na druhý den něco uschovati. Všechno zbývající maso musilo spáleno býti jakožto věc posvátná. K této paschální obětní hostině nebylo připuštěno ani méně než 10 aniž více než 20 osob. Požívání beránka velikonočního předepsáno bylo všem Hebreům čistým pod trestem smrti, kdežto nečistým a těm, kteří na cestách byli, odloženi na měsíc povoleno. Nehebreům však zúčastnění se této obětní hostiny zcela bylo zakázáno. (Ex. 12, 48. Num. 9, 10. násl.)

Ve druhý den velikonoční, čili 16. měsíce Nisana obětován byl *snop ječný*, jako prvotina žní a roční beránek v oběť zápalnou, kterýmžto obřadem byla žeň zahájena.

V jednotlivých dnech obětování byli mimo obyčejnou oběť 2 junci, 1 skopec a 7 beránek v oběť zápalnou a kozel v oběť za hříchy. To vše dohromady slulo „pascha“ ve smyslu *širším*, kdežto beránek dne 14. Nisana obětovaný slul „pascha“ ve smyslu *užším*.

Mojžíš nazývá (Ex. 12, 14.) slavnost paschální svátkem *věčným*, čím vskutku jest; neboť slavnost tato se starým zákonem nikterak nepominula, poněvadž mimo původní význam byla dle výslovného učení sv. apoštola Jana (19, 31.) a Pavla (I. Kor. 5, 7.) zároveň předobrazem beránka velikonočního, za hříchy naše usmrčeného. Jako totiž ustanovením a krví beránka paschálního Hebreové z podruží egyptského a prvorození od smrti tělesné vysvobození byli, tak vymaněno jest z otroctví hříchu a vyrváno smrti věčné pokolení lidské krvi oběti velikonoční — beránka Božího.

Pozn. Při prvním slavení hostiny paschální v Egyptě sám otec rodiny pomazal krví beránkovou obě veřeje a podvoje domu,

v němž se hod svatý konati měl. Na cestu připravení, majíce bedra přepásaná a obuv na nohou, držíce hole v rukou požívali beránka spěšně. Tyto vedlejší okolnosti, které jen před vyjitím z Egypta svou příčinu měly, později odpadly. Při tomto prvním hodu *neměli* Židé přesných chlebů (jak z odstavce 1. vysvítá).

Když Titus Jerusaleu obléhal, bylo v něm 110.000 Židů, kteří se sešli ku slavení hodu paschálního; z počtu toho snadno lze poznati počet beránek velikonočních. (Dále viz „Válka Žid.“ VI. 9, 3. strana 547.)

Poznámka. Pán náš slavil s učeniky svými paschu v *v zákonitý čas* a zákonitým způsobem. Tomu nás zřejmě učí sv. evangelisté Lukáš (22, 7.), Marek (14, 12), a Matouš (26, 17. 20.), kteří jednohlasně praví, že prvního dne přesnic v týž den, když přišlo (t. j. náleželo) zabíjeti paschálního beránka, Pán se svými učeniky k jedení beránka zasedl. — Právili sv. Jan (13, 1.), že přibyl Pán do večerádlu *před* slavností („πρὸ τῆς ἑσπερίας“), zaznamenává tím toliko, že Pán tam přišel *před západem* slunce — *před samým počátkem svátku*; nebo s ukázáním se hvězdy na nebi počínal nový den, a tedy počínal 15tý Nisan — svátek paschy. — „Πρὸ τῆς ἑσπερίας“ *neznamená „den před slavností“*, nýbrž — *„vůči slavnosti“* — *před samým počátkem slavnosti*; tak jako u Lukáše 11, 38. diví se Farizeus, že se Ježíš nemyl „πρὸ τοῦ ἀπίστου“ — *před obědem*, t. j. maje právě obědvati.

§. 48. Slavnost týdnů — prvotin — letničná; letnice

(πεντηκοστή).

(Ex. 34, 22. 23, 16. Lev. 23. Num. 28. Deut. 16.)

Slavnost ta připadala na 50. den po přesnicích, odkud i řecké její jméno. Hebreové říkali jí buď „*slavnost týdnů*“, ježto po sedmi týdnech po přesnicích připadala; neb „*slavnost žně*“, jakožto slavnost na poděkování (neboť končily se žně).

O svěcení nařizoval zákon:

1. Obětovati prvotiny nové pšenice ve snopech a ve chlebích; proto i jméno její slavnost „*prvotin*“.

2. Mimo obyčejné každodenní oběti ještě 1 junce, 2 skopce a 7 beránek v oběť zápalnou a 1 kozla v oběť za hříchy a 2 beránky v oběť na poděkování obětovati.

K této radostné slavnosti za časův apoštolů přemnoží Židé venkovští do Jerusalema přicházeli.

Pozn. I. Později slula slavnost ta též *svátkem zákona* či *zákonodání* — „*simchat hatora*“, t. j. radost nad zákonem (Sinajským). Svátkem tím zobrazeny byly věci dne 50. po z mrtvých vstání Páně diti se mající, — zákon nový — narozeniny Církve Kristovy.

Pozn. II. *U nás* slove slavnost ta „letničná“ — „letnice“, neboť počíná léto.

§. 49. Svátek stanový (hebr.: „chag hassukot“, řecky: ἑσπερὴ
σκηνῶν, σκηνοπηγία).

(Lev. 23. Num. 29. Deut. 16.)

Jméno slavnosti té, která se ročně slavila po 7 dní, *od 15. až do 23. dne měsíce Tišri* (říjen) — tedy 5. dne po velepostu — pochází od stánků, jež sobě každoročně Židé měli rozbíjeti ze svěžích větví na památku, že druhdy otcové jejich po 40 let bydleli na poušti ve stanech. Zove se též slavností „*sklizně*“ (hebr.: chag haasafa), protože se zároveň slavila na poděkování za sklizení plodův a vinobraní. Talmudisté ji jmenují „*slavností*“ po přednosti (hebr.: „hachag“) nebo „*největší*“ (מַעֲרִיבֵי, totiž ἑσπερὴ), ježto byla nejveselejší. Nařizeno bylo světiti ji takto:

1. *Bydleti ve stanech* či „*pod zeleným*“; nositi v rukou snítky palmové, myrtové a citronové na odznak veselosti.

2. Mimo denní obyčejné oběti obětovati prvního dne 13 junců, 2 skopce a 14 beranů v oběť zápalnou a 1 kozla v oběť za hříchy. V následujících dnech táž oběť se přinášela, jedině počet junců se denně *o jednoho* menšil až po 7. den slavnosti.

Osmého dne, jež se k slavnosti té pojil jako zvláštní slavnost, obětovali 1 junce, 1 skopce a 7 beránek v oběť zápalnou a 1 kozla v oběť za hříchy. (Lev. 23, 35. Num. 29, 35. II. Esdr. 8, 18. II. Mak. 10, 6.)

3. *V roce sobotním* předčítati na tuto slavnost *veřejně zákon Mojžišův*.

Na zvýšení slavnosti těchto svátků přidali Židé po návratu ze zajetí ještě následující:

a) Každého dne z rána po obyčejném obětování nabral kněz zlatou nádobou 3 logy (asi 1 1/2 litru) vody ze studnice Siloe, nesl

ji ve slavném průvodu do chrámu, kde ji před oltářem zápalným vylil, ani Levitové zatím a věřící písně zpívali: „Hodu Lajehova“ (chvalte Hospodina), „Halleluja“ (zvelebujte Hospodina), „Hošianna“ (rač nás spasiti).

Rozlití vody bylo dle Talmudistů odznakem jednou deště, jednou radosti, jednou zas udělení Ducha sv. — Při této slavnosti mluvil Kristus o svém učení jako o vodě vcházející do života věčného (Jan 7, 37.).

b) Denně obcházeli slavnostně Židé jedenkrát oltář zápalný, v levé ruce pochodeň, v pravé „*lulab*“ (kytku) čili ratolest palmovou, dvě citronové a myrtové držíce a „Hošianna“ volajíce; sedmého pak dne sedmkrát na památku dobytí Jericha. Svátky tyto tudíž i „*Velké Hošianna*“ se jmenují.

c) V osvětlené síni žen provozovali pohlavárové každého večera posvátné tance u přítomnosti žen, hořící pochodně v ruce držíce; kdežto touže dobou kněží a Levité na (15) stupních síně vnitřní stojíce žalmy propěvovali a na hudebních nástrojích přizvukovali.

Poznámka. Plutarch, neznaje židovských ustanovení, jmenuje slavnost tuto „Bachusovou“ (Symp. 4, 5.).

§. 50. Menší svátky z věku pozdějšího.

V pozdější době povstaly ještě tyto svátky menší:

1. *Purim* čili slavnost „losův“, upomínka na zachránění Hebreův (přičiněním Estheřiným a Mardocheovým) od záhuby Hamanem strojené. Slula též „*den Mardocheův*“ (II. Mak. 15, 36.). Slavívala se 14. a 15. dne měsíce Adara (března) po jedno-, dvou- i třídenním postu (Esther 9.).

Slavnost ta podobá se v pravdě slavnosti Bachusově, a protož jí někteří Židé neschvalovali. Ve sbornici předčítá se kniha Estheřina; při jménu „Haman“ Židé nohama dupou, pěstěmi a kladivy na lavice tlukou křičíce: „Ať zhyne jméno jeho!“ Mimo to Židé hodují, pokrmy si na vzájem posílají a žerty tropí (židovský masopust); druhdy též kříže na střechách svých domů stavěli na památku, že Haman na kříži umřel, což však již císař Theodosius zapověděl. (Cod. Theodos. lit. 12. c. 2.)

2. *Xyloforie*; na památku donášení dříví ku chrámu za Nehemiáše ustanovená (Neh. 10, 34.).

3. *Posvěcení čili vyčistění chrámu* neb „*zasvěcení oltáře*“, na památku, že za Judy Makabejského chrám jerusalémský Antiochem Epifanem zprzněný od model očistěn a k službě Hospodinově opět obnoven byl r. 164. před Kr. (I. Mak. 4, 59.)

Slavnost začala 25. dne měsíce Kisleva (prosince) a trvala 8 dní. Pro množství světél, jež Židé po těchto 8 dní zapalovali, slula též „*slavností svící*“ či prostě „*svělla*“, „*לַחַדָּשִׁים*“ (Jan 10, 22. Jos. Flav. Starož. XII. 11.)

4. Svátek na památku *osvobození Bethulie* a Palestiny od nepřítelů Holoferna, jehož Juditha usmrtila (Jud. 10—16.).

5. Na památku opětného dobytí *svatého ohně* Nehemiášem (II. Mak. 1, 18.).

6. Na památku zahynutí bezbožného *Nikanora*. (I. Mak. 7, 49. II. Mak. 15, 37.)

§. 51. Den smíru — smíření.

(Lev. 16.; 23, 27—32.; Num. 29, 7. nn.)

Desátého dne sedmého měsíce Tišri (prvního měsíce roku obecného) — pátého dne před slavností stánků slavil se *den smíru*; Talmudistům slove „dnem“ po přednosti = velednem, našim Židům — *dlouhým dnem*. Toho dne byl *velepůst*, jediný to postní den v celém roce. Požití jídla jakéhokoliv od večera 9. až do večera 10. dne bylo zapovězeno.

Toho dne předeepsáno zákonem:

1. *Zdržeti se všeliké vsední práce, a to pod pokutou vyhlazení z lidu.*

2. *Očistiti lid od všech hříchů prostřednictvím velekněze, což se dalo dle následujícího obřadu:*

Umyv vodou tělo své, obětoval velekněz obyčejnou každodenní oběť zápalnou. Na to odložil sváteční šat a vloživ na sebe jednoduchý kněžský oděv, přivedl k oltáři ročního býka a dva kozly. Losem určil jednoho z kozlů pro Hospodina „*Lajehova*“, druhého pro *Azazela*, t. j. ku propuštění na svobodu. Na to zabil dotčeného býka za své hříchy a za hříchy své rodiny čili svého domu, t. j. celého kněžstva. Potom zanesl kaditelnici plnou řěřavého uhlí za oponu do velesvatyně. Vloživ tu hojně vonného kadidla na uhlí, vrátil se pro krev býka a kropil jí (prstem svým) jednou na Slitovnici a sedmkrát proti Slitovnici. Vykonav úřad ten,

zabil kozla „Lajehova“ a učinil s krví jeho jako před tím s krví býkovou.

Vrátiv se do svatyně, modlil se za sebe; načež *oboji krví* rohy oltáře pro zápalné oběti natřel a celý oltář sedmkrát pokropil. (Ostatek krve pak vylil na podlahu oltáře zápalného, jak z tradice víme.) Obřadem tímto očistil velekněz dle slov Písma svatyni od nečistoty a přestupkův Israelských.

Dokud dlel velekněz ve velesvatyni, dotud nikdo nesměl býti ve svatostánku.

Očistiv svatyni, vkročil velekněz do předsíně, by *očistil lid*. Za tím účelem položil před zápalným oltářem obě ruce na hlavu kozla „Azazelova“ a vyznal, že zhřešil lid israelský. Obřadem tím složeny jsou hříchy lidu israelského na hlavu kozla „Azazelova“. Na to odevzdal kozla muži k tomu zřízenému, by jej na poušť vyvedl a na svobodu pustil na znamení, že jsou prosti Israelité pokut za své nepravosti a hříchy. Posléze byli býk a kozel, jejichž krev velekněz do velesvatyně byl vnášel, mimo stany vně ležení spáleni.

Po obřadech těchto odložil velekněz jednoduchý oděv, umyl opět tělo své a oblečen *v drahocenný šat* obětoval celopaly za sebe a za lid a jinou oběť (zápalnou) „za hříchy“.

Z popsaného obřadu, z přísného postu a z předepsaného vyznání hříchu, z prolití krve a kropení jí vysvítá účel toho dne: Měla se totiž v mysl Hebrečův vštípati pravda, že nejsvětější Bůh má v ošklivosti každou nečistotu mravní, a že jest velebnost zákonů jeho neporušitelná; z druhé však strany, že Židé, a vůbec celé lidské pokolení, proti Bohu se provinili a že zasloužili trest, kterému hříšník jistě neujde, leč pokáním a ctností.

Tento obřad očišťovací byl obrazem a nástinem onoho skutečného *očistění*, které vykonal Božský Spasitel, jehož smrtí jsme byli uzdraveni, a jenž s krví vlastní vešel jednou do velesvatyně, věčně vykoupení naleznuv. (Hebr. 9, 12.)

Pozn. I. Vícekrát vkročil velekněz na den smíru do velesvatyně; tomu neodporují slova sv. Pavla říkoucího (v epištole k Hebr.), že „Kristus po příkladu velekněze *jednou* do velesvatyně vešel“; neboť slovo „jednou“ se nesmí vykládati o *jediném vkročení* do velesvatyně, nýbrž v ten smysl, že *jednoho dne* v roku bylo jemu dovoleno tam vejíti. (Ex. 30, 10. Lev. 16, 34.)

Pozn. II. Ve dřívějším věku postivali se sice Židé v dobách trudných, neměli však výročních postů. Teprv v zajetí za-

vedli na památku některých znamenitějších nehod *výroční posty*, zejména :

1. na památku *dobytí Jerusaléma* (17. den měsíce 4.);
2. na památku *shoření chrámu* (9. den měsíce 5.);
3. na památku *zavraždění Gololia* (3. den měsíce 7.); a
4. na památku, kdy *obléhání Jerusaléma započalo* (10. den 10. měsíce).

Pozn. III. Za času Samuclova (I. Sam. 7, 6.) vylévali Židé postice se na zemi *rodu* — bez pochyby na znamení největší skroušenosti.

Část V.

Posvátné věci.

K posvátným věcem starozákonným náležely :

1. *Dary z majetku*, jako: oběti, prvotiny, desátky.
2. *Dary ze své osobnosti*, jako: oběť krve své při obřízce, zdržení se užívání jistých věcí, buď že to zákon velel (zapovězené pokrmy a nápoje), buď z dobré vůle (přst, sliby).

Konečné *očisty*, vzývání Boha *přisuhou* a *modlitbami*.

§. 52. Pojem, stáří a původ obětí.

Obětí rozumíme *vnější* dar, který člověk bezprostředně Bohu věnuje a úplně neb částečně zmaří na znamení, že se klaní svrchované velebnosti Jeho.

Oběti jsou stejného stáří s pokolením lidským; neboť Písmo svaté dokládá již o synech Adamových a později o Noemovi, Abrahamovi, Melchisedechovi, Isákovi a Jakobovi, že Bohu obětovali.

Taktéž *u všech starých národů* byly oběti *středem bohoslužby*. Později však, když idea o pravém Bohu vymizela, vedly k pověře a ukrutnosti.

Co do *původu* obětí mají někteří za to, že člověk sám veden rozumem svým je zavedl. Dle nich jest původ obětí pouze lidský;

Božským nazývati jej lze toliko ohledem na to, že *rozum* jest dar *Božský*. Domněnku tu odůvodňují takto:

Před hříchem obětoval člověk, aby dosvědčil hlavně vděčnost svou Bohu, svrchovanému Pánu života; *po* hříchu však žádal smířiti se s Bohem, Ježž byl urazil.

Že tomu tak jest, dokazuje prý:

1. *všeobecný zvyk*, který nezbytně má základ svůj v povaze lidské;

2. ta okolnosť, že *teprv* Abrahamovi Bůh *výslovně* poručí obětovati (Gen. 15, 9.);

3. prorok Isaiáš (66, 3), dle něhož lidé oběti krvavé i nekrvavé vynalezli rozumem svým.

Zastancové však *opačného* mínění, že totiž jsou oběti původu *Božského*, praví:

1. *Bohu jedině přísluší stanoviti, jakým způsobem Jej člověk má ctíti*. Tím méně má člověk hříchem zpruzný a věčné smrti propadlý právo určovati, čím by se Bohu zalíbil a s ním smířiti mohl. Že však oběti *starodávné* se Bohu líbily, to dosvědčuje Písmo sv. (Gen. 4, 4.; 8, 21. Žid. 11, 4.).

2. Oběti starověku *předpodobňovaly* Krista a měly moc očistovací, k čemuž potřebí jest ustanovení Božského.

3. Mimo to sotva komu napadnouti mohlo, že smí ano že *má* Boha ctíti porážením a pálením dobytka. Kdožby mohl mysliti, že Boha tím nejen neurazí, nýbrž naopak, že se Mu zavděčí, když život dobytčete zmaří. Lidská povaha se toho činu hrozí, a člověku nepřisluší nikterak samo sebou právo na život zvířat. Proto nutno vyznati, že Bůh sám oběti *krvavé* ustanovil.

4. Bůh sám vychovával prarodiče, nemohl jich tedy nepoučiti o věci tak důležité, která byla u všech národů středem bohoslužby.

Jelikož obětní dobytce na místě člověka hříšníka smrt podstupuje, a to jest základní ideou krvavých obětí u všech národův, poněvadž krvavé oběti předobrazovaly náměstné zadostučinění Ježíše Krista, — beránka, jenž zabit jest od počátku světa (Zjev. 13, 8.), — podobá se nejvíce pravdě, že Bůh sám přikázal prarodičům zabiti zvířata, by koží nahotu svou zakryli. Tím ukázal jim, čeho vlastně hříchem zasloužili a zároveň jim dal návod, jak mají obětovati žertvy.

§. 53. Rozvrh a látka obětí.

(Lev. 1—8.)

Zákon Mojžíšův přizpůsobil výkony a obyčeje náboženské časů patriarchálních novému poměru lidu israelského k Hospodinu. Přidal také nové obřady za tím účelem, aby zachovány a ožívány byly v národě vyvoleném — 1. vědomí viny, 2. potřeba očisty, 3. nezbytnost zadostučinění, 4. idea náměstného smíření (že totiž žertva zastupuje místo hříšníka), 5. víra a důvěra ku slibům Hospodinovým, konečně 6. vděčná a poslušná mysl. *Množství* obětí, prolévaná *každodenně* krev obětná měla jim ustavičně na paměť uváděti, že hříchové dosud smíření a zhlazení nejsou, že člověk za své hříchy úplně zadostučiniti nemůže.

Oběti mosaické rozvrhují se (dle látky):

I. na *krvavé* — *zákolné* (sacrificia cruenta, צוריא, hebr. „zebachim“) a

II. na *nekrvavé* — „minchy“ (sacrificia incruenta, hebr. „menachot“).

Krvavé oběti rozdělují se opět na:

1. oběti *smírné* (či smírcí, slitovné, odhříšné, ukojivé, udobřivé), k nimž náleží:

a) oběť *zápalná* (čili zápal, celopal, celozápal, celooběť, oběť celotná, ἑλόζαυστον);

b) oběť *záhříšná* (či zahřešina, oběť za hřích či za hříchy, hebr. „chattat“);

c) oběť *pokutní* (— za pokutu, závinná — za vinu, hebr. „aşam“. — Vulgata latinská překládá „pro delicto“.)

2. Oběti *mírné* či pokoje (hebr. „šelašim“, σωτήρια, pacifica, eucharistica).

Tyto jsou dle obsahu:

α) oběť *chvalná* či oběť chvály,

β) oběť *prosebná*,

γ) oběť *děkovná* či děkoslavná.

Oběti smírné zjednávaly člověku toliko *zevnější a politické právo a zevnitřní očistu*, smířovaly jej se zákonitou ústavou a s církví starozákonnou. Obětovaly se na *pravé straně* oltáře, byly svatosvaté, a protož na nich žádného podílu neměl *přístupce* (t. j. ten, od něhož žertva pocházela, k němuž se oběť vztahovala).

Oběti *pokoje* obětovaly se na *levé* (jižní) straně oltáře. 1)

Tuk bránice, ledvinky a tučný ocus ovčí páleny na oltáři; pravé plece a hruď dostal kněz obětník, přinášeč (Žid. 7, 25.); ostatní maso náleželo tomu, kdož oběť dal (přístupcovi), a sloužilo *k hodům obětným či posvátným*.

Hovada k obětem způsobná (= žertvy) byla dle zákona dobytek *horvzí, ovčí a kozí*. Ostatní dobytek, jakož i zvěř, byly vyloučeny. Z *ptactva* směly obětovány býti toliko „hrdlíčky a holoubata“, jež Písmo nezřídka jmenuje prostě „ptáky“. Při nich nebral se ohled na pohlaví, a byly buď *přídavkem* k jiné žertvě (na př. při očištění chudé šestinedělky) aneb „*oběti o sobě*“ (jako při očištění od chamotoku a j.).

Při těchto žertvách žádal však zákon ještě následující:

1. *Jisté stáři*; obětné dobytče, vyjma ptáky, nesmělo býti mladší 8 dní a starší 3 rokův. Obvyčejně obětování *hyci* — *tříletí*; kozy a ovce *roční*.

2. Aby byly *bezvadny*; protož bylo vyloučeno dobytče nemocné, vykleštěné, kulhavé, slepé, mělo-li zlomený hnát neb nerovný a pod. Dobytče s nepatrnou jen vadou mohlo býti toliko žertvou na oběti *pokojně*.

3. Aby byly způsobnými ohledem *na účel obětný*. V příčině té stanovil zákon pro *celopal* toliko *samce*, býky a beránky; na smír *obce* — kozla, na smír soukromé osoby — ovce neb kozy; k oběti *pokojně* nebyly způsobny jediné hrdlíčky a holoubata. K oběti „*ašam*“ nehodili se junci.

4. Aby přiměřeny byly tomu, za něhož se má oběť konati. Za tím účelem stanovil zákon *ke smírné oběti za kněze* neb za *obec* — býka; za *pohlavíru pokolení* — kozla; za ostatní z lidu — ovci neb kozu; za chudého 2 ptáky; za *prachudého* něco mouky.

Nekrvavé oběti či „*minchy*“ byly buď *potravné* či suché (jídelné, rostlinné), buď *pitné* či *mokrě* (nápojové, lité či litby). Jsou to dle Zákona — *obilné klasy, mouka, přesné chleby, přesné ló-láče, olej, víno, kadillo a sůl*. Vyloučen od oltáře byl *kvás* jako symbol náказы, a *med*, jelikož včela dle zákona byla zvířetem nečistým.

Těchto vlastností a zvláštností bylo třeba na osvědčení povinné k Bohu úcty; mimo to byla *bezvadná žertvu* obrazem či nástinem beránka Božího, beránka bez poskvrny, který měl člověčenstvo očistiti, ospravedlniti a posvětiti.

*) Jak se Rabbínové domnívají, an zákon při obětech smírných pravou stranu zřejmě vytýká, při obětech pokojných však o straně se nezmiňuje.

§. 51. Obětiště čili obětňiště; obřady obětné.

(Lev. 17, 1—7.; Deut. 12, 13, 16, 21.)

I. Místem pro obětování byl dle zákona Mojžíšova jedině *oltář ve sv. stánku, později v chrámě*. Toto přikázání jeden toliko oltář připouštějící bylo nad míru důležité, poněvadž kněží u více oltářů zaměstnání jsouce snadno by byli hověli obřadům pohan- ským, aneb aspoň by nebyli mohli odolati přání lidu. Výmínečně, byla-li totiž dostatečná autorita přítomna, na př. prorok, na nějž podobné podezření padnouti nemohlo, býval i jinde oltář pro oběti postaven. (I. Sam. 13, 16. III. Král. 18, 21—40.)

V pozdějšímu věku, zvláště za doby králův, bylo mnoho nedo- volených oltářů, které, ač z části pravému Bohu byly zasvěceny, přece byly nezákonnými.

V okolí oltáře sázeti stromy neb zakládati háje zákon přísně zapovídal, poněvadž to byl obyčej pohanský a zavdával příležitost k nemravnosti. (Deut. 16, 21.)

II. *Obřady* všem obětem krvavým *společně* byly následující:

1. Kdo oběť dáti chtěl, umyl se a očistil — „posvětil se“; pak vzal dobytče obětné čili žertvu a přivedl je do nádvoří a po- stavil před zápalný oltář.

2. *Na to vložil ruce své na hlavu žertvy* (vyjma ptáky); to činivali pohlavárové za veškerý lid. Tímto obřadem se naznačo- valo, že *žertva zastupuje člověka*, který ji za oběť dal. Při oběti smírné (vyjma oběť za hříchy) vyznával nad to ještě svou vinu; proto byla hlava žertvy hříchy obětujícího obtížena, vždy spálena.¹⁾

3. Potom zabil sám (později některý z Levitů) dobytče na *témž místě*, kde na ně ruce byl vložil. Bylo-li obětováno za obec či národ, zabili dobytče kněží a Levité.

4. Krev zachytil *kněz* do měděného kotlíku, potom dle toho, jak to druh žertvy žádal, natřel krví *rohy oltáře*, vykropil ji *proti oponě* velesvatyně, na den smíru též *proti Slitovnici* a na podlahu *před archou*. Ostatní krev vylil po zemi k oltáři zápalnému.

5. *Obětující sám* (později však kněží a Levité) *stáhl* s oběti kůži a *rosekcal ji*. Byl-li obětován *celopal* neb *sahřešina* za lid neb za velekněze, byl vyňat ze žertvy jedině tuk, který na oltář náležel, ostatek pak, t. j. všecko maso s hlavou, nohama, droby i lejny byl spálen vně stánu neb města na místě pro popel určeném.

Plákům natrhl kněz hlavu nehtem, vytlačil krev na stranu oltáře, vole pak a střeva zahodil do popelnice, konečně jim namolil křídlo a vložil na oltář do ohně.

6. Na to následoval zvláštní nám neznámý obětný obřad „*terumá*“, snad zdvihání a jako podávání Bohu, a „*tenuffá*“, snad pokládání aneb pohybování od pravice k levici.

7. Hlava, tuk, bránice a ledvinky — při ovčím dobytku také tučný ocas — byly páleny na oltáři, byvše napřed umyty a nasoleny.

8. Ostatní maso z oběti *pokojně* naleželo tomu, kdo žertvu dal a sloužilo k hodům posvátným; pravé plece však a hrud' dostal kněz obětník. Z obětí *záhříšných* a *závinných* za osoby soukromé od jednotlivců neb *soukromníků* připadlo všecko maso kněžím, kteří je snědli v síni stánku neb v chráně.

Poznámka. Sůl slouží k zachování masa chráníc je před porušením. Již starým byla proto znakem *přátelství a věrnosti*; při obětech mosaických znamenala *platnost* a *věčné trvání* smlouvy s Bohem uzavřené; protož značí „*smlouva solná*“ tolik jako smlouva věčně platná. (Lev. 2, 13. Ex. 43, 24. Par. II. 13, 5. Mar. 9, 49. Num. 18, 19.)

Homér nazývá sůl „božskou“, *Platon* „bohům velepříjemnou“.

Dle Plinia jest sůl podstatnou částí obětí pohanských. *Beduinové* (kočující Arabové) přísahávají při soli a uzavírají při ní smlouvy.

*) Egypťané nejedli hlavy žádného zvířete.

§. 55. Smírné oběti zvláště.

a) *Oběť řečená celopal, celooběť* (hebr. „olá“, ὀλόκαυστον, ὀλοκάρτομα):

Celopal čili zápalná oběť, při které se vše spálilo, jest ze všech nejstarší a protož i nejznamenitější. Tak obětoval Noe vyšed z archy celooběť, Abraham skopce místo syna svého Izáka. I *pohané* mohli přináseti celopaly prostřednictvím kněží hebrejských, neboť účelem jejich bylo nakloniti sobě božství, zadosť učiniti za přestupky zákona *přirozeného*, jehož *každému* jest šetřiti; odtud velel zákon obětovati je na *smír vad a nedostatků přirozených i všeobecných*.

Dle zákona obětovali celopal:

1. kněží *denně* ráno i večer, i ve dny sváteční — *za celý* národ;

2. *nedělky* po svém očistění (Lev. 32, 6.);

3. ti, kteří od *malomocenství* neb *od toku semene se uzdravili* (Lev. 14, 22.; 15, 2.).

4. *Nazireové*, a) když se mimo nadání *poskvrnili*, a b) *po ukončení* slibu (Num. 6, 11. 14.);

5. *obec* porušila-li *z nevědomosti* sobotu (Deut. 15, 24.).

Na celopal přinášivali se: tříletí býci, roční kozli, roční beránci a holoubata (Lev. 1, 3, 10.).

Víno vylévalo se k oltáři. *Kůže* při *soukromém* celopalu *připadla* knězi (Lev. 7, 8.).

β) *Oběť za hříchy a za pokutu (oběť pokutná).*

Na očistění od *jistých* přestupků zákona *theokratického* ustanovil Mojžíš zvláštní smírné oběti, zvané „*chattat*“, „oběť za hříchy“, a „*ašam*“, „oběť za pokutu“. Rozumí se samo sebou, že oběť tohoto druhu přinésti měl a směl *jen Israelita*.

Rozdíl mezi oběma druhy obětí není dosti zřejmý. Obřady při té i oné oběti nerůznily se valně. Toto měly *společné*:

a) že nemohly obětovány býti *ani ze slibu ani dobrovolně*, nýbrž *jediné ve případech zákonem ustanovených*.

b) že k žertvě (oběti zabitné) *ani víno ani přídavek nekrvavý se nepřipustil* a

c) že maso obětné jako *velesvaté* musilo býti *požito ve stánku*.

Líšily se tímto:

a) K oběti za hříchy hodily se žertvy obojího pohlaví, k oběti pokutní však předepsán byl *jediné skopec* (až na jeden případ) (Lev. 5, 4.).

β) Vyznání viny nad hlavou žertvy bylo předepsáno při oběti pokutní, nikoliv ale při oběti *za hříchy*.

γ) Na znamení očistění pokropil kněz krví oběti *za hříchy* oltář zlatý či kaditelný, mimo to vykropil něco krve k oponě; při oběti *pokutní* tohoto obřadu nebylo.

δ) Oběť „*ašam*“ — pokutní byla *pokutou* za *těžší* přestupky zákonem *vynáčené*; a protož určována i cena žertvy. Toliko při oběti Nazireů a malomocných ozdravělých není základem zlá vůle — mravní vina.

Mimo případy zákonem ustanovené nařízena byla oběť pokutní také na tajné přečiny těmito slovy: „Zhrěšil-li by člověk

z nevědomí a učinil-li by něco z těch věcí, kteréž se zákonem Hospodinovým zapovídají, a hříchem jsa vinen, poznal-li by nepravost svou, obětovati bude knězi skopce bez poskvrny ze stáda“ (Lev. 5, 17.). *Za menší přečiny nebyla nařízena oběť pokutní, aniž jaká náhrada ustanovena, postačilof pouhé vyznání a oběť za hříchy.* — Tolik o rozdílu vůbec.

Ostatně sluší ještě *zvláště znamenati*:

I. *Žertvy* (obětná dobytčata) *za hříchy* (prostě též „hříchy“ zvané) ohledem na osobu, která oběť přinésti měla, byly rozličné:

α) *Za velekněze a za lid předepsán byl junc.* Krví stíkl velekněz sedmkrát k oponě, pomazal jí rohy oltáře zápalného. Na to byly části obětné na oltáři uloženy a ostatní maso i s koží vně tábora neb města spáleno na popelišti. V tomto případě byl vždy i celopal s obětí za hříchy spojen.

β) *Za vrchnost* musel obětován býti *kozel*, jehož krví kněz toliko rohy oltáře zápalného potřel. Vyjímaje částky obětné připadla kůže i všechno ostatní maso kněžím, kteří je požívali ve stánku svatém (ženy a dcery kněží — a kněží poskvrnění byli vyloučeni). Každý šat, byl-li snad krví takové oběti potřísněn, musel býti na místě svatém vyprán, nádoba hliněná, v níž se maso vařilo, rozbita, kovová pak vydrhnuta a umyta.

γ) *Za ostatní soukromníky* obětován býval *skopec* neb *ovce* týmž obřadem jako kozel.

Jelikož člověk velmi snadno hřeší, jest patrné, že oběti za hříchy hojně byly přinášeny. Mimo *osobní* vinu povinni byli obětovati oběť za hříchy:

1. *Šestinedělky* po dnech očištění — tedy dne 40. po narození syna, 80. po narození dcery, — totiž holoubátko (Lev. 12, 3—8.).

2. *Uzdravení malomocní* — kozla neb, jest-li že byli chudi holoubě (Lev. 14, 19.).

3. *Nazireové* mimoděk poskvrnění — holoubě; po ukončení slibu ovci roční (Num. 6, 10—14.).

4. *Od toku semene* uzdravení — holoubě (Lev. 15, 15.).

Za veškerý lid přinášivala se oběť za hříchy:

a) o novoluní, b) na velikonoce, c) na letnice (Num. 28, 15. 22, 30.), d) na den smírný (Num. 29, 11. Lev. 16, 5.).

II. Oběť „*ašam*“ — pokutní byla *jen pro jednotlivce*, nikoliv však pro lid předepsána. Oběť pokutní ukládal zákon následujícím osobám:

1. kdož věci *posvátné k obyčejné potřebě* užil (Lev. 5, 15. násl.),
2. kdož *s děvkou cizoložil, aniž by ji vykoupil neb na svobodu propustil,*
3. kdož věc, kterou mu bližní *k uschování svěřil, zapřel* (Lev. 6, 1—7.), kdož *věc ukradenou neb nalezenou neb neprávě přisvojenou nenavrátil* neb jinak někoho poškodil,
4. kdož *lehkomyslně přísahal* (Lev. 5, 4.),
5. kdož *při svědectví, jež přísahou byl potvrdil, pravdu zamlčel* (Lev. 5, 1.). Konečně ukládal zákon oběť pokutní:
6. *Nazirecům* mimoděk poskvrněným a malomocným ozdraveným — při očištění; v těchto případech ovšem není mravní viny (Num. 6, 11. Lev. 14, 10—14.).

Poznámka I. Oběť pokutní sluje v hebrejštině „ašam“, kterýžto výraz měl by se i v latině podržeti, aby se pojmy naše o hříších (dle Vulgaty: „sacrificium pro peccato“ a „pro delicto“) nepřenášely na tyto oběti St. Zákona; odtud někteří *mylně* soudili, že rozdíl mezi obětí za hříchy a pokutní měl základ svůj v rozeznávání přestupků zákona kladného (delictum — opomenutím dobrého, kteréž činiti povinni jsme) a záporného (peccatum — konáním toho, co zapovězeno jest).

Poznámka II. Talmud rozeznává „ašam olé“, t. j. oběť plnocenná čili stoupající — co do ceny totiž, a „ašam jored“, t. j. oběť klesající. Tak na př. Lev. 5, 5. ustanovena jest k oběti — koza, chudý však místo kozy obětoval 2 holoubata: jedno k oběti za hříchy, druhé pro celopal. Prvnější, t. koza, slula „olé“, druhá, t. holoubata místo kozy — „jored“.

§. 56. Oběti *mirné* či *pokojně* (hebr. zebachim, zibché toda, zibché ješua, šelamim).

Přinášely se:

1. Na *poděkování* za přijatá dobrodiní (oběť děkovná).
2. Na *vyprošení* nových milostí (oběť prosebná).
3. Ke *cti a chvůli* Boží za příčinou splnění učiněného slibu (oběť chvaly).

Jelikož všechno to předpokládá mír s Bohem a zachovávání příkazů Jeho, slovou oběti ty — „oběťmi *mirnými* či *pokojnými*“ (hebr. „šelamim“ — pacifica). Ostatně slovou *děkovnými* či *děkoslornými* (eucharistica), *spasitelnými* (hebr.: zibché ješua, σωτηρια),

oběťmi chvály či *chvalnými* (hebr. letoda), někdy také *oběťmi po přednosti* (hebr.: „zebachim“).

K obětím pokojným *nehodily* se nikdy hrdličky a holoubata.¹⁾

Po vyloučení částek, které náležely na oheň oltářní, obdrželi kněží *pravé plece a hrud*, kteréžto maso směli jísti se ženami a dítkami *mimo* svatostánek. Ostatní maso bylo toho, kdo žertvu dal, a sloužilo k vystrojení posvátné hostiny, k níž mu bylo mimo své příbuzné také Levity, vdovy, sirotky, chudé a otroky pozváti na znamení účinné lásky k nim. Proto zapovídal zákon z obětné hostiny něco pro příští den nechávati.

Zůstalo-li však mimo nadání něco z hostiny, mohlo se to jen ještě druhý den požití, třetí den však musily se všechny zbytky spáliti. Tyto hody obětné směly se slaviti *mimo* svatostánek neb chrám, nikdy *však vně města svatého*. (Lev. 7, 15—21. Deut. 12, 18.)

K oběti *chvalné* (hebr. letoda) náležely ještě mimo dobytče:

- a) *přesné chleby skropené olejem,*
- b) *jemnější přesné chleby olejem pomazané,*
- c) *koláče olejem sadělané a skropené.*

Z každého druhu dostal kněz, jenž kropil krví obětnou, — jeden koláč. (Lev. 7, 11—14. 28—35.)

¹⁾ Jako věci téměř bezcenné, i pouévadž se celé spálily (§. 54. 5) a tudíž ani kněz ani obětující žádného podílu na mase jich neměl.

§. 57. Zvláštní oběti krvavé.

a) Oběť přísežná (*sacrificium foederis*).

(Obr. 153.; srov. Gen. 26, 26—33.)

Oběť přísežná jest prastara, již nejen u Semitů nýbrž i u ostatních národův evropských nacházíme; byla k slavnému stvrzení učiněné *smlouvy* a složené *přísahy*.

Konala se obřadem tímto:

Obětná zvířata rozpůlená rozložila se na dvě strany, jedna polovice proti druhé polovici tak, že zůstala mezi půlemi mezera jako chodníček. Kterí smlouvu učinili, šli po chodníčku tom a zapřísahali se říkouce: „Tak se nám nestane,“ t. j. chceme upřímně smlouvu plniti, nechceme ji nikdy porušiti; rozpůlené žertvy totiž patrně označovaly trest, jaký stihne toho, kdo by smlouvu porušil.

Zaklínajíce se způsobem zmíněným, vyznávali zároveň víru svou v Boha, spravedlivého mstitele křivé přísaby.

Tento *symbolický* význam oběti přísazné zřejmě vytyká prorok Jeremiáš (34, 18—19.).

Na znamení, že Bůh smlouvu s Abrahamem učiněnou potvrzuje, ukázala se pochodeň ohnivá, která šla mezi rozpůlenými žertvami (Gen. 15, 9—10.).

Tímto obřadem stvrdili Israelité nejen smlouvu s Bohem učiněnou (Deut. 29, 11.), nýbrž i později úmluvu s králem Sedekiášem (Jer. 34, 18—19.).

Při oné velesmlouvě Sinajské pokropil Mojžíš krví obětnou oltář, knihu úmluvy, a pak *veškerý lid* řka: „Toto jest krev úmluvy, kterou učinil s vámi Hospodin, abyste všechna jeho přikázání plnili.“

To připomínalo Hebreům, že, jako krev žertev, prolita bude i krev jejich, nebudou-li příkazů Hospodinových šetřiti (Ex. 24, 3—8.).

(Z toho také zjevno, že Kristus Pán svátost oltární také obětí ustanovil, jelikož při poslední večeři krev svou nazval „krví úmluvy“, tedy *krví obětnou*.)

Pozn. Od roztínání, rozpolování žertev na oběť přísaznou sluje „smlouva“ hebr. — „berit“, t. j. roztínání, a rčení „smlouvu učiniti“ — „karat berit“, t. j. roztínati, sekati.

Také Latiníkům jest „smlouva — „foedus“¹⁾, a smlouvu učiniti — foedus icere, ferire, percutere, sancire; podobně řecky „ἔρχομαι ἑμνεῖν“.

Homer obřad tento známým předpokládá. (Ilias I. 460.)

Zdá se, že obyčejně *sedm* (hebr. šebá) žertev k oběti přísazné se bralo (Gen. 21, 24. — obr. 153.), odtud znamená hebr. „*nišbá*“ — přísahati — jakoby řekl: sedmi žertvami (t. j. zapřísáhnouti se).

Oběti přísazné u *Řeků* byly obyčejně nekrvavé, v důležitých některých příčinách i krvavé, na př. při státních smlouvách aneb i některých soudech. Přisahající dotýkal se odřikávaje přísahu dotčenou přichystaných ku spálení kusův obětního zvířete; při smlouvách smáčeli ruce i zbraň v krvi jeho. Z oběti přísazné nesmělo ničeho požito býti, proto obětována byla některá zvířata, jichž masa vůbec se nepožívalo. (Velišský str. 326.)

Obřad *Římanům* obyčejný při zavírání smlouvy popisuje Livius (I. 24.).

b) Oběť ryšavé či červené jalovice (hebr. fará adumá).

(Num. 19, 1—21.)

Oběť ryšavé jalovice byla druh oběti *za hříchy* (v. 9. a 17.); zvláštním při ní bylo, že výkon obětný mimo stany vně ležení se vykonával, a že jalovice se vším, i s kůží i střevy i s krví byla spálena. Popel ten potom, s vodou smíšen, sloužil k zákonitému očištění lidí, příbytků a nářadí *mrtvolou* poskvrněných.

Při první oběti daly se obřady tyto:

Obec israelská přivedla k Mojžíšovi jalovici ryšavou, bezvadnou a dosud neupotřebenou a dala ji Eleazarovi *knězi*, synu Arona velekněze. Eleazar dal ji vyvésti za tábor na místo k tomu účelu vyhlédnuté a tam ji dal před sebou zabiti. Potom omočil prst v krvi její, kropil sedmkrát ku straně sv. stánku, načež jalovice docela jest spálena; do plamene hodil kněz dřevo cedrové, hyzop a červcovou stuhu. Pak sebral muž levitický čistý popel a vysypal jej vně za stany na místě čistém.

Všecky osoby při obřadech těch zaměstnané — muž, kterýž jalovici ryšavou vedl, zabil, upálil; kněz, kterýž krví kropil, věci nadřechené do plamene hodil; muž, kterýž popel sebral a odnesl — byly nečistými až do večera.

Když pak někdo buď mrtvoly, buď kostí zemřelých, buď hrobu se dotekl a tudíž zákonitě stal se nečistým, vzal jiný čistý muž popel ten a dal jej do vody. *V luhu tom očištném* namočil pak snopeček hyzopový a pokropil jím znečištěného a sice dne *třetího a sedmého*. Po tomto obřadu vypral nečistý roucha svá, umyl tělo své a byl očištěn. Kdož, nečist jsa, obřadem tímto by se nebyl očištil, měl po zákonu z lidu vyvoleného býti vyobcován. Túnže obřadem byly očišťovány stany, domy a nářadí úmrtím člověka znečištěné.

Maimonides dokládá, že dle ústního podání židovského od Mojžíše, kterýž oběť ryšavé jalovice byl ustanovil, až do vyvrácení druhého chrámu vojskem římským obětováno bylo devět jalovic; první za Mojžíše, druhá za Ezdry, ostatních pak sedm v době pozdější. Desátou prý bude obětovati Messiaš král, který nenadále se objeví a radost velikou způsobí.

Dle řečených poznámek byla oběť tato *obrazem* oběti Kristovy, k čemuž také sv. Pavel ukazuje (Žid. 9, 13—14.); a jakož osoby při oběti jalovice ryšavé se poskvrnily, tak hříchem poskvr-

nění jsou všichni, kdož k odsouzení a smrti Ježíše Krista byli přispěli.

Jalovice ³ musila býti svobodna, která *jha ještě nenesla*, na znamení, že Spasitel se dobrovolně za nás obětovati bude.

Dřevo cedrové, jelikož pevné a trvanlivé, znamená dle sv. Augustina naději nesmrtelnosti.

Pozn. I. Kdo jalovici *vyvedl* a *zabil*, nelze určit, neb hebr. text osobu jasně nevyznačuje. Žertvu zabiti bylo tomu, kdo ji k oběti podal, *zde tedy obci*, kteráž k výkonu tomuto někoho zvolila; tomuto však bylo „*před knězem*“ jalovici zabiti. Knězi bylo toliko „*krví kropiti*“ a svrchu zmíněné věci do plamene vhoditi.

Za dob chrámu jerusalémského upalována bývala jalovice ryšavá na hoře Olivetské.

Pozn. II. Zvláštní obětí byla také oběť *zásvětná*, kterouž Aron a synové jeho na úřad kněžský byli posvěceni; konána byla celopalem, obětí za hříchy a obětí chvalnou. (Ex. 29. Lev. 28. — Viz §. 37.)

³) A foedis vulneribus. — Servius ad Aeneid. VIII. 641.

§. 58. Oběti nekrvavé či minchy (hebr. „mincha“, plur. „menachot“).

(Lev. 2, 11. nn. 5, 1—13. 7, 13. 23, 10—20. 24, 5—9. Num. 15, 3—12. 28, 7—39.)

Oběti nekrvavé jsou oběti o sobě a prastaré. Jak známo, obětoval Kain, obětoval Melchisedech oběť nekrvavou. Dle zákona Mojžíšova byli obětí nekrvavou *o sobě*:

1. Chlebové posvátní či obliční (Lev. 24, 9.).

2. Nové klasy čili snopek nových klasův obětovaný druhého dne přesnic.

3. Každodenní kaditba.

4. Ječná mouka od ženy z cizoložství podezřelé.

5. Dary dobrovolně přinesené.

6. Mouka, kterou prachudý místo krvavé oběti obětovati směl.

(Lev. 5, 1—4. 11—13.)

Pozn. Toliko darem nikoliv však „obětí“ byli chlebové kvašení, které na letnice Židé k oltáři přinášeli. Na oltář se chlebové ti, jsouce kvašení, nekladli.

Ve všech ostatních případech byla „mincha“ toliko *přídavkem* k obětem krvavým. Částku „minchy“ „askara“ zvanou dal kněz na oltář do ohně na obětný tuk žertvy, k níž mincha náležela.

Minchy *nebylo* při obětech *za hříchy a pokutních*, vyjma tu, kterou *malomocnému, ozdravělému* bylo obětovati. Jak *mnoho* měla mincha obnášeti, bylo zákonem takto určeno:

K býku mimo *kadidlo* — *bělné mouky* 3 desetiny míry „efa“ zvané, ke *skopci* — 2 desetiny a k *jehněti* toliko jednu desetinu.

Oleje a vína: — *k býku* 2 čtvrtiny míry „hin“ řečené, ke *skopci* jednu třetinu a *k jehněti* toliko jednu čtvrtinu.

Sůl byla přidávána ku každé oběti.

Libace či *litba* (hebr. „nések“), ukrápění vína, byla posledním výkonem při oběti krvavé a záležela v tom, že víno *okolo* oltáře se vylilo. Při oběti *nekrvavé* (o sobě) *nebylo žádné libace*, ale vždy při oběti krvavé, ku které mincha náležela (jako přídavek).

§. 59. Prvotiny a desátky (hebr. „rešit“, „bekorim“).

(Ex. hl. 13, hl. 23, hl. 34, 19. nn. Lev. 23, 10, 27, 1. nn. Num. 3, 13, 18, 15. Deut. 15, 19, 18, 4, 26, 2—10.)

Jak z předcházejícího patrno, ustanovena byla veliká část obětí k udržování kněží a Levitův. Mimo to byli Hebreové povinni ve prospěch jejich odváděti ze svého majetku:

1. *prvotiny* a 2. *desátky*.

K prvotinám náležel:

a) *Prvorozený manželský syn*. Jelikož Bůh vše prvorozené u Hebreů v Egyptě zachránil, měli prvorozenci jedině Bohu a bohoslužbě náležeti. Když pak později Jehova pokolení Leviho k službě trvalé si vyvolil, měl se prvorozený syn od povinnosti a příslušnosti své ku stánku vykoupiti, složiv dle uznání kněze jistou cenu, která však nesměla 5 siklů převyšovati. Vykoupení to stávalo se po prvním měsíci, obyčejně při očišťování rodičky.

b) *Prvňátka z dobytka*. O těchto prvotinách platila tato ustanovení:

Dobytče *čisté* a pro obět příhodné muselo odvedeno býti, i sloužilo, vyjma části, které bylo klásti na oltář zápalný, kněžím a k posvátným kvasům; *vadné* dobytče muselo jednoduše odevzdáno býti kněžím; *hovádko nečisté* bylo vyměniti za dobytče čisté a k oběti způsobilé, aneb bylo za ně zaplatiti cenu knězem určenou s pří-

davkem pětiny celé ceny. Nechtěl-li někdo takto nečisté prvňátko vykoupiti, prodal je a odevzdal utržené peníze kněžím.

c) Prvotiny *setby, ovocných stromů, vína, oleje, medu a vlny*, a to nejlepší jakosti na poděkování, že jim Jehova ráčil dáti zemi tak úrodnou. Jak *mnoho* však měl majitel pozemku, stáda a včel na prvotinách odvésti, neustanovuje zákon, ponecháváje to úplně jeho svědomitosti.

Pozn. Tyto prvotiny nedonášely se k svatyni, nýbrž byly odevzdány kněžím v městech jejich.

2. *Desátky*, t. j. desátý díl z dobytka, z plodin země a stromů; každé desáté dobytče bylo odevzdati; podvod trestán pokutou, jež jednou tolik obnášela. Místo desátků z úrody země a stromů mohla se odvésti *cena jejich* s přidavkem jedné pětiny celé ceny. Z těchto desátků bylo ponecháno svědomitosti jednotlivcův, a tito povinnost svou v pozdějších dobách valně zanedbávali.

Farizeové odváděli i z nejnepatrnějších úrod zahradních, jež v zákoně nejsou vyznačeny, úzkostlivě desátek.

Kromě těch prvotin a desátků měli Hebreové vyloučiti tak zvané *druhotiny* a *druhé desátky*, a z nich vystrojiti hostiny vdovám, sirotkům, levitům, chudým, cizincům. Hostiny ty měly býti strojeny na poděkování Bohu za jeho požehnání a zároveň za příčinou pěstování vespolné lásky k bližnímu.

Druhorozence dobytka *hovězího, koziho a ovčího* měl hospodář pokud možno přivésti k svatyni k výročním slavnostem. Sloužilať k obětním kvasům, k nimž měli se zváti Levité, vdovy, sirotci a chudina. Kdo byl od svatyně příliš vzdálen, prodal doma druhorozence a koupil si při svatyni za stržené peníze jiné k slavnostním hodům. Mimo to měl každý hospodář *plný koš plodin* (ovoce) jakožto dar před oltář postaviti a při tom hlasitě Bohu děkovati, že národu svému ráčil dáti tak úrodnou zemi.

Dobytče *vadné* bylo doma zabiti a taktéž hostinu ustrojiti.

Mimo první a druhý desátek měl hospodář *každý třetí rok* (podle zdání svého) ještě část plodin zemských věnovati k soukromým domácím hostinám, k nimž Levité a chudina byla zvána, což, ač nesprávně, nazývají *třetím desátkem*.

Pozn. *Prvotiny* dobytka a země jsou prastaré; příklad máme již na synech prvních rodičův; i u Ítekův, Egyptanův a Indů nalzáme stopy jejich.

Rovněž prastaré jsou i *desátky*, jak to dosvědčují dějiny patriarchův. Tak dal Abraham Melchisedechovi desátý díl své ko-

řisti, a Jakub učinil slib, že obětovati chce Bohu desátý díl ze svého majetku, jež v Mesopotamii získá. Tak i *Skythové* a *Peršané* zasvěcovali bohům desátek z kořisti; Arabové desátek z kadidla Sabovi; *Karthagiňané* posílali desátek ze všeho, což byli získali, Herkulovi do Tyru; taktéž odváděli desátek *Řekové* Apollinovi, Jovišovi, Palladě; *Římané* Herkulovi.

§. 60. Obřízka.

Obřízka za účelem náboženským vykonaná jest obětí vlastní krve na odčinění viny. Hebreům však byla také stálou památkou úmluvy, kterou Jehova s Abrahamem a národem vyvoleným učinil, a zároveň *jediným prostředkem* nabytí práva občanského v obci israelské. Obřezáním totiž záluhy zasvětil se člověk Jehovovi, maje na těle svém pečeť úmluvy dotčené. Proto musil obřezán býti každý pohlaví mužského, nejen pachole hebrejské, nýbrž i služebník pohanský v domácnosti hebrejské narozený aneb koupený — pod trestem vyhlazení, t. j. vyobcování. (Gen. 17, 1. nn.)

Potomci Abrahamovi šetřili ustanovení toho a považovali známku úmluvy na těle svém za *zvláštní ozdabu*; „neobřezanec“ (hebr.: „arel“) byl jim tolik, jako člověk „*bohaprásdný, bezbožný*“ (nejjizlivější přezdívka). (Soud. 14, 3. I. Sam. 17, 26.)

Při vyjití z Egypta byli Hebreové obřezáni; ale od toho času po 40leté putování na poušti bylo pro neshůze od obřízky upuštěno. Jakmile však překročili Jordán, obřezáni jsou ti, kteří na poušti od vyjití z Egypta se byli zrodili (Jos. 5, 2. nn.); od té doby šetřeno obřízky vždy svědomitě, jelikož neobřezanec beránka velikonočního jísti nesměl. Teprv za časů Makabejských a pod římskou vládou styděli se někteří zvrhlí Židé za známku úmluvy a přetahovali si chirurgickou operací (epispasmus) předkožku. (I. Mak. 1, 15. 16. I. Kor. 7, 18. Celsus VII. 25.)

Obřezovatelem byl z pravidla muž zbožný, v čas potřeby vykonala i žena obřad ten nožem ostrým, obyčejně kamenným (jak dosud děje se v Ethiopii).

Pachole obřezáno jest *osmý den* po narození, i když ten den byla sobota (Lev. 12, 3. Jan 7, 22.). Bylo-li však dítě slabé, mohla se obřízka až po uzdravení jeho odložit.

Operace tato *v dětském stáří* lehká, jest bolestnou a mnohdy i nebezpečnou u lidí dospělých; *třetího dne* bývají bolesti nejcitli-

vější (Gen. 34, 25.), a obřezanec někdy 2—3 neděle nemocen leží. Při obřízce dostal obřezanec *jméno*.

Jak *důležitým* obřadem byla národu vyvolenému obřízka, nasvědčuje tomu:

a) ustanovení Božské (Gen. 17.),

b) nebezpečství hrozící Mojžíšovi, že otálel obřezati syna svého (Ex. 4, 24. nn.) a

c) ta okolnost, že i v *sobotu* se vykonati směla, jsouc úkonem posvátným (Jan 7, 22.).

Znajíce důležitost obřízky snášeli Židé pod Antiochem Epifanem raději nejkrutější pronásledování, než by byli od ní upustili, ač trest smrti stihl i pachole i matku i obřezovatele. (I. Mak. 1, 63—64. II. 6, 10.)

Hlavní význam obřízky hebrejské byl *nábožensko-mravní*; značilo se jí unrtvení smyslného a hříšného člověka aneb, jak tomu učí Mojžíš (Deut. 10, 16. 30, 6.), David, proroci a sv. Pavel — *srdce a mysl čistá, dokonalá*. (Neobřízka, zálupa neobřezaná, má dle mínění Orientalův do sebe nějakou nečistotu).

Významu *náboženského* byla také obřízka v Egyptě, kdež kněží a vůbec bohoslužebníci obřezáni býti *musili*; této podmínce musili se i cizinci podvoliti, kteří egyptské náboženské knihy a obřady poznati chtěli, jako na př. učinil Pythagoras. (Clem. Alex. Strom. I. p. 130.)

Druhý hlavní význam obřízky hebrejské byl *politický*, jak svrchu již bylo pověděno.

Jsou také ohledy *zdravotné* (aby se v horkých krajinách zánetu pyje předešlo, pohlavní obcování usnadnilo a t. d.), jež však při obřízce hebrejské byly toliko účelem *vedlejším*; ze zdravotních příčin nebyli by Židé tak krutého pronásledování pod Antiochem Epifanem snášeli, aniž by který Žid pohana za tímto účelem obřezal.

Obřízka jest *prastará* a zvlášt u národů střední Asie rozšířena; u jedněch jako pouhý *zvyk*, u jiných jako *zákon*.

I v Ethiopii byla všeobecně zavedena, a křesťané Ethiopští (Habešané a Koptové) zvyku toho dosud šetří, avšak jen z příčin *zdravotních*; z týchž příčin obřezává se v 7. neb 8. roce i druhé pohlaví v Egyptě, Ethiopii a v sousedních územích arabských). (Ludolf Hist. aethiop. pag. 272. Niebuhr Arabien pag. 76. nn.)

Dle Strabona obřezávali se za starých časů také *Kolchové* a *Foeničané* (vyjma Filištíny. Srov. I. Sam. 18, 25—27.)

Původní — náboženský význam starobylé obřizky obnovil Bůh, když ji znamením úmluvy své ustanovil. —

Co obřizka je a jak se vykonáváti má, věděl Abraham, a proto mu Bůh obšírného naučení o té věci nedal. Ale kde Abraham znalosti té nabyt, zdali u národů střední Asie, či u Egyptanů, nedá se určití.

Poznámka I. Že obřizka u Arabů zavedena jest, není divno; jsouť Arabové potomci Ismaele, syna Abrahamova.

S Islamem přišla obřizka k Turkům, Peršanům a Indům. Že podmanění obyvatelé Idumey a Iturey přinuceni byli od Židů násilím, aby obřizku přijali, řečeno již v §. 19., 4.

Poznámka II. Na počátku Církve katolické horlili mnozí, kteří ze židovstva ku Kristu přestoupili, pro obřizku, učíce, že bez ní nelze spasení dojíti; naléhali na to, aby pohané napřed obřizce se podrobili a pak teprv jako synové Abrahamovi do Církve — říše Messášovy se přijímali. (Skut. 15, 1. Gal. 5, 2. nn.)

Poznámka III. Židé novověcí jsou mezi sebou na sporu o tom, možno-li jim upustiti od obřizky, aniž by přestali býti vyznavači mosaismu; orthodoxní rabíni považují obřizku za nevyhnutelný obřad náboženský, kdežto svobodomyšlní reformatoři jí toliko lokální a zdravotní příčiny podkládají.

Poznámka IV. Z Luk. 1, 59. viděti, že obřizka se díti mohla v domě, aniž nutno bylo pro ten obřad do chrámu Jerusalemského aneb do synagogy choditi.

Mimo obřezovatele a kmotra musilo (dle žid. tradice) býti přítomno 8 svědků, poněvadž obřizkou dálo se osynění, onárodnění, vtělení do lidu Božího a připojení jeho k úmluvě Abrahamově.

§. 61. Pokrmy zapovězené.

(Lev. 11. Deut. 14. Lev. 3, 17. násl. Lev. 7, 25—27.)

Pokrmy, jichž požívati Židům zákon zapovídal, byly buď *posvátné*, buď *nečisté*.

Posvátnými slovou ony, které Bohu ať pravému, ať nepravému zasvěceny byly (Ex. 34, 15.). Zákon tedy vštěpoval Židům nejen úctu ke všemu, co k bohoslužbě náleželo, nýbrž směřoval také k tomu, aby Hebreové posvátných hodů pohanských účastniti se nemohli.

Za nečisté pak prohlásil zákon:

1. Čvernožce, kteří nepřežívají (na př. prase) a kteří nemají kopyta úplně rozpoltěná (na př. velbloud).

2. Plazy a hmyz se plazící, který nemá kromě křídel a 4 noh též 2 delších běhů, jimiž skáče (na př. kobylka).

3. Dravé ptáky, jako supy (20 druhů), také sovy, vlaštovky, pelikány a létací hmyz.

4. Ryby, které nemají ploutví a šupin.

5. Mrchy, a maso hovad ještě neodstavených, t. j. nedospělých, což jest naznačeno slovy: „Nebudeš vařiti kozelce v mléku matere jeho.“ (Ex. 23, 19. 34, 26. Deut. 14, 21.)

6. Pokrmy a nápoje stojící v nádobách nezakrytých v komnatě, ve které někdo umíral nebo ve které mrtvý ležel; pak-li do nich něco mrtvého padlo, též se staly nečistými; ale smě nenavlažené a voda ve studni v tomto případě se nestaly nečistými. Tu pak musela hlíněná nádoba býti roztlučena, byla-li však z jiné látky, umyta.

Požívání *krve* neb masa krvavého, ano i loje pod trestem *smrti* zakázáno bylo (Lev. 7, 27.), jinde ustanoven byl trest *jednodenní nečistoty*, která umytím sebe a vypraním šatův odčiněna byla.

Ze zvyku byly zakázány pokrmy ze *stehen* zvířat, leč že byl dříve z nich odstraněn šlach, jenž odpovídá onomu, který Jakobovi při tajemném zápasu ochromen byl (Gen. 32, 32.).

Přední *účel* zákona toho byl, jak výslovně se v Levitiku (20, 24—26.) praví, účel náboženský; vedlejší byl účel zdravotní při některých pokrmech, zvláště co se týká požívání loje.

Židé zákon tento vždy věrně plnili a ani v největším pronásledování za Antiocha Epifana od něho neupustili.

§. 62. Sliby (hebr. „néder“, plur. „nedarim“).

(Deut. 23, 21—23. Num. hl. 6. a 30. Lev. 27. Soud. 13, 5. 14. [Jefte] I. Sam. 1, 11. [Anna] Luk. 1, 15. [Jan Křtitel].)

Dobrovolná příslibení, Bohu něco zasvětití, neb nad povinnost něco dobrého vykonati, neb nějaké příjemné a dovolené věci se zdržeti — nalezáme již před zákonem Mojžíšovým u Židů (Gen. 28, 22.), jakož i u jiných národův. Základ jejich hledati sluší v myslí zbožné. Mojžíš obyčej ten podržel, spolu však velmi moudrá opatření připojil.

Tak k odstranění pochybnosti neuznal platnými:

a) ony sliby, které nebyly proneseny hlasitými slovy: — „jak jsi z vlastní vůle a svými ústy mluvil“ —;

b) sliby osob, které nebyly *samostatny*, učinil závislými od svolení toho, v jehož moci byly. Když však otec neb manžel se dověděl, že jeho syn neb manželka slib učinila, a po celý den k tomu mlčel, pozbyl po uplynutí lhůty té práva za neplatný slib ten vyhlásiti.

Kromě toho připustil *vykoupiti* se ode všech slibů, vyjímaje:

1. klatbu,

2. nazireat,

3. slíbil-li někdo věc movitou k oběti způsobnou,

4. daroval-li kdo pozemek svatyni a nevykoupil jej před ukončením roku jubilejního. Prodala-li svatyně pozemek darovaný před rokem jubilejním jinému, nemohl darovatel jej více vykoupiti.

Sliby byly buď *kladné* (hebr. „néder, korban), jimiž věc neb osoba Bohu zasvěcena byla, nebo *záporné*, jimiž se člověk zavázal, jisté věci, jinak dovolené, neužívat; proto slib záporný slove „závazkem osobním“: „esar al nefes“.

Lidé zaslíbení náleželi ohledem své ceny (Lev. 27, 1. nn.) svatyni, t. j. musili výkupné zaplatiti; *zvířata* k obětem způsobná musila obětována býti; ostatní mohla býti prodána a cena stržená s přídavkem pětiny té ceny kněžím odevzdána; *peníze, pole dědičná, domy* připadly svatyni; ovšem že i tu dle okolností zákonem vytčených právo výkupné platilo.

Zvláštní slib byla tak zvaná „klatba“ (hebr. chérem, Vulg. anathema). Klatbou slibováno *zničiti* jistou osobu neb věc. Slib ten byl neodvolatelný. Klatba vynášena buď nad krajinou, nad zvířaty, nad obyvately nešlechtnými neb modlářství oddanými, buď na jednotlivé provinilce.

K záporným slibům patří Nazireat či slib nazirejský, jenž slul „velikým slibem“. Slibem tím vázaný slul „nazir“, t. j. zaslíbený, oddělený, světec, svétece.¹⁾ Slib činivali dospělí z vlastní vůle; ale jsou také příklady, že rodičové ještě nenarozeného syna nazireatu zaslíbili (jako Samsona, Samuele, Jana Křtitele).

Co do času byl buď (a to nejvíce) *dočasný*, buď (zřídka) *doživotný*. Slibem nazirejským zavázal se člověk zdržovati se veškerého opojného nápoje, především vína, ano i hroznův, ať již čerstvých nebo suchých. Měli také po čas trvání slibu vlasů svých

nestříhati, a varovati se poskvrnění, jež vzniká dotýkáním se mrtvol, kostí a hrobu (ne však toho, jež vzniká z obcování pohlavního). Kdyby se po čas slibu poskvrnil, bylo mu dle zákona se očistiti a slib obnoviti.

Očišťování trvalo 7 dní; v den první a sedmý oholil hlavu; osmého pak dne obnovil slib. Za tím účelem přinesl dva ptáky, jednoho k oběti za hříchy, druhého na „celopal“; kromě toho i ročního beránka na oběť pokutní. Potom *znova* započal nazireat.

Na konci slibu dlužno bylo přinésti beránka ročního v celopal, ovcí roční jako oběť za hříchy a skopce v oběť děkovnou. Nad to koš chlebě přesných z mouky bělné dvojího druhu a sice olejem skropených a olejem pomazaných s jejich oběťmi suchými i mokřými.

Po celopalu a záhřešně následovala oběť děkovná. Mezi tou obětí oholeny nazireovi vlasy před stánkem a spáleny ohněm obětným jako věc Bohu zasvěcená. Pak obětoval plece oběti děkovné a koláč obojího druhu Bohu ve prospěch kněze obětníka. Po skončení obřadu toho následovala posvátná hostina, při níž nazireus pil víno. Chudým náklad a tyto útraty zapravovali bohatší a k slibu tomu se příúčastnili. (Ve skut. apošt. 18, 18. čteme, že sv. apoštol Pavel slib tomuto podobný složil.)

Od nazireů sluší rozeznávati *Rechabity* či *Rechabovce*: Syn Rechabův, Jonadab, zavázal potomky své slibem, dle něhož vedli prostější život kočovnický, bydleli v stanech, pole a vinice nevzdělávali a vína nepili. (Jer. 35, 6—10.)

Pozn. Zdá se, že Židé za času proroka Malachiáše i věci *bezcné* Bohu zaslíbovali. Zvrhlý farizeismus také ony sliby pokládal za platné a dovolené, jimiž věc jiného, neb věc vyšším přikázáním jinému určená, zaslíbena byla, ku př.: Syn zaslíbil Bohu výminek rodičům náležející. Farizeové takového syna od dalšího k rodičům závazku osvobozovali, což čelilo proti výslovnému příkazu Božímu. Protož kárá Božský Mistr pokrytce farizejské slovy: „Zrušili jste přikázání Boží pro podání svá.“ (Mat. 15, 5. Mark. 7, 11.)

Bohu zaslíbeny býti *nemohly*:

a) věci Bohu již náležející,

b) mzda za smilství a cizoložství (což u Foeničanů obyčejem bylo).

Co do slibu Jeftova zdá se některým, že otec dceru svou sotva obětoval. Že Jefte skutečně slib svůj splnil, praví *výslovně* Písmo svaté (Soud. 11, 39.): „Učinil jí, jakož byl slíbil.“ Potvrzuje

to také Jos. *Flavius* slovy: „Zabil dceru a přinesl v obět zápalnou, aniž vykonal zákonitě neb Bohu příjemné oběti.“ A *Talmud*: „Právem bylo v Israeli, aby nikdo ani syna ani dceru svou v obět zápalnou nepřinášel, jako učinil Jefte, neporadiv se s Pinchaselem knězem; neboť kdyby se byl poradil s knězem Pinchaselem, byl by ji vykoupil penězi.“ Totéž praví ze sv. Otcův Origenes, Epifanius, Ambrož, Jeronym, Theodoret, Efrém Syr., Augustin, Tomáš Akvin., kterýžto poslední praví: „Jefte jednal *pošetile*, čině slib bez rozvahy; splniv pak slib, jednal bezbožně.“ Ostatně odpovídá vykonání slibu toho úplně drsné povaze Jeftově. (Capellus se též domnívá, že baječné jméno řecké Ἰφίγεεια jest vlastně staženo z Ἰεφίγγεια, že Ifigena řecká jest dcera Jeftova.

Také u jiných starých národů činěny sliby hlavně v nějakém nebezpečství, nejvíce na cestách; po přestálém nebezpečství aneb po ukončené nebezpečné cestě dali si vlas i bradu Bohu zasvěcenou (mnohdy i nezasvěcenou) v chrámě ostříhati a oholiti (Ilias 23, 141. nn. Juven. 12, 81. Diodor Sic. 1, 18, 83.).

¹⁾ Kmen „nazar“, nifal znamená — oddělití, odloučení se, 2. odříci, zdržeti se něčeho, 3. zasvětití, zaslíbítí se.

§. 63. Očisty.

(Lev. hl. 12—15. hl. 22; Num. 19, 2. nn.)

Hlavní zásada mravouky Mojžíšovy zněla: Svati buďte, jako já svatý jsem. Ku zhlazení *duševní* nečistoty ustanoveny zákonem *oběti smírné*. Aby pak národ vyvolený nezbytnou potřebu duševní čistoty vždy na paměti měl a zároveň o *tělesné* své blaho pečoval, ustanovil Mojžíš očisty pro každého, kdož dle zákona levitského nečistým se stal. *Trvání* nečistoty levitské nebylo ve všech příčinách stejné, nýbrž rozličné, a také i obřad při očistování.

1. Nečistota zákonní vznikla *vzhledem k plození*:

- a) *ucházením semene* z ústrojí pohlavního a trvala až ku konci téhož dne,
- b) *čmírou*, aneb časem měsíčním a trvala po 7 dní,
- c) *chorým chamotokem* u mužského i ženského pohlaví; a trvala mimo čas choroby té ještě po 7 dní.

Kdož se dotekl ženy na čmíru trpící aneb roucha jejího neb jakékoliv věci, na které ona seděla neb ležela, byl nečistým po

celý den. Rovněž tak nečistým stal se, když se dotekl osoby chamotké, ano i ten, na nějž slina churavce toho padla; nádoby hlíněné, jichž se chamotoký dotekl, bylo rozbiti; dřevěné pak aneb kovové vodou dobře vymýti. Nečistota v příčinách těchto odstraněna jest koupelí a vypraním poskvrněných šatů, koží a pod.; chamotokému bylo mimo to ještě předepsanou obět přinést (dvě holoubat; jedno v obět smírnou a druhé v obět zápalnou).

2. *Následkem porodu.* Žena porodivši pacholátko, byla nečistou po sedm dní; porodivší děvče po 14 dní. Čehokoliv se dotekla, učiněno jest nečistým. Po uplynutí sedmera dní mohla domácními věcmi se zanáseti za nečistou v předešlé míře považována nejsou, ale do svatyně nesměla, aniž věci Bohu obětovaných (na př. při obětech pokojných) požívati se jí dovoľovalo. Když 40 dní — po porodu děvčete 80 dní, a tudy veškeren čas očisty prošel, byla matka israelská povinna ve svatyni *očistnou obět* přinést, a sice na obět smírnou holoubátko a na obět zápalnou jehně roční; byla-li chudobna, zastupovalo jiné holoubátko místo jehněte.

3. *Za příčinou malomocenství;* nečistota takto vzniklá trvala i po uzdravení 7 dní. Očišťování dělo se následujícím způsobem:

Ozdravělý požádal prostřednictvím některé čisté osoby kněze, aby přišel za ležení aneb za město a o jeho uzdravení se přesvědčil. Shledal-li jej kněz ozdravělým, rozkázal mu, aby obětoval za sebe dva vrabce živé, hůlku cedrovou, níť červcovou, něco yzopu a nádobu živé, t. j. studničné neb říčné vody, což pomocí některého přítele hned obstaráno bylo. Jeden z vrabců na rozkaz kněze zabit, a krev jeho smíšena s vodou v nádobě; druhý pak živý uvázan s yzopem na konec hůlky cedrové nitkou červcovou. Tuto kropenku ponořil kněz v nádobu živé vody s krví smíšené, a sedmkrát pokropil ozdravělého; potom odvázal vrabce a na svobodu pustil, což znamenalo, že malomocenství odstraněno jest.

Po tomto předchozím obřadu oholil očištěnec prvního dne všechny vlasy a chlupy po těle svém, vypral roucha svá a umyl se vodou; pak směl do ležení aneb do města vejíti, byl však povinen vně před stanem neb domem svým po 7 dní zůstat. Sedmého pak dne oholil po druhé vlasy na hlavě, bradu, obočí i chlupy po celém těle, vypral roucha a umyl tělo své. Osmého dne dostavil se ke svatyni a přinesl jednoho beránka v obět „ašam“, jednu ovci roční v obět za hříchy (chudý jedno holoubě) a jednoho beránka v obět zápalnou (chudý jedno holoubě); mimo to také přiměřenou míru bělné mouky skropené olejem a míru oleje.

Při oběti „*ašam*“ pomazal kněz krví obětnou pravé ucho a palec pravé ruky a nohy uzdraveného. Potom nalil oleje na dlaň svou a namočiv prst pravé ruky své, kropil jím naproti svatyni sedmkrát, pak pomazal jako dříve krví pravé ucho a palec pravé ruky a nohy ozdraveného a konečně vylil zbytek oleje z dlaně své na hlavu očištěného.

Následovala pak oběť „za hřích“ a konečně „zápalná“. Takto očištěn směl uzdravený veřejným službám Božím obcovati, a věci Bohu obětovaných požívati.

Týž obřad byl při očišťování domu a roucha malomocného. Kdo se prokažence (malomocného) dotekl, stal se nečistým a bylo se mu koupelí a zpraním šatův očistiti. (Lev. 13, 6. 14, 46. 22, 3.)

4. Za *příčinou úmrtí* stal se nečistým po 7 dní, kdož se dotekl buď mrtvoly, buď kostí umrlych, aneb hrobu.

Takto poskvrněného musil očišťovati muž *čistý* tímto způsobem (Num. 19.): Dal do nádoby popela z ryšavé krávy a nalil na něj živé vody; v takto připravené vodě omočil kroupku yzopovou (snopeček yzopový), pokropil člověka dne *třetího a sedmého*. Očištění pak dokonáno koupelí a zpraním rouch.

Muž, který luhem očištným pokropil poskvrněného, stal se činem tím nečistým po celý den, jakož i vše, čeho se dotekl.

Kdo se dotekl nějaké *mrchy*, stal se nečistým po celý den a bylo mu tělo své umýti a roucha svá vypratí.

§. 64. Přísaha (hebr. šebúa).

Hebreové projevovali víru svou v Boha, jakožto nejspravedlivějšího a největšího světovládcе, když přísahali, t. j. když se Jeho dovolávali za svědka pravdivosti výroků (přísaha *ujišťovací*), aneb své upřímné vůle, přípověď svou splniti (přísaha *připovídací*).

Tuto víru svoji naznačili někdy *znamením*, pozdvihše pravici k nebi, aneb vloživše ji pod bedra toho, jenž přísahu žádal; obyčejně pak *slovem*, když totiž jméno Boží ve formuli přísežné buď přísahající buď zapřísaháný pronesl. Přísahající pravil: „Jehova budiž svědkem“ neb „živý jest Hospodin“; aneb odpověděl na slova, jimiž jej soudce neb jiná osoba zapřísahala slovem „Amen“ = „tak jest“, „pravdivo jest“ aneb „řekl jsi“, „שׁוֹבֵא אֱמֶנָה“.¹⁾

Svatosť přísahy naznačuje Písmo sv. Starého Zákona tím, že zakazuje přísahati křivě neb lehkomyšlně, že stanoví podmínky přísahy a že uvádí příklady zbožných osob, které v důležitých

věcech výpověď svou přísahou potvrdily, jako: Mojžíš, Josua, David; ano Bůh sám přísahou pravdivost výroku svého doličuje.

V Egyptě za časů Josefových bylo v obyčeji přísahati „při životě králové“ (Gen. 42, 15.), což i u Hebreů zavládlo (I. Sam. 28, 26.). Dále přísahali Židé při místech sv. jako při „Hebroně“, „Sile“, „Jerusalémě“, při „sobě“, t. j. při životě svém (hebr.: „bí“; naše: „na mou duši“); při životě bližního: „při životě tvém“, později při *hlavě* své, při *oltáři*, při *zlatě* chrámovém, při *oběti*, při *nebi*, při *zemi*, slovem při věcech, které ve vážnosti byly aneb v nějakém zvláštním styku s Bohem aneb aspoň u lidí za věci posvátné považovány byly. Tyto *formule* a nikoliv přísahu samu o sobě káral Kristus, jelikož Židé vůbec za to měli, že takovému se věrování dokonce přísahou není, když jméno Boží aneb jméno oltáře se nejmenuje; a protože jich užívali, aby tím snadněji bližního oklamati mohli. Tak se stalo, že za dob Spasitelových víra židovská rovnala se úplně pověstné víře foenické (Martial 11, 95.).

Prísahajíce dovolávali se zároveň Boha za mstitelů nepravdivosti, což někdy (ne však vždy) zvláštním přídavkem označili: „Toto mi učiní Bůh (Jehova) a toto přidej, jestliže . . .“ (Rut 1, 17. IV. Král. 6, 31.)

Dle Maimonida nedovoleny *ženám a otrokům* přísahati. V jediné toliko příčině pohnána žena k přísaze, když ji totiž manžel v podezření vzal, že se byla dopustila cizoložství.

Poznámka. Co latinská Vulgata překládá (Píseň Šalom. 2, 7. 3, 5.) „Adjuro vos filiae Jerusalem per „capreas“ . . .“ zní česky: „*Snažně prosím vás . . .*“ a nikoliv: „*přísahou zavazuji vás . . .*“ neboť hebr. sloveso „*hišbía*“ neznamená vždy — „*přísahou zavazovati*“, nýbrž také — „*snažně prositi*“.

¹⁾ Gen. 14, 22. 24, 2. 47, 29. Jer. 42, 5. Soud. 8, 15. Rut. 3, 13. I. Sam. 14, 41. nn. Num. 5, 19—22. Lev. 5, 1. III. Král. 22, 16. Deut. 27, 24. Mat. 26, 64.

§. 65. Modlitby (hebr. techiná, tefilá; viz obr. 15. 18. a. b. c. 19.)

Modlitba jest tak stará, jako pokolení lidské; neboť přirozeností puzen jest člověk city vděčnosti a radosti Bohu dobrodinci zevně vyjadřovati. K tomu se přidružuje cit bázně a vědomí, že bez milosti Boží člověku spásy není.

Zákon Mojžíšův nepředpisoval ani *doby* — kdy, ani *místa* — kde se kdo modlití má, ani *formule*, dle níž by se modlíci řídití měl; předepsána byla toliko pro veřejnou bohoslužbu modlitba, kterou žid při obětování prvotin a desátků říkati měl a požehnání, které velekněz na den smírný a kněz každodenně pronášeti měl. (Deut. 26, 3—15. Num. 6, 24—26.)

Teprv péčí krále Davida o zvelebení bohoslužby stalo se, že modlitby ve svatyni společně konávány a žalmy zpívány byly, kteréžto zvyk se v synagogách zakořenil a nikdy nepřestal.

Židé modlíce se obraceli se obličejem k severu a od časů Šalomounových k Jerusálemu. (III. Král. 8, 20. II. Par. 6, 34. 38.)

David večer, ráno a v poledne Boha vzýval; Daniel třikrát denně se modlíval, bezpochyby o 3., 6. a 9. hodině, kteréžto hodiny za časův apoštolských modlitbě zasvěceny byly. (Dan. 6, 11—14.)

Hebreové modlili se *stojíce*, a ten obyčej zachovávají až dosud netoliko Židé nýbrž i východní křesťané. Někdy také kolena sklonili aneb celým tělem na zemi se položili, ruce k nebi vyzdvihovali a v prsa se bili. (III. Král. 8, 22. 54. Ex. 34, 8. nn. Luk. 18, 10. 13.)

Aby vždy zákona Božího pamětlivi byli, přikázal Bůh Židům na podolcích oděvu štrápece na hyacintových stužkách nositi (Num. 15, 37. nn.) (obr. 82. b. c.). Zbytkem toho pláště jsou u Židův nyní tak zvané „*Talit*“, kterého užívají, a „*cicit*“ (druh škapulíře), které osoby *mužského* pohlaví ve dne na nahém těle nosí. (Srov. §. 72. c.)

Po návratu z vyhnanství přišla z doslovného výkladu míst Ex. 13, 9., Deut. 6, 8. 11, 18. v obyčej „Phylakteria“ (φυλακτήρια) čili chránidla (hebr. „tefilim“ = modlitby), t. j. 4 blány, na nichž 4 místa Pentateuchu (Ex. 13, 1—10.; 11—16.; Deut. 5, 4—9. 11, 13—21.) napsána jsou. Blány skládají se tak, že mají podobu čtverhranu; svrchu vně napsána jest litera *Ů*, t. j. šaddaj (Všemohoucí). Takto složené vkládají se do koženého pouzdra, a řemenem se na čele mezi očima a na levém rameně při modlení připevňují. Úzkoprsí Farizeové nosili nad obyčej větší chránidla než ostatní Židé (Mat. 23, 5.; obr. 18.; srov. §. 73. 5.).

Jiná ještě místa z *Deuteronomia* (6, 4—9. a 11, 13—21.) na blánu napsaná dávají do roury, kterou pak u dveří pokojův a to po pravé straně připevní. Kdykoliv žid z domu vychází neb domů

se vrací, dotýká se prstem roury té nábožně a líbá ji vroucně. Tento obřad nazývá se „Mesusa“ (obr. 19.).

Poznámka. Za časů Kristových se připomíná veřejná bohoslužba v synagogách každou sobotu. Pozdravivše se, chvalořetili Bohu; načež následovalo čtení zákona. Po opětném chvalořečení následovalo čtení prorokův. Čtenář, který buď sám se nabídl, neb ku čtení vyzván byl, pokryl si hlavu přikrývkou, nyní „Talit“ zvanou (obr. 15.), na co sv. Pavel v listu k Řím. (3, 15.) naráží.

Co čtenář hebrejský přečetl, to pak vysvětloval v jazyku, jemuž shromáždění rozuměli. Po modlitbách a chvalořečích řekl lid „Amen“, ku konci sbírány almužny pro chudé.

Část VI.

Zvrhlá bohoslužba.

§. 66. Počátek mnohobožství a modloslužby.

Vzmáhající se mravní nákaza zatemňovala víc a více ideu jednoho pravého Boha. Za nedlouho považovány přední vlastnosti božské a později úkazy a moci přírody i podivuhodní skutkové Boží jako — zvláštní, různé bytosti. Postupem času znázorňovány neviditelné tyto vlastnosti nějakou podobou, nějakým obrazem. Obraz ten byl na začátku jedině symbolem čili znakem bytosti neviditelné, božské, a úcta jemu prokazovaná směřovala k bytosti samé. Avšak za nedlouho považoval zvláště sprostý lid obraz *za sídlo* božství a konečně *za bytosť božskou*, a klaněl se obrazu, jakoby hyl sám o sobě božstvím. Takto změněn obraz *v modlu*, a pocta, jaká jedině Bohu tvůrci přísluší, prokazována tvorům a dílům rukou lidských — zvrhla se v modloslužbu. — Z toho jde zároveň na jevo, že mnohobožství a modloslužba či modlářství nezůstaly dlouho od sebe odloučeny.

Podobně zavdalo i zlo, které se v rozličných způsobech ve přírodě objevuje, příčinu ku vymýšlení *slého* božského principu,

který pak během času v rozmanitých podobách znázorněn jest. Odtud vzaly svůj počátek: dualismus, astrolatria, zoolatria, anthropolatria, fetišism, dendrolatria a demonolatria.

Rovněž zvrhla se i ústní podání prazjevení v báje, v nichž však veškerá stopa původní pravdy nevytizela. Tak na př. u Indů a Číňanů nalezáme vědomí (ačkoliv velmi zatemnělé) o slíbeném *Spasiteli*. U všech národů zachována jsou podání o *ženě*, jejíž neposlušnost veškero zlo na člověčenstvo uvedla (Pandora), o *potopě* světa jako pokutě na bezbožné člověčenstvo Bohem seslané, o zachování jedné nábožné rodiny a o podobných jiných událostech.

Dále sluší uvážiti:

Jako mnohočet základ svůj má v jednoctu a jako porušením bytující pravdy vzniká nepravda, tak vznikla z víry v jednoho pravého Boha víra v množství bohů a následující modlářství; podobným způsobem vznikly i *báje* — porušením totiž původního ústního podání o pravdách prazjevení Božského. Ostatně by starší pohané z četných svých bůžků nebyli ctili jednoho jako *nejvyššího* boha, kdyby tento nebyl býval původně prvním a jediným Bohem. To učí výslovně písmo¹⁾ slovy: „Původ zajisté smilství jest vymyšlení model, vynalezení pak jich porušení života; nebo z počátku nebyly“.

Za tou příčinou nezakládá se na pravdě zásada Naturalistů: Člověk buďsi jednotlivec buďsi celé pokolení postupuje od bludných a hrubých počátků ku pravdě a dokonalosti, jelikož podléhá zákonu nutného a nepřetržitě postupného zdokonalování sebe; a proto prý dospěti musilo člověčenstvo v ohledu náboženském od fetišismu a modlářství k ideji jednoho Boha čili ku monotheismu.

Ostatně sluší naproti této zásadě ještě to uvážiti. Člověk má ovšem pro svůj božský původ a svůj cíl Bohem vytčený vždy po větší dokonalosti toužiti, což objektivně (předmětně) jediné možno jest pomocí pravého náboženství; pohlédneme-li však na minulé doby, nepozorujeme nikterak ten nepřetržitý pokrok k lepšímu; rovněž jako my nepozorovali postupné zdokonalování se řečtí a latinští mudrcové pohanští, a dějiny Hebreův, kteří tak často v modloslužbu upadali, jsou jasným dokladem, že zásada Naturalistů ve skutečnosti neosvědčuje se pravdivou.

Naproti četným bohům pohanským zná písmo sv. jen *jednoho* Boha; on jest *neobmezený* a svrchovaný Pán všehomíru, kdežto moc pohanských bůžků obmezená vztahuje se toliko k některému městu, některému kraji aneb k jistému národu. On sám sobě *dostačí* a *nepodléhá* potřebám lidským (pokrmu, nápoji, spaní, obětím a p.)

jako bohové pohanští; on jest *nejvyšš* *spravedlivý* a *svatý* oproti ukrutným, strannickým, prostopášným a cizoložným bůžkům bajeslovi pohanského; konečně jmenuje se bohem *žirým* naproti modlám bezživotným.

*) Sirach. hl. 17. 13. srv. Is. 24, 5. Moudr. 14., 12—13.

§. 67. Biblietí bohové pohanů. (Obr. 23—37. 56.)

V písmě sv. se následující bohové pohanů připomínají:

1. *Baal*¹⁾. Baal jest zosobnění plodné moci přírody, jest — princip života, světla a tepla blahodárného, proto pánem slunce, dárceem světla i úrody. Představovali si jej obyčejně v podobě *sloupu*, kterýžto pak i za symbol síly *plodící* byl považován. Sochám jeho přidávány také vozy s koňmi (IV. Král. 23, 11. II. Par. 34, 4.). Babyloňanům slul *Bél*. (Is. 46, 1.) Ostatně měl jmen několik, na př. Baal *Šemeš* (pán slunce), Baal *Samen* (pán nebes), Baal *Meon* (pán příbytku), Baal *Berit* (pán smlouvy), Baal *Zebub* (pán mušek) —: který brání hmyzu, jimž lidé i s dobyt看em velmi souzeni bývali, Baal *Zebul* (pán podsvětí), Baal *Jesabelin* (lat. Hercules), jehož bohoslužbu Jesabel v Israeli zavedla. Také od měst a hor měl příjmení, jako: Baal *Thamar*, *Gad*, *Zafor*, *Berasim*, *Hermon*, *Peor*. B. *Peor* Amonitů byl druh *Priapů*. Tomuto hanebnému bohu Amonitské panny veřejně své panenství obětovaly.

2. Zosobnění *rodné* moci přírody a družka Baalova (Baaltis) byla *Aštarte*, máti země, paní *měsíce* a hvězdy — večernice — královna nebes. Od proměn měsíce (snad) slove mnohopočtem také *Aštarot*. Poněvadž jí háje „ašerot“ (ašerá), zasvěceny byly, nazývá se též jednoduše „*modlou háje*“ neb jen hájem.²⁾ Kdekoliv tedy „háje“ k Baalu a k „vojsku nebeskému“ se řadí, vždy pod názvem tím se vyrozumívá „měsíc“. *Aštarte Foeničanů* byla Venuše a vyobrazovala se s kraví hlavou, aneb aspoň s rohama, někdy také s růžkoma měsíce; odtud jméno „*Aštarot Karnajim*“ také vysvětliti se dá.³⁾

Židé bohyni té v obět přinášeli *koláče* (hebr.: „*levanim*“) a *nápoje* a zapalovali jí kadidlo.⁴⁾ Jako bylo více Baalů, taktéž bylo více „*Aštarotů*“.

3. *Vojsko nebeské*; tak slovou *hvězdy* (pro jich pořádek a množství) a *obrazy hvězd*. Mehestané ctili hvězdy; každou hvězdu střeží prý množství duchů proti Ahrimanovi. Ctěny byly na výšinách.

Židé tuto bohoslužbu hlavně r. 170. před vyvrácením Jerusalema od Chaldeů přijali.⁵⁾

4. *Adonis* (hebr.: „adoni“ = pán můj), jest Syrský *Thammus*, Egyptský — *Osiris*.⁶⁾ Byl milenec Venušin; úmrtí jeho oslavovaly Foeničanky slavností smuteční, při níž svou cudnost obětovaly; jeho *oživení* slavivaly slavností co možná nejveselejší.

Zdá se, že Moabitě jemu dali jméno *Beel-Peor*. Co bajesloví o jeho původu vypravuje,⁷⁾ shoduje se s tím, co v písmě sv. o původu Moaba a Amona, synů Lotových stojí.

5. *Moloch* také *Molech*, *Malcom*, *Milcom*, *Chamos*,⁸⁾ bůh Kananejských, Foeničanů a Karthagiňanů — Latinský Saturn, který dle bajesloví vlastní dítky požíral. Moloch byl obdobou Baala, značil sílu a moc ohně *zhoubného*, který vysušuje zemi, kterým hyne šťáva v rostlinách a umírají tvorové. Jelikož si Moloch v záhubě libuje, musil tudíž záhubným ohněm a smrtí ctěn býti a nemohl se jeviti oku lidskému, leč v podobě hrozně.

Modla Molochova měla tvar lidského těla s býčí hlavou (neb aspoň s rohama). Ruce držela napřaženy, jakoby vždy hotova byla přijímati oběti. Byla ulita z kovu a bývala, když se jí mělo obětovati, rozehřáta ohněm pod ní neb v ní zapáleným.

Kromě kadidla zápalného obětování jí býci a koně; nejhlavnější však oběti bývaly dítky⁹⁾ (jsouť nejdražším pokladem rodičův a protož i nejmilejším darem bolu býti musí; nad to pro nevinost svou jsou nejzpůsobnější smířiti božstvo). Obětující kněz kladl na ruce rozpálené modly dítky, kteréžto se hned svezly do žhavého lůna jejího,¹⁰⁾ kdež ohněm byly stráveny. Tomu říká písmo sv. „skrze oheň provedenu býti“,¹¹⁾ — na jiných místech „spálenu, obětovánu býti“. Oběť byla zvláště záslužnou, když matka dobrovolně přinesla v oběť prvorozence svého neb dokonce své dítě jediué. Naříkala-li si matka, přicházela o zásluhu oběti, ale musila přece dítě své obětovati. Za tou příčinou konejšily matky dítky své, aby neplakaly, když je děsil pohled hrůzné modly, a vydávaly je nelitostně (proti všemu zákonu přírody). Aby pak matky kvílení umírajících dítek neslyšely, zazníval při oběti hlahol četných trub a bubnů.

Tyto ukrutné oběti konaly se (hlavně u Chaldeů) každoročně v určitý den; ale též před každým důležitějším podnikem, a v čas obecné pohromy.

Obětování dítek bylo zákonem Mojžíšovým přísně zakázáno, avšak sami králové Achas a Manasses zákonu toho nešetřili. Za doby králů těch postavena byla modla Molochova v údolí Hino-

mové (hebr.: gé hinom) pod horou Sionskou na místě „Tofet¹²⁾ zvaném. V pozdějších dobách však vzali Židé místo to v takovou nenávisť, že veškeren neřád tam snášeli a spalovali. Od ustavičného zažehání a chování ohně přeneseno jméno údolí toho — *Gehinom*, *Ge-henna* na místa věčných trestů — na peklo.

Pravdě podobno jest, že *Anamelech* a *Adramelech*¹³⁾ znamená Molocha, neboť oba obětováním dětí ctěni byli.

6. *Ramfam* (kopticky hvězda) a *Kijun* (spravedlivý), jehož — malé stánky Židé na cestě po Arabii potají sebou nosili,¹⁴⁾ znamenají jak se zdá *Saturna*, poněvadž panování Saturnovo jako spravedlivé se vychvaluje. Amos jej nazývá i *hvězdou* i *králem*; a Saturn jest jméno planety i krále.

V Egyptě ctěn byl pod způsobou *okřídleného paprskovateho štítu*,¹⁵⁾ od čehož možná, že Egypt se nazývá „Zemí okřídleného štítu“.¹⁶⁾

Oběžnice vůbec ctěny byly pod jménem „*Mazalot*“¹⁷⁾

7. *Terofim* (od hebr. תְּרוֹפִים, taraf, štěpiti, pátrati) jsou malé sošky bůžků domácích, majících lidskou podobu; první zmínka o nich se činí při Labanu a jeho dcerách,¹⁸⁾ pak v domě Michově;¹⁹⁾ zdá se, že z Mesopotamie přineseny byly. Užíváno jich k věštbám.²⁰⁾ Na to poukazuje též etymologie.

8. *Priapus*, bůh rozkoše, syn Bacchův a Venušin. Maacha, matka Jerusalemského krále Asy, chtěla sama jako kněžka sloužiti tomuto oplzlému od matron Jerusalemských ctěnému bůžku; Asa však chrám ztroskotal, a modlu spálil. (III. Král. 15, 13.)

9. *Dagon* (od hebr.: dag = ryba), bohyně Filištínů, vyobrazována byla v podobě ženy mající místo nohou rybí ocas. Ona jest odznak plodnosti; chrámy její byly v Gaze, Azotě a Askaloně.

10. *Šedim* (LXX a Vulg. „*Σαίμωνες*“), zlí duchové; jim obětovány dívky na odvrácení pohrom.²¹⁾

11. *Nebo*²²⁾ (srov. slovauské „nebo“) — bůh Chaldejský; od něho odvozována byla jména jako: *Nebukadnezar*; poslední slabika „car“ (*Nebucardan*) dosud v nářečí ruském se nachází.

12. *Gad* (štěstí) a *Meni* (osud), těmto Židé stůl s pokrmý a nápoji strojivali.²³⁾ Slova ta jsou syrská.

13. *Rimon* či *Rumon*, bezpochyby strážný bůh granátových jablek,²⁴⁾ jest bůh syrský.

14. *Nanea* jinak také *Anuis* a *Tunuis* zvaná; v Elimaidě ve velmi bohatém chrámě od Mehestanů ctěna byla tím, že jí panenství obětováno bylo (II. Mak. 1, 13.; I. Mak. 6, 1—2.).

15. *Nisrok* byl bůh assyrský, znamená „orla — orlici“ (IV. Král. 19, 37; Is. 37, 38.).

16. Bohové osadníků z Assyrie do Samarie poslaných jako: *Nergal* (Maro), *Ašima* (Aeskulap), *Nibchas* (Merkur), *Tartuk* (Psyche), *Sochor Benot* (vojsko nebes) — jsou neznámi.

Mimo to ctěni byli bohové odjinud známi, jako:

Jupiter hostivit, na hoře Garizim pod vládou Antiocha Epifana,²⁵⁾ *Diana* obřady necudnými v Efesu²⁶⁾ (viz obr. 33.), *Merkur*,²⁷⁾ *Kastor* a *Pollux* (II. Mak. 11, 21.).

Od model sluší rozeznávati „*odznaky Jehovovy*“, které zákon proto zapovídal, poněvadž snadno se mohly státi příčinou modloslužby, která také skutečně následovala. Takové odznaky byly:

1. *Zlaté tele* u hory Sinajské zhotovené, taktéž ona 2 telata, která Jeroboam ve městech Dan a Bethel postavil.²⁸⁾

2. *Efod Gedeonův*; bez pochyby nějaký odznak Jehovův v roucho efod zvané všitý.²⁹⁾

3. *Had měděný*; obraz hada měděného stal se později předmětem pověr modlářských a protož byl od krále Ezechia zničen (IV. Král. 18, 4.).

Písmo sv. nazývá modloslužbu — *smilstvím*, *smilněním* a místa modlám zasvěcena „*Aven*“, t. j. ohavností, ošklivostí. (Is. 66, 3. Amos 1, 5.; Oseaš klade místo „*betel*“, t. j. dům Boží — *betaven*, t. j. dům modloslužby 4, 15. 10, 5.)

Pozn. Písmo sv. jmenuje modly rozličnými jmény. Nejobyčejnější jsou: *obrazy*, *rytiny*, *řezby*, *obtažené* (totiž zlatem neb stříbrem), *sloupce*, — ohavnosti, *bevládné*, *ničemné* a p.

¹⁾ Pán, muž, manžel, jest obecné jméno bohů pohanských, zejména Kananiťův, Foeničanův, Karthagiňanův, Babyloňanův; slovem tím v obecné mluvě mnohdy i Jehova nazýván bývá (na př. Os. 2, 16.) — Ohledně významu mythologie pohanské viz dilo: „*Dějepis všeobecný*“ sepsal Fr. Šembera. V Českých Budějovicích 1872.

²⁾ IV. Král. 21, 7; 23, 6, 7. — ³⁾ Gen. 14, 5. Deut. 1, 4. — ⁴⁾ Jer. 7, 18; 44, 17—19. — ⁵⁾ III. Král. 22, 19; II. Par. 18, 18; 33, 3; Jer. 8, 2; 19, 3. a t. d. — ⁶⁾ Ez. 8, 11; Lev. 19, 27—28.

⁷⁾ Byl syn Myrthy, kterého ona z otce svého Cicyra, krále Cyperského počala.

⁸⁾ Num. 21, 29. — ⁹⁾ Jer. 19, 5. — ¹⁰⁾ Diodor Sic. 20, 4. — ¹¹⁾ Deut. 12, 31; 18, 10; IV. Král. 16, 3; 21, 6. a t. d. — Jer. 7, 31. 19, 5. Ezech. 16, 20. Moudr. 12, 5. a t. d. — ¹²⁾ Od tof t. j. buben. — ¹³⁾ IV. Král. 17, 31. — ¹⁴⁾ Amos 5, 26. — ¹⁵⁾ Viz obr. 56. — ¹⁶⁾ Is. 18, 1. — ¹⁷⁾ IV. Král. 23, 5. —

¹⁷⁾ Gen. 31, 19, 35. — ¹⁸⁾ Soud. 17, 5. — Os. 3, 4. — ¹⁹⁾ Ezech. 21, 26; Soud. 17, 5; 18, 5; Os. 3, 4; I. Sam. 15, 23. — ²⁰⁾ Deut. 32, 17. Žalm 106, 37. hebr. — ²¹⁾ Is. 46, 1. — ²²⁾ Is. 65, 11. — ²³⁾ IV. Král. 5, 18. ²⁴⁾ II. Mak. 6, 2. — ²⁵⁾ Skut. 19, 34. — ²⁶⁾ Skut. 14, 11. — ²⁷⁾ Ex. 32, 4; III. Král. 12, 28. — ²⁸⁾ Soud. 6, 25; 8, 24.

Pocta modlám prokazovaná.

§. 68. Oltáře, sochy, chrámy, háje, oběti modlitby, slavnosti, očisty a věštby. (Obr. 38—42. 54. 55.)

Bohům nebeským stavěny:

a) Oltáře vysoké (*βωμνί*, hebr. bamot), bohům podzemským však a Nymfám obětováno v dolech a jeskyních. Toliko Mehestani měli krby, jelikož maso sami pojídali, bohům toliko duše žertev ponechavše.

b) Na oltáře kladeny obrazy bohů; na počátku pouze kámen aneb kus dřeva — sloupec (ostatky těchto obrazů slovou *βαρυλια*); později teprv objevily se sochy díla řezbářského, ozdobené nezdídkou vzácným rouchem.

c) Proti nepohodě chránila modly zprvu jen střecha na sloupech zbudována, později teprv ohrady zděné. Tak povstaly chrámy — modlární (podoby obyčejně obdélníkové) zprvu malé, postupem času velikolepé, ba i sloupením opatřené; oken však neměly.

Kolem chrámu, jenž se dělil „na svatyni“ a „tajnici“, rozprostírala se síň podnebesná. Tam zrovna před tváří boha, uvnitř zpodobeného a vysokými dveřmi ven vyzírajícího, stál oltář zápalný a tam se scházel lid. K ochraně chrámu a pokladů tam složených přistavěny také hradby či věže. (Soud 9, 4. 46.)

Ostatně stavěli pohané také mimo chrámy oltáře o sobě; nápis označoval božstvo, jemuž ten který oltář věnován byl.

d) Poněvadž boha na začátku pod širým nebem neb v stínu stromů ctili, sázeny háje kolem chrámů, zvláště těch bohů, k jejichž poctě pácháno smilstvo druhu rozličného.

Proto bylo Hebreům přikázáno háje Kananejských vysekati a zapovězeno u svatostánku stromy sázeti.

e) V těchto chrámech přísluhovali kněží a kněžky (Viz obr. 37. 39.). Jelikož pohané za to měli, že bohové též nepravostí se dopouštějí, páchány k poctivosti jich hrozné skutky a neřesti, ano v Egyptě i bestialita dle svědectví Strabonova a Herodotova. V Ko-

rintě chováno v chrámě Venušině více než 1000 nevěstek¹⁾ Žertvy byly zvířata neb lidé. V Římě ještě za Nerona a Vespasiana Řek a Řekyně a někteří zajatci (jakožto *καταζυμματα*) k umírnění hněvu božského pohřbeni jsou za živa.²⁾

Ano ve 2. století po Kr. obětovány i žertvy lidské.³⁾

Z vnitřností žertev, zvláště z jater, vyzvídali pohané vůli boží. Kromě žertev obětovali také tluč ze soli čili slanou mouku, med a kadidlo. Víno vyléváno žertvě na hlavu mezi rohy, při oběti *uc-krravé* na zemi.

f) Modlíce se líbali pohané modlám ruce i kolena. Říkájíce modlitbu pečovali hlavně o to, aby slovo neb slabiku nevynechali, jelikož by jinak modlitba bez účinku zůstala. Proto slabika za slabikou vyslovována a častěji modlitbu opakovali, což Spasitel náš jako pověru kárá (Mat. 6, 7.). Nad to modlíce se kolem oltáře tančili a křičeli, nezřídka i tělo své rozdírali. (II. Reg. 18, 28.)

g) Svátky oslavovány obětní, hostinami a hrami; k *mysteriím* připouštění toliko zsvěcenci.

h) K *očistám* sloužila voda, krev, oleň a síra; u Mehestanů také moč hovězího dobytka. Očista dle jejich domnění všechnu nečistotu odstranila a každý zločin smířila. (U Římanů konána každého 5. roku oběť smířící a očista; odtud „*lustrum*“ znamená dobu pěti let.)

i) S bohoslužbou bývaly spojeny též *věštby* a *kouzelnictví*. Podvodníci je provozující slovou:

1. *Chartumim*, — znalci to písma hieroglyfického (obrazného) v Egyptě, vykladači snů a kejkliři (Gen. 41, 8; Ex. 7, 3.).

2. *Obot* či *Jidonim*; zaklínači, připisovali duším zemřelých znalost budoucnosti a předstírali, že je dovedou zaklínáním vzkřísiti, pročež řadí se ku

3. *Kouzelníkům* („*Choberim*“),⁴⁾ kteříž místo zemřelých hlasem přidruženým hlásku po hláске vyslovující lid klamali, tvrdíce, že to hlas duše zaklínáním na tento svět se vrátivší. (Is. 8, 19. 29, 4.)

Na *zaklínače* a *kouzelníky* stanovil zákon Mojžíšův trest smrti.

4. *Břichomlavec* — *Ittim* — (Is. 19, 3.).

5. *Věštcí prorokující z oblak* (*Koscimim*).

6. *Hadači* a kteří k účelu svému hadů užívali (*Menachašim*, *Kašafim*); pozdějším Římanům slouli *Chaldei*. Předstírali, že mohou zaklínáním hady neškodnými učiniti a jestliže had přece uštknul, dokládali, že zatvrdil ucho své (Žalm 57, 6. Vulg.). Nyní je nacházíme na východě pojmenované „*Psylyly*“.

Jako Řekové a Římané považovali i ostatní pohané neobyčejné úkazy ve světě smyslném za jakési *znamení*. I ve všedních věcech vidívali znamení.⁵⁾ Sem náleží mimo jiné — *sny* a *los* či hřebí, k čemuž užíváno šípů různobarevných, *věštby*, k nimž v pochybnostech o radu se utíkali, ovšem nikdy bez darů. Odpověď byla vždy dvojsmyslná.⁶⁾ Poněvadž jiné věštírny jsou dosti známy, připomínáme zde jen věštírnu Baal-Zebubovu v městě Akkaroně. (IV. Král. 1, 2. nn.).

Kdo se tázal o radu, musil se očistiti a oběť přinést; v některých chrámech (zejména v chrámě Aeskulapově, Isidy (viz obr. 28—30.), Osira, Hora) na kůži žertvy léhal, aby buď snem neb pletichami kněží o žádoucím léku zvěděl.

Poznámka. *Včítbou* rozumí se zvěstování věcí tajných a budoucích způsobem *nadpřirozeného nadšení*. *Hádáním* či hadačstvím rozumí se též zvěstování věcí tajných a budoucích, avšak na základě jistých *patrných* znamení.⁷⁾

¹⁾ Strabo p. 378; I. Kor. 5, 9; 6, 9.; 13, 18; II. Kor. 12, 21; Herod. 1, 93. 182, 190.

²⁾ Plin. 28, 3; Herod. I. 93. „U Lydů jsou všechny dcery nevěstky a vydělávají si takto věno; činí to, pokud se neprovdají; vdávají se však samy“ (t. j. neprovdávají je rodiče).

³⁾ Caseb. 4, 16.

⁴⁾ Deut. 18, 11.

⁵⁾ *Omen* jest znamení slyšitelné, ač ne vždycky; *prodigium* však viditelné.

⁶⁾ Is. 41, 21; 44, 7. O věstnicích řeckých viz Frant. Šembery Dějiny národů klassických Řeků a Řím. díl I. str. 269. nn. v Budějovicích 1875.

⁷⁾ Citováním duchů zanášá se v Americe zvláštní třída lidí, „*media*“ zvaných.

Oddělení III.

Starožitnosti domácí.

V oddělení tom pojednává se předně o věcech k životu nezbytně potřebných neb aspoň žádoucích;

II. o prostředcích, jakými zaopatřovali sobě Hebreové, čeho k živobytí nezbytně jest potřebí;

III. o životě rodinném a společenském;

IV. o vědách a uměních, život lidský zvelebujících.

Tímto naznačen předmět i rozvrh starožitností domácích.

Hlava I.

O věcech k životu nezbytně potřebných aneb aspoň žádoucích. Sem náležejí: 1. obydlí, 2. oděv, 3. pokrm a nápoj.

§. 69. Obydlí.

1. *Jeskyně*¹⁾, 2. *Stánky*²⁾, 3. *Stany*, 4. *Domy* (viz obr. 156. 60. 61. 1—4.).

První lidé žili *pod širým nebem*; proti nehodám povětrnosti hledali útulek buď pod košatými *stromy* aneb v jeskyních a skalních dutinách. Jeskyně čili sluje krajů východních, jichž mnoho jest, jsou suchy, prostranné a dosti pohodlné. Za tou příčinou libovali si i později někteří kmenové, jako na př. Choreův, Enakeův

a j. v jeskyních více než v obydlích uměle stavěných. Jeskyňáci pozdějších dob živilí se na mnoze loupeží. Z některých jeskyní zřizovány jsou časem hrobky; všechny poskytovaly vezdy bezpečný útluk pronásledovaným a prchajícím (viz obr. 156).

2. Jelikož se jeskyně všude nenalezají, aniž se na každém místě vykroužiti dají, vzdělávali sobě lidé umělá obydlí: *stánky* z větví čili boudy neb salaše. Zarazivše totiž několik silnějších větví dvěma rovnoběžnými řadama do země, spojili nebo svázali horní jejich konce, obložili stěny se všech stran mimo jediný vchod větvemi, rákosím, kořeny, dle potřeby též drnem nebo širokými kameny.

Takové stánky byly z počátku ovšem malé a nízké, a byly toliko na sezení nebo na ležení; postupem času však nabyly rozměru většího. Více stánků pospolu stojících tvořilo vísku nebo *ves stánkovou*, jenž sluje hebrejsky „chavot“ nebo „tira“. ³⁾

3. Avšak stánky nemohou se snadno přenášeti a není také na každém místě dosti staviva. Za tou příčinou zhotovovali si kočovníci stany — příbytky *přenosné*, ustrojené z kůže, později ze sukna a plátna.

Přenosná tato obydlí vymyslel, jak nás Písmo sv. poučuje, Jabel (Gen. 4, 20.). Byly pak stany z prvopočátku bezpochyby kulaté, později větší a obdélné (obr. 1—4. 60. 61.).

Kočovníci v Petrejské Arabii mají dosud buď menší buď větší stany; menší spočívají na třech, větší na sedmi neb devíti kolech. Větší stan *rozdělen* oponami obyčejně na *tři* části. V krajním oddělení bydlí služebníci, v druhém muž se syny, v posledním pak ženy s dcerami. (Gen. 24, 67.; 31, 33.)

Zámožnější mívali a mívali posud zvláštní stany jak pro služebníky tak i pro ženy.

Podlaha stanu pokryta byla koberci, na nichž se ve dne sedělo, v noci leželo. *Náradí* ⁴⁾ bylo velmi skrovné: *kahan* osvětloval vnitřek stanu, dále v zemi tvořil *krb*; *stolem* byla kulatá kůže na podlaze rozprostřená. Šatstvo a zbraň zavěšovala se na *hřeb* k tomu účelu ve hlavním kolu stanovém zaražený.

Stanův užívali kočovníci, pocestní a vojínové.

Stan náčelníkův, rozsáhlejší a vyšší ostatních, stával uprostřed; vůkol něho ve vzdálenosti asi 30 kroků stály stany poddaných.

Prostora ta kruhem stanův objatá slula „Chacer“, dvůr; tam přenocovalo stádo, v noci střídavě hlídáno jsouc se psy od pastýřů. — Ves stanovou nazývají Arabové — „duar“ ⁵⁾ (viz obr. 61.)

4. Ze stánek vyšších a pevnějších vznikly konečně domy, jež stavěny z hlíny, kamení a cihel buď nepálených buď pálených. Paláce budovány z tesaného kamene, ano i z mramoru. Nepálené cihly (vepřovice) spojovány hlínou, pálené však a kameny maltou anebo dle okolností klejem (asfaltem), tesané kameny nad to ještě železnými skobami.

Domy zdobivány mramorovými sloupy nebo sloupením. Záměstnější měli domy prostranné, na více poschodí ve čtverhran stavěné, s rozsáhlým nádvořím uprostřed (impluvium). Nádvoří to mramorem dlážděné ozdobeno bylo sloupením, stromy, vodomety, ano i lázněmi a sloužilo k uvítání hostí a na odbývání rodinných slavností. Za tou příčinou byla na střeše záslona z plátna tak veliká, že celé prostranství to před palčivým sluncem chránila (viz obr. 64.).

Střechy zhotovené ze dřeva sykomorového (divokého fíku), řídkěji z cedrového, akaciového a oleastrového (divoké olivy), byly plochy a opatřeny zábradlím nebo zdí, aby nikdo nespádl. Zábradlí to nebo zeď byly v průčelí směrem k ulici vyšší; směrem pak k domům sousedním tak nízké, že člověk na střechu sousedního domu, byl-li stejně vysoký, snadno přestoupiti mohl (Deut. 28, 8.; Mar. 2, 4.; Luk. 5, 19.); střecha dlážděna buď hlínou péchovanou buď drobným kamenem se sádrou a vápnem.

Střecha jest zřízena Orientálům k účelům hospodářským (Jos. 2, 16.), náboženským (Jer. 19, 3.; Skut. 10, 9.) a ku zábavě.

Chtějí-li hovořiti anebo viděti, co se na ulici nebo na poli děje, chtějí-li něco uveřejniti, jdou na střechu.

Tamtéž i spávají v létě pod širým nebem. — Na střeše byla též zvláštní *světnička* (svrchní pokojík [Tob. 3, 10.] někdy byly dvě) „alijjá“ zvaná. Této světničky užívali, chtějíce o samotě býti, modliti se, o tajných věcech rozmlouvati anebo když onemocněli. Časem i pocestné do ní přijímali (III. Král. 17, 19.; IV. Král. 4, 10.; 23, 12.; Skut. 9, 37.).

¹⁾ Pecery, nory.

²⁾ Boudy z loubí nebo z chrastí — salaše.

³⁾ Kočovníci Mesopotamští užívají až posud v létě stánek pro pohodlí a lahodu, jakou poskytují.

⁴⁾ Orudí, oruží.

⁵⁾ Kmen arabský dělí se na více větších neb menších rodinných skupenin — „*chamail*“, každá „*chamail*“ skládá se z několika rodin — „*chamulet*“. Několik *chamulet* aneb také celá *chamail* spojí se se stany svými a tvoří sta-

novou ves — „*duar*“. Síla rodiny váží se dle počtu *branců*; ženy a děti se nečítají. Každý kmen má svou hlavu „*šeik*“ (t. j. starosta); hodnota šejka jest dědična.

§. 70. Zařízení domu hebrejského (viz obr. 62—66. a. b. c. 68. 69. a. b. 103. 107.)

Hlavní vchod do domu vedl z ulice branou, která byla obyčejně ve středu průčelí, ozdobena nápisem biblickým (Deut. 6, 9.; 11, 13.). *Dveřně* (hebr. delatájim) otáčely se na stěžích, zavíraly se ze síně buď závorou neb pákou dřevěnou, která se pošinula v dlabinu veřejí a tam do žlábků zapadala; ve dveřích nad závorou byl otvor, kterým se klíč prostrkoval. Kdo z ulice dvéře otevřít chtěl, přitáhl je k sobě, pozdvihl závoru dřevěným klíčem neb hákem a odstrčil je.

Zámožní mívali také železné klíče s ozdobnou stříškou, nezdívka ze slonové kosti. Za takových okolností bylo potřebí zvláštních služebníků nebo děvek — vrátných nebo vrátnic (Skut. 12, 13.; Jan 18, 16.)

Hlavní branou přišlo se do čtverečné prostory — *předsíně*; bokem stoupaly schody na patra vyšší; naproti hlavní bráně byly dvéře na dvůr, obezděný čtyřmi stěnami. V budově na zad bývalo obydlí ženské řečené — „*harem*“, jež toliko hospodář navštěvoval (III. Král. 7, 8.; II. Par. 8, 11.; Est. 2, 3.). Jiného nesměli hlídači kleštěnci do haremu pustiti, když pán výslovně nedovolil. Velmoži stavěli některým svým ženám zvláštní paláce.

Okna (hebr. „*chalon*“) jak průčelní budovy tak i pobočných křídel hleděla na dvůr, z haremu pak do zahrady; byla dosti velika a sáhala téměř až ku podlaze; skla neměla, zavírala se obyčejně mříží. Na zimu potažena bývala průsvitným plátnem neb zavíráno i dřevěnými okenicemi o dvou křídlech.

Nad oknem ve světnici bývaly zaraženy dva hřeby (hebr.: „*jater*“, „*masmerot*“) s hlavicemi vkusně vyzdobenými; na nich příčmo ležela tyčina navlečená do řásné, pestré záclony.

Zmíněné hlavice pokládány za velikou ozdobu. (Is. 22, 23. Zach. 10, 4. Kazat. 12, 11.)

I na ulici hledělo zde onde některé okno „*mechezé*“ zvané; to však bývalo okenicemi vždy uzavřeno, aneb deskami zaděláno a toliko o veřejných slavnostech se otvíralo.

Komnaty byly vysoký a prostranný, stěny vykládány deskami nezřídka cedrovými: odtud nazýván celý dům „vykládaným“. Měli dům obklad cedrový, zván byl „cedrovým“. Na obkladě bývaly také řezby a znamenité ozdoby ze zlata, stříbra, slonoviny nebo i drahého kamení. Dům, ve kterém komnaty po stěnách byly vykládány zlatem, slonovinou nebo vůbec jiným skvostem, jmenoval se domem *zlatým, slonovým* a j.¹⁾ —

Zámožní měli jiné světlice *na léto*, jiné *na zimu*, také zvláštní večeradlo neb síň hodovní. Komnaty zimní vytápěly se uhlím řevavým, jímž se hrnec naplnil a do světlice postavil.

V pozdějších dobách zasazovány do dveří pokojů průsvitné kameny (lapides speculares) — slídové desky — (Fraueneis), tence broušený mramor, achat a j., skrze něž však předměty toliko nejasně bylo lze spatřiti. (I. Kor. 13, 12. ἑσπετρον, Vulg. speculum, průzor, prozor, prozíradlo, průsvitný kámen); „speculum“ Vulgaty na tom místě překládá se pak nesprávně „zrcadlo“ (Spiegel).

Jako *nábytek* ve světnicích znamenati sluší: *lože, pohovky, stůl a židle*.

Lože skládalo se z houní a podušek neb kožešin, které za dne ve skříni uschovány byly, v noci pak na podlahu se prostřely. Zdá se, že mívali také postele (Bettgestell). Prorok Amos mluví o postelích, slonovou kostí vykládaných (6, 4).

Choulostivé osoby chtějící spáti, zastíraly si obličej jemným závojem — κωνωπισιον (IV. Král. 8, 15.) — aby na ně hmyz nedotíral.

Chudobný si nevybírá, zavine se do pláště, dá si něco, třeba kámen pod hlavu a spí na holé zemi, nejinak i ten, který jest na cestě (Gen. 28, 11.; 18, 22.).

Pohovky skládaly se z podušek asi tři pídě širokých, narovnaných na podlaze u stěny as na pídě vysoko. Na pohovkách se ve dne sedávalo, v noci spávalo.

Stoly Hebreův byly nízký. I *židlic* nebo *stolic* užívali Hebreové nezřídka (IV. Král. 4, 10.; Přísl. 9, 14.).

Žádná domácnost se konečně neobešla bez *žernovu* — ručního mlýnce — bez *pekárny*, bez *nádobí* k vaření, k jídlu, pití, k uschování pokrmů a nápojů, bez *kahance* neb lampy; připomínají se také *pochodně*, které se podobají našim smolnicím. Jiného druhu byla lampa kovovou mřížkou opatřená a na žerď nastrčená.

¹⁾ Srov. litanii loret. „dome zlatý“; „věže ze slonových kostí“.

§. 71. Vesnice, městečka, města (hebr.: kafar — ir — kirjá).

Z nakupených stánků neb stanů vznikly *osady, vesnice, městečka a města*. První město založil Kain, syn Adamův, jak Písmo sv. vypravuje (Gen. 4, 17.). Nejprve zbudovali si lidé několik stánků na výšině, ohradili je plotem, později příkopem a náspem (valem), aby na nepřítele snáze mohli házeti. Potom stavěli místo ohrady pevné hradby s věžemi, příkopy pak rozšířili a prohloubili. — Již za času patriarchů měla Palestina mnoho měst, a to dosti velikých, ale za Josue bylo jich ještě více. Města ležela nejvíce po vrchách a byla prvotně všechna opevněna. *Názvu* se jim dostalo buď dle *polohy*, jako „Rama“ (t. j. Vysoká), „Gibeou“, „Gibeá“, „Gibeat“ (t. j. Chlum, Chlumeč), neb od jiné příčiny, jako „Mispa“ (t. j. Hlídká); jsou také jména měst složena z „Bet“¹⁾, „Chacer“²⁾, „Ir“, „Kirjat“³⁾, a jiného slova, případnou okolností označujícího.

U brány pak, z pravidla v městě, někdy také mimo hradby bývalo *tržiště* (hebr.: „rechob“); na něm vykládáno zboží na prodej. Za časů Kristových byl tržištěm — bazar — ulice klenutá, branami opatřená. Po obou stranách bazaru kupci prodávali, řemeslníci a umělci pracovali. Tak jest na východě až podnes. (Největší bazar za doby naší jest v Tabrisu či Taurisu, hlavním městě provincie Azerbejdžanské, v němž jest 15000 krámů.)

Co do *ulic* byly jen některé *široké* (hebr.: „rechob“), ostatní však *velmi úzké* (soutky) (hebr.: „šuk, chuc“), aby se parno stínem chladilo. *Dlažby* nebylo nutně potřebí, poněvadž města palestinská stála na skalnatých pahorcích. Za Heroda znali dlažbu, a zdá se, že jí po řídku nebylo; nyní jí málo na východě spatřiti.

Vodovody jsou ve východních krajinách ode dávna. Také o *rybnících* se Písmo sv. často zmiňuje, na př. o Hesebonských,⁴⁾ Jerusalémských, o hořejším⁵⁾ a dolejší⁶⁾ atd.

Domy na východě *málo kde sousedí*; jsou zbudovány obyčejně v rozlehlých zahradách. V Babyloně zaujímaly zahrady a pole téměř třetinu celého města.

Poznámka 1. V Palestině bylo mnoho měst vyvráceno, na př. za časů Abrahamových: Sodoma, Gomorha, Adama a Zeboim; za časů Jesuových: Jericho, Haj, kromě přechetných jiných, jichž částka opět postavena. V pozdějších dobách ničili Assyrové, Chaldeoové a ve válkách makabejských Syrové města sv. země. Jiná města zpustla, když obyvatelé jejich do zajetí odvedeni byli; avšak

přes všechny pohromy Palestina měla za časů Kristových zase mnoho valně zalidněných měst a městeček.

Pozn. 2. *Nový zákon* rozeznává *πολεις* (města) *κωμοπόλεις* (městečka), jako Talmud „*arim*“ (města) od „*kerabim*“ (města hrazená).

Pozn. 3. Východané představují si města jako *ženy* a jmenují je tu *matkami* obyvatelů, tu *manželkami* královými; město králi svému nevěrné slove *pannou porušenou* neb nevěstkou; *rouchem* těchto manželek a panen jsou městské hradby. Město, jehož hradby nepřítel vyvrátil, jest *pannou obnaženou* (na př. Ezech. 16, 37. 39; 23, 26. 29.).⁷⁾

¹⁾ České — „domy“, něm. — Hausen.

²⁾ České — „dvůr“, dvory, něm. — Hof.

³⁾ České — „město“, něm. — Stadt.

⁴⁾ Píseň Šal. 7, 4. — ⁵⁾ IV. Král. 18, 17. 20, 20. II. Par. 32, 20. —

⁶⁾ Is. 29, 9.

⁷⁾ Srv. Jablonského „(U nás jináče)“ „Praha“, (ta *královna* — ta *matka* naše drahá!) (Královna = původně dcera králova, Prinzessin 2. nyní králova choť, králová (Kott.)

§. 72. Oděv.

1. Látka čili šatívo, 2. barva, 3. šaty či obšat, 4. obuv, 5. rukavice, 6. náhlavky. (Obr. 43—50., 52., 53., 59., 80—87. 89—95., 98., 99., 102., 104—107., 169.).

1. První rodičové zakrývali nahotu svou *listím* fíkovým, později *koží* zvířecí. Postupem času spracovali *plst*, konečně pak spřádali z vlny, bavlny a ze lnu niti, setkávali je a zhotovovali *tkaniny*. Takovou dovednost měli Hebreové již na poušti; ano znali i dobře vyšívatí.

O *hedvábí* v Písmě sv. nečteme mimo jediné místo u Ezech. 16, 10. 13, kdež dle některých vykladačů hebrejské „meší“ tuto látku znamená. Nejvýše se cenila tkanina *bavlněná*, potom *vlněná*, pak *lněná*¹⁾ a konečně šatívo zhotovené ze *srsti* zvířecí.

2. Tkanívo na šat vrchní *barvili*. Nejvzácnější barvy byly: *kmentová* (běloskvoucí), *nachová* (purpurová), *červcová* (šarlatová) a *blankytná* (jacintová); tyto barvy spatřujeme i na rouchách liturgických. Tkanina bavlněná běloskvoucí sloula *βύσσος* — kment; kmentem odívali se boháči, *purpurem* pak či *nachem* králové a rodina jejich.

Nemálo oblíbeny byly též šaty *pestré* a *vyšívané*.

Barva *černá* značila smutek.

Oděv zhotovovaly obyčejně ženy; byla pak roucha pouze setkaná — beze švů — *nesešivaná* aneb *seštvaná*.

Židé nesměli mít: 1. šat setkaný ze *lnu* a *vlny* (— polovičák Lev. 19, 19.);

2. roucho, na němž se skvrny *malomocenství* objevily a

3. oděv dle kroje cizího, Hebreům neobvyklého, zhotovený.

Šaty mužské se od šatů ženských podstatně *nelišily*; ženy měly šaty toliko o něco delší a řádnější a z jemnějšího tkaniva; mimo to měly rozličné ozdoby a *závoj*, jímž všechny ženštiny vyjma děvečky a osoby sprostější obličej zahalovaly a jež odkládaly toliko doma před otrocky a těmi příbuznými, s nimiž v manželství vejíti zapovězeno bylo.

Oblékati se v roucha osobám druhého pohlaví příslušná bylo zákonem zapovězeno vzhledem ku zachování mravnosti (Deut. 25, 5.) a řádu společenského.

3. Bylyť pak šaty Hebreův, jak následují:

a) *Chiton* (hebr.: „ketónet“) kyčelnice čili *nábedrník* (nábederní šat, $\kappa\epsilon\tau\tau\iota\omega\mu\alpha$), rouška to okolo beder (kyčlí a stydných údův), asi tolik, jako u nás zástěra aneb kus lněné tkaniny, která se okolo beder pasem připásala, a sáhala až po kolena. Rouška ta nazývala se někdy jednoduše „pás“ (hebr.: „chagora“) neb opasek, a člověk mající toliko tuto roušku okolo beder na sobě slove *nahý*, — *obnažený*.²⁾

Ze zástěry vznikly krátké *spodky* — nohavice, nábedrnice —; zástěra se totiž v rozkroku sešila, po délce však neubrání ničeho. Tyto nábedrnice nositi bylo povinností kněží službu konajících a sice pro počestnost; jindy jich málo oblékáno, jako dosud ve východních krajinách.

Ze zástěry vznikla dále *sukně* nebo *tunika* tím způsobem, že až ke krku prodloužena a rukávy opatřena byla; v pozdější době splývala sukně až na kotníky.³⁾ Nositi dvojí sukni aneb nositi nad tunikou ještě řízu bylo přepychem (Mat. 10, 10.). Aby sukně k tělu přiléhala, bylo potřebí:

b) *pásu* nebo *opasku*; pás ten byl buď kožený, asi 6 palců široký a zapínal se sponkami zpředu; bohatí měli pásy ze tkaniny bavlněné nebo lněné, nezřídka i vyšívané; takový pás se pouze podvazoval. Později užíváno i hedbávných pásů. Paní mívaly pás drahocenný (hebr.: „*kišurim*“), jenž k tělu těsně nepřiléhál a ne-

zřídka se zapínal skvostným spinadlem. Za pásem nosili Hebreové dýku, peníze a jiné věci potřebné.

Na zástěru neb dle okolností na tuniku neb sukni oblékali Hebreové:

c) *plášť*, jenž u mužských slul „*simla*“, u ženských „*mitpachu*“.) Byl to kus sukna nebo tkaniny nestejně velikosti; obyčejně obnášela délka jeho 5—6, šířka 3—5 loket. Rozličný byl též způsob, jakým plášť na sebe zavěšovali aneb se do něho zahalovali. Obyčejně se odívali pláštěm tak, že dva cípy přes prsa visely, aneb složili jej tak, že protiúhelné dva cípy se kryly; takto složený plášť vložili za levé rameno a svázali druhé dva cípy pod pravou paží aneb nechali je volně z předu a ze zadu splývati; ostatně nosívali v plášti i břemena jako u nás v plachtě. Chudobní Orientalové spávali a spávají dosud zavinuvše se do pláště; za tou příčinou zapovídal zákon plášť v zástavu daný přes noc zadržeti (Ex. 22, 25. Deut. 24, 13.); zchytralí Fariseové šetříce listivě litery zákona, brávali za časů Kristových do zástavy sukni, poněvadž Mojžíš na dotčeném místě o zadržení sukne se nezmiňuje (Mat. 5, 40.). Z rozkazu Božího nosili Hebreové na každém cípu pláště *třepec*, nebo *třepeň* (hebr.: „*cicit*“) na tkanici modré, aby pohledem na ně přikázání Hospodinových pamětlivi byli. Num. 15, 32—41. (srv. §. 65.) Licoměrní Fariseové nosili delší třepeň na delších tkanicích, aby svět viděl, že jsou svědomitější ostatních (jakoby se svědomitost loktem měřila).

Vznešenější a bohatší osoby nosily jakožto svrchní roucha též „*Meil*“ a „*Efod*“, šaty veleknězi předepsané.

Oděv slavnostní byl obyčejně bílý a nakuřoval se vonnými věcmi. V dobách pozdějších byl v šatstvu veliký přepych (IV. Král. 5, 5; Mat. 10, 10. Jak. 5, 2.).

Roucho smuteční zhotovováno z hrubé, černé, síti podobné tkaniny, obyčejně ze srsti nebo žíně. Jmenováno „*sak*“, t. j. roztržené, poněvadž od krku až po pás natrženo bylo; hebrejské „*sak*“ znamená též pytel obilní; a v pravdě podobal se tento šat pytli nebo měchu; sáhal až po kolena a měl pouze otvory, jimiž se hlava a ruce prostrčiti mohly.

4. K ochraně chodidel před ostrým kamením a přede vším, čím by se poraniti nebo pokáleti mohla, zhotovovaly se *sandály* (hebr.: „*naalim*“). Byly původně kus kůry, dřeva nebo kůže, ježž sobě řeménky přivazovali, což až podnes ve krajinách východních spatřiti lze.

Později teprv užíváno řádných *podešví, střevců a bot* (viz obr. 59., 89., 102.).

Kdožkoli do světnice vstoupiti chtěl, odložil neb zůstavil na prahu sandály anebo dle okolností si je odepnouti dal; vykročiv z pokoje přivázal si je opět aneb si je dal přivázati. Odvazovati a přivazovati sandály bylo prací nejnižších slulů; učitelům svým však prokazovali tuto službu učenící, dávajíce tím na jevo svou hlubokou úctu k nim.

První prací koupeného otroka bylo novému pánu svému sandály odvázati a několik kroků je za ním nésti; odkudž mnoho rčení a přísloví původ svůj vzalo (Mat. 1, 7. 3, 11.). Bosi (hebr.: „jachef“) chodivali toliko chudí; osoby vznešenější pak jen v největším smutku (II. Sam. 15, 30.; Jer. 2, 25.). Na znamení učiněné tržní smlouvy odevzdal prodávatel své sandály kupci; odtud znamená slovo „vyzutý“, obuví zbavený, bosák nebo bosý — *marnotratníka* —, nedbalce. (Deut. 29, 9. Rut. 4, 7.)

Jelikož obuv, a zvláště sandály chrániti měly chodidla před *pokálením* vůbec, nesmělo se jich užívati na místě Bohu zasvěceném. Proto vykonávali kněží a levité ve svatyni službu svou bosi; *totéž* se dělo na místech, na nichž se Bůh viditelným způsobem zjevil (Ex. 8, 5.).⁵⁾

5. *Rukavice* nebyly Hebreům neznámy, neoblékali jich však na ukázkou, nýbrž pro potřebu, aby si rukou neposkvřnili nebo neporanili.

6. Ku *pokrytí hlavy* stačily z počátku *vlasý*, jež jsou v onom podnebí teplém obyčejně černý; aby větrem rozčechrány nebyly, svazovaly se *nitkou* neb *tkaničkou*, což až dosud činivají velbloudáři. Na místo tkaničky nastoupila později *páska*, z níž původ svůj vzal diadém královský (hebr.: „nécer“) — proužek as dva palce široký. Králové si jej buď prostě na hlavu sázeli, nebo jím obeplínali mitru.⁶⁾ *Mitry* (čepice) nosili muži i ženy. *Čepice* byly rozmanitých druhů a barev a upevňovaly se tkanicemi pod bradou svázanými; místo čepice vázali si Hebreové pouze *kus plátna* rozličným způsobem (turban). Po návratu ze zajetí ovinovali si i čepice (na př. obr. 90., 82., 95., 101. a j.).

Odkrytí hlavu svou před někým, vyjma domácí a přátely, považováno sprostotou a nezdvořilostí; proto měli orientálové a mají dosud, muži i ženy vždy i při modlitbě i v chrámě hlavy pokryté (u nás jen ženské).⁷⁾

Mimo zmíněné šatstvo měly ženy *závoje*, a to čtvery: *první* splýval od temene po šíji a zádech; *druhý* pokrýval prsa, krk a bradu až po nos; *třetí* splýval od očí přes obličej a *čtvrtý* zahaloval celou osobu od hlavy až po paty a byl buď *letní* nebo *zimní*.

Některá žena nosila jediný toliko závoj, jenž obličej prsa a záda pokrýval, jiné zase splývala pouze jemná a průsvitná tkanina s temene přes obličej. Jaký asi byl závoj řečený „ἐξουσία τῆς κεφαλῆς“ (I. Kor. 11. 10.) není známo (viz obr. 84—87.).

Též *vlasý* u Hebreů byly veliké důležitosti. *Ženy* přály velmi bohatým vlasům; česávaly je, stáčely do sličných vrkočů, vábně je splétaly ano i proplétaly šperky ze zlata a drahého kamení, — jakož bývá u všech národův.

Muži si vlasý nůžkami stříhávali, vyjma Nazareje, kteří se slibem na jistou dobu zavazovali, že hlav svých stříhati nebudou. Jen *Egyptané* a někteří arabští kmenové holívali si hlavu (viz obr. 48.).⁶⁾

Bohaté vlasý byly i mužovi nemalou ozdobou. *Pleš* aneb *lysá hlava* byla snadno předmětem posměchu (IV. Král. 2, 23.).

Za nejvzácnější považovány vlasý *rusé* (ryšavé), ačkoliv barva ta byla podezřelá malomocenstvím. Za tou příčinou *barvily* si marlivé osoby vlasý, aby se zdálo, že jsou původně ryšavý, také je posypaly zlatým práškem.

Úpravně i vkusně se česali Hebreové, zvláště o slavnostech a hodech, mažíce si vlasý olejem olivovým smíšeným s *voňavkami*, zvláště indickým nardem ryzím či pravým (νάρδος πιστή, Mar. 14, 3.), časem také lacinějším — nardem nepravým — padělaným.

¹⁾ V jižních krajinách chrání bavlněné a vlněné prádlo lépe před zchlazením než *lněné*; odtud ta přednost.

²⁾ Viz obr. 80. 91. egyp. 43. 24. 32.

³⁾ Viz obr. 81—87. Úplně nahé dělníky egyptské při rozličných pracích a zábavách viděti na vyobrazeních v pyramidách a mastádách (při orání, dobytkařství, cvičení akrobatickém, viz Ebers „Egypt“ v Praze 1881. str. 137. 138.

⁴⁾ Viz obr. 82—83.

⁵⁾ Z téhož účelu vysvítá též, proč každý obuv svou na prahu odvázati musil, chtěje do světnice druhého vkročiti. Nešetře pravidla toho byl by bližního svého hrubě urazil, dada jedním svým na jevo, že pokoj jeho nečistým považuje aneb že mu čisté koberce uprášenou a pokálenou obuví svou pošpiniti chce.

Jest to tedy hrubý omyl, vyobrazují-li se osoby na místě posvátném jako Zachariáš, Simeon při obětování Ježíška v obuvi; totéž platí o osobách nacházejících se u večere, aneb vůbec v nějaké světnici n. př. vyobrazení svatby v Kaně Galilejské, poslední večere Páně a j.

6) Viz obr. 49. c. 83. 100.

7) V ohledu tom nalézáme na malbách a obrazech vůbec velmi mnoho omylův: na př. sv. Josef má odkrytou hlavu při příchodu pastýřů k jeslům; pastýři a mudrcové klaní se Ježíškovi nemajíce hlavy pokryté. Podobně Simeon při obětování Ježíška; dvanáctiletý Spasitel mezi zákonníky; Jan Křtitel. Srov. slavný vjezd Pána Krista do Jerusalema, poslední večeři a m. j.

8) V Egyptě vzniklo mnišstvo a protož obyčej mnichův hlavu svou více méně holiti.

§. 73. Ozdoby čili okrasy (šperk). (Obr. 43. c. 44—49. 50—53. 83—102. 104. 105. 111. 16. 17.)

S oděvem jsou téměř nerozlučně spojeny ozdoby. Ty byly buď společny oběmu pohlaví, aneb zvláštní mužům a zvláštní ženám.

K okrasám oběmu pohlaví společným náležely:

1. *Prsteny* čili kroužky z látky více méně drahocenné; jimi zdobívali hlavně prsty; na prstenu byl obyčejně vyryt znak — jméno vlastníkovo a snad i nějaká průpověď, jako posud mívají v Asii. — Znak tento býval též černí natřen a místo podpisu otisknut (srov. naše razítka); ostatně nosili také zvláštní pečetní prsteny na prsou zavěšené. Odevzdal-li král někomu pečetní prsten, dal tím na rozum, že jej činí nejvyšším úředníkem v zemi (Gen. 41, 42; Est. 3, 10. 12; 8, 2.). (Obr. 50. 96. 111.)

Ženy nosily prsteny nejen na prstech, nýbrž zavěšovaly je i do boltce ušního a do nosu.¹⁾

Kromě toho zavěšovaly si ženy prsteny na nitkách okolo čela, krku a na ramenou; ano i kotníky zdobívaly zlatými nebo stříbrnými kruhy. Spojovaly je pak drahocennými řetízky, jež při chůzi chřestily. (Is. 3, 18.) (viz obr. 53. 86—88.).

2. *Řetízky, obojky, náramky* a jiný šperk na ozdobu krku a ramen; všechno z látky drahocenné a nezřídka také drahokamy ozdobené; jimi kráslen diadém královský, náprsník a náramník velekněze, prsteny hodnostářův a velmožů, obuv matron atd. (viz obr. 40. 41. 42. 48. 53. b.).

3. *Váčky na peníze* (peněženky) zavěšovaly se obyčejně na pás.

4. *Šátky na krk* (semicinctia) nebo na utírání potu (sudaria) mnohdy ceny nemalé; nosívali je buď za pasem, buď v ruce aneb na levém rameni; užíváno jich zároveň na zaobalení a uschování věcí drahých a milých (Luk. 19, 20.).

5. *Amulety čili chránidla*, t. j. věci, kteréž lidé pověřiví při sobě nosívali, aby odvrátili nehody, kouzla a čáry. Amulety byly

tvář rozličných, z kovu, drahokamů, z popsaných papírkův a nosily se ve způsobě prstenů, náhrdelníkův (Ezech. 13, 17—21.). Sem náleží také kovové obrazy hadů, jichž heb. ženy jako ozdoby náprsních užívaly (Jes. 3, 20.). Mojžíš znal dobře starodávný obyčej nositi amulety a protož nařídil, aby na papírkách napsány byly hlavní zákony Hospodinovy, aby lid od pověry odvrátil a v důvěře v pomoc Hospodinovu upevnil; tak vznikla zvláštní židům chránidla, řečená „tefilim“, řecky *φουλακτῆρια* (Deut. 6, 8; 11, 18. obr. 18.) (srov. §. 65.).

Ozdoby mužům zvláštní byly:

1. *Vous nebo brada* (hebr.: „zakan“); ozdoba přirozená a nejznamenitější znak mužské síly a svobody; brada oholená byla znamením *otroctví*. Vousům lidé od věků přáli a jich si vážili. Byl-li svěcen velekněz, posvěcena mu i brada svatým olejem. Přítel potkav přítele, položil pravici pod jeho bradu a políbiv ji, nechal si na vzájem svůj vous políbiti. Dotknouti se nešetrně brady bližního pokládáno za největší pohanění; rozcuchati si bradu bylo znamením největšího zármutku.

Židům zapovězeno bylo holiti si vous na místě, kde se s vlasy sbíhá, poněvadž jakýs arabský kmen řečeným způsobem se holil ku počtě božství, Bakchovi podobnému.

Kníry označují se v hebr. jazyku jménem „satam“.

Poznámka. Egypťanům byl vlas věci nečistou; odtud holili si hlavu i bradu. Oholenou hlavu pokrývali obyčejně čepicí, ženy plenu; značnější pak (muži i ženy) vlásenkou. Toliko chudina a otroci nehodili vlasu ni vousu (viz obr. 48. 47. 42. 40.).²⁾

Okrasy ženským zvláštní byly:

1. *Jehlice a věnečky*, jimiž zdobily hlavu; ušičky na okrasu krku, tkanice a pásy drahocenné; oblíbeny byly také voňavky pižmové a ambrové, jež nosily v lahvičkách při sobě.

2. *Zrcudélka* z kovu na lesklo hlazeného, jež pro nádheru v rukou nosivaly.

3. Marnivost ženskou konečně dovršilo *líčidlo*, kterým se líce a oči barvily. Brvy natíraly sobě sírníkem antimonovým čili surmou; také do očí ji dávaly. Od tohoto líčení však rozeznávati sluší *tetování* (stigmatisatio) zákonem zapovězené, (Lev. 19, 28.) jako u pohanů nalézáme. Záleželo v tom, že si ke cti některého božství obyčejně na pravém rameni lehkým pícháním a řezáním do kůže nakresliti dali buď jméno neb obraz jeho aneb svatyně jeho. Pisuo neb obraz takový, napuštěn jistou šťávou, nikdy více

se neztratí. Takto znamenáný slul „*zapečetěný*“, t. j. věrný ctitel toho neb onoho bůžka; odtud v písmě sv. věrný ctitel pravého boha sluje „*znamenaný*“ (signatus) (Is. 66, 19.; Ezech. 9, 4—12.; Zjev. 7, 2. 4. 5. a t. d.).

Pozn. I přední mužové medští a úředníci při královském dvoře perském užívali líčidla (Kyrop. VIII. 1, 14.; I. 3, 2.). — Od židovek a asiatek vůbec přenešen obyčej barviti si líce do Řecka a Říma.

*) Viz dílo „Recueil de tout les costumes . . .“ Par chr. Bar Paris 1786. sv. VI. fig. 16. Vznesená arabská dáma má mimo náušnice a náramky — 3 ozdoby nosní a sice 2 žluté (zavěšené v chrupavkách křídlových) a 1 modrou v chrupavce přepažné; jiná vznesená arabská žena IV. fig. 2. toliko 2 ozdoby modrou a červenou v chrupavkách křídlových; VI. fig. 22. prostá dívka má 1 toliko V. fig. 5. žena braminova také jen 1 modrou ozdobu v chrupavce zavěšenou etc.

2) Oholenou bradu zdobil si někdy Farao nepatrným umělým vousem na způsob — kostky; takovou ozdobu avšak o něco menší směli také nejvznešenější Egypťané nositi.

3) K Faraonovi nesměl nikdo z poddaných přijíti lež s oholenou hlavou a bradou (srv. Gen. 41, 14. Weiss Kostümkunde I. str. 40—41. Weisser Bilder atlas Taf. V.) — Jest to hrubý omyl když se vyobrazuje Josef (před Faraonem) s dlouhým vlasem, Farao pak a jeho dvořané s plnovousem.

§. 74. Pokrm a nápoj. (Viz obr. 69. a. b. 162.)

Prvním lidem sloužily za potravu *rostliny*, později také *maso zvířat*. Již před potopou činí se rozdíl mezi zvířaty *čistými*, t. j. jichž maso požívati lze, a *nečistými*, jichž maso člověku za potravu sloužiti nemá (Gen. 7, 2. 8.). Po potopě čítá se již maso výslovně k potravám; po vynalezení ohně *pružili* si lidé k jídlu obilní zrnka. Postupem času připravovali mouku a *pekli* z ní tenké okrouhlé chleby a kolače, buď *přcsné*, buď *kysané*. Zprvu rozemílali zrna ječná a žitná *kamenem*; později *trdlem* v moždíři, až konečně vynalezli pohodlnější k tomu účelu přístroj — *ruční mlýnek* čili žernu (viz obr. 69, a-c). Skládal pak se ruční mlýn ze dvou válcovitých kamenů majících v průměru asi dvě stopy. Spodní kámen čili spodek byl na zemi nebo na podlaze připevněn; plocha jeho vodorovná měla ve středu svém vyvýšeninu na způsob čepu; vrchní kámen čili běhoun byl naproti tomu u prostřed vykrouhlený, aby se na spodku otáčeti mohl; měl také otvor, jímž se melivo mezi třící plochy kamenů sypati mohlo. Běhoun byl otáčen klikou; bylať to práce sprostějších děveček; někdy byli zajatí nepřátelé k obtížné

této práci odsouzení, na př. Samson (Soud. 16, 21.). Mouka padala i s plevou do připravených síték. Jelikož v horkém pásmu mouka již druhého dne zkyselí, a chléb předešlého dne pečený chuti dobré nemá, bylo nezbytnou potřebou každodenně mouky namletí a čerstvého chleba napéci. Mlelo se pak k večeru v každé domácnosti, což nemalý hluk v ulicích působilo. Nebylo-li v městě k večeru slyšení hluk žernovů, bylo to znamením všeobecné pohromy. Vzhledem ku nezbytné potřebě žerny v každé domácnosti zapovídal zákou věřitelům bráti od dlužníka do zástavy žernov. (Lev. 26, 26.; Deut. 24, 6.).

V pozdější době zhotovovány žerny větší, k jichž otáčení oslů se užívalo; odtud větší žerna sluje *žernovem osličím* (srov. Mat. 18, 6.; Mar. 9, 41.).

Péci chléb a strojiti ostatní jídla bývalo zaměstnáním matky hospodyně; za doby pozdější za přepychu se zmáhajícího odkázána práce ta děvečkám; na dvoře krále Davida nalézáme již mnoho kuchařek; po Davidu teprv zmiňuje se Písmo sv. také o pekařích při dvoře královském.

Pekárnou byla zprvu *píscitú půda*, na níž se oheň rozdělal: jakmile se půda rozehřála, rozhrnulo se uhlí a popel, a upravené těsto kladeno na horkou zemi; po chvíli se chleby obrátily a horkým popelem pokryly, odkudž název „*podpopelné chleby*“ (hebr.: *uggot*). Po čase zřízeny jsou zvláštní pece:

a) *jáma* okrouhlá, dlážděná, jejíž ústí kanenem se přikrylo;

b) *hlíněný, baňatý*, asi 3 stopy vysoký *džbán* (hebr.: *tanur*), v němž se oheň rozdělal, a na jehož vnější strany připravené těsto se kladlo.

c) konečně *železné plochy* nebo *plotny*, pod nimiž se oheň rozdělal.

Mimo obilí sloužily za pokrm: *bob*, *čočka*, *luštiny*, *okurky*, *codní melouny*, *česnek* a *cibule*.

Masa požívali Hebreové, jako posud Orientalové vůbec jen zřídka a téměř jen, když host k nim zavítal aneb když slavnostní hostinu vystrojili; teprv za přepychu se vzímajícího stalo se maso zámožnějším osobám každodenním pokrmem. Zvláštní lahůdkou byla *zvěřina*; z ptactva *křepelky*, z domácího dobytka tučná telata, jeňhata a kozy; konečně i ryby. Maso se buď *vařilo* aneb *peklo*, a to buď v *peci* aneb na *rožni*; před vařením pokrájeno maso na drobné kousky; z polévky, které Orientalové neužívají, připravovali omáčku (hebr.: *marak*), přidavše k masu hojně zeleniny.

Obyčejnou pečení chudých Orientalův jsou *kobyly*; jež se ostatně také vaří, aneb usušené na slunci melou, z kteréžto mouky chléb se peče; konečně i nasolené kobyly v kožený pytel nakládají, a takto naložené a pevně stlačené časem svým požívají, ukrojivše si jako z klobásů dle potřeby větší neb menší kus. Ostatně nosily se připravené kobyly i na stůl králů Assyrských (obr. 161.).¹⁾

Poživati však směli Hebreové jen maso ze zvířat *čistých*, a i z těch jen maso leviticky neb dle zákona čisté (viz §. 61.). Dobytče k jídlu určené zabíjel otec hospodář.

Jídla připravována *solí* ode dávna.

Nádoby ku chystání pokrmů Hebreům obvyklé byly: *hrnce*, *kotle*, *mísy* a *talíře*; k náradí kuchyňskému náleží nad to *nůž* a *vidlička*.²⁾

II. Kromě *vody* a *mléka* pili Hebreové:

1. *Víno révové*, jemuž nezřídka přimísili vonného koření zvláště myrhy (odtud víno myrhové), obvyčně však něco vody. V obou případech nazýváno „*míšeným*“. Poněvadž přísadou jakoukoliv víno přesným býti přestalo, a kupce, nevěda o tom, snadno se oklamal, jest „*míšené víno*“ obrazem klamu, porušení (Is. 1, 22.).

2. *Sikéra* (hebr. „šekar“) nápoj uměle připravovaný z ovoce, (na př. datlů — víno datlové) aneb z rozličných semen a kořinků.

3. *Ocet* (hebr. „chomec“) buď z vína révového aneb uměle strojeného byl nápojem chudších. K tomu druhu nápojů náleží tak zvaná „*posca*“ vojínů římských (Mat. 27, 28.). Ostatně Talmudisté zovou i ocet „*vínem*“.

Hebreové pijíce víno nezřídka překročili meze střídmosti a opijeli se. Nemilé následky opilství zvláště za příčinou vína myrhového bývají často obrazem trestající spravedlnosti boží (Is. 51, 17.; Žalm. 74, 9.).

Za *nádoby ku pití* užívali z prvu rohův, později dávali do rohů toliko masti; (I Sam. 10, 1.) *měděných*, *cinem potažených šálků*, *kalichů*³⁾ rozličného způsobu a velikosti a *pohárův*. Větší nádoby byly: *děbány*, *kožené pytle*, *děbery* a k vážení vody *věděrce*.

¹⁾ Srov. také Holuba „7 let v jižní Africe“ str. 165; sušené kobyly stěhovavé oblíbená krmě batlapinská; pražené (str. 136.); v popelu upečené (str. 241.). — V Arabii se kobyly v mnohých městech dosud na trhu prodávají. Jak Arabové kobyly k jídlu připravují, popisuje Layard v díle „Ninive u. Babylon“ (übersetzt von Zenker, Leipzig) str. 259.

*) Jest to hrubý omyl, když na obraze „poslední večeře Páně“ viděti — nože, vidličky a bochánky chleba. Také u Řeků a u Římanů neuzívalo vidliček a nožů při stole: jídla brána byla rukou.

*) Peršané a Egyptané užívali kalichu k hádání Gen. 44, 2—5.

§. 75. Zvyky Hebreův při jídle. (Viz obr. 162. 163.)

Orientalové jídali a posud jídají jen dvakrát za den; k snídání asi o 10. neb 11. hodině dopoledne požívali obyčejně jen lehkých pokrmů: ovoce, mléka, sýra a chleba; když pak slunce zapadlo, byla večeře, — hlavní to pojezení.

Stolem byla kůže okrouhlá; na ní teprv v dobách pozdějších stavěli nizounký stolec s mísou.

Hodující zaujali kolem okrouhlé kůže svá místa na podlaze, koberci pokryté, sedíce, nebo polosedíce polo klečíce, pravým bokem obráceni k míse. Ale za dob Krista Pána již dávno obyčej *perský* převládl, ležeti totiž při stole na pohovkách, z nichž napřed každá obyčejně pro tři osoby určena byla (*triclinium*). První osoba pozlehla se na levý bok, tváří ke stolu; druhá měla týl hlavy své na prsou své a třetí na prsou druhé neb prostřední osoby; aneb jak se říkalo, druhá osoba ležela v lůně své, třetí pak v lůně osoby prostřední (Jan 13, 23.; 21, 20.). Prostřední místo na prostřední pohovce bylo místo čestné; a proto se při hostinách Fariševé po něm tak sháněli (Luk. 14, 7—10.) (viz obr. 163.).

Místo *taliřů* měl každý na stole před sebou několik chlebů. *Lžic* při stole nebylo. Sousta z mísy každý si bral pravou rukou, jak až posud na východě obyčejem jest; odtud bylo potřebí umývati si ruce před jídlem a po jídle.')

Nápoj předkládán každému ve zvláštní nádobě čili kalichu; odtud jest kalich, t. j. obsah jeho, obrazem „osudu“ čili toho, co komu souzeno jest; trpký osud slove trpkým, hořkým kalichem. (Srv. Is. 51, 17. 22. 25.)

Egyptané teprv po jídle pivali; to zvykem jest na východě i za dob našich.

Při stole obsluhovali služebníci; stojíce dávali pozor na pokynutí pánovo. Odtud užívá se i v ohledu náboženském rčení „před pánem státi“, na jeho pokynutí „jíti — choditi“ a znamená: sloužiti, bedlivě sloužiti, Boha — rozkazů jeho poslouchati — jimi se řídit.

Ženy stolovaly z pravidla zvlášť v haremu; sem tam stala se výjimka; toliko v Babyloně a v Persii stolováno společně při hostinách a ženy překročily nezřídka meze slušnosti.

O modlitbě před jídlem zmiňuje se poprvé I. k. královská 9, 13. Za dob Spasitelových odříkával před jídlem i po jídle otec hospodář přiměřenou modlitbu, „požehnání“ toho asi smyslu, jak Talmud praví: „Chválíme Tebe, Hospodine, Bože náš, králi všehomíra, jenž dáváš tento pokrm — tento nápoj“. (Viz Mat. 14, 19.; 15, 36.; Luk. 9, 16.; Jan 6, 11.; Mar. 14, 26.).

Poznámka 1. Pohovky přístolní zavíraly tři strany stolu, jehož čtvrtá strana otevřena byla pro služebníky jídla přinášející a posluhující (obr. 162.). Dle *trojí* řady pohovek přístolních sluly pohovky pro hodující společnost určené vůbec „*triclinia*“ bez ohledu na počet jejich a na délku pohovek jednotlivých, na nichž i více než 3 osoby umístiti se mohly. Konečně i jídelny nazývány *triclinia*; pořadatel pak hostiny „*architriclinius*“ (Jan 2, 8.). U Římanů slul otrok, jenž dohlížel na jídelnu „*tricliniarcha*“; jeho pomocníci se jmenovali „*triclinares* neb *triclinarii*“.

Poznámka 2. *Prostěradel stolních a ubrousků* neuzívalo na Východě; tak bylo i u Řeků. U Římanů užíváno stolních prostěradel teprv v druhém století *po* Kristu, nejprv asi za císaře Hadriana 117—138.

Poznámka 3. Také u nás nebylo ve starší době *talířů*, leč dávaly se na stůl okříný čili mísky, druhy i pečené placky, na něž se maso pokládalo. — Také nebylo do 16ho věku na západě zvykem, dávat *nože* všem hostem; nýbrž položeny na stůl jeden neb dva nože, jichž užíval kraječ, který pokrmy na menší kousky rozkrajoval; podobně položeny jen pro kraječe jedny neb dvoje *vidličky* na stůl, poněvadž se braly suché pokrmy rukama, tekuté *lžicemi*, jichž záhy užíváno. S noži zobečněly v 16. věku i vidličky ač nikoliv všude, neb i v 17. věku se jídalo na některých místech po starodávném způsobu. Ještě ve 12. věku kázáno duchovenstvem proti užívání vidliček. (Viz Aug. Sedláčka Hrady, zámky a tvrze král. českého. V Praze 1884. díl III. str. 149. („Stolní řád Rožmberský a Švamberský.“))

¹⁾ Mat. 15, 2. Mar. 7, 2. Luk. 11, 38. Tak bylo i u Řeků i u Římanů. Mezi jídlem očišťovány u Řeků ruce měkkou střídou, jež potom psům se házela, aneb zvláště k tomu připraveným těstem. (Srv. Mat. 15, 27. Mar. 7, 28. Luk. 16, 21.)

Hlava II.

O prostředcích, kterými si zaopatřovali Hebreové, čeho k živobytí nezbytně potřebí jest.

Potřebných k živobytí prostředků nabývali Hebreové: 1. orbou, vinařstvím, zahradnictvím a včelařením; 2. dobytkářstvím; 3. myslivectvím a rybařením; 4. provozováním řemesla a 5. obchodem.

Co o tom kterém oboru zvláště pamětihodného jest, tuto následuje.

§. 76 Rolnictví. (Obr. 70—74.)

K lopotnému vzdělávání země odsouzen byl již praotec náš — Adam pro hřích svůj. Že prvorozenec jeho — Kain byl rolníkem, praví výslovně Písmo sv. Zavraždil později bratra svého Abela, odstěhoval se do země „Nod“, kdež první město založil. Potomci Setovi však dávali, jak se zdá, přednost životu kočovnickému.

Po potopě zabýval se Noe opět orbou; vzrnáhající se rolnictví mělo v zápětí zakládání vesnic a měst, která za nedlouho se množila a zvelebovala; zvláště města Babylonská a Egypťská.

Ačkoliv patriarchové životu kočovnickému přednost dávali, ustanovil přece zákon Mojžíšův, aby v zemi zaslíbené bylo rolnictví *základní* živností Hebreův. Za tím účelem

1. vykázal každému půdu, kterou měl vzdělávati a svým dědicům zanechati; nesměl ji však na vždy prodati, nýbrž toliko *úrodu až do roku jubilejního*. Při tom poskytoval zákon jemu ještě tu výhodu, že

2. mohl *prodatel* neb *nejbližší příbuzný* své pole zmíněným způsobem prodané každého času vykoupiti, odčítav si z celé kupní ceny část vypadající na léta, ve kterých úrody neklidil (viz §. 45.).

3. přísně zakázal mezníky pošinouti (Deut. 27, 17.).

Dle těchto zákonů rozdělil Josue zemi zaslíbenou provázkem měřickým mezi pokolení, a území jednotlivých pokolení mezi jednotlivé muže, jako nájemníky a osadníky krále Hospodina. Odtud slove „provázkem čili provazcem“ (hebr.: „chebel“) *podíl dědičný* tomu kterému odměřený, neb podíl vůbec.¹⁾

Takovým způsobem všichni Hebreové bez rozdílu rolníky se stavše, tuto živnost svou ctili tak, že i vznešenější mezi nimi neváhali pluhu se chopiti; vždyť vzdělávali půdu svého Boha krále, půdu jim od Boha krále danou.²⁾ Podobně nestyděli se orati senátorové obce římské.

Kněží a levité jinak zaměstnaní nesměli si rolnictví nevímat, jelikož důchody jejich na zdaru a zvelebení rolnictví se zakládaly. Ovšem klesla v pozdějších dobách za příčinou vzrůstajícího se přepychu někdejší čest a vážnost prací rolnických, avšak nikdy nezašla docela.

Po Egypťanech byli Hebreové skutečně nejpilnějšími rolníky; ačkoliv půda Palestinská velmi úrodná byla, přece zvyšovali ještě plodnost její, pilně vybírajíce z ní kamení, zavlažující ji a hnojíce. Nemálo také k tomu přispěl popel, když se zapálila strniště, plevy, bodláčí a všeliké byliny, jimiž pole každého sobotního roku ladem ležící zarostlo; požárem tím zničeno jest zároveň semeno škodných bylin.

Hospodáři hebrejští pěstovali hlavně: 1. *žito* (pšenici), 2. *ječmen*, 3. *špaldu*, 4. *bob*, 5. *čočku*, 6. *medynek* a 7. *bavlnu*.³⁾

Nářadí hospodářské bylo z počátku velmi jednoduché; přiosřeným kyjem neb ráhnem kypřila se půda, až vynalezen byl *rýč* a *oradlo*; jak původně oradlo vypadalo, neví se; známo jest toliko pozdější oradlo složitě, jehož části byly: 1. *oj*, 2. *jho* či *jařmo* k oji připevněné neb přivázané, 3. *kleč* (stiva, ἐχέτρις) a 4. *radlice* (vomer, ὄμορ).⁴⁾ Jelikož pluh koleček neměl, bylo orání vždy kleč pevně v ruku držeti, ohnutému za pluhem postupovati a z pluhu očí nespustiti, aby se nevyšinul, a aby se brázdy přímé a hluboké dělaly; na to Pán náš naráží uče, že úřad kazatelský veškeru pozornost, bedlivost a snahu vymáhá (Luk. 9, 62.).

Otkou bylo ráhno, na jehož širším konci železný tesák byl, jímž se hrudy od radlice odstraňovaly; druhý tenký konec měl železný bodák či osten, jímž oráč hovado pobádal, aby spěšněji ku práci se mělo (obr. 75.). Vzpěchovalo-li se hovado a protivíc se koplo neb kopalo, osten je tím citlivěji pronikal a bodal. Odtud se vysvětluje, co Pán Šavlovi praví: „Tvrdo jest tobě proti ostnu kopati.“⁵⁾ Otká zastupovala také někdy místo kopí. (Soud. 3, 31.) Místo bodce užíváno také někdy *biče* (hebr.: „šot“).

Bránu či vlačidlo (occa) bylo prkno silné a závažím obtěžkané, aby se hrudy snadněji rozdrobovaly.

K polní práci užíváno za potah volů a oslů.

Poznámka. O *rži* (Roggen) a o *ovsu* není v Písmě sv. zmínky.

¹⁾ Jos. 17, 5; Žlm. 16, 6. (Vulg. 15, 6.); Jos. 17, 14; 19, 9.

²⁾ Soud. 6, 11; II. Sam. 11, 7.

³⁾ Jest pak bavlník obyčejný (*Gossypium herbaceum*) rostlina nízká, jednoroční a má plod velikosti holubiho vejce. Bavlník stromovitý (*G. arboreum*) má plody velikosti vlašských ořechů. Semena jsou pokryta hustou vláknou, která tobolku vyplňuje a dává bavlnu. Bavlník stromovitý pěstuje se jen v tropických krajinách a v Egyptě.

⁴⁾ Na konci kleče, — plazu či plužní hlavě připevňná.

⁵⁾ Skut. 9, 5. t. j. veškeré tvé počínání proti mně a církvi marno jest, nemohouc církvi uškoditi; avšak tobě se škodou jest, an tím ostěn pomsty Boží sobě hlouběji v duši vrážíš.

§. 77. Pokračování (obr. 75.—76. 79.).

Čas setby počínal druhou polovicí října; zasela se *pšenice*; *ječmen* však sil se teprv v měsíci lednu a únoru. Síně do země zapravováno bylo buď vláčením, buď tím, že vhozeno do brázdy a druhou přikryto jest. V tomto ohledu zákonem zapovězeno bylo pole neb vinici obsítí *dvojím* semenem: pak-li nicméně to se stalo, propadlo setí jako posvátné kněžím (Lev. 19, 19. Deut. 22, 9.).

Pšenice dostupuje již v únoru výšky jednoho lokte, někdy však *mrazem* tak poškozena bývá, že ani klasů nevymítá; jindy uškodí jí *vítr východní*, tak že již v měsíci listopadu sežloutne, a pak bez zrna zůstane. Tato choroba nazývá se „*res*“ (hebr.: „jekaron“), ona „*sněť*“ (hebr.: „šiddafon“).

Když obilí zraje, hlídají je strážci, sedíce v ložiskách visících se stromů, neb v dřevěných boudách (hlídkách); odhánějí ptáky, čtvernožce a zloděje. (Jer. 4, 16—17.) Pocestným však dovoleno bylo zákonem, klasy trhati a pojídati zrna, při čemž však srpů užívati nesměli. (Deut. 23. 26.)

Žeň počínala druhým dnem velikonočním, v kterémž první snop ječmene obětován byl; po žni ječmene následovaly žně pšeničné. Čas žni (hebr.: kacir) býval slavnostní.

Ženci byli mimo hospodáře a jeho syny služebníci, dívky a nádenníci (Rut 2, 4. nn.). Ženci při práci občas vesele zpívali. Kolem jdoucí přáli mnoho zdaru k hojným žním.

Za dob nejstarších trhána byla stébla i s kořenem nebo jen klasy se oddělovaly. Hebreové však užívali srpu (obr. 70.) Ležaté

obilí vázáno do snopů a snášeno na hromadu, někdy také sváženo na voze o dvou kolech.

Chudým mělo ponecháno býti dle zákona (Lev. 19, 9. Deut. 24, 19.) obilí při kraji nedozralé, sbírání klasů a snop, který ženci nedopatřením na poli zanechali.

Mlátilo se na poli pod širým nebem na místě k tomu vhodném — na humné —; snopy rozvázány a kladeny v kruhu u výšce 6—8 stop. Zrna vyšlapována byla z obilí voly spřčenými neb dobývána strojem mláticím. Bylo pak více druhů mlatidel, jak následuje:

a) „*Barkanim*“, téradlo, t. j. silné prkno s vyčnělinami (ostrým kamenem ze spod, lat. *tribulum*).

b) „*Morag*“, stroj složený ze čtyř břevn do čtverce, mezi nimiž tři válce obrněné kruhy měděnými a zubatými se polybovaly (obr. 76.).

c) „*Charuc*“, stroj ten lišil se od předešlého jedině tím, že místo kovových kruhů válce posety byly zuby měděnými.

Po skončeném mlácení vrhána rozdrobená sláma dřevěnými vidlicemi oproti větru, čímž sláma s plevou se rozptýlila, zrno však a hlína a nevyláčené klasy na zem padaly.

Na to cíděno obilí řící. Odstranivše takto hlínu z obilí, rozložili je opět na mlat, aby volí ostatní zrní z klasů vyšlapali. Na to opět a opět převíváno obilí věječkou; zrno vyčištěné uschovávalo ve skryších a stodolách či obilnicích. Rozptýlená sláma shromáždována a upotřebována byla buď na cihly nebo ku krmení dobytka, ostatek i s plevami a strniskem spalován na popel.

Pozn. 1. Mláčení znamenalo obrazně velikou *pohromu* zvláště, mluvili se o stroji novém; přecasto i zajatí nepřátelé bývali položeni na zemi na způsob snopů a mlatidlem usmrcováni. (Soud. 8, 7. II. Sam. 12, 31.)

Poněvadž mláticímu volu ústa zavázati zákonem zabráněno bylo (Deut. 25, 4.), tedy dobytek při práci té dle chuti jísti směl, značí mlácení též *život rozkošný* (Os. 10, 10.).

Pozn. 2. *Opálení* čili převívání jest obrazem — *nestálého štěstí*; *rozptýlené plevy* jsou obrazem — *rozptýleného národa*; *oddělení zrna od plev* značí konečné — *oddělení dobrých lidí od zlých* čili *různý obou osud tvůrci*. *Spalování plev* jest obrazem záhuby bezbožných (Mat. 3, 12.).

§. 78. Vinice (hebr.: „kérem“, plur. „keramím“; obr. 77—79.).

Druhý předmět v hospodářství byly *vinice*; jak Písmo sv. svědčí, štípil první vinici Noe. Že Palestina oplývá vínem, dosvědčovali lidu vyzvědači od Mojžíše tam vyslaní. Zmocnivše se země samé byli Hebreové velmi příčinlivi v pěstování vinic a zakládali je nejvíce na svahu kopců a hor. Nezřídka i na holé skály nanosili prsti za tím účelem. Ostatně nescházely révy ani v krajinách bahnitých a vodou svlažovaných a vyrůstaly co nejvýše, tak že z jich dřeva hole, žezla, sochy a podobné věci se hotovily. Osazení vinice dělo se *hříženicemi* (odřezky z rév) neb *odnožemi* (hebr.: „joněk“); vyjímaje rok sobotní ořezávají révy zvláštním nožem a připevňovány buď ke stromům buď ke kolům. Kamení z vinice bedlivě vybíráno. *Ohradou* vinohradu bylo buď křoví neb oplot (hebr.: „mešuká“) neb zeď (hebr.: „gader“). Vinohrad opatřen býval také věží či hlídkou k odhánění zvěře a zlodějů (obr. 79.). Kolem jdoucímú zákonem dovoleno trhati hrozny a je jísti, nikoliv však v nádobě nějaké je odnáseti. (Deut. 23, 24.)

Vinobraní (hebr.: „bacir“) od polovice září až do polovice listopadu bylo časem nejveselejším. Ze všech stran snášeli za zpěvu jedni hrozny do lisu, druzí (obyčejně čtyři) šlapali je při hudbě pokřikující „hedad“. *Takový lis sestává* ze dvou schránek; z vyšší (hebr.: „gat“) a spodnější (hebr.: „jekeb“); otvorem zamřížovaným stékal mest do schránky dolejší (obr. 77. a).

Šlapání hroznů samo o sobě jest obtížno a mestem zvláště červeným — *krví hroznů*¹⁾ (Gen. 49, 11. Deut. 32, 14. Is. 27, 2—3. Kazat. 50, 16. I. Mak. 6, 34.) šatstvo se velmi špiní. Právě to je obrazem krvavé seče, *potlačení nepřátel* (Is. 63, 1. Sam. 1, 15. Joel 3, 13.).

Mest buď v *nádobách* (obr. 78.), buď v nových kožených pytlech do vinných sklepů vystavených nad zemí se snášel k lihovému kvašení, nebo též se vařil na sirup. Hebreům slul sirup také „debaš“, t. j. med.

Jistý druh hroznů na slunci sušili, kteréžto sušené hrozny neb hrozinky „cinukim“ sluly. Z těch připravováno sladké víno „tiroš“ zvané, tím, že se ve víně rozmočily a pak lisovaly.

Puběrky připadly chudým (Lev. 19, 10.). Vinohrad obilím poseti nebylo dovoleno, sic propadlo vinobraní i osení vinice kněžím (Deut. 22, 9.). Kdo vinici založil, směl teprv od pátého roku z ní

sbíratí hrozny; úroda roku čtvrtého vinice nové náležela svatyni. Protož byli osvobozeni od vojenských povinností ti, jenž založili vinici a posud v ní hroznů nesbírali (Deut. 20, 6.).

¹⁾ Podobně nás básník Bol. Jablonský: „Sám český vtip rozjasní ducha více, než „krev“ Burgundských žilek na Mělníce“ („U nás jinaké“).

§. 79. Zahradnictví (viz obr. 148. 159. 161.).

Mimo pole a vinice pěstovány od nejstarších dob též zahrady. Syrie proslula zahradnictvím a Židé zvláště za dob pozdějších následovali ji v ohledu tom. — Mimo chutné ovoce a zeliny poskytovaly zahrady Hebreům příjemný stín a svěží vzduch, jelikož v žádné nescházel pramen neb potok neb vodojem. Vzhledem k užítku a rozkoši té nazývány rozkošné, úrodné krajiny „zahradou Boží“.

Úrodný strom jest obrazem člověka ctnostného; neúrodný pak neb suchý obrazem nešlechetného; stromy vysoké, zvláště cedry, jsou obrazem vznešených lidí, velmožů, knížat; jako naopak keř, křoví — osob nízkých, sprostých a podlých. Dle druhu stromů neb rostlin hlavně v zahradě pěstovaných, znělo také jméno celé zahrady, na př. zahrada olivová, fíková a t. d.

Nejvíce pěstovány byly: †

1. *Oliva* sadová, štěpná, ušlechtilá (hebr.: „zajit“); strom od nejstarších dob kolem Středního moře pěstovaný, vždy zelený, 20—30' vysoký a tvárností nemálo vrbě bílé se podobající. Plod „olivka“ je peckovice barvy buď tmavě zelené neb nahuědle červené, poněkud podoby švestky. Olivky se jedí; hlavně však se z nich lisuje olej „olivový“. Olivky z jednoho stromu dají nezřídka 1000 liber oleje, obecného mastidla jídel v Palestině (jako po celé jižní Evropě). Za tou příčinou byla a jest posud oliva pravým dobrodiním a *bohatstvím* země zaslíbené.

Co do *jakosti* oleje platí pravidlo: Čím zralejší olivky, tím více oleje, avšak méně vzácného. Nejvzácnější olej jest z olivek ještě zelených, jestliže se nelisují, nýbrž toliko potlukou. Tohoto oleje, k němuž přidáváno voňavek, užívalo se ku mazání.

Pěstování olivy nepožaduje ničeho, leč kypření půdy a prořezování haluz a větví.

Strom olivový se široce rozkládá a vytrvá i 200 let. Z kořenů starých oliv vyrůstají mladé a zaujímají místo hynoucích stromů.

Ratolest olivová byla všem národům znamení míru a zdaru; *větve* olivy široce se rozkládající byly obrazem četného potomstva. *Hojnost* oleje olivového a *úrodnost* olivy jest obrazem štěstí, opak toho znamená bídu a neštěstí.

V Palestině rostou také olivy, jichž nikdo nepěstuje, — *plané olivy* — *oleastr*; mají málo olivek a olej z nich jest méně chutný; vstěpuje se však až posud roub planý v kmen sadový, jehož ratolesti začínají schuouti; tím stará štěpná oliva osvěží. Na to, ač ve smyslu jiném naráží sv. Pavel (Řím. 11, 17. 24.). — (K *plané* olivě přirovnává pohanství, k *sadové* pak národ Židovský podle jeho náboženské stránky.) Jmenuje na tom místě planou olivu „ἀγριέλαιος“; Řekům shula obyčejně „κόπρος“, Hebreům „ec šemen“. ¹⁾

Poznámka. Ratolestmi olivovými bývali poctěni vítězové při hrách Olympických a ti, jenž si vydobyli zásluh o vlast. Vděčná mysl Řekův přičítala původ tohoto veleužitečného stromu bohyni Athéně a postavila jej pod ochranu její a Diovu.

2. *Fík obecný* či *smokovnice* (*Ficus carica* L.). Pěstovaný dosahuje výšky 25—30'; jest košatý a dává stín příjemný; dvakrát za rok své četné květy a plody nasazuje, tak pozvolna, že celý rok skoro kvete a plody dává. Nejvzácnější byly a jsou dosud smokvy *ranní*, kteréž zrají v druhé polovici června; následuje smokva *letní* dozrávající v srpnu a konečně smokva *podzimní*. Tato zraje koncem listopadu, když listí již opadlo, jest delší a barvy tmavé. Smokvy jídaly se buď čerstvé, buď na slunci sušené; mimo to užíváno jich též jako léku, jakož až podnes.

Ve stavu divokém jest fík obecný nízký. ²⁾

Vedle fíku obecného roste v Palestině a zvláště v Egyptě „*Sycomorus*“, *smokvoň egyptská* (morva, morvoň, fikomorva, συκόμορος, συκομορέα) naší bílé moruši podobná, strom innohem vyšší (až do 50'). Zatíná hluboko kořeny své do země a tudíž s těžší vyvrátiti se dá. Zelená se vždy, dříví jest černavé a velmi trvalé (přečká i 1000 let), neporušitelné hnitím a proto k rakvím mumii užíváno. *Plody* jeho smokvám podobné vyrážejí z kmenu samého ve 4 měsících každoročně, jsou však příliš sladky a proto těžko záživny; dužnina plodu jest průsvitná, tuhá, bílá a nažloutlá; slouží za pokrm chudým lidem. Zrají však teprv, až jich byl hmyz napíchal, což působí výtok šfávy mléčné, načež poraněné místo zčerná.

Obyvatelé Palestiny sázeli je rádi při cestách k ochlazení cestujících a k domům.

Pozn. Řecké *συζάμινος* (Luk. 17, 6.) znamená vesměs moruše, k nimž dle Theofrasta i smokovnice egyptská náleží. Má-li se slovem tím označiti *morva*, zůstává *συζάμινος*; jen zřídka bez náležitého přídavku. (Wiener Real-Lex.)

3. *Palma datlová* (hebr.: tamar), strom přímý a velmi vysoký (60 stop i výše, obr. 148.). Štíhlý její kmen — *rokylta* — jest teprv až na saném vrcholu ozdoben nádhernou korunou velikých listů (40—80) celý rok se zelenajících. Jelikož palmy datlové jsou *dvoudomé* (dioecia), uvazují Orientalové plody tak zvaných mužských palem (paličky) na palmy ženské (daktyloplodné), aby se tyto pylem z oněch zúrodnily. Stane-li se to v čas příhodný, vyrůstá plod na stopkách mezi lupením a rozšiřuje se ve veliké střapce datlové a zraje v srpnu, září a říjnu. Z datlí lisují Orientalové také „víno datlové“ ondy vyhlášené. Ostatně nazývá se vínem datlovým i nápoj, který se připravuje lisováním datlí v horké vodě rozmočených.

Listy palmové nosili Židé v rukou o slavnosti stánkové a při slavném vjezdu krále do města. (I. Mak. 13, 51.; Mat. 21, 8.)

Řekové dávali vítězným zápasníkům list palmový odměnou. Jelikož jest palma královnou veškerého rostlinstva, jest obrazem vznešenosti, důstojnosti krásy, spravedlnosti a blaženosti; opak toho označuje „třtina“; proto znamená palma — náčelníka, představeného, knížete; třtina osobu poslední, ničemnou. Na jiných místech znamená „hlava a ocas“ nejvyšší a opak toho.

4. *Marhaník obecný* či *granátový strom* (*Punica granatum* L. hebr. „rimmon“), nízký, velmi větvitý strom, neb keř 5—9' vysoký. Ovoce na pohled velmi krásné, sploštěle kulaté, na vrchu jako kourkou ozdobené sluje — *jablko granátové*; zraje v srpnu a září. *Skořápka* plodu uzrávajícího je kožnatá a tuhá, barvy hnědočervené. *Vnitřní masité části* obkličující bílá a červená semena poskytují šťávu sladkou neb nasladle kyselou — protože velmi oblíbenou. — Podoba jablek granátových uměle vytvořená byla nemalou okrasou (Ex. 28, 33.; III. Král 7, 18.).

Poznámka. Z jablek granátových lisuje se též vonné víno (Diosc. 5, 34.; Plin. 14, 19.; srov. Píseň Šal. 8, 2.). Posud dobývá se z nich v Malé Asii „šerbet,“ nápoj limonadě podobný.

5. *Bulzamovník*, keř a strom nízký (jen asi 2 lok. vysoký) vždy zelený; pěstován ondy v *Gileadu*, později v okolí *Jerišském* a v *Engaddi*. Jest proslulý mizou svou voňavou a léčivou, kterou

v měsících červnu, červenci a srpnu vypouští. Míza ta vonná sluje balsam (z hebr. baal šemen = hlavní olej).

Dobývá-li se balsam posekáváním kůry, slove „*opobalsam*“ neb *gileadský*, a jest méně vzácný; lisováním plodů balsamovníka — balsam *ovocný*; pomocí chemických úkonů z větví odseknutých — *dřevěný* balsam.

Keř balsamový jest domovem na horách u Mekky a Mediny.

Pozn. Cena balsamu egyptského jest nesmírna. — Balsam, který z kůry a haluzí vytéká, jakož i ten druh, který se prvním přetahováním z listů i dřeva dobývá, není téměř ani možno dostati; neboť největší velmožové turečtí j-ej všechen za velikou cenu kupují a spotřebují.

Jen druhý a třetí druh opětým přetahováním vyráběný do Evropy se dováží (NS.).

6. *Pistacia*; strom dosti veliký; plody jeho slovou „*pistacie*“ (hebr.: „*botnim*“) a jsou peckovice s jádrem mandli podobným avšak chutnější (Gen. 43, 10.); zrají v měsíci říjnu.

K rodu *pistacií* náleží také *terebinť* (*Pistacia terebinthus*, L. hebr. „*ela*“, „*ella*“), jenž po celý rok se zelená a také přes 1000 let trvá. Než starý kmen odumře, stojí vedle něho již mladý dědic, jenž z kořenů jeho v mohutný strom vzroste. Tím se stává, že *terebinť* zůstává na místě svém pověčně. Odtud určuje se poloha míst dle toho kterého *terebinťu*, ne méně než dle toho kterého města (Gen. 13, 8.; Soud. 6, 11.).

Někdy jest „*terebinť*“ obrazem člověka spravedlivého (Is. 61, 3.).

7. *Mandloň* a *ořechy* odjinud dosti známy jsou.

Pozn. Citrony a pomeranče přeneseny jsou, jak se zdá, teprv za pozdějších dob z Persie do Palestiny.

Název hebrejský „*feri ec hadar*“, t. j. plod stromu krásného (Lev. 23, 40.), neznamena ani citron ani pomeranč, nýbrž plod jakéhokoliv stromu ušlechtilého, jako na př. jablko granatové, datle.

Zahradní rostliny, jak se o nich Písmo sv. zmiňuje, jsou:

a) *květonosné*, jako: lilie (hebr.: *šušanna*) různých barev a růže rozličných druhů, zvláště v okolí Jeriškém,

b) *travnaté*, jako: hysop, aloe, myrta, narda, pelyněk a „*boryť*“ t. j. mydlice, mydelnice či mydelník (*Seifenkraut*),

c) *plodonosné*, jako: horčice, kmín, máta, okurky, melouny, česnek, cibule a kapar (*kapárek*, *kapara*, *kapárka*).

Poznámka. Přebytek těchto plodů zemských, především pšenice, vína a oleje vyvážen za hranice.

¹⁾ Oleaster zde naznačený není však „*hlošina obecná*“ (také olivou českou, planou zvaná), *Elaeagnus angustifolia* (L.). Pochází z Levanty a jižní Evropy; tam též jedí olivovitý plod její. V Čechách sází se dosti hojně pro libeznou vůni květů a pro bělavé dříví soustružnické se pěstuje; u nás však plod nezraje.

²⁾ V Orientu, na Sicilii užívá se umělého způsobu, jímž se filky k uzrání přivádějí. Do planých stromů klade totiž hmyz žlabatka smokvová (*Cynips psenes*) svá vajíčka; povstale z nich mladé z jara přítok šťávy ve fiku způsobují. Zavěšují se tedy větve hmyzem obydlené (zimní) na smokvice štěpné, aby hmyz vylétající jejich filky napíchal, což se zove „*caprificare*.“

§. 80. Včelařství.

K zaměstnání rolnickému přináleží též *včelařství*. Palestina mlékem a medem oplývající má v pravdě množství včel, jež netoliko v úlech, nýbrž i v dutých stromech a skalnatých rozpuklinách plásty připevňují. Jelikož jejich roje jsou velmi četny, působily svými žahadly nejen jednotlivcům, nýbrž i celým národům obtíž a proto jsou obrazem *zuřivých nepřátel*.

Z velikého množství medu, s kterým Židé obchod vedli s Třany, vysvítá, že Hebreové se pilně zabývali včelařstvím.

V Písmě sv. činí se zmínka o medu plástovém a i zčištěném.

Med lesní (I. Sam. 14, 25.; Mat. 3, 4.) jest buď med od včel vytékající z rozpuklin skalních, buď tak zv. medovka (či medovice — padlí)¹⁾

Starí užívali medu místo našeho cukru a jelikož byl velmi oblíben, jest *obrazem radosti*. Poněvadž však ve větším množství užíván vrhnutí způsobuje, jest též *obrazem ošklivosti či života hýřivého* (Přísl. 25, 16.).

¹⁾ Až posud pěstuje se včelařství v Palestině v údolích i na horách; v údolí Jordanském, na březích jezera Genesaretského, na rovině Esdrelonské (= Jesreel), na hoře Tábor, v palmových lesích a zahradách oranžových u Jaify a Kaify, a u Jerusálema. Mimo to pozorovati tisíce rojů včel divokých; — také na tak zvané poušti sv. Jana.

Starí Egypťané dopravovali každoročně úly včelní z dolního Egypta po Nilu do horního, kdež rostlinstvo a ovoce stromové o šest neděl dříve zraje, — aby hojně medu vytěžili. (Viz: A Bienenvater aus Böhmen Nr. 6. 1882. str. 94. 85—86.)

§. 81. Pastýřství kočovnické (obr. 153.).

Jiným poskytoval potřebné výživy výhradně chov dobytka. Již o Abelovi dosvědčuje Písmo svaté, že byl pastýřem ovcí. Postupem času vedli však pastýřové život *kočovnický*, t. j. potulovali se se stády svými z místa na místo, nemajíce ani pevných sídel ani stálých pastvišť. Živnost ta se záhy mnohým zalíbila, neb byla nejen zdrojem blahobytu, nýbrž poskytovala i volnosti, jako ji orba dáti nemůže.

Původcem pastýřů kočujících jest dle Písma sv. Jabel, syn Lamecha, pravnuka Kainova (Gen. 4, 20.). Nesmíme však domýšleti se, že kočující pastýřové následkem toulavého živobytí bývali lidé vesměs surovi, byliť mnozí z nich mužové srdnati, velikého ducha, jemných mravů, oplývající i mocí i bohatstvím, na př. Abraham, Isák, Jakub a potomci jeho před dobytím země kananejské. K tomu dodati sluší, že za příčinou oné laskavé péče, s jakou nad blahem stáda svého bděli, stalo se jméno „pastýř“ názvem *čestným* jak králů tak kněží; ba sám Spasitel nazývá se pastýřem dobrým (Jan 10, 11.).

Rozsáhlé pouště byly *společným* pastvištěm pastýřů kočujících, leč by byl některý z nich na jistý kraj práva vlastnictví nabyt, na př. vykopáním studně.

Co rok putovali kočovníci po pastvinách určitým směrem — v zimě po rovině, v létě po horách; pročež znal téměř dobytek cestu, kterou každým rokem se ubíral. Stáda meškala po celý rok pod širým nebem, jsouce střežena a opatrována od otroků, nájemníků ano i od synů a dcer pána svého. Otroci podřízení byli správci neb hospodáři, taktéž otroku, který každý den k večeru ovce počítal. Hospodář ten sluje v Písmě sv. „*starší domu*,“ stárek (srv. §. 91.).

Nájemník musil každou škodu na dobytku, kterouž odvrátili mohl, avšak neodvrátil, nahraditi (Gen. 31, 38.). Kdy a v jaké míře náhrada dítí se měla, bylo zákonem moudře vyměřeno (Ex. 22, 12.). Aby se škodě neb možnému nebezpečení předešlo, stálo několik otroků na hlídkách neb strážných věžích.

Otroci bydleli zimního času v stanech, v létě pak pod loubím, t. j. v boudách, aneb v stáncích z větví upravených. Pán neb Emir přebýval v létě — v zimě ve stanech; nezřídka přestěhoval se na čas do blízkého města (Gen. 19, 1.; 26, 1.).

Mimo pastvu vyžadovala ohromná stáda kočovníků nezbytně *dostatek vody*. Ta však nenacházela se na pastvinách, o nichž bible zmínku činí, nikterak v přehojné míře. Za tou příčinou měla u nich voda velikou cenu a opatrně s ní nakládáno při napájení stád.

Pro uvarování možného nedostatku vody kopali si kočovníci studnice (hebr.: „bêr“), jichž úzký otvor velmi obezřetně zakrývali, aby jiný pastýř bera se týmže směrem studně vypátrati a vodu z ní ukrásti nemohl. Z toho zároveň vysvítá, jakou váhu a důležitost přikládati sluší svárům pastýřův o studně (Gen. 21, 26.). Studně byly vlastnictvím těch, kdo první v držení jich se uvázali aneb si je vykopali. Naproti tomu byla společným, všem přístupným majetkem *zřídla* (hebr. „ajin“), z nichž se voda na povrch země prýští. Zřídla, z nichž se buď bez přestání voda pramení, slovou vodou *stálou* neb *věrnou*; studnice pak, které letním časem vysychají, vodou *nestálou* neb *klamnou*.

V krajích, kde zřídla a studnic nebylo, kopávali si kočovníci cisterny (hebr.: „bor“), t. j. rozsáhlé podzemní nádržky, do nichž v zimě vodu dešťovou vedli. (Dno cisterny zahrnovalo nezřídka plochu půl jitra.)

Úzký otvor naplněné cisterny přikryli kamenem a pískem opatrně posypali, aby nepovolaný vodu pro příští léto uschovanou snadno vypátrati a ukrásti nemohl. Nezřídka však vytratí se voda ta následkem zemětřesení, neb že ji nezvaný vyčerpá; ztráta ta může snadno i pastýřům i stádům jejich záhubu přinést. Za tou příčinou jest Orientalům „*nedostatek vody*“ obrazem veliké bídy (Is. 41, 17.). Jako ze studně vynáší se i z cisterny voda ve věderci buď po schodech buď po žebříku, vylévá se do žlabů neb koryt, k nimž se stáda dle jistého pořádku připouštějí (Gen. 29, 3.; 24, 11.; Ex. 2, 10.). Vyprázdňené cisterny chovají na dně mnoho bahna a kalu; jich užívalo se nezřídka za *vězení*; odtud slove Hebreům vězení i na povrchu země vystavené, rovněž jako cisterna „bor.“

Voda pramenitá nazývána vodou *živou*; pro svou vysokou cenu a dobrotu byla *obrazem štěstí a blahobytu*. Protivou vod živých byla voda cisternová. Bůh sám se často připodobňuje pramenům vod živých, modly pak vodám cisternovým (Is. 43, 19.; 49, 10.; Jer. 2, 13.).

Poznámka 1. Zdá se, že země kananejská druhdy byla takovým společným pastvištěm potonků Eberových. Na vlastnictví

Fberovců nastoupil ku poručení Hospodinovu Abraham; po něm převzali je jako dědictví Isák a Jakub; oba si též zajistili právo vlastnictví kopáním studnic a stavěním oltářů; ano zdá se, že i Jakubovci za svého pobytu v Egyptě v jistých dobách dědictví své po otcích se stády navštěvovali, až jim konečně valné rozplenění se Chananejských další přístup zamezilo (srv. §. 112.).

Poznámka 2. I v městech bývaly cisterny, avšak lepšího druhu, vytesány buď ve skále, buď na způsob sklepů klenuty a kamením vydlážděny.

§. 82. Dobytek pastýřských kočovníků (viz obr. 112—116.).

Mimo tučné pastviny a hojnost vody spočívalo bohatství pastýřských kočovníků v četných stádech *skotu* neb hovězího dobytka (hebr.: „bakar“) a *bravu* čili drobného dobytka (hebr.: „con“), ovec totiž a koz — v příslušném počtu *oslů*, *velbloudů* a *psů*, konečně v množství otroků a otrokyň.

1. *Ovce* (hebr.: „sé“) byly rohaté, *bílé*, zřídka hnědé, černé neb strakaté. Mimo *ovce domácí* chovali ještě jiné odrudy, jako:

a) ovce kratších nohou, hubenějšího těla, avšak jennější vlny,

b) *ovce větší našich*; zvláštní odruda těchto má ocas skoro třé loktův dlouhý, tukem prorostlý. Aby se ocas o zemi neodřel a nekrvácel, podvazují až podnes pastýři ovčím toho druhu pod ocas vozíček, na nějž ocas uvazují (obr. 113.); jiná odruda má mezi paznechty neobyčejně mnoho tuku.

Hlavní *užitek* z ovec bylo mléko, maso a vlna, kterou ročně dvakrát stříhali; k tomu množilo se stádo každým rokem jehňaty *podzimními* a *jarními*.

Pro veliký *užitek* jsou ovce kočovníkům velmi drahé a protož jim dávají též milá jména. Na zavolání pastýřovo jde *beran* (hebr.: „ajil“, pod třetím rokem „attud“) — čelník před stádem; odtud jest „beran“ obrazem — náčelníků, pohlavárů, vůdců národa; *pastýř* — obrazem krále; panovníka. Ovce znají hlas svého pastýře a následují ho. Arabští kočovníci užívají jistých a stálých slov, jimiž ovce k pořádku napomínají, k dojení neb napájení a p. Často odchovávají některé jehně jako u nás psíka ve stanu v kruhu rodinném. Taková ovečka (beruška) slula miláčkem rodiny (II. Sam. 12, 3.).

Před stříží vehnaly se ovce do těsné ohrady čili do košáru pod širým nebem, aby pocením vlna větší jemnosti nabyla. Ovčinců krytých kočovnici neměli; ovčincem byla vezdy pouhá ohrada.

Byl starodávný obyčej, že při stříhání ovcí hody strojivali a přátele na ně zvali (I. Sam. 25, 2.; II. Sam. 13, 23.).

2. *Kozy* (hebr. „ez“, plur. „izzim“) jsou na východě černé, zřídka peřesté (strakaté, pruhované). — Z kozích kůže zhotovovány měchy neb pytle k uschování tekutin. Mělo-li se do nich nalíti *vina*, přišla srst do vnitř, jinak vně. Ze srsti zhotovováno též sukno a houně.

Kozel (hebr.: „tajiš“, „seir haizzim“, „cefir“) jest obrazem ředitele, vůdce; ohledně pak drzosti a chlipnosti — obrazem zlých, bezbožných.

Prorokové jakož i vůbec mužové přísného, tuhého života odívali se kozí kůže.

3. *Skot domácí*, neb hovězí dobytek — (býk, kráva, tele) jest na Východě menší našeho. Pro mnohostranný užitek byl jak rolníkům tak i pastýřským kočovníkům velmi milý. Nejlépe se dařil v kraji Bašanském, na rovině Šaronské a v údolí Achiorském, kdež měl nejtučnější pastvu.

Kravné mléko sloužilo za pokrm i nápoj, sražené se přečdilo a v pytlech kožených chovalo.

Máslo našeho neužívali Orientalové, místo jeho nahražoval olej olivový.

Býci, junci a telata jsou pro svou sílu a dotěravost obrazem nepřátel; *krávy* pro svou vážnou chůzi — obrazem vážné matrony, pro svou chlipnost — obrazem vilnosti; *jalovice* — obrazem milé mladice. *Roh* jest odznakem moci; nejvyšší moc značí — *roh železný*.

Skopení či kleštění bylo zákonem zapovězeno (Lev. 22, 24.); odtud znamená slovo „vül“ vezdy „býka“.

Skoták neb pastýř skotu nepožíval vůbec takové vážnosti jako ovčák nebo pastýř ovcí.

4. *Oslové* (hebr.: chamor) v krajinách biblických jsou většího vzrůstu než u nás a pěknější (rudé) barvy. Jsou to zvířata čilá, velmi pracovitá a vytrvalá; v kteréžto hodnotě nestojí daleko za koněm, ano mnohými dobrými vlastnostmi i koně předčí. Za tou příčinou byla kočovníkům velmi milá a jsou v bibli obrazem lidí pilných, podnikavých a vytrvalých. Kobyla neb oslice (hebr.: „aton“) byla však a jest posud milejší pro oslátka (hebr.: „ajir“), která rodí.

Oslů užíváno jako soumarů k nosení břemen a k jízdě místo koní. Nejvzácnější osoby, i knížata, zvláště pak matrony (jako až podnes) užívaly k jízdě oslů. Ostatně zapřahování osli i k vozům a pluhům, později také k žernovům. Bylo však zákonem zakázáno *oslu s volem* k pluhu zapřáhnouti.

Jezdilo se na nich bez sedla. Jezdec dal si pod sebe houni nebo plášť, a pomocí úzdy obracel osla dle libosti. Poháněč kráčel s holí v ruce za oslem, pobádaje jej dle potřeby k větší rychlosti.

Za Davida krále činí se zmínka o *mulech*, t. j. míšencích, pocházejících z osla a kobyly koně.¹⁾ Muly dovážeti bylo z cizích krajin, jelikož zákon Mojžíšův páření zvířat druhu rozdílného zapověděl.

Poznámka. Že by hebrejské „jemim“ (Gen. 36, 24.) znamenalo mula, není pravdě podobno. I divokých oslů — *onagrů* bylo na Východě valné množství.

Poloosel *džiggetai* (*asinus hemionus*) ve stepích východní Asie, hlavně Mongolska podobá se velikostí mulu, má srst nažloutlou, hřívu a chvost ocasní černý a nedá se ochočiti.

Jiný divoký osel asiatský jest „*kulan*“ čili „*onager*“ (obr. 115.) spisovatelů starých, dle jichž udání žil druhdy v Malé Asii, Syrii, Persii a v Arabii. Jest menší než *džiggetai*, ale mnohem vyšší a v složení těla jejnější než osel domácí. Barva srsti jest bílá, lesku téměř stříbrného. Osel ten je velmi rychlý, tak že ho i dobrým koněm dostihnouti nelze. Maso jeho slouží tuzemcům — nežidům jako druhdy Římanům za výbornou zvěřinu, ze které příčiny se *kulan* vždy hojně lovil a do jam lapal.

Divocí oslové před člověkem z daleka prchají. Hřebce doprovází vždy několik kobyl; jakmile zahyne, rozprchnou se kobyly a potulují se. Práví se, že jsou nad míru chlipní a silně zapáchají. Přirozeným pudem vedeni čenichají z daleka vodu a protož dávají po nich cestující, jimž se vody nedostává, pilný pozor.

5. *Velbloud* (hebr.: „*gamal*“) chová se s velikou péčí a u velikém počtu; spotřebuje málo potravy a vydrží dlouho bez nápoje; je silný, rychlý, vytrvalý a trpělivý.

S nákladem krácejí velbloudi po *sedmi* jeden za druhým; druhý v řadě uvázan jest lněným provázkem k prvnímu; třetí v řadě k druhému a tím způsobem ostatní, až sedmý řadu končí. Nej přednějšího vede na provázku honák; poslední v řadě velbloud má na krku zvonek, jehožto zvuk jest honáku znamením, že jdou

všichni v pořádku. Tato řada slove v hebr. שִׁפָּת נְמָלִים „šifat gemolim“, což lat. Vulgata překládá „inundatio camelorum“ (Frencl: množství velbloudů. Kralická: „stádo“. Allioli: „Fluth“. Is. 60, 6.)

Kdo na velbloudu jede, sedí buď jako na koni aneb spustí obě nohy k levému neb k pravému boku aneb sedí na koších po obou stranách na hřbetě zavěšených, aneb na sedátku, kteréž kolem na způsob domku záclonami obestřeno jest (obr. 112.).

Chce-li někdo s velblouda cestou sléztí, sjede po berle, kterou k tomu cíli honák k velbloudu postaví. Jízda na velbloudu jest unavující a obtížná. Ostatně bývají velbloudi okrášleni řetízky a ozdobami, jež se půlměsíci podobají.

Velbloud jinak nad míru trpělivý jest v době říjení nevrlý a chlipí mu jazyk slinou pokrytý.

Kočovníci užívají mléka velbloudího, ačkoliv jest lepké, za nápoj; mléko zkyslé a sražené člověka opojí; i masa velbloudího požívají, vyjma Israelity, jelikož dle zákona jest velbloud zvíře nečistě.

Z vlnité srsti zhotovují sukno k potřebě chudších lidí.

Rozeznáváme velblouda *dvouhřbého* čili baktrijského (*drabař*) a *jednohřbého* čili arabského (*dromedař*).

Drabař jest větší a silnější, nese břemeno 8—15 centů, neneser však tolik vedra a chůze jeho jest poněkud zdouhavější.

Dromedař jest sice slabší (unese 5—8 centů), jest však v chůzi rychlejší a snese mnoho vedra. Nemá-li více než 5 centů naloženo, ujde za den 7—10 mil cesty; uběhne však i 35—40 hodin cesty za den, může-li si potom déle odpočinouti. Při tom spokojí se bodlácím, suchou trávou i suchým proutím; aby se při síle udržel, dá se mu na cestě jen semo tamo něco bobu neb datlí.

6. *Psi* (hebr.: kéleb) ač k hlídání stád, polí a příbytků velmi potřební, považují se přece za zvířata nečistá (vyjma ohaře neb myslivecké psy), která nezasluhují, leč aby jimi člověk pohrdal.²⁾ Také po městech psi nemající žádného pána (vyjma ohaře) v četných hejnech běhají hladovi, žraví a nenasytní, sežírajíce vše, co jim lidé do příkopů a jam naházeli a kde jakou mrtvolu i člověčí najdou; ano také v noci i člověka napadají.

Zaslechnou-li v městě pláč, hluk nebo kvílení, začnou všichni na všech stranách výtí.³⁾

Pojmenuje-li Oriental člověka *psem*, *psi hlavou*, chce tím trpce pohaněti; nazve-li ho *psem scíplým*, naznačuje tím zároveň, že se

proti pohanění ani brániti nemůže. Na oznamování opovržení, jakého hodna jest neřest samcologství, nazývá Písmo sv. toho druhu vilníka „psem“ a tudíž *mzdu za neřest* tu „*mzdou psi*“. (Deut. 23, 18. hebr.) Za dob Krista Pána nazývali Židé — *pohany vůbec* — „psy“.

Jelikož pes pastýrský má stáda ostříhati a protož bdíti, a když potřeba káže, štěkati, nazývá prorok (Is. 56, 10.) „němými psy“ představené a učitele, kteří sobě a svému pohodlí toliko hovějí, povinností úřadu svého nedbají.

Poznámka. Pes stal se již v pradobě společníkem lidským; pes jest jediné zvíře, které sledovalo člověka do všech končin světa. Američané měli již psy, dříve než se s Evropany setkali. Pro svou učelivost, věrnost a dobromyslnost jest domácí pes lásky a vážnosti lidské hoden, které však posud na Východě nenalezá.

U Hebreů zřídká a snad teprv v *pozdější* době chován pes pro vyrazení. (Tob. 6, 1.; 11, 9.; Mat. 15, 27.)

Šakalové obecní (canes aurei, (hebr.: šualim),⁴⁾ domácímú psu velmi podobní, jsou domovem v Palestině, Syrii a Africe. Ocas jest visutý, dosahuje však sotva na kotníky; nohy a ocas jsou červeně žluté, hlava hnědá a vnitřní uši bílé. Šalakové ukrývají se ve dne v houští a teprv v noci vycházejí v houfech na lup, sžírajíce každé zvíře, které jen překonati mohou; jmenovitě jsou nebezpečni ovčím, kozám, drůbeži a j. Na podzim žerou i ovoce a v čas nedostatku i mršinu (obr. 114.).

I do příbytků lidských se vkrádají; při tom se však hned prozrazují; nebo nalezl-li tam šakal nějakou kořist, začne výti, načež i ostatní šakalové zaslechše druhu svého, do vytí se dají. Rozumí se samo sebou, že obyvatelé pak nemeškají zabnati nezvaného hosta, kterému člověk holi snadno poradí.

Poznámka 1. *Šakal strakatý* (canis variegatus) požíval u starých Egyptanů veliké úcty; jeho mumie se dosud v Memfidě a Thebách nalezají.

Poznámka 2. Co Vulg. lat. překládá slovem „*unicornis*“ slove v hebr. textu „*rém*“; jest to české — „bůvol, divoký vůl“. Někteří mají za to, že to odpovídá latinskému „*oryx*“; jest to druh gazel; jsou neukrotitelné, přímé jejich rohy nazývají staří — *bodáky* aneb *zbrání ostrou* a protož jsou odznakem nepřátel krutých, divokých a násilných.

Ostatně slove *gazela* v hebrejštině „*cebi*“ (LXX ζεφκός Vulg. „*caprea*“. Králická: „*srna*“. Allioli: „*Reb*“). Dle Deut. 12, 15. 22.; 14, 5. jest zvíře čisté, a maso její objevuje se (dle III. Král. 4, 23.)

na stole krále Šalomouna. Pro útlou postavu, obratnost a ušlechtilost v pohybech, pro jasné a veliké oko, kteréž zvířeti tomu zvláštního půvabu dodává, jest gazela obrazem ztepilé postavy, obratnosti a ušlechtilosti vůbec; a již v starém věku ve východních krajinách vzorem ženské krásy a ženského půvabu (obr. 116. a-d).

Poznámka. O slepicích a husách nečiní se žádná zmínky. V dobách pozdějších shledáváme slepice u Hebreův (Mat. 26, 34.).

¹⁾ Mul, hebr.: „fěred“, spojuje veškeré dobré vlastnosti rodičů. Od osla dědi vytrvalost a skromnost, opatrnou a pevnou chůzi, od koně matky sílu a mysl statečnou.

²⁾ Illavně snad pro svou nestoudnou chlipnost a pro ošklivý obyčej, vrátiti se ku vývratku svému, což příslovím se stalo (Přísł. 26, 11; srov. II. Petr 2, 22.).

³⁾ Ale právě tito psi jsou na druhé straně pravým dobrodiním měst orientálských, kde veškeré odpadky, mrsiny a j na ulici se vyhazují; (zhyne-li velbloud na ulici, nechá se tam ležeti). Při tak malé péči o čistění zastávají psi úkol *zdravotní policie*. Před několika lety odstraněni jsou psi z Caribradu na 2 ostrovy pusté (psi na jeden, feny na druhý). Za krátkou dobu však přivedeni jsou nazpět, aby čistění ulic jak před tím obstarávali.

⁴⁾ *Lišky* slovou — „šualim, ketanim“.

§. 83. O lovu, loupežení a rybaření.

1. Lov, v prvních dobách pro vlastní bezpečnost nevyhnutelně potřebný, stal se postupem času zaměstnáním ku zábavě a užitku. Požadovalo však umění to rychlosti a udatnosti; vycvičený lovec i lva bez zbraně přemohl, což posud ještě někteří dovedou. *Zbraně* užíváno týchž jako ve válce, totiž: luku, šípů, kopí, oštěpu a meče; mimno to i *nástrah*, jako síti, osidel, sneček a jam; jány chystány zvláště na lvy.

Tyto lovecké nástrahy jsou pak obrazem úkladů vůbec — velikého nebezpečství, hrozící záhuby. *I smrl* vyobrazují básníci jako lovce ozbrojeného oštěpem a síti (Žalm 91, 3.; Os. 13, 14.; I. Kor. 15, 55.).

Když ustanoven byl rok sobotní, postaral se zákon Mojžišův také o zachování zvěře. Ohledem na ptactvo nařizoval, aby, kdo nalezne hnízdo a samičku sedící na vejcích, ji odletěti nechal (Ex. 23, 11.; Deut. 2, 26.).

2. Zručnosti u lovení zvěře zneužívali někteří nomadové později také *k olupování pocestných*. Podnes se tím zabývají potomci Ismaelovi. Dokládají, že jednají po právu, jelikož otec jejich

bez dědictví z domu otcovského vypuzen byl. Ostatně Písmo sv. (Gen. 16, 12.) řečený jejich způsob života předpovědělo. —

Cestujícího olupují až na kůži, avšak neusmrcují ho, když se oloupiti dá a žádného z lupičů-bráně se nezabije. Ostatně připouštějí loupeživí nomadové, že oloupený může si své věci zase vykoupiti. Kdo však v stanu loupeživého nomada pohostinství hledá, nalezne je v úplné míře.

3. *Rybařství* bylo všem východanům oblíbené; proto i Hebreové nešetřili ryb v Jordáně, v jezeře genesaretském a v moři středomořském. V samém Jerusalemě nacházíme bránu „rybnou“, zvanou tak od tržiště rybního (Neh. 3, 3.; 12, 39.). Rybáři bývali muži činní a odvážliví. Nástroje ku lovení byly: udice, železný oštěp a síť, pročež jest rybář též obrazem nepřitele. (Is. 19, 18.; Jer. 16, 16.)

§. 84. Řemesla.

Některá řemesla a umění klade Písmo sv. do dob nejstarších. Tak již asi ve století IV. koval Tubalkajin *měď a železo*; Jubal vymyslel *hudební nástroje*. Stavba *archy* Noachovy předpokládá již důkladný cvik ve stavitelství. V Egyptě přiučili se Israelité novým uměním, čehož nejlepším důkazem jest nám *stavbu stánku* na poušti.

Zákon Mojžíšův nebyl sice přízniv uměním, ale nepodceňoval je, nýbrž ponechal je příčinnivosti národa. Snadnější nářadí hospodářské zhotovoval sobě každý sám. Ženy ano i vznešené paní předly, tkaly a připravovaly oblek nejen pro rodiny, nýbrž i pro obchod-

Toliko pro výrobky *nesnadnější* byli zvláštní řemeslníci jako: valcháři, barvíři, koláři, kameníci, sochaři, slévači zlata, stříbra a mědi, konečně hrnčíři a t. d. Kováři (zbrojníci) a zlatníci přechasto odváděni bývali do zajetí od nepřatel. (Soud. 3, 31.; I. Sam. 13, 19.)

Za dob Davida a Šalounouna, když nádhera se rozmáhala, byli v Palestině umělci, kteří stavěli paláce ano i chrám, přiučivše se od Tyranů, kteří v tom ohledu předčili nad Hebrejy.

Ve vyhnanství a po zajetí pěstovali Hebreové obzvláště umění a obchod. Talmudisté přikazovali také rodičům, aby nezanedbali vyučiti děti své nějakému řemeslu neb umění; proto též nejvzdělanější židé byli, jak se připomíná, znalci v uměních a řemeslech ano sám sv. Pavel byl „*τεχνόποισ*“ — hotovitel stanův. (Skut. 18, 3.)

Přece však některá zaměstnání jména byla za *nepočestná*, na př. oslařů a velbloudařů, pastýřů, veslařů a krčmářů; krčmáře čítali Rabbinové k loupežníkům.

Poznámka. Αισχροπραΐσις (I. Tim. 3, 8.; Tit. 1, 7.) jsou lidé mrzkého zisku žádostiví, kteří za tím účelem nepočetnými obchody se obírají.

§. 85. Obchod. (Obr. 108. 110.)

Kupčení v nejstarších dobách záleželo v *zaměňování* věci za věc jinou, později teprv ceněna hodnota věci dle *vzácnějšího kovu*; a tudíž se zaměňovaly věci dle hodnoty své za jistou váhu onoho kovu. Již od pradávných dob užíváno v přední Asii stříbra neraženeho k tomu účelu. Dle hodnoty věci odvážil kupující příslušný kus *stříbra* prodávateli. Tak odvážil Abraham Efronovi 400 lotů stříbra za pole s jeskyní (Gen. 23, 13.). Synové Jakubovi kupovali za „stříbro“ obilí v Egyptě (Gen. 42, 25 nn., 43, 15 nn. 44, 1 nn.). Odtud znamená stříbro „*vážiti, odvážiti*“ tolik co — platiti, vyplatiti stříbrem.¹⁾

Aby se předešlo klamu a podvodu, opatřeny jsou záhy, na počátku bez pochyby u Foeničanů, kusy neb plátky stříbrné jistým znakem, který hodnotu jejich v obchodu vyznačoval. Takové stříbro nazývá se „*stříbro běžné mezi kupci*“, aneb dle Vulgaty „stříbro dobré mince obecné“ (Gen. 23, 16.). Teprv v VI. století př. Kr. začali raziti peněžní mince. Nejznamenitější obchodníci byli *Foeničané* (města jejich: Sidon a Tyrus); po nich Assyrové, Babyloňané a Egyptfané.

Zboží vozíváno se buď po moři nebo po cestách na zemi. Lodi plující do Tartesu (ve Španělsku) a do Ofiru (v Indii) byly silnější, protože i zničení jich za skutek všemohoucnosti boží se považuje (Žalm 47, 8.).

Obchodníci majíce cestou pozemní vyvážeti zboží, shromažďovali se u větším počtu a mívali vůdce, aby na poušti nezbloudili. Zákon Mojžíšův vybudoval stát na základě hospodářství; obchodu zahraničnímu nepřál pro nebezpečnoství ze styků různých národů povstávající ku škodě víry a dobrých mravů. Sem náleží záповěď bráti úroky od souvěrce za půjčené peníze, potraviny atd. (Deut. 23, 19 nn. srov. Lev. 25, 36. 37.). Při každém obchodu naléhá Mojžíš na spravedlnost a poctivost.

Obchod vnitrozemský nepokládal zákon za prostředek ku výdělkování, nýbrž spíše za podporu životní; tento obchod podporovaly 3 veliké svátky židovské (Jan 2, 14.; Mat. 21, 12.). Ano v Jerusalemé odbývaly se každý týden trhy, k nimž i Tyrané své výrobky

na prodej přinášeli (II. Esd. 13, 15.). Postupem času, zvláště za Šalomouna, pěstován také *obchod zahraniční*, jenž však aspoň co do cest námořních, zanikl, když loďstvo Josafatovo se ztroskotalo.

Hebreové, zbaveni jsoouce odvedením do zajetí svých pozemků, oddali se obchodu, používajíce ho ku výdělkování a tento způsob zachovali i později a drží se ho až podnes.

Kromě všeobecného *měniva* a *plativa* čili peněz nezbytny jsou v obchodu také *míry* a *váhy*.

Normální míry a váhy opatrovány ve svatostánku, potom ve chrámě. Přišedše pod cizí panství musili Hebreové nevyhnutelně užívati měr podmanitelů svých. Byly pak jejich *míry délkové*:

1. *Prst*, t. j. šířka prstu člověka dospělého (hebr.: „*ecbá*“).

2. *Dlaň* (hebr.: „*tefách*“) rovná se 4 prstům (Ex. 25, 25.).

3. *Píď* (hebr.: „*zéret*“) rovná se 3 dlaním (Ex. 28, 16.).

4. *Loket* (hebr.: „*ammá*“), t. j. délka 2 pídí; od lokte počínaje až po konec prostředního prstu rovná se 6 dlaním neb 24 palcům.

5. „*Gomed*“ snad délka celého ramene. (Soud. 3, 16. Té délky byl Aodův meč, Vulgata překládá „*palma*“, t. j. dlaň (= Frencl.) Králická: „*loket*“, Allioli: *Spanne*.)

6. *Prut* (hebr.: „*kané*“) = *καλαμος* rovná se 6 loktům (Ezech. 40, 5.).

7. *Krok* (hebr.: „*caad*“) (II. Sam. 6, 13.).

8. *Hon čili stadium* (chald. „*réša*“), t. j. 125 říms. kroků neb 625 našich stop.

9. *Míle*, t. j. 1000 kroků říms. = 5000 našich stop.

10. *Kus cesty* (Gen. 35, 16.; 48, 7.; IV. Král. 5, 19.) dle LXX. *ἰσπόδρομος*, syr. *parasanga*, asi hodina cesty (nebo $\frac{1}{4}$ míle něm. dle Keile; Králická překládá: „*míle cesty*“).

11. *Cesta jednoho dne* (Gen. 30, 36 a j.) dle Herodota 150 stadií neb 4 zeměp. míle.

12. *Cesta sobotní* rovná se asi $\frac{1}{2}$ míle zeměpisné (Skut. 1, 12.).

Míry věci *sutých* jsou: 1. *Chomer* (כֹּמֶר) neb *Kor* (כֹּר)²), největší míra, obsahující 10 „*Ef*“; 2. *Letek* obsahující 5 *Ef*; 3. *Sea* $\frac{1}{3}$ *Efy*; 4. *Kab* $\frac{1}{6}$ *Efy*.

Míry *tekutin*: 1. *Bat* (בַּת) totéž jako *Efa* při věcech *sutých*; 2. *metretes*, μετρητής, t. j. $\frac{2}{3}$ *batu*; 3. *Hin* — $\frac{1}{6}$ *batu*; 4. *Log* $\frac{1}{72}$ *batu*. *Log* nazývá se též *sextarius*, ξέσαρος, jelikož obnáší 6 skořápek vejcových.

Mimo to setkáváme se s „*Gomer-em*“, měrou ostatně neznámou (možná $\frac{1}{100}$ efy), která na poušti dostačovala ku každodenní potravě pro jednoho; pak „*Chomer*“ snad hrstka, tedy jen malá míra.

Váhy — původně kaménky (hebr.: abanim Lev. 19, 36.) a zároveň bibl. peníze byly:

1. „*Gera*“ původně zrna neb obol čili peníze = $\frac{1}{20}$ siklu, — asi 2 $\frac{1}{2}$ našeho krejcaru.

2. „*Beka*“ = 10 ger neb $\frac{1}{2}$ posvátného siklu = 25 kr. r. č.

3. *Sikl* (hebr.: „šékel“) = 20 ger (Ex. 30, 13.) = 50 našich kr. Potom jest rozdíl činiti mezi siklem zlata a stříbra.

4. „*Mina*“ = 100 siklů.

5. *Hřivna* (hebr. „kikkar“ tolik jako 30 min, čili 3000 siklů; ostatně byla hřivna u rozličných národů rozdílna. Dle Mojžíše (Ex. 30, 13; 38, 26; Lev. 27, 25.) obnáší *hřivna* = 3000 siklů.

Název „*sikl svatyně*“ předpokládá ještě jiný sikl. Na rozdíl ten uvádí nás porovnání III. Král. 10, 17. i IL Par. 9, 16, dle čehož 3 *miny* rovnají se 300 siklům.

Byl tedy obecný sikl — *polovice* svatého, jak i rabbinové za to mají (Keil).

Za dob královských byl také sikl váhy *královské*, jehož hodnota a cena však neznáma jest.

V zasetí a po něm zobecněly u Hebreův váhy a mince *jiných* národů, jako perské „*darikus*“ (viz obr. 108.), pak řecké, jako „*stater*“, „*drachma*“ (= $\frac{1}{4}$ stateru), kteréž rovnal se „*římský denár*“, jehož $\frac{1}{10}$ část slula *as*, obsahujíc 4 *quadranty*.

Jaký peníz byl „*kešita*“ (Gen. 33, 19.; Jos. 24, 32.) známo není.³⁾ Závaží bylo *kamenné*; ostatně se o uěm ničeho nedočítáme. Podvodní obchodníci nosívali sebou mimo to *vážky* a *dvoji závaží*; těžšího užívali při nakupování, lehčího při prodávání.

Poněvadž při rozboření chrámu Šalomounova normální váhy a míry zahynuly, nedá se hodnota jejich nyní stanoviti.

Poznámka. Poměr vah hebrejských k našim vahám poznati lze dle váhy ražených Makabejských siklů stříbrných, posud zachovaných. Sikl ten váží průměrně asi 270 paříž. gramů; odtud se udává normální váha jednoho siklu 274 gramů pař. Dle toho počtu obnášela *hřivna* 822.000 p. g.; *mina* — 13.700; *sikl* — 274; *beka* aneb půl siklu — 137 a *gera* 137 pař. gr.; tato váha souhlasí nejen s vahou hřivny babylonské a starořecké, nýbrž i s předpis

rabbinů ohledem váhy siklů, a protože se za pravou považuje (Keil).

Naznačivše prostředky, jimiž Hebreové snažili se potřeby životní si získati, přikročme ku pojednání o jich životě rodinném a společenském.

¹⁾ V Indii, Číně, Brasilii, Persii a t. d. bývá až podnes též stříbrem a zlatem v prutech placeno.

²⁾ 198.577 paříž. □ palců. Králická překládá: „míra“ hebrejské „kor“ i „sea“; „mírka“ hebrejské „log“. Lev. 14, 10.

³⁾ V překladu bible králické slove „gera“ — peníz; „beka“ — půl lotu; „šekel“ — lot; „mina“ — libra; „kikkar“ — centněr; „kešita“ — ovce (Gen. 33, 19.) — peníz (Jos. 24, 32.); *darikus*, *δαρικός* hebr. „darkemon“, talmud. „darkon“) — drachma. „Darikus“ slove v lat. Vulgátě: „solidus“ (Frencl „zlatý“).

Hlava III.

O životě rodinném a společenském.

§. 86. Manželství.

Mosaická opatření čelící ku zamezení pohlavních neřestí.

První manželé byli dle svědectví Písma sv. Adam a Eva. Bůh sám ustanovil a posvětil *manželský svazek jediného muže s jedinou ženou*, a tím vyměřil zároveň způsob, jakým se má zachovati a rozmnožovati pokolení lidské (Gen. 1, 2. 28.; 2, 24. srov. Mat. 19, 4—18.). Avšak přes tento řád Bohem ustanovený pojal *Lamech*, syn Metusalemův na jednu dvě ženy (Gen. 4, 19.). Příkladu jeho následovali brzo i jiní; tak vzniklo mnohoženství již za starodávna, udrželo se u mnohých národův a panuje posud na východě. ¹⁾

Příčiny mnohoženství byly: 1. *Teplé podnebí*;

2. *bezpečnost osobní*, která v starých dobách jediné na ochraně četného příbuzenstva závisela a následovně

3. *vřelá touha po hojném potomstvu* a obava před nedostatkem jeho; ²⁾

4. poslední příčina vzrůstající se *přepych a shýřilost*. — Tímto způsobem bylo mnohoženství u Hebreů právem *obyčejovým* a tudíž nemohl je Mojžíš zcela vykořeniti; nicméně všemožně k tomu přihlížel, aby je učinil obtížným. Za tím účelem ustanovil:

1. Muž povinen jest s každou ženou svou bez rozdílu *v určitý občas* manželsky obcovati (Ex. 21, 10. nn. srov. Gen. 29, 14—16.)³⁾.

2. *Levitická nečistota* z obcování tělesného vyplývající trvá celý den⁴⁾.

3. *Prvorozený syn* ať zrozen z manželky oblíbené ať *z méně oblíbené* požívati bude všech práv, vyplývajících z prvorozenství.

4. Kleštění pacholat se naprosto zapovídá.⁵⁾

5. Mimo to zrazuje Mojžíš mnohoženství také způsobem *nepřímým*. Za tím účelem a) vypravuje *původní zřízení stavu manželského*;

b) poukazuje při každé příležitosti na *nesnáze*, jichž zakouší muž, má-li více manželek⁶⁾;

c) vypravuje, kdo první řád stavu manželského přestoupil a konečně

d) zakazuje králům, které si lid budoucně vyvolí, *pojímati mnoho žen*. Avšak počtu žen králi dovoleného zákonodárce určitě nenaznačuje, jelikož věc tu za všeobecně známou bezpochyby považoval⁷⁾.

Rovněž jako za dob patriarchů zakoušeli i v pozdějších dobách⁸⁾ mužové žijící v mnohoženství dosti trpkostí za příčinou řevnivosti žen svých. Nesnáze ty měly za následek, že Hebreové z většího dílu pojímali jen jednu ženu a několik *ženin*, jichžto počet nebyl zákonem omezen.

Po návratu pak ze zajetí mizelo množství u Židů víc a více⁹⁾.

II. Jelikož Bůh stav manželský k rozplozování pokolení lidského ustanovil, bral se zákon Mojžíšův za tím účelem, *aby zamezil* veškeré vybočení u věci té, nařídív:

1. Aby přede dveřmi otcovského domu *ukamenována byla nevěsta, která se za pannu vydávala*, ale při dokonání manželství pannou se neosvědčila.

2. *Aby svědník* přidržen byl koupiti tu, kterou byl svedl, za manželku; kdyby však otec svedenou dceru mu dáti nechtěl, aby zaplatil otcí obvyklou cenu — jak se zdá 30 siklů; použil-li ku svedení panny *násilí* — 50 siklů.¹⁰⁾

3. Aby nebyli trpěni v Israeli ani *samcoložníci* ani *nevěstky*, a aby ukamenována a pak spálena byla dcera kněze, která by se porušení dala.

4. Aby u svatyně se nepřijímala *mzda* nevěstek a samcoložníků, byť i byla z učiněného slibu donesena;¹¹⁾ konečně

5. že nemůže syn *veřejné nevěstky* (řečený „*mamzer*“) nabyti práva občanského v Israeli, ani práva dědičného z pozůstalosti otcovské.

Pozn. Ačkoliv byly zákony ty přísné, bylo přece v Israeli vždy hojně nevěstek, ano i samcoložci bůžkům zasvěcení za králů modloslužbě oddaných u Židů se objevují.

¹⁾ Že i za dob patriarchů v obyčeji bylo, vysvítá jasně z dějin Esanových a Jakobových (Gen. 26, 34; 28, 9; 29, 23—29.); zároveň svědčí podmínka, pod kterou Laban dcery své Jakobovi za manželky dal, že směli tenkrát Hebreové více než dvě manželky pojmouti. Za doklad mnohoženství u Židů v Egyptě rozšířeného slouží veliký počet prvorozců, jaký se uvádí ve IV. Moj. 3, 42. Bylo jich totiž 22.373 mezi 603.550 muži, kteří byli 20tý rok překročili.

²⁾ Touha ta spojená s důvěrou, že Bůh slib daný splní, (Gen. 13) přiměla Saru, že dala Abrahamovi děvku svou Agarou za ženinu (Gen. 16, 3), — dcery Lotovy, že vínem opojily otce svého, obávajice se, že by jinak bez potomkův a ochrany zůstaly (Gen. 19, 31—38.) a položila konečně základ k tak zv. levirátu (Deut. 25, 5—10.).

³⁾ Občasí to bylo Hebreům ze zvyku známo, a proto Mojžíš je určitěji neoznačuje. Ze zvyku posud u Arabů platného rozumí se týden.

⁴⁾ Pro tato opatření nemohl žid bez velikých nesnází míti více než 4 manželky.

⁵⁾ Kleštění je nutným opatřením v krajinách, kde mnohoženství se zakořenilo. Následkem toho opatření neměli Hebreové domácích spolehlivých kleštěnců k opatrování haremu, a každá hebrejská panna mohla se kojiti nadějí, že se dostane za svého vlastního muže.

⁶⁾ Srovnej hádky mezi Sarou a Agarou, revnivost a nenávisť Rachely a Lie.

⁷⁾ Rabbínové a Mohamedáni dovozují z příkladu Jakobova, že král po-jati smí 4 ženy; Talmudisté však mu povolují 18 žen. Nicméně pojali někteří králové jako David, Šalomoun, Roboam, Abia a j. dle své libosti množství žen a nešetřili ani velikého nákladu spojeného s četným haremem, ani peněz na zakoupení kleštěnců z cizích zemí k ostříhání jeho nezbytně potřebných.

⁸⁾ Srov. historii Elkany (I. Sam. 1, 1. nn)

⁹⁾ Císařové Theodosius, Arkadius a Honorius je zbola zapověděli; za našich dob nepovolují ani Mohamedáni ve svém území Židům mnohoženství; přes to v něm žije dosud valný počet Židů na východě. V Evropě však zlořád ten zcela zanikl po přísné záповědi Rabbina Gersona ben Jehudy.

¹⁰⁾ Tak ustanovil zákon dle prastarého obyčeje, na nějž jednání Hemora Sichemského narážeti se zdá (viz Gen. 34.).

¹¹⁾ Zákon ten směřoval hlavně proti lakotným kněžím, podlehl však bohužel násilné moci bezbožných králův.

§. 87. Podmínky řádného manželství u Hebreů.

Při uzavírání manželství šetřiti bylo I. *zákona* a II. *platných obyčejů*. I. Zákon požadoval:

1. *Stejně náboženské vyznání*. Za tou příčinou zapovídal naprosto sňatek s Kananejskými; z ostatních národů nebráněno bráti si manželky, jestliže pak Jehovu jakožto jediného pravého Boha ctíti chtěly. Mojžíš sám pojal (ovšem ještě před zákonem) Madianitku, Booz Moabitku a král David více pohanských žen.

První, jenž zákona toho naprosto nešetřil, byl král Šalomoun, který z počátku modlářství svých pohanských žen jen trpěl, později však také modlám jejich se klaněl. Nástupcové Šalomounovi následovali příkladu jeho.

Po návratu pak ze zajetí zapověděli Esdráš a Nehemiáš Hebreům manželské sňatky s pohany vůbec, aby se tím zamezilo další svádění k modloslužbě. Ostatně mohl si žid voliti manželku ze kteréhokoliv pokolení; obmezena byla co do svobodné volby muže — *dcera dědička*, ana se provdati směla jen za muže *svého pokolení a svého pokrevenství*, aby se nedostalo dědictví do rukou jiného pokolení a jiné rodiny.

Kněžím nebylo dovoleno pojíti za manželku osobu *zapuzenou, padlou a nevěstku*; *velekněz* konečně směl si voliti *jedině pannu* hebrejskou.

2. *Šetření jistých stupňů a) pokrevenství, b) příbuzenství čili švagrovství*. Zákon zapovídal naprosto manželství mezi pokrevenstvem v rovné čáře; ve *příční čáře* však jen až do *druhého stupně včetně*. Při tom dovoluje, aby neť se provdala za svého strýce neb ujce, bratrovka za svého sestřence, a sestřenice za svého bratrovce (Lev. 18, 1. nn.).¹⁾ Příbuzní neb *sešvagření* v prvním stupni nesměli naprosto sňatek uzavřítí, ve druhém stupni pak platilo to jen o synech pastorka a pastorkyně a o manželce strýcově neb ujcově.

3. Aby nevěsta panna byla *pannou neporušenou*. Nebyla-li při dokonání manželství pannou shledána, očekával ji trest ukamenování, jestliže ji manžel v tichosti zapuditi nevolil. (Deut. 22, 20. 21.)

II. *Starodávny a platný obyčej žádá:*

1. Aby otec a jednalo-li se o provdání dcery, *i její vlastní bratři* přivolili k sňatku, což snadno lze vysvětliti z tehdejšího patriarchálního zřízení. — Souhlas otcův vyžadoval se však toliko dle povšechného zvyku a nebyl podmínkou, na níž by platnosť uzavře-

ného manželství závisela; neboť nikde není psáno, že se považoval sňatek Esauův, bez svolení rodičův uzavřený, za nezákonný a neplatný. Ze zvyku toho u všech východních národův obecného dá se lehce vysvětliti, proč se rodičové sami starali, aby našli synům svým nevěsty; co dcer se týče, bylo toho opatření tím více potřebí, poněvadž se dcery vždy doma zdržovaly a tváře před každým, s nímž by v manželství vejíti směly, hustým závojem zahalovaly, měli tudíž mladíci zřídka jen příležitost voliti si manželku dle své chuti.

Ve sňatek sestřin musili svoliti kromě otce také *vlastní* její bratří, poněvadž jim bylo i na dále držeti ochrannou ruku nad sestrou, která, ačkoli po dokonání manželství nepodléhala více pravomocnosti otcově, přece *vždy k rodině bratří počítána byla*, jelikož by byla ovdovější aneb od manžela zapuzena byvší, beze vsí ochrany bývala. Mohlo se však také suadno přihoditi, že by se otec o náležité zaopatření dcery manželky méně oblíbené nebyl valně postaral, a někdy toliko obohacení sama sebe na zřeteli měl. Protož chránili bratří sestru svou a mstili každé příkoří a bezpráví jí učiněné (srv. Gen. 24, 50. 51. 34, 11. n. II. Sam. 13, 20. nn.)

2. Aby svatbě předcházelo *zasnoubení*, t. j. smlouvání otce a *vlastních* bratří nevěstiných s otcem ženichovým u přítomnosti svědků o zamýšlený sňatek (v pozdějších dobách vyhotovovala se smlouva ta písemně). Po uzavření smlouvy odevzdán ihned nevěstě svatební dar neb *věno* (hebr.: „mattan“), které jí byl ženich poslal. Přijetím věna zasnoubila se nevěsta svému ženichu na vzájem. Později bylo však obyčejem, že se dávaly také vlastním bratřím nevěstiným *dary* smlouvou vyměřené a otci jejímu *cena snubní* (hebr.: „mohar“), buď v penězích, aneb v nějaké jiné věci stejné vázící. Tímto způsobem si každý ženich svou nevěstu takřka koupil.

Cena za nevěstu nebyla vždy stejná; za dob Mojžíšových obnášela 30—50 siklů a rovnala se bezmála ceně jednoho otroka. Zlořád ten, nevěsty totiž kupovati, vyskytuje se nutně tam, kde panuje mnohoženství, poněvadž jsou panny dospělé (ku vdávání schopné) vždy vzácnějšími; zároveň jest zlořád ten vhodným prostředkem ku obohacování rodičů; že však jim důstojnost manželčina nemálo trpěla, netřeba podotýkati; nebylať manželka nic jiného, než první mezi děvečkami. Z toho zároveň vysvítá, proč jmenovala manželka manžela — *pánem* svým, sebe však — jeho *děvkou*. Přihodilo se ovšem také, že i ženy koupené někdy mužům rozkazovaly a jimi dle své libosti vládly (viz I. Sam. 25, 19. nn. (Abigail) II. Sam. 11, 2 nn. (ženy Šalomounovy). III. Král. 19, 1—2. 21, 7 nn. (Jezabel).

Zámožní dávali dcery své ženichům *zdarma*; tím však ztratil ženich právo pojíti proti vůli nevěstině ještě jiné ženy.

Knížata a králové dávali dcery své mužům v odměnu jich udatnosti. (Jos. 15, 16. (Axa) I Sam. 18, 20. nn. (Michol). S darovanými ženami nakládalo se lépe; pročež i tyto, důstojnosti své povědomy jsouce, více práv si osvojovaly. (Gen. 16, 5. 21, 9. nn. (Sara). Zvláštností bylo, přinesla-li nevěsta ženichovi nějaké věno. (Jos. 15, 18. nn.; III. Král. 9, 16.)

3. Konečně zdá se, že byl za starodávna obyčej, dle něhož neměla mladší sestra se provdati před starší; k tomu obyčeji odvolával se, jak známo, i Laban. Že však Jakub mimo starší Liu pojal zároveň za manželku mladší Rachel, jež mu původně přislíbená byla, toho příčinu hledati dlužno ve starodávnm zřízení orientalském, dle něhož (u Indů psaným zákonem) určeno bylo, aby ženich, podobným způsobem obelstěný, právě proto obě dcery za manželky obdržel, aniž by mu bylo zaplatiti dvojnásobnou cenu snubní. Také *zdá se*, že nedal hebrejský otec mladšímu synu žádné manželky, *dokud se starší neoženil* a potomků nezplodil.²⁾ Řád ten úzce souvisí s právem prvorozenství a s životem národů východních, dle něhož nejsou údové téže rodiny sobě rovni, aniž požívají všichni stejných práv.

Z řádu toho vznikla důsledně i povinnost mladšího bratra neženatého (hebr.: „*talam*“) vzíti za manželku vdovu po svém starším bratru — *bratřinu* či *bratrovou* — umřel-li tento bezdětek. První syn z takového manželství zrozený byl pak do desek rodopisných zapsán na jméno *zvěčnělého*, a dědil veškeru jeho pozůstalost. Tato povinnost švagrova (levirova) a zároveň právo vztahovalo se z počátku toliko na bratry v domě otcovském posud bydlící, později však rozšířena i na blízké pokrevence (hebr.: „*goël*“).

Zákon Mojžíšův toto právo švagrovství (levirat — právo leviratu) obtížné a někdy i záhubné sice nezrušil, učinil však vhodná opatření, aby nebylo škodlivé, ustanoviv (Deut. 25, 5—10.) že může ten, jenž by sobě ovdovělou švagrovou vzíti nechtěl, práva svého veřejně před soudem se vzdáti; vdově pak švagrově dovolil, že smí jemu sandály s nohy sezouti, na tvář mu napliti a bosonohých, t. j. nedbalců, marnotratníků nadati. Toto pohanění však, ačkoli veřejné, nebrali Hebreové na velikou váhu.

(Podobné zřízení, totiž levirat, nachází se u Indův, Cirkassiův, Drusův, Arabův a z části nacházelo se také u Atheňanů.)

Poznámka. *O dospělosti* nestávalo žádného zákonitého ustanovení; později však nesměli se před 14tým rokem mladíci ženiti a před 13tým dívky vdávati.

¹⁾ Ostatně nedbalo se na překážku tu tak přísně, jak souditi lze ze slov, jimiž oslovila Tamar, dcera Davidova, bratra (po otci) svého Amona: „Mluv raději s králem, a neodepřít mne tobě.“ (II. Sam. 13, 13.)

²⁾ Tak dal na př. Juda prvorozenému synu Cherovi manželku, ostatní pak mladší zůstali zatím svobodní. (Gen. 38.) — Domáhala-li se vdova toho, aby blízký pokrevenc ji za manželku pojal, činila jen to, co jí láska k zemřelému bezdětnému manželu ukládala a Zákon dovoľoval. *Rut* požádala Booz o to slovy (3, 9.): „Rozprostři plášť svůj na služebnici svou, nebo příbuzný jsi“, t. j. pojmi mne za ženu podle práva příbuzenství. Booz nespátruje v jednání Rutině nic nepočetného, ale chválí, že zákonitě jedná, že vedena jest ne rozkoší, nýbrž láskou k rodině Elimelechově, aby rodokmen jeho nevymřel. — *Tamar* použila lsti, jelikož pozorovala, že Juda otálením touhu její zmařiti zamýšlí (Gen. 38.).

§. 88. Obřady svatební. — Vzájemné manželů povinnosti. — Následky manželství dokonaného. (Viz obr. 85.)

I. Od zasnoubení až ku svatbě uplynulo obyčejně 10—12 měsíců. Výjimku nalezáme při námluvách Rebekey, jež uzavřeny byly plnomocníkem a při zasnoubení mladého Tobiáše (Gen. 24, 25.; Tob. 7, 14.). Nicméně považováni byli zasnoubenci za manžely a veškerí zákonové o manželství měli již tehdy u nich plnou platnost; nazývána tudíž nevěsta „ženou“ neb „*chotí*“ ženichovou, byť i jak skutečně někdy se stávalo, snoubenci ještě ani slova nebyli spolu promluvili. Zdráhal-li se ženich pojíti nevěstu svou za manželku (= do domu svého uvést), byl zavázán vyhotoviti jí jako skutečné manželce list zápuďný neb propuďný. (Srv. Mat. 1, 18—20.)

V den svatební očekávala nevěsta (hebr.: „kalá“) umytá, závojem zahalená, kvítím ozdobená ženicha, jenž zatím připravoval doma hostinu a podvečer s družbami (*úcti; zó vopuzovoc*) v průvodu hudby a zpěvu nevěstu z domu otcovského do domu otce svého po případě do domu svého převáděl. *Oddavek zvláštních* nestávalo; rodičové odevzdali pouze dceru svou ženichovi, zehnajíce sňatku tomu. Po hostině přáno novomanželům hojného potomstva (Gen. 24, 60. Rut. 4, 11—12. Tob. 7, 15.), načež dovedena byla nevěsta do ložnice (hebr.: „*chuffa*“). Zámožnější slavívali hostiny po *celý týden*. To vše slove v Písmě sv.: „nevěstu do domu svého uvést“

— manželku pojíti — do domu manžela svého vstoupiti — sejíti se.“ (Srov. Mat. 1, 18—24.)

Veškeré tyto obřady a slavnosti obyčejně odpadly, pojal-li někdo toliko *ženinu* (t. j. manželku, které manžel z majetku svého ničeho nezavedl,¹⁾ buďsi svobodnou, buďsi otrokyni. Nebyloť k tomu ničeho potřebí leč obapolného srozumění. Ženina taková (hebr.: „filégeš“) nesměla však mužem skracována býti ve právech *skutečné* manželky, totiž co do *stravování, šacení a obcování manželského*, aniž směla prodána býti, byla-li otrokyní. Svazek takový byl *sákonitě platným manželstvím*, a synové z něho poslí měli *stejný* podíl na dědictví po otci jako synové ze ženy. (Num. 27, 8—11.; k. 36. nn.)²⁾

Otcové dávali nezfídka dospělým synům svým, aby se nezvrhli, některou ze služebnic za ženinu, již bylo pak považovati za dceru nebo snachu. (Ex. 21, 9—11.) Ženu však ve válce zajatou směl si pán neb syn jeho teprv po uplynutí *jednoho měsíce* za ženinu vzíti (Deut. 21, 10—14.).

II. Mezi povinnostmi, jež sobě manželé obapolně plniti zavázáni byli, zaujímá první místo *věrnost manželská*. Manželce kromě toho přináleželo: děti vychovávat, jmění rodinné pilností a ostražitostí v dobrém stavu udržovati a manžela svého v úctě míti. Muž pak byl zavázán poskytovat manželkám *stravu a oděv* a plniti občas *povinnost manželskou*. Tehdá však, když se vyskytuje čmýra (nemoc ženská, měsíční čas — menstrua), bylo tělesné obcování pod trestem *smrti* jak muže tak ženy zakázáno, což nacházíme i u Indů a jiných východních národů.

Aby sobě zůstali manželé vezdy věrnými, ustanovil zákon Mojžíšův, že má cizoložství spáchané *s ženou svobodnou* trestáno býti *smrtí*;³⁾ *ranami* pak, bylo-li spácháno *s otrokyní*. V obou případech byli trestáni *oba* vinníci. Mimo to byl povinen, kdož s děvkou, ženinou cizoložil, oběť předepsanou obětovati, a byl-li pánem oné nevolnice, ji na svobodu z domu propustiti; aby se takto předešlo opětným pokleskům. (Lev. 19, 20—22.)

K tomu dodati sluší, že tam, kde zavedeno jest mnohoženství, cizoložstvím se vyrozumívá toliko obcování tělesné s *provdanou, zasnoubenou* aneb se *vdovou*, která se *zasnoubiti má se svým svatem* čili švagrem (levirat). Obcuje-li tělesně manžel s osobou, která ještě žádnému zadána není, aneb se *vdovou*, na kterou svat práva nemá, — *není* cizoložníkem — a ona *není* cizoložnicí.

Domníval-li se toliko některý muž, že manželka jeho cizoložila, směl ji dle zákona pohnati k svatyni, aby přísahou se očistila,

čili aby pila tak zvanou *hořkou vodu*, kteráž vinu či nevinu manželčinu objeviti měla; obřad ten popsán jest v Num. 5, 11—31.

III. Co z dokonaného manželství vyplývalo, týkalo se i *manželů* i *dětí*. Manželka stala se poddanou muže svého, jakž to obyčejem u všech národů na východě, vyjma *Egyptany*, u nichž jest to právě na opak (bezpochyby k obzvláštní počtě bohyně Isidy, jak souditi lze z vypravování Diodora Sic.⁴⁾ a Herodota.⁵⁾ Statek veškeren měli manželé ve spolumajetnosti, z čehož se snadno vysvětliti dá, proč nebylo dceři dědičce zůstaveno voliti si dle libosti ženicha svého. Majetek čili statek manželčin jakož i co nabyli ve stavu manželském, připadlo zcela mužovi, jakož vyžadoval její podřízený poměr k němu.

Pro *děti* manželské vyplývalo z manželství zvláštní *právo dědičné*. Měl totiž *prvorozený syn manželův* (nikoliv manželčin, poněvadž je takových v každém mnohoženství více — hebr.: „rešit haón“, t. j. „*počátek síly jeho*“ (Gen. 49, 3.; Deut. 21, 17.; Žalm. 105, 36. hebr.) před ostatními syny něco zvláštního, co mu nesmělo po právu odňato a mladšímu synu přirčeno býti. Jemu příslušel totiž:

1. dvojnásobný podíl z celého statku;
2. stál u ostatních bratří u veliké vážnosti, maje nad nimi jakousi otcovskou pravomocnost a
3. byl (před zákonem Mojžíšovým) *knězem rodinným*.

Takto bylo pokolení prvorozeného sestupující vždy nejzámožnější a mocný jeho vliv zasahoval daleko i do záležitostí politických; pročež se jména „prvorozený“ užívá k označení obzvláštní důstojnosti neb místo superlativu.⁶⁾ (Viz Žalm 90, 28. Is. 14, 30. a t. d.)

Dcery *dědily* jen tehda, nebylo-li synů, jinak přináležely samy k dědictví a musily, když zůstaly svobodny, od dědiců živeny býti. Zemřel-li však někdo *bezdětek*, *nepozůstaviv závěti* o jmění svém, rozhodl zákon, jak se má s pozůstalostí naložiti (Num. 27, 8—11.).

Vdova musila dědicem vydržována býti, čehož však nebylo často slušně dbáno; pročež kárají proroci zanedbávání vdov. Někdy vrátily se vdovy do svého otcovského domu.

O *závěti* samé nebylo zákonem nic podrobnějšího ustanoveno.

Poznámka. Teprv po zjetí činí se zmínka o *pisemných smlouvách svatebních*. (Tob. 7, 15.) Talmudisté nazývají věno, t. j. statek, který nevěsta ženichovi přinesla, „nedunja“; co ženich nevěstě své zavedl „ketuba“.

¹⁾ Viz Ketuba (N. Sl. 10.).

²⁾ Tak podělil Jakub syny své. Že však Abraham Ismaelovi podílů v Zemi zaslíbené nedal (Gen. 24, 36.) a syny své z Ketury dary odbyl (Gen. 25, 5.), má příčinu svou v tom, že dle ustanovení Božho jedině Isák byl dědicem zaslíbení Abrahamovi učiněných a tudíž jediným dědicem Země zaslíbené (Gen. 21, 10.). Na dědictví podílu právního neměl syn z nevěstky, jak Soud. 11, 2. 7. ukazuje.

³⁾ Lev. 20, 10. Deut. 22, 22—24. Přes jasné znění Zákona: „až smrtí umrou i cizoložník i cizoložnice“ přivedli Farizeové k Ježíši toliko ženu v cizoložství postiženou a nikoliv také cizoložníka; toho nechali na svobodě, pro toho neznali trestu; byl bezpochyby přívrženec jejich. Jak Pán lícoměrníky ty zahanbil, vykládá sv. Jan 8, 3—11.

⁴⁾ 1, 13.

⁵⁾ 1, 35. — U Egyptanů byla *monogamie* zákonem; toliko *král* měl dědičný harem (viz Ebers Egypt str 113.)

⁶⁾ Prvorozený syn králův byl zároveň jeho nástupcem u vládě. Výjimku z pravidla toho nalézáme při Šalomounovi následkem zvláštního rozkazu Boha krále. Jakub udělil dvojnásobný dědičný podíl, jenž Rubenovi připadnouti měl — *Josefovi* (vlastně jeho dvěma synům), poněvadž se Ruben téžce provinil, obcovav tělesně s Balou, ženinou otce svého (Gen. 35, 22.); prvotnost pak připrkl *Judovi*. I kněžství bylo na rozkaz Boží pokolení Rubenovu Mojžíšem odňato a pokolení *Leviouu* uděleno. Co patriarcha Jakub dobrým právem učinil, mohl mnohý otec libovolně učiniti, a proto zapověděl to zákon Mojžíšův (Deut. 21, 15—17).

§. 89. Propouštění manželek.

(Deut. 24, 1—4. — 22, 19—29.)

Ze zlovyku kupování nevěst vznikl jiný zlořád — propouštění manželek anebo zapuzování. Měli totiž mužové za to, že se mohou tak, jako koupených věcí vůbec, i manželek svých, koupí nabytých, odříci, kdykoli se jim líbí.

Mojžíš nemoha bezprávi toho manželkám činěného pro tvrdošijnost a svéhlavost lidu nikterak zhola odstraniti, vynasnažoval se, aby je alespoň poněkud obmezil. Z té příčiny nařídil, aby muž, chtěje vypověděti manželku svou:

a) *vyhotovil* aneb vyhotoviti dal — *list propustný* (aneb zápuďný, odpudný),

b) jej manželce *doručil* a

c) ji pak z domu svého *vystřčil*. Mojžíš také dovolil, že může muž manželku propuštěnou opět přijmouti, *neprovědalu-li* se mezi tím za jiného. (Srv. Jer. 3, 1.)

Příčina, pro niž manželka propuštěna byla, *nemusila* v listu zápuďném zřejmě udána býti. Co vlastně za příčinu dostatečnou po-

vazováno bylo, určitě udati nelze, neboť Mojžíš praví jen: „Pojal-li muž manželku a nenalezla-li by milosti před očima jeho, pro nějakou skvrnu (= mrzkost; hebr.: „arvat dabar“), nechať napiše lístek zapuzení.“ (Deut. 24, 1—4.) Jaká skvrna byla dostatečna k zapuzení manželky, rozhodl *jedine manžel sám.*¹⁾

Ve *dvou* případech však pozbyl manžel práva zapuditi manželku svou, totiž:

1. Když ji byl nařknul, že při dokonání manželství neshledal jí býti pannou, příbuzní však její opak toho dokázali, vykáavše se znamením panenství jejího, a

2. když byl někdo panně násilí učinil. (Deut. 22, 13—19. 28—29.)

Jelikož byla manželka ve všem muži svému podrobena, rozumí se samo sebou, že nemohla manžela svého zapuditi, ačkoliv si v pozdějších dobách vznešenější paní dle příkladu římských matron toto právo přivlastňovaly a ho také nezřídka užívaly. (Jos. Flav. Starož. XV. Mark. 6, 17—19.; 10, 12.) Byla však manželka oprávněna vymáhati si *soudně* listinu propustní, znamenajíc, že jest utlačována. (Ex. 21, 10.)

Pozn. Zákon Mohamedánský připouští též zapuzování manželek; zapuzenou může manžel dvakráte sice beze vší podmínky, potřetí však jen tenkrát opět přijmouti, byla-li již od jiného zapuzena. Tím otevřeny jsou nemravnosti dvěře do kořán.

¹⁾ Později vznikla o věci té tuhá pře mezi povolnější školou Hillelovou a přísnější Šamajovou, kterážto poslední — cizoložství za příčinu dostatečnou mylně považovala. Dle školy Hillelovy byla i nepatrná přičina, na př. když žena jídlo přesolila, pečení přepálila a p., dostatečnou. Ano R. Akiba učil, že smí manžel propustiti manželku, když nalezl jinou péknější a milejší.

§. 90. Vychování (viz obr. 160.).

Jak ze slov Eviných, jež pronesla po narození Kainově: „obdržela jsem člověka skrze Boha“ (Gen. 4, 1.) souditi lze, a dějiny starozákonní vůbec to dotvrzují, považovaly matky hebrejské dívky za *vlášttní dar Boží* a za požehnání manželské.¹⁾ *Nepłodnost* pokládána za největší hanbu, poněvadž se měl z národu israelského naroditi očekávaný Spasitel; proto bylo dívce hebrejské největší žalostí, měla-li zemřítí za svobodna a ženě, byla-li bez dětí.²⁾ Tato vřelá touha po potomstvu dojímalá neplodné manželky tou měrou, že braly časem pohřichu útočiště i k pověrečným prostředkům

a úskokům aneb dávaly děvky manželů svému za ženy, jichž děti pak za své vlastní přijímaly.³⁾

Ostatně prosily neustále Boha, aby manželství jejich hojným potomstvem požehnal.

Za děti, jež si hebrejské manželky s takovou vroucností byly vyprosily, vzdávaly Hospodinu vždy vřelé díky a vychovávaly je velmi bedlivě.

Při porodu bývaly matky samy z počátku dcerám svým nápomocny; k těžkým porodům (jež se ve východních krajinách zřídka přiházívaly), byly přivolány matky zkušenější, čímž poneáhlu povstaly porodní báby.

Novorozenátko bylo vodou obmyto, posoleno, plénkami obvinuto a otci (nezřídka za zvuku hudby) na klín položeno; přijav otec novorozenátko prohlásil obřadem tím dítě za své; podobně činily také manželky, přijavše děti děvek čili ženin za své. (Ezech. 16, 4. Job. 3, 12. Gen. 30, 3—5.)

Více ceněno *narození syna* nežli dcery, poněvadž onen přenášel jméno otcovo na potomky. Bylo tudíž otcům zajisté potěchou největší, zvěstováno-li jim narození syna; posel, jenž tuto zvěst otci přinesl, býval hojně obdarován, jakož posud v Persii obyčejem.

Výroční den narození (obzvláště syna) byl dnem slavnostním, a protož strojena každoročně hostina. (Gen. 40, 20. Job. 1, 4. Mat. 14, 6.)

Matka porodivši *syna*, byla dle zákona levitického nečista 7 dní; kromě toho bylo se jí však zdržovati ještě 33 následujících dní při domě (srov. Luk. 2, 22.).

Porodila-li však *dceru*, byl počet dní těchto dvojnásobný ($14 + 66 = 80$, srov. §. 63, 2.).

Osmého dne po narození bylo pachole *obřezáno*, při které příležitosti obdrželo zároveň jméno, nestalo-li se to již dříve. (Gen. 17, 12. Luk. 1, 59. 2, 21.)

Jména ta měla vždy nějaký význam do sebe, jsouce odvozována od rozličných okolností buď osobních nebo časových, nebo dějepisných; nezřídka užíváno i složitých jmen připojením slůvka „Bůh“, „Boží“ = „El“, „jahu“, „jeho“, na př. Šemuel, Jehozadak, Adonijahu a p. Někdy mělo jméno význam *prorocký*. (Gen. 17, 5. 15. Is. 8, 3. Os. 1, 4. 6. 9. Mat. 1, 21.)

V pozdějších dobách však dávána dětem jména předků.

Není to na východě pranic neobyčejného, zamění-li si někdo později své jméno, a to nezřídka z nepatrné příčiny, čímž se stává,

že tam shledáváme mnoho osob s dvěma jmény. Králové a velmoži měnili jména ministrův a sluhů svých, přijavše je do služby, aneb v hodnosti je povýšivše; pročež často se klade „jméno“ ve smyslu „hodnosti“. (Gen. 41, 45. Dan. 1, 6. Mar. 3, 16. 17. Jan 1, 43. Filip. 2, 9. Žid. 1, 4.)

Ostatně postihujeme na východě i tu zvláštnost, že přijímají jednotlivci ku svému jménu ještě jméno otcovo, ba i dědovo a pradědovo, aby je bylo od jiných téhož jména rozeznati.

Matky hebrejské *kojily* děti své samy a sice 30—60 měsíců (II. Mak. 7, 27.).⁴⁾ Den, o němž matka kojence odstavila, byl dnem slavnostním (Gen. 21, 8.). *Misto matky* zastupovala kojná jen tehdy, když matka nebyla s to kojiti aneb když zemřela. Později však, když se počal u Židů přepych rozmáhati, zůstávaly matrony tuto povinnost mateřskou, již plniti ovšem nechtěly, větším dílem kojným. Z té příčiny zaujímaly kojné v rodině vezdy čestné místo a stavěny na roveň s předními osobami rodiny.

Prvního vychování dostalo se dítkám v pokojích ženských od starostlivých matek; synové dosáhše roku pátého, dáni pod dohlídku otcovu, aby se seznámili s náboženstvím předků svých, se zákonem Mojžíšovým a zároveň aby se přiučili nějakému zaměstnání. Kdo syny své důkladněji vychovati a vyučiti chtěl, posýlal je, nebylo-li v domácnosti schopných k tomu otroků, k některému knězi neb levitovi.

Dcery byly vedeny k obstarávání domácích prací; dcerky však z domů bohatších a vznešenějších zabývaly se jako matky jejich v haremu výhradně šperkováním, upadající takto ovšem neřídka z dlouhé chvíle v rozličné neřesti.

Abyste se vychování mládeže neminulo s žádoucím účelem, posvětil zákon Mojž. *moc otcovskou*, jež se vztahovala nejen na syny a dcery, nýbrž i na vnuky, poněvadž zůstávali synové někdy oženivše se v domě otcovském tak dlouho, až si zabosподаřili tolik, že byli s to vyživiti vlastní rodinu. Tato však původně neobmezená pravomocnost otcova i nad životem dítek (srov. Gen. 21, 14. 38, 24.) byla Mojžíšem obmezena tím způsobem, že musil otec, uznáv syna svého smrti hodným, pohnati jej veřejně před soud. Soudce pak byl *povinen vynésti rozsudek* smrti, bylo-li shledáno, že byl syn otcí neb matce zlořečil, neb na ně ruku vložil, neb že je marnotratníkem, nedbalcem, zporným a neposlušným, a že se do něho ani nelze nadíti, že by se polepšil.⁵⁾ — Dítky pak uzná-

vajíce tuto důstojnost a pravomocnost otcovskou, příkládaly velikou důležitost *požehnání* neb *kletbě svých rodičův*.

Vychování bylo v celku *přísné*, majíc ten účel, aby nabyla mládež důkladné znalosti zákona a jej zároveň náležitě plnila. Ostatním vědám a uměním příkládána menší váha; mohl každý dle svého dobrozdání dáti vycvičiti děti své v tom neb onom oboru. Ba ani pro tělocvik nestávalo zvláštních ústavů u Židů, a vše, o čem se z oboru toho dočítáme, vzniklo teprv v dobách pozdějších.

¹⁾ Gen. 1, 28.; 9, 1.; 13, 16. Deut. 28, 4. Žalm 113, 19. (Vulg. 112, 9.); 127, 3.; 128, 3. G. (Vulg. 126 a 127.)

²⁾ Srov. Soud. 11, 30—40.; I. Sam. 1, 1—20. (dcera Jeftcova; — Anna, matka Samuelova).

³⁾ Viz Gen. 16, 1—3. (Sara) 30, 14—16. (mandragory [obr. 160.], 30, 1—13. (Lia a Rachel).

⁴⁾ U Peršanů kojí posud matka pachole 26 měsíců, děvče však jen 2 léta. A. u. N. Morgenland VI.

⁵⁾ Ex. 21, 15. Lev. 20, 9. Deut. 21, 18. nn.

§. 91. Nevolníci a nevolnice (obr. 43. a. a. 139—143.).

K domácímu kruhu počítány byly již od pradávna osoby, jež byly *vlastnictvím* pánů svých, — *nevolníci* čili *otroci*, aneb jak je Písmo sv. nazývá, *služebníci* a *děvky*.

Byli pak nevolníci ti původu buď *hebrejského* (Ex. 21, 2.) aneb *cizího* (*nikdy* kananejského). Jinorodý otrok však musil býti obřezán, a odříci se modlářství (Gen. 17, 13.; 23, 27.). Nevolníků bylo lze nabyti:

1. *Ve válce* — zajetím — „plenníci“ (Num. 31, 26. Deut. 20, 14, 21, 10. Gen. c. 14.).

2. *V míru* — koupí; pročež se nazývají tito: *za stříbro koupení*. Jich kupní cena byla dle okolností rozlična; zdá se však, že stál jeden průměrně 30 siklů; neboť takovou náhradu ustanovil zákon za otroka cizím dobytčetem usmrceného. (Ex. 21, 32.) *Svobodný Israelita* cení se (Lev. 27, 3.) na 50 siklů stříbra.

3. *Dlužník*, nemoha platiti, stal se otrokem svého věřitele (Lev. 25, 39—43.; srovn. IV. Král. 4, 1.; Mat. 18, 25.).

4. Taktéž *zloděj* (nikoliv zlodějka) nemoha věc ukradenou nahraditi dle ustanovení zákona (Ex. 22, 3.; srov. Ex. 22, 1.

a Neh. 5, 4—5. Jos. Flav. Starož. IV. 8, 27.). Nepodržel-li si ho okradený, obdržel jej, kdo při dražbě nejvíce podal.

5. Nevolníky *od narození* byli všichni, jež se narodili, když matka jejich v nevolnictví se nacházela. Tito sloužili pánu svému tak, jako by byl jich otcem, velmi věrně; pročež jim dovoleno bylo i zbraň nositi. V Písmě nazývají se hebr. „jelidé bájit“, t. j. doma zrození — synové domu; také slovou — „synové děvky“ (*poroba děličná*).

Odvedl-li neb prodal-li někdo *svobodného* Israelitu v míru za otroka, byl dle zákona na hrdle trestán (Deut. 24, 7.; srov. Ex. 21, 16.).

Dle téhož zákona směli rodiče prodati dcery své za děvky, jež však požívaly zvláštních výsad neb privilejí (Ex. 21, 7.). Také mohl i každý jiný, donucen jsa k tomu zviklanými a krušnými domácími poměry svobodu svou zaprodati (Lev. 25, 39—42.).

Osud nevolníků nebyl však u Židů tak krutý a nesnesitelný jako u jiných národů, nebo nařídil zákon k jich prospěchu:

1. Aby se s nimi nakládalo *vládně* a laskavě.

2. Aby nebyli *v sobotu ani v jiné dny sváteční k práci přidržováni* (Ex. 23, 12. Deut. 5, 14.).

3. Aby zváni byli *k hostinám* ustrojeným z druhého desátku a k slavnostem (Deut. 16, 11.; 12, 28.)

4. Aby směli do vůle požívatí toho, čím se zabývají (Deut. 25, 4.).

5. Aby se pán postaral o zasnoubení nevolnic svých, kdyby je buďto sám sobě vzíti neb synům svým dáti nechtěl za ženiny (Ex. 21, 9.).

6. Aby nevolníci původu *hebrejského* po *šestileté* službě přiměřeně obdarováni byvše, zároveň s manželkami svými, jež si byli *přivedli*, propuštěni byli (Ex. 21, 2.; nn. Deut. 15, 12.).

Nechtěl-li však nevolník neb nevolnice nabízené mu svobody z jakékoliv příčiny užítí, musel *před soudem veřejně* úmysl svůj pronésti, načež přivedl ho pán k veřejím domu svého a propíchl mu ucho na znamení *stálé* poroby, t. j. až do milostivého léta (dle jiných doživotně). Odtud bylo propíchnuté ucho známkou otroctví nejen u Hebreů, nýbrž i u jiných národů. — Na obřad ten naráží Žalmista slovy: 40, 7. hebr. „uši jsi mi probodl.“ Vulgata: „*aures perfecisti mihi*“, t. j. přál jsem si, ó Bože, sloužití Tobě doživotně. Ty jsi vyplnil přání mé, přijav mne za služebníka svého.

7. Aby pán nevolníka původu *hebrejského* do ciziny neprodal; prodal-li pak někdo otroka hebrejského *příchozímu* neb hosti neb příslušníku čeledi *cizí*, mohli jej pokrevní přátelé každou dobu právem z nevolnictví vyplatiti, jest-li on sám dostatečných k tomu prostředků neměl; odrazila se pouze od ceny, za kterou koupen byl, náležitá část, kterou odsloužil, *dle počtu let*, která mu sloužiti bylo; úhrnem 6 let nebo méně, blížilo-li se milostivé léto (Lev. 25, 47—55.).

8. Aby roku, na kterýž připadalo jubileum, všichni *hebrejští* nevolníci i dítky jejich na svobodu propuštěni byli (Lev. 25, 41.; Jer. 34, 8. nn.).

9. Aby nevolník, jenž od pána svého na oku neb zubu, t. j. na některé části těla poraněn byl, na místě svobodu obdržel (Ex. 21, 26. 27.).

10. Aby pán soudně stíhán a přiměřeně pokutován byl, zabil-li nevolníka (Ex. 21, 20. 21.).

11. Aby otrok, jenž by uprch pánu svému na hebrejském území útočiště hledal, pohostinnu přijat a nazpět vydán nebyl (Deut. 23, 15—16.).

Nevolníci obdrželi od pána svého *stravu a šatstvo*; za to pak museli vykonávati veškeré práce, obzvláště však obstarávati polní hospodářství a dobytek. Jeden z nich, jenž se osvědčil nad jiné obezřetným a věrným, byl představeným ostatních a nazýval se hebrejsky: „zekan bájit“, t. j. domácí starší (*stárek*) οἰκόννομος (Gen. 24, 2., Eliezer.). Tento vykazoval ostatním práci a rozděloval obyčejně mezi ně stravu¹⁾.

Poněvadž mimo stravu a oděv nevolník nic jiného neobdržel, vyplýval z něho pro pána dvojnásobný užitek než-li z dělníka. Proto bylo též pánům stále na mysl uváděno, aby nevolníky propuštěné vždy nějakým znamenitějším darem z *dobytky, stodoly a vinice* obdarovali, co by uněsti s to byl, nikdy nezapomínajíce vlastní poroby, které jim bylo v Egyptě zakoušeti. (Deut. 15, 13. nn.)

Sňatek manželský nevolníka závisel zcela na vůli pána jeho; pán dal nevolníku některou děvku; po šestileté službě byl otrok propuštěn, žena jeho však, (jestli ji teprv jsa nevolníkem od pána svého dostal) zůstala zároveň s dítkami v dalším nevolnictví (Ex. 21, 2—4.).

Někdy obdržel nevolník za ženu dceru pána svého, neměl-li totiž pán žádných synů (I. Par. 2, 34. 35.).

Poznámka 1. Mojžíš nezrušil nevolnictví, ale umírnil; neb i ono poskytovalo nejen pánům nýbrž také otrokům nemalé vý-

body. Otrok měl totiž jistou výživu, pročež nebyl toulavým žebrákem, líným zlodějem, zákeřnickým loupežníkem a vrahem. Zároveň postaral se Mojžíš o to, aby Židé lehkomyšlně dluhů nedělali a krádeže se bedlivě varovali.

Poznámka 2. Nevolník původu hebrejského slove „ibri“, t. j. „Eberovec“ (Ex. 21, 2.); to vysvětluje Deut. 15, 12. připojením „achíka“, t. j. „bratr tvůj“ — („soukmenovec“) a Jer. 34, 9. slovem „jehudí“, t. j. žid.

Rozdíl mezi nevolníkem hebrejským a jinorodým byl podstatný. Jinorodý nevolník byl v pravdě vlastnictvím pána svého a přecházel jako ostatní majetek na jeho dědice (Lev. 25, 46.). Hebrejský nevolník (bez ohledu na pohlaví) mohl se každou chvíli vykoupiti; nemohl-li sám, mohli to učiniti jeho příbuzní. Nestalo-li se to, přestal býti nevolníkem po šestileté službě (Ex. 21, 2.; Deut. 15, 12—15.).

Poznámka 3. V častých válkách bylo mnoho Židů zajato a za otroky prodáno. Tak čteme, že bylo po dobytí Jerusaléma 97.000 Židů zajato a za otroky prodáno. První církev křesťanská v Římě pozůstávala téměř ze samých propuštěnců. Z toho jde na jevo, že právě ono uvržení pode jho římské později valně přispívalo k rozšíření učení Kristova. Vyplnilo se tak, co Bůh přislíbil Abrahamovi, že skrze něj všichni národové oblaženi budou. —

Poznámka 4. U Římanů měl pán neobmezenou moc nad otroky svými; měl právo dle vůle své je prodati, mučiti, mrzačiti a usmrtiti; mnohý pán počínal si velmi ukrutně, dal otroku ruku useknouti, aneb jej dravcům předhoditi aneb rybám do rybníka vhoditi, před ukřižováním jazyk vyříznouti a pod.; to vše musili na ubohém vykonati jeho spoluotroci, tak zvaní „lorarii.“ —

Teprv za dob císařů bylo právo pánů dosud neobmezené zákonem obmezeno. Zákonem „Petroniovým“ (lex Petronia de servis) roku 61. po Kr. ustanoveno, že nesmí pán otroka svého ku štvanicím z pouhé libosti určiti; je-li toho mínění, že otrok tak těžký trest zavínil, ať to pán oznámí vrchnosti k tomu zvláštně zřízené (praefectus ex lege Petronia), kteráž k tomu trestu odsouditi právo má. Pozdějšími zákony císařskými a usnešením senátu ustanoveno, že nemá již pán práva otroka svého bez zakročení vrchnosti na smrt vydati. Pán, jenžby otroka svého zabil aneb vyklestiti dal, měl býti zákonem stíhán — pro zločin. (Lex Cornelia de sicar.)

Chtěl-li pán otroka svého potrestati, dal jej v kozla svázati. K tomu cíli užíváno na venkovském statku kozla či vidlice, t. j. dřevěného podstavku k dvoukolému vozu (viz obr. 140.); dle potřeby přičiněno ještě jedno ráhno, kteréžby dolní konce podstavku spojilo. Podstavek ten zvaný „*furca*“ zavěsil se káraci na krk a ruce jeho k němu se přivázaly. Na to vodili jiní otroci kárance veřejně vůkol a mrskali jej; někdy až ducha vypustil. Tak spoutaného také hnali a mrskali, když jej pán na kříž odsoudil, až na místo poprav. Než jej na kříž vyzdvihli, odstranili vidlici (viz obr. 139.). Otrok, který k vidlici připoután byl, sloul „*furcifer*“, t. j. padouch, šibeníčník. — Z naznačené příčiny klade se v latině „*furca*“ někdy místo „*cruz*“ kříž; někdy místo „*patibulum*“, t. j. šibenice.

V městě, kdež nebylo hospodářského přístroje „*furca*“, dal pán vytáhnouti u dveří dřevěnou závoru čili páku; ta položena otroku na plece a ruce jeho k ní připevněny (viz obr. 142.) a měl-li na kříži zemřítí, někdy dlaně hřeby probity. — Příč taková slula latinsky „*patibulum*“ (a *patentibus brachiis*) a otrok tak spoutaný „*patibulus*.“ Spoutaného spoluotroci ulicemi města honili, po případě nosili a mrskali; měl-li na kříži zemřítí, zavěsili potom a připevnili příč s káracem k ní připoutaným na kůl — čili na *jednoduchý kříž* v zemi zasazený (viz obr. 143.). Na to přibíli i noby jeho k tyči. Na kříži vise zahynul hladem a bolestmi, ač-li mu z milosti hnáty nebyly přelámány; mrtvola nebyla s kříže snata, nýbrž ponechána tam za kořist zvěře až do zetlení.

„*Patibulum*“ jest část kříže *složitého* (T, †) a znamená někdy tolik co „*cruz*“ — *kříž* (na př. Cic. Verr. IV. 41. Aurel. Vict. Caes. 41.) někdy „*šibenice*“, která místo kříže zavedena byla císařem Konstantinem (Isidor V. 27.).

(O smutném postavení otroků řeckých a zvláště římských viz díla: August Pauly Realencyklopaedie der klassischen Alterthumswissenschaft. Stuttgart, 6. Bände. — Velišský „Život Řekův a Římanův“ v Praze 1876. Frant. Šembera „Dějiny národů klasických“ (Řeků a Římanů). V Budějovicích 1875.)

¹⁾ Tomu podobné postavení měl Josef v domě Putifarové (Gen. 39, 2. nn. vir); byl správce domu; jemu bylo se o všechno starati a protož musil se často stýkati nejen se služebnými, nýbrž i s manželkou pána svého — „s velitelkou domu“, jak v Egyptě slula. V Egyptě se žádný vznešený dům neobešel bez takového správce.

§. 92. Zrušení svazku rodinného úmrtím (obr. 57. 58. 67. 146—151.).

Židé považovali život lidský za *pouť pozemskou*; o smrti pak soudili, že není nic jiného, leč *pohostinné přijetí u zemřelých předků*; odtud povstalo rčení: „*připojenu býti k otcům svým — k lidu svému*“¹⁾.

Také naznačuje se úmrtí slovy: *šel, odešel k otcům svým, odpočívá u otců svých, vypustil ducha* (lat. *expiravit*) aneb „*není ho více*“, t. j. „*zesnul*“.

Nezřídka však pohlíželi Hebreové na smrt jako na *hrozného nepřitele*, vyobrazující ji jako *lovce* ozbrojeného osidlem, sítí a kopím (srv. II. Sam. 22, 6. I. Kor. 15, 55.).

Básníkům pak jest smrt *hrozným v podsvětí králem*, jenž obývá palác podzemský „*šeol*“ zvaný, kdež panuje všem zemřelým.

Později teprv vznikla u těch, kdož na liteře lpěli a písma doslovně vykládali, *smyšlenka o „andělu smrti*“, jenž na lidi u Boha žaluje, o ukončení života jejich usiluje, na to pak se zjevív, jim na jazyk jedu nakápne, jehož okusivše umírají. Odtud vznikly průpovědi: „*smrti okusiti*“ — „*kalich smrti píti*“, jichž se posud v Arabii, Syrii a Persii užívá.

Zemřelému zatlačili synové nebo přátelé oči; potom byla mrtvola umyta a do plachet a obvazků (*ἄθροια*) zaobalena;²⁾ někdy však i nakuřována a vonnými mastmi napuštěna, což vše zahrnuje řec. slovo: „*ἐνταφιάζειν*“.

Někdy byly mrtvoly balsamovány také dle způsobu *egyptského*, jenž jest trojí; nejskvostnější, prostřední a zcela jednoduchý.

1. *Nejskvostnější* způsob balsamování byl tento:

Odstranivše anatomicky mozek a všechny vnitřnosti, vypláklí určení k tomu lidé útrobu datlovým vínem; naplnivše pak dutinu myrhou, skořicí a jinými vonnými věcmi, vyjma kadidlo, zašili otvor a uložili mrtvolu do roztoku sanytrového, čímž všeliká vlhkost z těla se odstranila. Konečně ovinut každý úd jednotlivě obvazky pryskyřicí prosáklými, které zamezovaly mizení vonných látek z těla a přístup vzduchu k němu. Operace ta trvala 30—40 dní. Mrtvola tak upravená vložena do rakve a uschována v domě stojmo o stěnu opřená. — Tímto způsobem (jenž se zakládal u Egypťanů na víře v putování duší lidských těly zvířecími), zdá se, že byla balsamována mrtvola Josefova na znamení veliké k němu lásky a úcty.

2. Při druhém způsobu neotvíralo se břicho; do mrtvoly nastříkáno pouze cedrového oleje, jímž se veškery vnitřnosti rozpustily a vytekly; na to položena mrtvola do roztoku sanytrového až všechna vlhkost z těla se odstranila a pouze kosti a kůže zůstaly. Se scvrklým tělem pak naloženo jak při způsobu I.

3. Třetí způsob konečně jen v tom záležel, že mrtvola dána na nějaký čas do roztoku zmíněného, načež byla usušena, obvinuta a do rakve uložena.³⁾

Mrtvola ku pohřbení připravená byla doma — obyčejně ve večeradle vystavena a na doléhání zákona (pro nečistotu z mrtvoly vzešlou) brzy, obyčejně ještě téhož dne od 4 neb 6 příbuzných ku hrobu dopravena. Za marami kráčeli truchlící s velikým nářkem; k větší oslavě zemřelého přivoláni nezřídka hudebníci a najaty kvílící ženy.

Hroby byly za příčinou zákona o nečistotě levitické vně města a byly buď přirozené jeskyně aneb zvláště v zemi vykopány aneb ve skále vytesány, obyčejně pod stromy neb v zahradách. Jednotlivci neb celé rodiny zaopatřili si již obyčejně za svého životí slušné a nezřídka nákladné hrobky. Pozůstávaly pak hrobky ze dvou neb více oddělení neb komnat, v nichž se mrtvoly kladly na zemi neb do výklenků ve zdi vytesaných. Do dolejších oddělení sestupovalo se po schodech. Vchod se uzavřel buď kamennými dveřmi, neb se položil na hrob pouze veliký kámen, aby se do vnitř nevedrali šakalové.

I společné hřbitovy měli Hebreové, jako na př. v údolí Hinon (pro lid obecný Jer. 26, 23.) neb pro jistý druh lidí, na př. pro příchozí. (Mat. 27, 7.) Samuel byl pochován ve svém domě, král David pak na hoře Sionu.

Rovy byly později každoročně obileny, aby je bylo lze již z daleka rozeznati, a jim na pouti ku slavnostem se vyhnouti pro stávající zákon o nečistotě.

Pohřbení mrtvoly bylo znamením lásky a úcty zesnulým povinné; nepohřbení mrtvoly považováno za potupu. Totéž platilo o tichém, pokoutním pohřbení bez všelikých obřadů na místě nečestném, což nazýváno „pohřbem osličím“ (Jer. 22, 19.).

Z toho si lze vysvětliti, proč vyhrožovali hrdinové protivníkům svým, že je nedají obvyklým způsobem pochovati, že předhodí jich mrtvoly psům, ptákům a divé zvěři. Protož líčí i proroci porážky ve válce jako hostiny, jež Bůh připravuje zvěři z mrtvol lidských.

Pohřbení býti v *hrobce rodinné* bylo u vznešených lidí zvláštní poctou; opak toho, totiž pohřbení mezi lidem obecným považováno za velikou potupu. Z té příčiny byly někdy mrtvoly padlých nepřátel příbuzným vydány, někdy však žádost jejich zamítnuta. Protož žádali úsilovně též ti, jenž v cizině umírali, aby byli pochováni v hrobce rodinné aneb aspoň ve vlasti.⁴⁾

Mrtvoly *psanců* neb *zločinců* byly buď kamením zaházeny neb upáleny. Mrtvola Saulova však spálena proto, aby unikla dalšímu pohanění (I. Sam. 31, 12.); spálení mrtvol Asy, Joramu a bez pochyby i následujících králů považováno tehdy za *čestné* (II. Par. 16, 14.; 21, 19.); později však zošklivili si Židé tento zvyk, pročež vykládají Talmudisté, ač nesprávně, upálení Asy a Joramu tak, jakoby byly spáleny toliko vonné věci a nikoliv jich mrtvoly. Zemřelým nedávali Židé nic zvláštního sebou do hrobu, leč nějaký znak, na př. zbraň (Ezech. 32, 27.). Na hrob však položen kámen, později obyčejně nápisem opatřený, neb nějaký pomník neb postaven skvostný náhrobek (Gen. 35, 20. (Rachel) I. Mak. 13, 27. Matatiáš a j.) —

Hroby prorokův a mužů nábožných bývaly krášleny a dle potřeby opravovány (Mat. 23, 29.). *Hromada kamení* nad hrobem byla však u Židů znamením ukamenování a největší potupy. (Jos. 7, 26. (Achan) II. Sam. 18, 17. (Absolon.) Jiného náhledu o věci té byli *Egyptané*, v jejichž zemi vznikly později z hromad takto nakupeného kamení pověstné pyramidy a mastády.

Jako jinde, tak i u Hebreů všeobecně zlořečeno tomu, kdo hroby násilně otevřel aneb kosti z nich vyňal (což se někdy stalo z pověry) (Jer. 8, 1. Bar. 2, 24. Diodor. Sic. 13, 86.).

Zármutek a smutek nad zemřelým býval a bývá posud na východě nesmírný, což lze snadno vysvětliti z horkokrevné povahy národů orientalských. Došla-li zvěst o úmrtí některého z přátel, tu bylo obyčejem roztrhnouti si svrchní roucho (ne však plášť) pod bradou asi na 4 palce. Stalo-li se to za příčinou rodičů, nesmělo se roztržené roucho nikdy více sešíti, v jiném případě teprv po 30 dnech. — Truchlíci odložili všeliké okrasy, oblekli se nezřídka v smuteční šat žíněný, chodili bosí a s odkrytou hlavou, kvíleli, rukama lomili, v prsa a po bedrách se bili, rozdírali si nehty kůži svou, rvali si vlasy a vousy, aneb si je ostříhali (v Egyptě *opak* toho), hlavu prachem neb popelem posypali, mazání hlavy, koupeli a hovoru zanechali, bradu svrchním šatem zahalovali, ničeho nejedli a vína nepili, ženy pak zvláště na zemi sedávaly.

Aby kvílení to bylo ještě slavnějším, přivolání nezřídka hudebníci a zpěváci, a osoby, které skládaly chvalo zpěvy o zesnulém a je přednášely, zvláště uměli-li nějaký muž slavný. (II. Sam. 3, 33. 11, 18.)

Po *pohřbu* ustrojili příbuzní, aby se mysl truchlících poněkud probrala ze svého žalu, hostinu zvanou „*chléb bolesti*“, „*kalich potěchy*“ (srov. Jer. 16, 7.). Za časů Kristových připravovali truchlící sami tuto hostinu (dle J. Flavia).

Za osoby soukromé měli příbuzní smutek 8 dní, za krále však a jiné slavné osoby truchlil celý národ 30 dní.

Tato znamení smutku byla Hebreům obvyklá i za příčinou jiných nehod a pohrom, na př. za příčinou neúrody, hrozil-li hlad, vpád nepřátel, a po porážce. Ohledem na porážky a pohromy vnuknutím Božím předvídané skládali proroci truchlozpěvy a přednášeli je veřejně (Ezech. 26, 27; Amos 5.).

Za smutku *všeobecného* kladena byla časem smuteční roucha i na dobytek (Jon. 3, 7; Herod. 9, 22; Plut. Alex. 72.).

Uslyšev *rouhání* veliké, roztrhl si žid roucho své na znamení největší své nevole. (Mar. 11, 71.; Mat. 26, 25.).

V Persii nesměl nikdo, kdo nosil smutek, vkročit do paláce králova, poněvadž byl nečistým (Est. 4, 2.).

¹⁾ Že průpovědi tou se *nenaznačuje* pohřbení mrtvoly, jasně vysvitá z Pisma, kteréž rozdíl činí mezi *úmrtím* a *pohřbením* těla (Gen. 15, 15.; 25, 8—9. a j.).

²⁾ Toliko Egypťané a Babyloňané kladli mrtvolu k pohřbu připravenou — do *rakve*.

³⁾ Pozůstatky lidské v „*mastádách*“ nalezené dokazují, že v době budování pyramid neznali se Egypťané ještě v umění balsamování, jež později dospělo k tak znamenité dokonalosti. Zřízení mausoleí viz Ebers Egypt. str. 113.

⁴⁾ Gen. 49, 29. IV. Král. 9, 28. Jer. 26, 23. II. Mak. 5, 10. (Jason.) — Jest to přání všeobecné až po dnes, na př.: Srovn. Jablonského („U nás jináče“): O Bože, Bože! kdybych měl umřítí a kosti svoje v cizině složití, dej duši mou v tu krajinu nebeskou, z které bych věčně viděl vlast svou Českou!

§. 93. Mravy v životě společenském.

V obcování společenském slyňuli Hebreové, jako orientálové vůbec, uhlazeností mravů.

Přicházejíce si v ústřety, pozdravovali se vespolek. *Pozdravení to na polkání i na rozchodu* zahrnovalo obyčejně dobrořečení, požeňnání, pročez hebrejské „*bérek*“ žehnatí, „*dobrořečítí*“ zna-

mená často „pozdraviti“, avšak také „s Bohem dáti,“ „rozžehnati se s někým,“ „rozejíti se s někým,“ „odřící se někoho,“ „zlořečiti někomu“ a pod.)

Formule, jichž při pozdravování se užívalo, jsou tyto: „Pokoj tobě“ — „Bůh s tebou“ — „Požehnání Boží budiž s tebou,“ — „Budiž požehnán od Hospodina.“ Králové pozdravování slovy: „Žij šťastně, pane můj.“

Posunky, jichž při pozdravování užíváno, řídily se dle hodnosti osoby pozdravené.

Přátelé podali si především ruce, líbali si vzájemně bradu (kterěž se jindy nikdo nesměl dotknouti) aneb dotknuli se vespolek lícemi. Na to se tázal druh druhu, jak se mu daří, jak jeho domácím; potom děkovali Bohu za to, že se setkali a opakovali pozdravení, podání rukou a vše ostatní někdy až desetkrát. Za tou příčinou připomínalo se poslům, kteří cestu svou rychle konati měli, aby nikoho nepozdravovali (IV. Král. 4, 29. Luk. 10, 4.). Sv. Jan zakazuje též křesťanům, aby nepozdravovali kacířův, jelikož by tím dávali na jevo, že se hlásí k téže sektě (II. Jan 10—11.).

Pozdravuje osobu *vznešenější*, položil pravici na levou stranu prsou svých a hluboce se poklonil (hebr. „kadad“), znamená se „jeho sluhou.“

Před *velmožem* sestoupil s koně neb osla, *poklonil se až k zemi*, políbil koleno neb podolek (třepeň) roucha jeho a přiložil je na své čelo.

Před *králem padl zcela na zemi* (hebr.: hištachavé) aneb poklek dotekl se čelem země a políbil nohy jeho nebo zemi. Tímto způsobem (προσκύνησις) projevovali Řekové a Římané úctu svou toliko bohům (srov. Skut. 10, 25. 26.).

Sedící povstali, bylo-li jim někoho pozdraviti.

Fariseové sobě velmi libovali od jiných často pozdravovánu a „Rabbi“, t. j. mistře nazývánu býti. (Mat. 23, 7. Mar. 12, 38. Luk. 11, 43.)

Egyptan pozdravuje na ulici neb na cestě osobu *vznešenější*, poklonil se a položil zároveň ruce své na kolena; to slulo egyptsky: „ape-rek“, t. j. skloňte hlavu (srov. Gen. 41, 43.).

Největší pocta veřejná vzdávána králům neb jich poslancům, když slavnostně do města přicházeli. Při té příležitosti se ulice vodou pokropily, kvítím a lupením posypaly a koberci pokryly, aby nezbylo, leč stezky, kterou se průvod bráti měl. Za tím účelem pootvírána i okna do ulice, diváci tleskali rukama a ze všech stran

ozývaly se výkřiky radosti a všeobecného nadšení (srov. Zach 9, 9. Mat. 21. Mar. 11. Luk. 19.).

Hodlal-li někdo jiného *navštívit*, zvolal hlasitě před vchodem aneb klepal na dvěře, až domácí pán vyšel a jej do domu uvedl. U vchodu do světnice byl host odloživ sandály uvítán políbením; načež se mu umyly nohy a hlava mastí pomazala (srov. Luk. 7, 44—46.); potom byl nakouřen vonným kouřem²⁾. Při odchodu prokazována hosti podobná pocta.

Velmožům musil host dříve svůj příchod oznámiti a zároveň i vhodné dary sebou přinést, kterýžto obyčej pochází bezpochyby z oněch dob, kdy králové žádných daní nevybírali. Israelitům bylo přikázáno, aby šetřili toho zvyku i vůči Bohu, nejvyššímu králi. Dary ty nosívají posud na východě s velikou okázalostí a oběma rukama, byť sebe menší byly. I králové dávali neb posílali těm, jež uctíti chtěli, dary, obyčejně šatstvo. Ku mnohem větší cti sloužilo, byl-li někdo obdarován od vznešené osoby šatem, ježž tato na sobě dříve měla. Kdo však obdržel roucho od krále, musil co nejdříve jím oděn dárci holdovati, neměl-li upadnouti v nemilost. Někdy též podělil král před hostinou všechny hosti slavnostními rouchy, v nichž jim potom bylo ku kvasu se dostaviti (srov. Mat. 22. 11—13.) „Vešed pak král pohledět na hodovníky, uzřel tam člověka neoděného rouchem svatebním...“)

Také *prorokům* dávány dary, jichž však tito později nepřijímali, poněvadž lžíproroci věštivali dle toho, jak mnoho jim bylo přineseno.

Dary, jimiž někdo soudce podplatiti zamýšlel, považovány vezdy za věc hříšnou. Dary takové zvány „*šochad*“ (Ex. 23, 8 nn.).

Židé *obcovali vespolek* buď *soukromě* — doma pod stromem fíkovým neb pod revou, buď *veřejně* — na ulicích nebo v bráně městské. Sedíce rozmlouvali vespolek a obveselovali se hudbou, zpěvem a tancem. V rozhovoru zřídka sobě odporovali, třebaž byli pozorovali, že se jim vypravují samé lži. Pronesl-li někdo nějaký nesmysl, řekli zkrátka „*dosti*.“ Přizvukující ku věcem vypravovaným užívali rčení „*tys řekl*“ neb „*dobře jsi mluvil*.“ Chtěl-li se kdo zavděčiti a zdvořilým slouti, nesměl se dalece rozvláčet, nýbrž mluvit zkrátka. Největší *opovržení* dávalo se na jevo slovem: „*satan*“, t. j. padouchu, svůdce, protivníku; „*rakka*“, t. j. ničemo — podlý (vlastně: zasloužil bys, aby ti do očí naplil); aneb „*nabal*“, t. j. blázne — modloslužebníku (srov. Mat. 5, 22. 16, 23.). Dále

žádala uhlazenost mravů, aby se neplilo ve světnici před někým, nýbrž někam do kouta, ne však na koberec.

Odbyv tělesnou potřebu musil každý lejno hlinou zahrabati (Deut. 23, 13.); močice přisedli k zemi, a jen lidé nejnižší třídy stáli za tím účelem při zdi na způsob psů.

Čistoty milovní právali častěji své šaty, umývali každodenně několikrát ruce a navštěvovali nezřídka koupele, obzvláště osoby ženské (Egyptané koupali se v Nilu. Srov. Ex. 2, 5.).

Zákon nařizoval Židům, aby nejen mezi sebou šetřili pravidel zdvořilosti a lidskosti, nýbrž i k cizincům, ano i k nepřátelům. Bohužel byli *nežidé* za časů Kristových vyloučeni z řady těch, s nimiž dlužno zacházeti zdvořile, následkem převráceného farisejského výkladu slova „*rea*“ — t. j. „bližní“, kterým vyrozumívali fariseové pouze souvrce, žida, a jen dobrodince pohana³⁾). Podobně nutili David a Šalomoun dle stávajícího všeobecného práva cizince k robotám panským.

¹⁾ Lat. Vulgata překládá „*benedicere*“. Toto „*benedicere*“ lat. Vulgaty znamená v III. Král. 21, 10. 18. Job. 1, 5. 11. „*zlořečiti*“; Job. 2, 5. 9. *opustiti* Boha, *odřici se* Boha, *odstoupiti* od Boha, *zlořečiti* Bohu a pod. Srov. Haranta I. c. II. str. 99. n.

²⁾ Za našich dob však znamená nakuřování, že má host návštěvu svou ukončiti.

³⁾ A přece veli Bůh *sřejně*: Lev. 19, 38. 34. „Bude-li bydliti *příchozí* v zemi vaší a bude-li se zdržovati mezi vámi, neutiskujte ho; ale bude mezi vámi jako *tuzemec* a budete jej milovati jako *sami sebe*; neb i vy byli jste pohostinnu v zemi egyptské. Já Hospodin Bůh váš.“ Srov. také Exod. 23, 4. 5. 24, 17. 25, 11. Přísl. 20, 22. atd.

§. 94. Pohostinství a hostiny — ostatní ctuosti a nectnosti Hebreův (viz ob. 146.).

I. Hebreové slyňuli obzvláště svou hostinností, jež ovšem byla nutna v dobách, kdy nestávalo žádných hostinců. Pohostinství bylo tak svaté a neporušitelné, že v ohledu tom časem i meze slušnosti se překročily¹⁾. — Hosti umývány především nohy; odtud znamená rčení: „nohy někomu umyti neb umývati“ — pohostinným býti (na př. I. Tim. 5, 10.).

Pohostinství považováno u Židů za výkon *náboženský*. Kdo přijal někoho do domu svého pohostinnu, bránil jej zároveň proti všelikému bezpráví; což zachovávalo i od loupežníků. Kdo se proti pohostinství prohřešil, stal se bezectným a byl nezřídka i přísně

potrestán. Později zaniklo všeliké vzájemné pohostinství mezi Židy a Samaritány²⁾.

Za příčinou radostných událostí strojeny již od pradávna *hostiny*. Zákon Mojžíšův nařídil, aby se veškeré *druhotiny* zvířat a plodin zemských upotřebily ku hostinám, k nimž měli kromě dětí pozváni býti také nevolníci, chudí, vdovy, sirotci a levité. (Deut. 16, 11.; 12, 12.) Hosté byli zváni sluhy; všichni dostavili se v oděvu *svátečním*, ovšem také čisti dle zákona levitického. Čím skvostnější hostina, tím více jídel, pamlskův a vzácného vína bylo předloženo; pročež se nazývá hostina v hebrejském jazyku „miště“, vlastně „pitka.“

Tyto pitky vybočovaly při vzrůstající se zhýřilosti z mezí slušnosti a trvaly obyčejně od večera až do rána (ⲗⲱⲙⲟⲥ), pročež byly od Apoštolů přísně kárány a zakázány. (Řím. 13, 13. I. Petr 4, 3.)

Zvláštní čest prokázána hosti, jemuž hostitel *dvounásobný*, *trojnásobný*, ba i *pětinásobný* podíl z každého jídla předložiti dal. (Gen. 43, 34.)

Večeřadlo bylo při hostinách bohatě osvětleno; za hostiny bylo veselo; hudba hrála, žertováno a hádanky rozlušťovány. Při stole zaujímal každý místo své hodnosti přiměřené. (Fariseové vyhledávali, jako při každé příležitosti, vždy první místa (srov. Mar. 12, 39).)

Pro veselost, jež byla při hostinách, byly tyto obrazem *štěstí*; vyvržení pak z večeřadla osvětleného do tmy a zimy (vzduch v oněch krajinách bývá v noci studený) obrazem *neštěstí* a *bídy*. Za tou příčinou se i říše Mesiášova hostině připodobňuje. (Mat. 8, 11. 12.; 22, 1—14.)

II. Ostatně milovali Hebreové svou vlast a byli štědři k chudým; pročež nebylo mezi nimi žebráků (jako u nás); v obcování byli věrní a upřímní. Bohužel vymizely u nich ponenáhlu tyto dvě posledně jmenované ctnosti následkem sofistického a zchytralého překrucování zákona a lpění na mrtvé literě, tak že v posledních dobách stali se Židé pověstni svou prolhaností, šalbou a křivými přísahami. Nectnosti ty dosáhly v poslední válce proti Římanům svého vrcholu a prováděny s pravou zběsilostí, jak toho doklady nacházíme u samého Josefa Flavia.

Vytýká se jim také, že byli obzvláště v dřívějších dobách neučeliví, zpupní, tvrdošjní a k modlárství náchylní; po návratu pak ze zajetí nadutí a hrdí, zakládající si jediné na tom, že jsou potomstvo Abrahamovo a národ od Boha vyvolený.

⁴⁾ Na př. Lot. (Gen. 19, 6—8.) Stárec v městě Gabaa. (Soud. 19, 23—24.)

⁷⁾ Až po dnešní den uvede se host u *menších a chudších* beduinů arabských do zvláštního oddělení stanu šejkova, a rodiny duaru (viz §. 69. 3.) pečují pak o jeho výživu. U *větších a zámožnějších* kmenů jest pro hostě z pravidla zvláštní stan — vždy, jako stan šejkův, mimo řadu ostatních stanů při vchodu a východu — obyčejně na straně západní. Host bývá téměř nucen každý den v jiném stanu se dáti častovati; maso pro hostě dodávají obyvatelé duaru po pořádku. Hostě přijímá šejk neb nejbližší jeho pokrevenec; přijde-li host *pěšky* a není-li nouze o vodu, dá se mu nádoba s vodou, aby si nohy umytí mohl; přijede-li, pomáhají mu příbuzní šejkovi při slézání a opatří koně jeho; v tom přicházejí mužové duaru přivítat příchozího; na to vede šejk hostě do stanu, kdež jej častuje. Při odchodu podá host ruku hostiteli, tiskne ji a odchází beze slova poděkování. (Miss. Not. 1869. Heft XII.)

HLAVA IV.

O uměních a vědách život lidský zvelebujících.

§. 95. Umění biblická.

Umění biblická tato zde uvéstí sluší:

Písmo, básnictví, hudbu a tanec (viz obr. 22. a. b. 109. a — k.).

I. 1. Kdo první psátí začal, neznámo. Podobně nevíme, zdali první písmo bylo *ideografické* neb obrazové (totiž obsah svůj vyobrazující) neb *fonografické* neb písmenové, skládající se ze znamének pro jednotlivé zvuky, z nichž celé slovo se skládá.

Trhová smlouva, o níž I. kniha Mojžíšova (23, 17.) vykládá, svědčí o tom, že v zemi svaté již věku dvacátého před Kristem se psávalo. Odtud v knihách Mojžíšových mluví se o písmě jako o známé věci a o písářích obecních¹⁾ jinak také „šoterim“ zvaných²⁾, kteříž rodokmeny v desky vkládali.

Již za patriarchy Jakuba užívalo se *pečetítek*, na nichž ve východních krajinách jméno vlastnickovo se vyrývalo (Gen. 38, 28; 41, 42.).

Za dob biblických uměli psátí jen vzdělanější osoby. Písáři náčiní potřebná za pasem nosili (Ezech. 9, 2; 3, 11.) a na požádanou listy psali. Bohatší měli své vlastní písáře či notáře a čitatele,

a bylo-li mnoho co psávati, své tajemníky. Diktující pak pečeti vlastnoruční stvrzoval, že jest vše, co byl do péra mluvil, přesně napsáno (Gal. 6, 11. a j.).

Psávalo se buď

1. na listech *lýkových* (βιβλας) buď, a to nejvíce,
2. na listech z *papíru*, buď
3. na *pisankách*, to jest tabulkách dřevěných neb
4. vyrylo se také písmo na *cihly*, které se pak páily.

Náčíní psací bylo různé dle toho, na čem se psalo, a sice: Písadlo, — rydlo zostřené, štětíčka, pak péro třtinové, které se zvláštním nožíkem příhodně zřezalo. Mimo obyčejnou čern psací užito také někdy jiné barvy.

Když byl spis ukončen, svinul se aneb připevnil se posledním okrajem k hůlce stejné výšky a pak o ní se otočil. Čtoucí drže závitku v levici, pravou jej rozvínoval, přečtené pomalu svinuje, tak že kniha při čtení vlastně dvojmo byla svinuta (obr. 22.). Závitku se motouzem svázal a někdy pro větší jistotu také zapečetil; tabulky neohebné spojovaly se tím, že kroužky na hřbetě se upevnilly a na hůlečky navlékly. Východané libují si v nápisech obrazných, vzletných a tajemných (II. Sam. 1, 18.).

První list, o němž se zmínka děje, jest list Davidův k Joabovi v příčině Uriově (II. Sam. 11, 11.), později se o listech častěji zmínka činí a někdy zahrnuje slovo „*posel*“ také list (Esdr. 4, 15.). Listy nejstarší nezačínají pozdravem, aniž končí blahopřáním. Za vlády perské vešly delší pozdravy v obyčej. Svatí apoštolové pozdravem *řeckým* pozdravují; leč pomíjejíce obvyklé „*χαίρειν*“ blahoreč zbožnou připojují.

Na východě posílají se listy obyčejné nezapečetěné; posílá-li však východan list člověku urozenému, vkládá jej v pouzdro skvostné a zapečetí jej.

II. *Básnictví* nejen u Hebreů, nýbrž i u jiných dřevních národů již za Mojžíše k veliké dokonalosti dospělo^{a)}. Básnili pak Hebreové nejen z kratochvíle, nýbrž též proto, aby zvěčnili děje, Boha oslavovali neb výtečné dílo ozdobnější formou okrášlili jako shledáváme v knize Job, Přísloví a Kazateli.

Tropy, obrazy a figury jsou našich mnohem vzletnější a nám neobvyklé. Tyto ozdoby slohové brány byly buď z přírody, z dějin, ze života obecného, z pastýřství a z rolnictví, nebo dílem i z baje-sloví východních národů (jako ložnice sluneční, (Žalm 18, 5—6.);

křídla slunečná (Žalm 138, 9.); podsvětí „šcol“ (Is. 14, 9—20.); řeky v podsvětí (Is. 18, 4—5.).

Básnictví biblické třídíme v *lyrické* a *didaktické*.

Předmětem jeho jest bohoslužba, mravouka a dějepis; co do úpravy vyniká nad jiné *parallelismem*¹⁾, počtu pak slabik a rýmu dokonce nebylo dbáno.

S básnictvím zpěv jest souvěký.

III. *Nástroje hudební* vynalezl dle písma Jubal. Básník píseň svou pěl a nástrojem provázel. Hudbu o slavnostech domácích i veřejných provozovali muži i ženy; při bohoslužbě však hráli pouze Levité od Davida v 24 třídy rozdělení. Každá třída měla svého náčelníka; v čele všech tříd stáli tři ředitelové. (Par. 16, 5; 23, 4.) —

Hebreové měli trojí druh hudebních nástrojů, totiž: *strunové*, *dechové* a *tlukací* (obr. 109.). — *Strunové* nástroje byly:

1. *Harfy*, dle počtu strun osmi- neb desítistrunné.

2. *Nablie*, podobné snad našim lyrám. Břinkalo se na nich buď prsty neb tlučkou (plektem) — odtud slovou vůbec „psalteria.“

Nástroje dechové byly následující: Píšťaly jednoduché i složené, flétny a rohy. Kovové byly polnice — podobné troubám.

Nástroje tlukací byly rozmanitého druhu, jako: 1. *cimbály*, 2. *buňny* po jedné neb po obou stranách koží potažené, 3. *sistra* větší neb menší.

IV. O *tanci* poznamenati sluší, že zprvu o svátcích při bohoslužbě se provozoval. Jakým *způsobem* se tančilo, nevíme; tanec nynějším východanům obvyklý jest nestoudný. Vznesení Hebreové, zdá se, s obecným lidem netančovali.

Poznámka. Východané nikdy *řečnictvím* neslynni, pročež sv. Pavel u Řeků, kteří umění toho velice si vážili, nebyl velmi oblíben. (I. Kor. 1, 17.)

¹⁾ Ex. 17, 14.; 24, 14.: 28, 9. a j.

²⁾ Ex. 5, 6. a j.

³⁾ Na př. Ex. 15.; Deut. 31.; Num. 21, 24.; t. j. písně Mojžíšovy; celá kniha Jobova.

⁴⁾ T. j. táž myšlénka vyjadřuje se dvěma, třemi a t. d. větami, kteréž bezprostředně po sobě následují. Ohledně rozvržení parallelismu viz Kottův Česko-německý slovník (v Praze 1880, díl II.).

§. 96. Vědy biblické.

Dříve než vznikla obec hebrejská, slyňuli vědami *Egyptané* v jejichž moudrosti Mojžíš vychován byl; vedle nich *Babylóňané*, později i *Foeničané*. Hebreové též v té příčině vynikli, zejména za králů Davida a Šalomouna.

Mimo jiné pěstovali Hebreové hlavně:

1. *Mravouku a filosofii náboženskou*, již také všechny národy předčili. Byť se co do obsahu ze zjevení božího byly prýštily, přece oceniti nám jest formu, v jaké ony pravdy Hebreové potomkům svým podali.

2. *Dějepisectví*; dějiny byly zprvu ústně sdělovány mladšímu pokolení, před zapomenutím chránily je *zpěvy dějinné, slavnosti* (Ex. 12, 25.), a rozličné *pomníky* z té příčiny budované a nápisy ozdobené, *rodopisy, později letopisy královské*.

Dřevní dějepisectví mělo na zřeteli především rodokmeny čili genealogie; při tom vypravuje o památných událostech za dob jednotlivých pokolení (čili věků¹).

Ačkoliv dějepis hebrejský začíná vypravováním o stvoření světa a prvních lidí, nenalezáme v nejstarších dějinách Hebreů, že by byli při udání času jistě události vytkli také počet let od stvoření světa: — nebylo zvykem čítati léta od založení světa.

Chronologie jejich zakládala se na *rodopisech*, v nichž se vyznačuje věk, v kterém zplodil otec syna, aneb nástupce svého, v rodopisu zaznamenaného.

Později čítala se léta od začátku panování jednotlivých králů. Někdy od vysvobození Israelských z Egypta²), aneb od stavby chrámu Šalomounova (III. Král. 8, 1.), aneb od počátku zajetí Babylonského (586. př. Kr.), aneb od vyproštění Židů z poroby Syrské (143. př. Kr.)³). Po návratu ze zajetí počítána léta od vyvrácení chrámu prvního, jakož i dle ery řecko-seleucidické (312. př. Kr.).

3. *Zeměpis*; že i ten Hebreům znám byl, vysvítá z tolika míst Písma sv., že není třeba o tom se šířiti. Dostačí poukázati na rodopis Noemovců (Gen. 10.) a na rozdělení země zaslíbené Josuem (Jos. 18.)

4. *Přírodopis*. O znalosti přírodních věd svědčí zákony o zvířatech čistých a nečistých (Lev. 11. Deut. 14.) a zpráva, že Šalomoun říší rostlinnou a živočišnou popsal (III. Král. 5, 13.). Rozeznávali také správně kovy a kameny (Num. 8, 4. Jerem. 15, 12.).

5. *Počítářství*; znalost čtyř základních druhů početních v knihách Mojžíšových se předpokládá.

6. Co do *měřičtví* stačí poukázati na míry Hebreům obvyklé (viz §. 85.); také se často připomíná — „provázek měrný“.

7. Na znalost vědy *mechanické* poukazuje budování archy Noemovy, věž babylonská, později chrám Šalomounův, palác královský a různé nástroje.

8. *Hvězdářství*, které u Chaldeů se zvrhlo v astrologii — (hvězdopravectví, t. j. v předpovídání budoucích událostí z postavení hvězd na nebi) — zákonem Mojžíšovým zapovězenou, nevěnovali Hebreové více péče než pokud potřebno bylo rolníku a plavci.

Čas rozdělovali Hebreové na *dny, týdny, měsíce a léta*; dnem *obecným* (občanským) pak dle zákona Mojžíšova byla doba — od večera až do večera. (*Babyloňané* a *Peršané* počítali den — od východu slunce až do východu.)

Den *přirozený* dělil se na 6 stejných částí: 1. *jitřenku* (hebr.: „šachar“), 2. *ráno* (hebr.: „bóker“), 3. *veдро denní* (hebr.: „choin hajjom“), 4. *poledne* (hebr.: „coharájim“), 5. *denní větřík* (hebr.: „ruach hajjom“), 6. *večer* (hebr.: „éreb“); tento byl dvojí (hebr.: „arbájim“): „*prvním*“ slula doba, když se klonilo slunce k západu, „*druhým*“ pak, když zapadalo.

Po zjetí babylonském dělil se den ve 12 hodin, tak že v poledne byla hodina šestá. Počet uplynulých hodin určoval se dle *stínu tyčí* (gnomones) — hodiny stínové — stinoměr — pak dle hodin *slunečních*, později dle *vodních*.

Noc dělili Hebreové před zjetím ve 3 *hlídky* či stráže, „*první* — *prostřední* a *ranní*“ — podle hlídek Levitů při svatyni. Za Krista Pána vešly po příkladě *římském* v obyčej hlídky čtyry, totiž: 1. *soumrak*, 2. *půlnoc*, 3. *kuropění* a 4. *úsvit*.

Týden či doba 7 dní i jiným dřevním národům obvyklým byl; jméno jeho „šabua“ naskytá se již ve vypravování o potopě (Gen. 7, 4.).

Zvláštním názvem vyznačen byl poslední či sedmý den „*sobota*“, ostatní sluly po pořádku: „*první, druhý, třetí . . . po sobotě*“.

Týdnem týdním nazývala se doba *sedmi* týdnů; *týdnem let* sobotních — doba 49 roků.

Měsíce Hebreů byly *lunární*; každého třetího roku vsul se jeden (rok přestupný). Před zjetím čítaly se toliko měsíce: první (též měsíc *klasů*), druhý, třetí . . . Po zjetí pak nazvány byly mě-

síce po babylonsku: 1. Nisan (naš duben). 2. Živ, 3. Sivan, 4. Tammuz, 5. Ab, 6. Elul, 7. Tišri, 8. Bul, 9. Kislev, 10. Tebet, 11. Šebat a 12. Adar. Třináctý měsíc v přestupném roce slul: „Veadar“, t. j. ještě jednou Adar.

Rok církevní počínal měsícem obilním — Nisanem; rok občanský měsícem sedmým č. Tišrim.

Pokračování.

Lékařstvím zanašeli se *kněží*, jsouce zákonem k tomu povoláni; než činí se zmínka také o jiných lékařích světských (I. Král. 16, 16.). Poněvadž však Hebreům zapovězeno bylo mrtvoly pytvati, sotva byli s to, aby nemoci *vnitřní* dovedně léčili; že v *ranhojičství* zběhli byli, na to poukazuje obřízka zákonem ustanovená.

Za *léky* užívalo se mastí, náplastí, balsamu a jak se zdá, i lázní minerálních (Gen. 36, 14.).

Za časů Kristových zabývali se lékařstvím obzvláště Esseové.

Nemoci, o nichž v Písmě sv. obzvláště zmínka se děje, jsou následující:

1. *Malomocenství*, nemoc nad míru ošklivá; pokládala se za zvláštní trest Boží a slula „*ranou*“ (hebr.: „hannéga“). Proniká síť buňkovitou, ano i tuk a kosti tak, že končetiny znenáhla zmrtví, odlučují se a odpadají, čímž se tělo děsně zohavuje.

Tato nemoc stává se patrnou po 3 neb 4 letech; dětem pak, které jí po rodičích zdědily, vyráží se na těle, když dospívati počínají. Zprvu znamenati jest na obličejí u nosu malou skvrnu, jakoby jehlou pichl; po několika letech rozšíří se objem skvrny té a rovná se objemu čočky: jest to buď *lišej* (hebr.: „saffachat“) aneb *stroupek* (hebr.: „bahéret“); ponenáhlu se šíří, až po čase všechno tělo pokryje. Malomocného jímá velká slabota, úzkostlivá zádumčivost a pud násilně ukončiti sebevraždou bídný ten život. Smrt přichází však teprv po 20—50 letech.

Malomocenství dědí potomci do třetího neb čtvrtého kolena. Nejsou-li potomci IV. kolena malomocni, mají aspoň zuby zažloutlé, dech nepříjemně páchnoucí a barvu obličeje chorobnou.

Ostatně nakazil se malomocenstvím, kdo s malomocnou osobou tělesně obcoval aneb se jí dotekl; proto moudře nařizeno zákonem Mojžíšovým, aby každý, na němž se známka malomocenství objevila, knězi se ukázal, jako lékaři zákonem zřizovanému.

Koho kněz za malomocna uznal, ten musil společnost opustiti a za městem dle jistých předpisů žíti. Byla-li nemoc hned z počátku zanedbána, zřídka kdy byla zhojitelna.

Rozeznáváme čtvero druhů této děsné nemoci:

a) malomocenství *bílé* od lékařů též mosaické nazvané, o němž vypravuje Lev. k. 13.,

b) *elefantiasis* či malomocenství uzlovité — „*vřed egyptský*“ zvané. Při tom zvláště odpadají nemocnému rozvolněné částky údův, nad to jest churavec nenasytný a soužen neodolatelným pudem pohlavním;

c) malomocenství *černé*; nemocného trápí obzvláště svrbení kůže v noci;

d) malomocenství *červené*.

Nabyli-li malomocný opět zdraví, musil dle zákona očistěn býti, než se do společnosti lidské vrátiti směl. (Lev. 13—14.; §. 63. 3.)

B) *Oděv* plátěný, vlněný a kožený slul malomocným, byly-li na něm patrný skvrny zelenočervené.

C) *Stavení* *zváno malomocným*, byly-li stěny obmítané posety skvrnami zelenočervenými. (O obém tomto malomocenství viz Lev. 3, 47—59.; 14, 34—57.)

2. *Mor* byla nemoc rovněž děsná, než netrvala tak dlouho, jako malomocenství.

3. *Nemoc filištinská*, o níž v I. Sam. 5, 6—6, 11. se vypravuje, zdá se, že byly vředy na zadní části těla.

4. *Nemoc krále Jorama* (II. Par. 21, 12—19.) byla snad průjem; *Saulova* — melancholická šílenost (I. Sam. 16, 23.); *Nabuchodonosorova* — idea utkvělá (Dan. 4, 30.).

5. *Ochrnutí* (paralysis, t. j. zaniknutí činnosti nervové); paralytí v Novém Zákoně sluší více chorob vyrozumívati, totiž:

a) *apoplexii* — mrtvici, poražení, šlak, — jejíž obyčejným průvodcem ochrnutí bývá.

b) *Hemiplegii* čili *ochrnutí jednostranné*, zaujímá-li pouze jednu stranu těla.

c) *Paraplegii*, ochrnutí příčné, zachvátí-li buď dolejší, buď hořejší část těla.

d) *Katalepsis*: stuhnou-li svaly celého těla aneb toliko části, na př. ruky, kterou pak nelze rozpráhnouti aneb rozpráženou stáhnouti; ruka zároveň chřadne, jakoby usychala; proto slove „rukou uschlou“ (III. Král. 13, 4. Mat. 12, 10.).

e) *Tetanus* (strnutí) záleží v tom, že ustavičné křeče v celém těle konec lidskému životu učiní. Kromě úrazu může náhle nastydnutí způsobiti strnutí. Divadlo při tom jest velmi smutné: jednotlivé skupeniny svalní střídavě se stahují, oči se krotí a celé tělo trhá ukrutně. Odtud slove tetanem sklíčený po řecku „βασανισμένος“, t. j. skřipcem mučený; za málo dní umírá nemocný (Mat. 8, 6. Luk. 7, 2. Mar. 9, 55.). Tetanus vyléčiti je skoro nemožno.

6. Za věku Kristova naskytovali se často „ďáblem posedlí“; o nich nám vypravují sv. Matouš, Marek a Lukáš. Z míst těch, vykládáme-li je beze všeho násilí a dle nepochybných pravidel hermeneutických, dovídáme se, že takovými nemocnými v pravdě zlý duch (zloduch) zmítal.

Kristus Pán, jenž posedlé nejen uzdravoval, nýbrž uzdravuje *zloduchům* vyjiti velel (Luk. 4, 34.; 9, 42. 43. a j.), s dostatek nám ukázal, co bylo příčinou nemoci té.

Často se též připomíná, že ďábly vymítal na doklad Božské své moci (Mat. 12, 26. Luk. 11, 17.).

Apoštolé radují se vidouce, že posedlé zloducha sprostili (Luk. 10, 17.).

Všichni souvěkovci byli přesvědčeni, že pravou příčinou této nemoci *ďábel* jest. Toto jejich přesvědčení souhlasí také s naukou křesťanskou, a rouhal by se Bohu, kdo by tvrdil, že Kristus Pán v ohledu tom přizpůsobil se bludným náhledům věku tehdejšího.

Mimo to i lékaři na slovovzatí, obzvláště Eschenbach, dokazují, že neklamna jest víra naše o pravé příčině posedlosti. (Ackermann Archaeolog. bibl.)

¹⁾ Čítá se pak v dřevní době *jedno* pokolení na sto roků — 1 věk; *posději*, když lidé tak vysokého stáří již nedocházeli, na jeden věk — *tři* kolena.

²⁾ Ex. 19, 1.; Num. 33, 38.; III. Král. 6, 1.

³⁾ Esd. 33, 21.; 40, 1. — I. Mak. 13, 41.)

Oddělení IV.

Starožitnosti politické.

Hlava I.

Vládní forma.

§. 97. Vládní forma před Mojžíšem.

Potomci Jakubovi neb Israelovi vzrostli v Egyptě v mohutný národ — národ *Israelský*; jako velká rodina zmíněného praotce nazývají se též někdy „*domem Jakubovým neb Israelovým*“ (Ex. 16, 31. hebr.; 40, 38. hebr.).

Jako každý jiný národ na úsvitě dějin svých řídili se také Israelští *autoritou pohlaváří putriarchálních*; vymáhali to přirozený vývoj národa a posud se nalézala vláda patriarchální u kočujících národů nejen v Arabii nýbrž i v Persii.

Jako Abraham a po něm Isák byl i Jakub neobmezeným *správcem* rodiny své, jejím *obrancem* a *knězem*. Nejinak počínali si i jeho synové, vnukové atd., jakmile domácnost svou si zřídili.

Přednost mezi bratřími a *dvoji podíl* z otcovského dědictví měl *prvorozenec* právem dědičným. *Otcové hospodáři byli sobě všichni rovni*; *toliko prvorozenec vynikal vědy předností a větší zámožností*.

Patriarcha Jakub odňal Rubenovi prvorozenství a přenesl přednost před bratřími a moc vládní — *na Judu*; *dvoji* pak podíl na dědictví odkázal Josefovi, přijav jeho dva syny Efraima a Manassa za své vlastní (Gen. 49, 3. 4. 8.; 48, 5.).

Tím činem byl po smrti Jakubově dům *Judův* předním domem v Izraeli, jeho střediskem, *domem otcovským všech potomků Jakubových*.

Přirozeným během stali se

1. synové Jakubovi zakladateli 12ti *pokolení* (hebr.: šebatim, mattot, φυλαί, tribus);

2. synové jejich pak a z části vnukové ano i pravnukové původci *čeledí* (hebr.: „mišfachot“, ἑῤῥμοι LXX., cognationes);

3. čeledi pak se rozvětvily postupem času na *rody* čili *domy* — *domy otcovské* po přednosti (hebr.: „bottim“, „bét abot“, οἴκοι πατρῴων, familiae, domus), — také — „alef“, „alafim“, t. j. *tisíc*, *tisíce* zvané.

4. Každý konečně rod skládal se tu z většího tam menšího počtu *mužů* (hebr.: „gebarim“), t. j. otců hospodářů.

V čele *pokolení* stál *kníže* (hebr.: „nasi“) — *čeleď* spravoval náčelník její, zvaný obyčejně „roš“, „hlava“, „pohlavár;“ (zřídka jen slove též „nasi“ kníže. Num. 3, 24; 30 a j.); — *rod* spravoval přední jeho čili *starosta*.

Záležitosti *celého rodu* se týkající vyřizovány v shromáždění *otců hospodářů*; záležitosti *čeledi* v shromáždění *starostů rodů* k ní náležejících; věci celého pokolení v shromáždění *pohlavárů*; věci pak *celého národa* v shromáždění *knížat* nebo na sněmu národním.

Jelikož náčelnictví přecházelo z otce na prvorozence jeho, byl dům náčelníkův zároveň domem *otcovským* všech pod jeho správou žijících; odtud měl každý Israelita mimo svůj zvláštní otcovský dům též jako člen *rodu* v domě jeho správce, — jako člen *čeledi* v domě jejího náčelníka — jako člen *pokolení*, v domě knížete jeho — *dům otcovský* vždy ve smyslu širším. Dům Judův byl konečně dle ustanovení patriarchy Jakuba *společným celému národu domem otcovským*.

Dle užšího tedy neb širšího smyslu slova „dům otcovský — domy otcovské“ znamená název „přední domů otcovských“ („roš bet aboth“), netoliko správce *rodů* — (části čeledi), nýbrž také náčelníky *čeledí* ano i *knížata* — hlavy pokolení. Podobně má tu širší tam užší smysl název „alafim“, „skupeniny rodin“ — *tisíce*; a slouží k označení buď větších buď menších částí, z nichž pokolení se skládá.

Jelikož prvorozenec pohlavárův — tedy *starší* ostatních bratří právem dědičným spravoval jak menší tak větší část národa, nazývání jsou náčelníci vůbec „*sekenim*“, t. j. staří *starší*, *kmeti*. Název ten zůstal i napotom v platnosti, když ta která část národa dle

okolností si svého náčelníka zvolila aneb mlčky se jeho správě podvolila. Vzhledem ku *přednosti* své zvání jsou také vesměs „*rošim*“, t. j. hlavy neb pohlavárové; „*rošé šebatim*“, t. j. pohlavárové v pokoleních (viz také §. 69. Pozn. 5.).

Vytčení tuto pohlavárové Israelští spravovali podřízený lid dle *práva obyčejového* a dle úsudku *zdravého rozumu*.

K ruce své měli bezpochyby, jak to u Arabů posud zvykem jest, své *písaře* či *tajemníky*, „*šoterim*“, kteří mimo jiné práce hlavně o to se starali, aby rodopisy správně vyhotovovány byly. Postupem času nabyli však takové váhy, že nemalý podíl na správě měli, čím se stalo, že slovem „*šoterim*“ nazývali se pak vůbec „úředníci, správcové“, kteří „starším“ při správě obce nápomocni byli.

Patriarchální správa lidu Israelského neutrpěla ani tenkrátě zněny, když panovnická rodina Egyptská národ vyvolený všemožně utiskovala; ano na rozkaz králův správcové „*šoterim*“ čili písařové pohlavárův Israelských musili sami lidu robotu vykazovati a vykonané dílo odváděti. *Egyptští* úředníci bývali nad nimi jen jako dozorcí ustanoveni, trýzníce je, když lid úkolu svého nevyplnil. (Ex. 5, 10—21.)

§. 98. Vládní forma mosaická.

Uzavřením úmluvy s Bohem na hoře Sinai změněn jest starodávný způsob vlády — v *bohovládě*. Bůh zvolen za krále Iiebreův a tím byly všechny *občanské zákony zároveň* — *náboženskými* (viz §. 18.). Základním zákonem jest *vyznání jediného pravého Boha a odloučení se národa vyvoleného od národů ostatních*; k tomu účelu směřují kromě zákonů čelících přímo proti modloslužbě, hlavně příkazy o šetření zvláštních obřadů, kterých ostatní národové v obyčeji neměli. Tato odloučenost však nezapovídala obci hebrejské smlouvy činiti s jinými národy, vyjma toliko *Kananity* (nikoli však Foeničany), *Amalekity*, *Moabity* a *Amonity*; posledně jmenované dva národy však nesměli Iiebreové k válce poukati.

V prvním období bohovlády byl Mojžíš *prostředníkem mezi Bohem králem a národem*; v osobě jeho zahrnuta byla *veškerá moc*; zákonodárná a konstitutivná, soudní, výkonná i kněžská; tato poslední až do vysvěcení Arona na velekněze. Po smrti Mojžíšově připadl úřad *prostřednictví* větším dílem — kněžstvu, úřad pak *vůdcovský* Josuovi.

Zavedením bohovlády nezanikla sice původní pravomocnost starostův, byla však v některých věcech omezena, neboť: *kněžský úřad* odevzdán výhradně rodině Aronově a ostatní bohoslužba pokolení Leviovu; kromě stávajících pohlavárů ustanoveni Mojžíšem *zvláštní soudcové* „šoterim“ a sice desátníci, padesátníci, setníci a tisícníci (Ex. 18, 13—26.) s tím doložením, aby záhadnější spory vznášeny byly na vyšší soudce, nejzáhadnější pak na Mojžíše a po smrti jeho na velekněze aneb na nejvyššího správce politického. Tito *vyšší soudcové* alespoň připočtení jsou ku pohlavárům (Deut. 31, 28.). Konečně činili Levitě, jakožto sluhové náboženství a svatého stánku Boha krále, povoláním svým, jakož i vyšším literním vzděláním dědičný stav pohlavárův. (Ex. 32, 29.)

Aby zmenšil obtíže úřadu svého vladařského, zvolil si Mojžíš též *senát 70 mužů*, který však po smrti jeho úplně zanikl.

Po vydobytí Palestiny a rozdělení jejího území mezi jednotlivá pokolení stáli v čele celého národa *velekněz* a jako *vůdce a správce politický* — Josue. Po jeho smrti nestávalo kromě Boha, neviditelného krále, a služebníka jeho, nejvyššího kněze, žádného jiného správce *celého* národa, následkem čehož svazek jednoty poněkud byl uvolněn.

Starostové v jednotlivých městech činili jako *dříve senát místní*, shromáždění pak starostové celého pokolení činili *sněm*, jemuž bylo jednati o záležitostech týkajících se celého pokolení. O věcech více pokolenním společných jednalo se na *sněmu společném*. Rovněž tak spolčilo se jedno pokolení s druhými, když samo sebou nedostačovalo, aby nějakou záležitost provedlo. (Soud. 11, 1—11; II. Sam. 3, 17.)

Ostatně spravovalo každé pokolení své záležitosti docela *samostatně* a přihlíželo dle práva k ostatním pokolením, zda-li zákon zachovávají. Zpozorovalo-li jedno pokolení u druhého nějaké vybočení ze Zákona, podalo o tom zprávu ostatním pokolením. Starostové obžalovaného pokolení musili pak jednání podřízených svých vysvětliti a ospravedlniti, protizákonné počínání zameziti a překročenému zákonu zadosť učiniti. Tvrdošijné pokolení pokáráno od ostatních i brannou mocí (Jos. 22, 9; Soud. 20.).

Záležitosti týkající se *celého národa* byly vyřizovány na *sněmu generálním*; sněm ten odhýval se při sv. stánku neb na jiném příhodném místě.

Právo svolati všeobecný sněm příslušelo *politickému náčelníku* celého národa, v nedostatku pak jeho — *veleknězi*. Takovému

shromáždění zástupců celého národa přednášel Mojžíš rozkazy Boží, jež potom rodopiscové lidu oznamovali (Ex. 19, 7. a j.) —

Sněm obecný vypovídal válku, stanovil mír, konal smlouvy, volil náčelníka neb správce celé země, vojevůdce a později též krále; zde přijímali pohlavárové od krále přísahu a navzájem přísahali novému králi jménem národa věrnost. (To slibovali zvolenému Bohu králi u hory Sinajské *všichni* nevyjímaje ani nedospělých ani žen. Ex. 24, 3—8.) Národ obyčejně potvrdil usnešení starších; časem však žádal, aby jednání své ospravedlnili a nedopatření poněkud napravili. (Jos. 9, 18.)

Když po smrti Josuově páska jednoty se uvolnila, vloudila se též modloslužba k některým pokolením. Dle sankce zákonu Sinajskému připojené dopustil Bůh, aby nepřátelé pohanští území zbloudilého pokolení hubili a obyvatele jeho náramně sužovali. Vpády nepřátelskými utlačováni jsouce poznali zbloudilí viny své a obraceli se kajicně k Bohu. Uslyšev lkání souzených vzbudil Bůh muže „soudce“, kteří je z moci utiskovatelů vysvobodili a potom obyčejně až do své smrti vysvobozená pokolení, někdy i celý národ způsobem králů spravovali, o válce neb míru rozhodovali, neobmezenou mocí soudili, požívající veliké vážnosti u celého národa. Z toho na snadě vysvětliti, proč Israelité poslednímu soudci — Samuelovi říci mohli: „ustanov nám krále, aby soudil nás,“ t. j. aby panoval nám; neb ve staré mluvě znamená soudce tolik jako panovník nebo správce státu. Byli tedy soudcové Israelští v době po Josuovi správcové národa a bděli zvláště nad tím, aby zachovávány byly víra, mravy a bohovláda. Poněvadž předposledním soudcem byl velekněz Heli, nabylo tím kněžstvo opět příslušné vážnosti v řízení obecním, až konečně nástupce jeho Samuel jako druhdy Mojžíš moc ve své osobě soustředil.

§. 99. Vláda královská — nastolení královo (viz obr. 83, 165.).

I. Když sestaral Samuel a synové jeho pomocníky jsouce při správě lidu Israelského dary brali a soud převracovali, naléhali Hebreové na Samuele, aby jim krále ustanovil. Ačkoli nerad, vyhověl přece žádosti té na rozkaz Hospodinův a poněvadž zákon Mojžíšův takovému přání nejen neodpíral, nýbrž i potřebných nařízení vzhledem na budoucí krále ustanovil (Deut. 17, 14.), oznámil Samuel lidu — *právo krále hebrejského*. Na to vyvolen jest Saul za *náměstka krále*. Když však Saul příliš brzo zapomenuv boho-

vládného podržení svého sobě jako neobmezený vládce počínal, (an kněžské právo si osobil a ve válce proti Amalekitům lepší a vzácnější část kořisti, která dle nařízení Hospodinova zničena býti měla, sobě zachoval;¹⁾) zavrhl jej Hospodin a vyvolil na jeho místo Davida, jehož potomkům panování trvalé zajistil.

Za bohovlády mohl za krále náměstka zvolen býti jedině ten *Israelita*, kterého Bůh-král neviditelný naznačil buďto prostřednictvím některého proroka nebo posvátným losem.

Zvolený král měl lid spravovati dle *zákona* Mojžíšova a řídití se napomenutím proroků jakožto *vyslanců krále* neviditelného.

Co do *posloupnosti* přešel trůn z otce na staršího syna, jestli Bůh jinak nerozhodl (jako na př. u Šalomouna; — vzhledem k části říše u Jeroboama I. — a v království israelském u Jehu. Na sklonku však království Israelského a Judského porušen jest tento řád o posloupnosti libovůlí a násilím, na př. Athalie, králů Baby-lonských.

Tou měrou, jakou královská moc se rozmáhala, ztenčena jest, jak to věc sama sebou přináší, moc kněžstva v *obecných* záležitostech; kněžstvo odkázáno jedině k bohoslužbě, k nížto původně posvěceno a ustanoveno bylo.

II. *Nastolení* zvoleného krále dalo se následovně:

Prorok anebo velekněz veřejně *pomazal* zvoleného sv. olejem. Výkon tento naznačoval, že král jest náměstkem Boha krále, odtud i název: „pomazaný Páně.“ Toho obřadu pilně se šetřilo při nastolení *prvních* králů, Saula, Davida a Šalomouna, jelikož právo jejich ku kralování snadno popírati se mohlo. Ostatně mělo se za to, že pomazání, jež zakladatel dynastie obdržel, postačuje i jeho zákonitým nástupcům. Od tohoto veřejného pomazání valně se však liší ono, které prorok na rozkaz Boží *soukromí* vykonal na tom, kteréhož Hospodin ku království záhy vyvolil; byloť ono toliko *věštbou symbolickou*, že takto pomazaný časem svým na královský trůn dosedne (I. Sam. 10, 1. 16, 13.).

Ozdoben oděvem a znaky královskými přísahal nový král, že chce vládnouti dle *zákona* Mojžíšova a *volební kapitulace*, t. j. dle úmluvy mezi voleným králem a voliči; po přísaze té slibovali pohlavárové králi poslušnost, kterouž, jak se zdá, *polibním* (snad kolenou neb nohou) potvrdili.

Po těchto obřadech veden král v slavnostním průvodu městem k svatyni; shromážděný lid projevoval jemu úctu tím, že ruku ke

rtům lehce přikládal (hebr.: „taká“) — jakoby krále políbíti chtěl a provolával: „Ať žije král!“

V předání svatyně obětoval nový král; oběť ta byla tuším doplňkem a potvrzením přísahy jeho; příslušná část masa obětního sloužila k posvátnému kvasu. Po všem tom sedl král na trůn a přijímal blahopřání.

Oděv králův byl skvostný, bavlněný, barvy bílé a šarlatové; náhlavek drahokamy ozdoben; kolem náhlavku neb hlavy obvázan vínek skvostný, jež, jakož i řetěz a náramky vždy nosíval. Král David začal nositi též *korunu*.

Trůn králův byla stolice tak vysoká, že podnoží nezbytně potřebí bylo. K velkolepému pozlacenému a slonovinou ozdobenému trůnu Šalomounovu vedlo 6 stupňů.

Jelikož král hebrejský byl náměstkem Boha krále, nazývá se trůn králů hebrejských — trůnem *Božím*.

Ostatně i Bohu se připisuje trůn.

Seděti na trůně znamená vždy obrazně tolik, jako — *panovati* — *královati*.

Žezlo či *berla* královská byla dřevěná hůl, opatřena jablkem a okrášlena zlatými kroužky a hřeby. Vzniklo buď z pastýřské hole aneb z berly, již mocnější a vznešenější Orientalové okázale nosívali.

Žezlo znamená obrazně u všech národů — *královskou hodnost*, — *kralování*; *přímé žezlo* značí spravedlivé panování; *železné* pak vládu přísnou, — vládu, která zločiny krutě stíhá.

Králi vzdávána největší *pocta*; osoba jeho považována za nedotknutelnou; provinění proti povinné králi úctě spáchané buď slovem buď skutkem přísně trestáno, dle okolností i trestem smrti.

Titul jeho byl „král“ neb „pomazaný Páně.“

Ku cti *zesnulého* krále zachovával se veřejný smutek a mrtvola pohřbena v hrobce královské; ovšem jen tehdy, když panování jeho šťastné bylo. — Podobného cosi jako u Hebreů zachovávalo u Egyptanů, kde nad každou mrtvolou zvláštní soud se odbyval. Dokázal-li veřejný žalobce, že život zemřelého byl nešlechtný, zlořečeno památce jeho a tělo zbaveno slušného neb čestného pohřbu.

Pozn. 1. Při nastolení prvního krále hebrejského nestávalo ještě ani velkolepého *trůnu* ani zvláštního *žezla*; trůnem bylo Saulovi každé místo, na němž jako panovník úřadoval a žezlem mu bylo kopí (I. Sam. 18, 10.). Rovněž postrádáme při nastolení jeho naznačených zde slavnostních obřadů kromě pomazání, což jediné hlavní bylo věci.

Ustanovil-li poraženým Hebreům vítězný cizozemský panovník krále, (jako na př. Nebo, král Egyptský a později Nebukadnezar) pozůstávalo slavnostné nastolení pouze v tom, že vítěz dřívější jméno jeho změnil a slib věrnosti přísahou stvrzený od něho přijal, (IV. Král. 23, 24.) načež slavnostní hostina následovala.

Pozn. 2. Egypťanům slul každý panovník obecným názvem národním „*Farao*“ (t. j. král)¹⁾, Filistinským „*Abimelech*“, Syrům „*Benadud*“, Římanům „*Caesar*.“

¹⁾ Viz I. Sam. 13, 9. nn. 15, 3.

²⁾ Dle Ebersova díla str. 113. „*vysoká brána*“.

§. 100. Povinnosti, práva, způsob jednání a důchody krále hebrejského.

I. V šedé dávnověkosti zahrnovali králové v osobě své úřad *kněžský, soudcovský a vojevůdcovský* (Gen. 14, 18.); odtud hebr. slovo „*kohen*“ i kněze i správce obecného značí.

Král hebrejský však *nesměl* si osobiti úřad kněžský a dbáti měl jen o to, by se vše dle Zákona vykonávalo. Jelikož již ustanovením Mojžíšovým nižších soudců stávalo, bylo králi nad nimi bdíti, nové voliti a odvolání z nálezů jejich přijímati. — Vznikla-li válka, táhl buď sám král do pole, neb svěřil řízení válečného tažení zvláštním svým vojevůdcům.

II. Vzhledem k *pravomocnosti* byli králové hebrejští obmezení *zákonem* mosaickým, *volební kapitulací* a *proroky* jako výslanci Boha, krále neviditelného. Libovůle, jakou panovníci na východě vládli, neměla tu míti místa.

Králi právem příslušelo zameziti, cokoli zákonu Mojžíšovu odpíralo a poručiti i provésti vše, co k zachování zákona prospěti mohlo.

Za tou příčinou dávali též zákony (II. Par. 19, 11.), které však nebyly nezrušitelnými neb neodvolatelnými, jako na př. v Persii (Est. 1, 19. Dan. 6, 16.).

Zdá se však, že někdy provinilcům trest zákonem Mojžíšovým určený prominuli. (II. Sam. 14.)

Zákony *oznámeny* byly hlasatelem ve branách na náměstí, v Jerusalémě pak také v chrámě; za tou příčinou oznamovali proroci věštby své, jako výroky Boha krále ve chrámě. Do provincií

roznegli zákony královské poslové královští. (II. Par. 36, 22.; I. Sam. 11, 7.)

III. Co do *způsobu jednání*, nežili králové hebrejští tak odloučeně jako ostatní králové východní; v prvních dobách byl i přístup ku králi každému volný, kdežto naopak u Peršanů nepovolanému pod ztrátou hrdla se zapovídal. (Est. 4, 11.) Chtěl-li někdo králi nějakou žádost neb žalobu přednésti, neb po rozsudku soudců nižších k němu se odvolati, doručil zvláštní list některému služebníku s prosbou, aby jej králi odevzdal. Nenalezl-li žádného úředníka ochotným, čekal na krále, až u veřejnosti se objevil a podal osobně spis svůj. U veřejnosti objevoval se král jeda na oslu neb na mezku neb na voze; tělesná stráž jeho stála před ním.

Vzezření královo bývalo blahosklonné; odtud značí rčení „viděti krále“ něco žádoucího — štěstí (Is. 33, 17.), „viděti Boha“ velikou blaženost.

Na cestách svých po provinciích předsýlali králové Asiatští posla za tím účelem, aby obyvatelům příchod jeho zvěstoval, a jim připomněl, aby králi cesty upravili a potřebám jeho vyhověli. Takový posel nazývá se v Persii „blahověstem“ — „mebasser,“ — εὐαγγελιστής neb pouze „poslem“ (hebr.: „malak“).

Že podobný blahověst před příchodem zaslíbeného Messiaše se objeví, před ním půjde, věstili jasně proroci Isaiáš a Malachiáš (Is. 62, 10.; Mal. 3, 1.).

I Talmudisté přivlastňují Bohu takového předchůdce, nazývajíce jej „*metatron*.“

IV. Co Hebreové králům svým *dávati měli*, vytknuto bylo ve zvláštní nám však neznámé smlouvě. Dle známek zde onde se vyskytujících byly důchody královny:

1. *dobrovolné dary*,

2. *královská stáda, pole, vinohrady a olivové zahrady* (za kterou příčinou vzdělávány krajiny dosud ladem ležící); nad to připadly statky velezrádců též královské pokladně (III. Král. 21, 15.: II. Sam. 16, 4.). K obdělávání statků královských sloužili otroci a jak zdá se i kmeny podmaněné.

3. *Jisté korunní výsady (regalie)*, snad desátky a jistá část hotových peněz (I. Sam. 8, 15.; III. Král. 4, 6—9.; II. Par. 17, 5.).

4. *Poplutky podmaněných* a část kořisti válečné.

5. *Clo*, jež se vybíralo od obchodníků a cestujících. Od poddaných Hebreů mohl král toliko s přivolením zástupců národa

dané vybíratí. Tomu aspoň nasvědčuje jednání desatera pokolení naproti Roboamovi, synu Šalomonovu (III. Král. 12.).

Důchody krále Šalomouna činily 666 hřiven zlata (II. Par. 9, 13.; III. Král. 4, 7.; 9, 20.; 10, 2.), kromě příjmů z obchodu, poplatků a *jmění*, jež po otci svém zdědil; ovšem nemohly důchody tyto býti skrovny, povážíme-li, jak ohromný náklad na stůl královský byl a přepych při dvoře stávající. Kuchyň králova živila přemnoho služebníků, z čehož poněkud vysvětliti lze onu náramnou a k víře nepodobnou spoustu potravin na jeden den (III. Král. 10, 21.). Nad to častováno bylo nezřídka při slavném kvasu hejno hudebníků a tanečnic; veliký náklad vymáhal též *harems*, čítající 700 žen a 300 ženin s příslušným služebnictvem, *tělesná stráž* králova, veliký počet *vozů a koní*; náklad na velikolepé *stavby a zahrady*. Při tom nelze konečně mlčením pominouti onu Orientálům obvyklou vášnivou náklonnost, jež sobě libuje v *hromadění* spoust pokladů a skvostů, které se nám k víře nepodobné býti zdají.¹⁾ Za tou příčinou napomíná zákon Mojžíšův, ať král hebrejský nemá mnoho *žen*, mnoho *koní*, ať nehromadí *poklady*; neboť počínáním takovým připravuje poddané své o blahobyt a vrhá je nezbytně do nouze a chudoby; — odvrací zřetel svůj od záležitostí státních, o něž vši silou pečovati má, zabředne v hnusný přepych; odvrací srdce své od Boha v milostném zápalu k ženám pohanským, podporuje zprvu modloslužbu jejich, sklání konečně i svou šíji před bůžky pohanskými.

Smutný doklad pravdivosti toho spatřujeme kromě jiných i na Šalomounovi — králi zprvu nejmoudřejším.

¹⁾ Tak dokládá Písmo sv. o Šalomounovi a Hiskiášovi (IV. Král. 20, 13.); — Ktesias o Sardanapalovi, králi Assyřském; — Plinius o Kyrovi; — Plutarch o Artaxerzovi a j.

§. 101. Úřednictvo a družina králů hebrejských.

Ani za vlády královské nezanikla vážnost a důležitost „starších“ a bez nich nic ve správě státní důležitého se nepodnikalo a neprovedlo. Oni přijali *Davidu* za krále a po ukončené vzpouře Absolonem provedené jej opět na královský trůn uvedli; s nimi v radu vešel Šalomoun, chtěje archu úmluvy do chrámu přenést; jejich rady hledal *Roboam*, boje se vzbouření, které v pravdě vzniklo, jakmile moudrý jejich návrh zamítnul.

Avšak přese všechnu vážnost starších zasahovala moc královská do všech odborů veřejné správy až do podrobná; neboť král ustanovoval *rodopisce a soudce*; mimo to rozličné úředníky královské, z nichžto v Písmě sv. následující se jmenují:

1. *Rádcové královští* (hebr. „joacim“, „sarim“); k těmto náleželi též proroci, jichž nábožní panovníci o radu žádali a *velckněz*, jak se toho do bohovlády již lze nadíti. Rádce své volíval král obyčejně z nejzámožnějších a nejvznešenějších pohlavárů, kteří časem mocí svou a vážností, kteréž u lidu požívali, panovníku nebezpečni byli. Nejvznešenější z nich a zároveň důvěrník panovníkův nazývá se „přítelem“ hebr.: „rea“ královým.

2. *Kancléř* (hebr.: „hammazkir“), který vše, co se v říši přihodilo, králi přednášel a vše, co panovník činil aneb nařídil, spisoval; on psal bezpochyby též letopisy královské.

3. *Pisár královský* čili tajemník (hebr.: „sofer“).

4. *Nejvyšší velitel vojenský* (hebr.: „sar haccabá“) a *tribuni vojenští*.

5. *Velitel tělesné stráže* (hebr.: sar hattabachim).

6. *Správce domu* (hebr.: „ašer al habbájit“), jenž řídil domácnost královu a spravoval soukromé jmění jeho; oznamem důstojnosti a moci jeho byly klíče skvostné na ramenou. Jemu podřízeni byli vrátní (hebr.: „šoarim“).

7. *Vladař nad robotníky* (hebr.: „ašer al hammas“¹⁾) a nad daněmi (III. Král. 12, 13.).

8. *Ředitel pozemků královských* (hebr. „sar harekuš“) (I. Par. 27, 31.).

9. *Pokladník*; jemu podřízeno bylo, jak se zdá, 12 správců (hebr.: „nicabim“) dvanácti krajů, kteří potraviny ku dvoru Šalomounovu dodávali.

10. *Ředitel šatnice královské* (hebr.: „ašer al hammaltachá“).

11. *Komorníci*, obyčejně kleštenci (hebr. „sarisim“, εὐκροχταί, spadones), k nim přináležel též číšník (hebr. „mašké“).

II. *Tělesná stráž*. Jí příslušelo nejen panovníka a palác jeho střežiti, nýbrž i zákony královské *vyhlašovati* a tresty králem určené *vykonávati*, odkudž jméno jejich „tabbachim“, t. j. popravci. Za dob krále Davida slovou „kereti a feleti“, t. j. vyhlazovatelé a rychlíci. Za Saula a po Davidu jmenují se „racim“, t. j. běhouni. U vykonávání služby své měli právo „angarie“, t. j. právo donutiti kohokoli na cestě popadli, by jim nápomocen byl postoupením

svého koně, osla, povozu, potřebného náradí, přispěním svou silou aneb by se jim za průvodce propůjčil.

Tělesnou stráž tuto zjednal si panovník buď z Hebreů, buď z cizozemců. Králové Hasmonejští vydržovali cizozemce, kteří halapartny (spicula) nosili a protož halapartníci (σπιζυλάτωρες) nazváni jsou. (Mark. 6, 27.)

Úředník neb hodnostář maje nějaké řízení u panovníka, pozdravil především krále, pokloniv se hluboce a zůstal před ním státi; odtud znamená rčení „*státi před králem*“ tolik jako — sloužiti králi (Dan. 1, 19.) a „*státi před Bohem*“ tolik jako sloužiti Bohu v úřadě totiž kněžském neb levitském (Deut. 10, 8.; 17, 12.).

Hodnostáři a úředníci královští záviseli zcela na *libovůli* panovníkové; sami pak jako na vzájem též *libovolně* s poddanými nakládali, odtud ony nářky proroků na násilí a křivdy páchané. Nazývali se a libovali si v tom, když je druzí zvali „*sluhy neb služebníky královskými*“, na znamení ochotného poslušenství.

Správci *důchodů* královských sotva kdy účty klásti musili; žádal-li však panovník, by správce počet vydal, bylo to znamením že úřadovati přestane, — že v nemilost upadl; za tou příčinou staral se, jak by se zachoval, bera dokud čas stačil, útočiště své ke lsti a podvodu (Luk. 16, 2.).

Chtějí-li obyvatelé provincie na vladaře *žalovati*, shromáždí se na sta před královský harem, roztrhnou svůj oděv, nařikají žalostně a metají prach nad hlavy své; křik ten trvá tak dlouho, až král někoho k nim pošle, by zvěděl proč nařikají (Ex. 5, 15—19.).

K družině králové připočítá sluší též *harem*. Nehledíce k zákonu Mojšíšovu nešetřili králové hebrejští, zvláště Šalomoun ničádného nákladu v této věci. — Nástupce králův dědí s trůnem i harem. — Do haremu vkročiti neb žádati o některou ženu z haremu znamená tolik jako nároky činiti na trůn; kdo se toho odvážil, propadl hrdlem svým jako buřič (II. Sam. 12, 8.; 16, 22.; III. Král. 2, 21.).

Ačkoli král neobmezeně a pánovitě haremem vládl, dovedla přece manželka panovníkova, nad ostatní mu milá, zvláště pak matka králova, mnoho i v obecním řízení vládním docíliti. (III. Král. 13, 3.; II. Par. 21, 6.; 22, 3.) Za tou příčinou jmenuje se všude matka králova a Jeremiáš klade ji v řadu rádců královských (29, 2.). Kleštěnci obyčejně černí střežili harem.

¹⁾ III. Král. 5, 28.; Vulg. 5, 14.; Vulg. začíná hlavou V. tam, kde v textu hebr. jest verš 15. (V. hlavy).

§. 102. Způsob vlády v zajetí a po návratu z něho.

V *zajetí* spravovali lid opět původní „starší čili starostové“, podřízení jsouce vladaři královskému.

Navrátivše se ze zajetí, podřízení byli Hebreové „*vévodovi*“ (hebr.: pecha), jež jim král perský jmenoval a jenuž velikou moc udělil. (Esd. 7, 25—26.)

Prvním vévodou jmenován *Zorobabel*, po něm Esdráš a *Nehemiáš*. Vedle vévody stál v čele lidu také velekněz.

Za vlády řecké podřízení byli vévodové judští vladaři Syrie a Foenicie. Časem, obzvláště za králů *Egyptských*, zastával velekněz též úřad vévody.

Když pak Hebreové za Antiocha Epifana jho vlády cizí po dlouhém boji svrhli, zvolili si opět svého knížete, kterážto důstojnost za nedlouho s úřadem velekněžským se sloučila. (I. Mak. 14, 41.)

Této nezávislé hierarchii (143—63 př. K.) učinili konec Římané, přivoláni byvše, aby různice mezi stranami Judskými utišili. Pompejus totiž, dobyt Jerusalema (63. př. Kr.), zajal Aristobula a potvrdil Iyrkana jako *ethnarchu a zároveň velekněze*. Když pak opět nové rozepře vznikly, přidán jest veleknězi Iyrkanovi za správce *občanských věcí* — *Antipater* rodem Idumejan. Syn Antipatřův — Herodes Veliký obdržel pak správu Palestiny a zároveň titul „*krále Judského*“ (r. 40 př. Kr.).

Po smrti Herodově rozdělili Římané správu Palestiny mezi jeho syny. *Archelaus* obdržel půl království, totiž Judsko a Samaří s názvem „*ethnarcha*“; pozůstalá polovice byla na dvě „*tetrarchie*“ rozdělena a dvěma jiným synům Herodovým dána; jednu, totiž Galileu a Zajordání obdržel Antipas a druhou — Bataneu, Trachonitis a Auranitis obdržel Filip.

Po Archelaovi učiněna ethnarchie jeho — *provincií římskou*, již spravovali „*prokuratové* či *vladařové* — *správcové*.“ Dle počtu *pátý* a zároveň poslední byl Pilát.

Vladař Judský sídlil v *Caesarei*, kdež pět kohort vojska posádkou bylo.

Šestá kohorta byla v Jerusalemě na hradě Antonii a v paláci Herodově.

Na *výroční* slavnosti židovské přicházel prokurator do Jerusalema, aby možné vzbouření lidu snadněji potlačil.

Vladaři bylo vybíratí daň, nad *soudnictvím bdíti a vzpoury potlačovati*; měltě moc nad *životem i smrtí*. Nálezy prokuratorovy vykonávali jeho *vojáci* (Mat. 8, 5.; 27, 27.; 28, 12.; Jan 19, 2. 23.; Mar. 15, 16.).

Správcové od císařů z Říma do Judeji poslaní byli částečně propuštěnci císařovi (jako Felix, Festus), částečně rytíři římsí.

Avšak *clo vybírati* nepřináleželo prokuratorům. S tím se zanášeli tak zvaní „*celníci*“, „*mýtníci* — *publikáni*“ (*ἑργιτελωναι*). Byli to rytíři římsí, kteří *clo celé provincie* úhrnem najímali, vybírání pak cla a mýta částečně „*podcelným*“ „*τελωναι*“ — „*portitores*“ pronajímali. V Judsku směli také Židé najímati vybírání cla; kdo tak učinil, nabyl přednosti a výsad rytířů římských (Vulg. ne správně klade „*publicani*“ místo „*portitores*“).

Podcelní zdržovali se v přístavech a na veřejných cestách, vybírajíce clo a mýtné. Pro svou lakotu, úskočnost a vydíravost byli podcelní všudy, zvláště v Judsku, Židům velmi odporní. Neméně nenáviděni byli i *celníci vrchní*, poněvadž se Židům zdálo, že veskeré panství Římanů holým jest bezprávím. Do sbornic čili synagog jich nepřipouštěli, aniž jich ku svědectví přijímali, ač Židé rození byli, přece byli vezdy za pohany a hříšníky veřejné považováni. Za tou příčinou neobcovali s nimi Fariseové a za zlé pokládali to Ježíšovi, že s nimi stoloval (Mat. 5, 46.).

Talmud řadí celníky k zákeřníkům, zbučníkům, zlodějům a p.

Poznámka. Po smrti Filipové a Antipové obdržel Herodes Agrippa, vnuk Heroda Velikého, nejen tetrarchie jejich, nýbrž přízní císařů Caliguly a Claudia také Judsko a Samaří, tak že panoval jako „král“ celé říši děda svého (41—44 po Kr.).

Hlava II.

Soudnictví.

§. 103. Soudnictví Hebreův.

Za dob patriarchálních byl *otec zároveň neobmezeným soudcem své domácnosti* (Gen. 38, 24.).

Dalším vzrůstáním rodin přešla přirozenou cestou soudní pravomocnost tato na *pohlaváry kmenů a čeledi*, pokud to poměry Egyptské připouštěly.

Po vyjití z Egypta pohledával každý práva svého u *Mojžíše*. Když však jemu samému spravedlnost konati ve všem lze nebylo, ustanovil po radě Jethrově navržené lidem náčelníky, muže moudré, opatrné a zkušené — za správce *tisícníky, setníky, padesátníky a desátníky*, kteří by lid každého času soudili.

Snadnější věci soudili tito sami, *nesnadné* pak vznášeli na Mojžíše, jenž dle potřeby věc Bohu přednesl. (Ex. 18, 13—26.; Deut. 1, 13—18.)

Každý soudce soudil ve svém okrsku ve věci jasné bez ohledu na velikost provinění *konečně platně*; nelze tedy soudce, na př. setníky považovati za vyšší instanci, ku které by se odsouzený od padesátníka odvolati směl. Instance tu *nebylo*, jen věc nesnadná anebo kde znění zákona jasné nebylo, vznášela se na Mojžíše.

Po návratu ze zajetí Babylonského zřízeny byly Židům opět soudy *nižší a vyšší* (Esd. 7, 25.).

Pře důležitější a odvolání vznášely se na *vladaře* (praefekta) provincie a nebylo-li tohoto, na *velekněze*, až za panování Jana Hyrkana (okolo r. 120 př. Kr.) zřízen jest *nejvyšší soudní dvůr* řečený „sanhedrin, synedrion,“ (velerada či vysoká rada, nejvyšší rada, veliký sněm.).

Sestával z předsedy, z jeho náměstka a 70 údů — soudců čili rádcův.

Předsedou býval z pravidla úřadující velekněz; rádcí pak vele-rady byli:

1. *Velebněží* (ἀρχιερεῖς), t. z. úřadu složení přednostové rodin kněžských s veleknězem v čele a kromě nich hlavy 24 tříd kněžských (z části i jiní kněží).

2. *Starostové* nebo starší lidu (πρεσβύτεροι, seniores), t. j. pohlavové kmenův a z části i čeledí.

3. *Zákonníci* (γραμματεῖς) čili učitelé Zákona, jimž náleželo Písmo sv. v přesnosti zachovávat, v něm zpytovat, je lidu čítati a vykládati. Rozhodovali také při soudech, poněvadž soudové ti po Zákonu se dáli.

Tato velerada zasedala (dle Tulmudu) ku poradám a k soudu ve zvláštní místnosti u chrámu. Velerádcové zaujali místa svá v *polokruhu* po pravém i levém boku předsedové.

Vysoké radě příslušel soud ve *všech věcech důležitějších, náboženských i právních*. — Za času Krista Pána však obmezena jest (40 let před vyvrácením chrámu, dle Tal.) vládou římskou pravomocnost velerady a zůstaveno jí toliko nález smrti vynášeti, jehož potvrzení a provedení však záviselo úplně na správci římském (Jan 18, 31.).

V *jediném* toliko případě, totiž ve příčině Pána našeho, nabízel Pilát (snad jen zdánlivě anebo lstivě) Židům právo výkonné, což však oni odvolavše se na znění zákona (Jan 18, 31.) rozhodně odmítli. — Kamenování *sv. Štěpána* (Skut. 7.) dalo se ve vzbouření proti všemu veřejnému právu.

Jakuba, bratra Janova (Skut. 12, 2.) na smrt odsoudil Herodes Agrippa a nikoli velerada. — *Jakuba, příbuzného Páně*, rozkázal ukamenovati ovšem velekněz Anáš; učinil to však *proti* zákonu, an správce římský přítomen nebyl.

Pro *menší* provinění byla v každém městě první soudní stolice — *stolice synagog* čili sbornice, a slula za dob Páně jednoduše „soud“ (Mat. 5, 22.). Tento „soud“ sestával dle Jos. Flav. (Starož. IV. 8, 14.) ze *sedmi*, dle Talm. ze *třiatvaceří* soudců; vyšetřoval *jediné* pře a provinění týkající se náboženství a byl oprávněn provinilce ze stornice vyloučiti (klatbu na něj vydati) a co do tělesných trestů čtyřiceti ranami bez jedné potrestati.

Jako ke službám velerady tak i ke službám soudu byli zřízení *písaři* a *biřicové* (notarii et apparitores).

Zákony římské připouštěly nad to Židům ve přích občanských (ve věcech obchodních, dlužních a náhradních) *soud rozhodčí* (judicium arbitri).

Soud ten sestával dle Talmudu ze *tří* sudích, z nichž jednoho si zvolil žalobník, druhého obžalovaný, o třetím se pak oba usnesli. Apoštolé doporučovali křesťanům tento rozhodčí soud a sv. Pavel vytýká Korintanům, že zamítající takovou výhodu ve svých přích pohansky sobě počínají (I. Kor. 6, 1.).

2. Přelíčení se odbyvalo časem *ranním*; Talmudisté zakazují soudu hrdelnímu zasedati *v noci*; taktéž zakazují, aby nepřipadlo na týž den vyšetřování a nález. Za vlády římské mělo uplynouti deset dní od nálezu smrti ku vykonání jeho; výjimka se připouštěla toliko při *buřících* a *loupežnicích*; tito mohli hned po vynešení nálezu smrti popraveni býti.

Nešetříc řádu zmíněného zasedala velerada *v noci* k soudu nad Kristem Pánem a odsoudila ho *téže* noci na smrt. Rozsudek římským vladařem potvrzený ihned vykonán proto, poněvadž Pán jako politický velezrádce odsouzen jest (Tacit. Annal. III. 51. p. 117. Suetonius. 75. Tiberius).

Dle Talm. zapovídalo se *v den sváteční* soudy odbyvati. Tento zákon ovšem platiti může vzhledem k rozepřím o koupi neb prodej, avšak nesrovnává se s účelem trestu smrti *v Deut. 17, 13.* vytčeném: „aby všechen lid Israelský slyšel a se bál“, aniž může dne svátečního znesvětiti soud, jenž za *theokratické* vládní formy jest soudem — *Božím*.

Velerada ovšem nechtěla, aby Ježíš *v den sváteční* listivě jat a usmrcen byl (Mat. 26, 5.), ale činila to, bojíc se vzbouření lidu a nikoli zneuctění dne svátečního. Později naležši zrádce i tu obavu mimo sebe pustila. Nemůžeme tedy naprosto s výkladem Talmudistů souhlasiti.

3. *Místem soudním* bývalo prostranství u bran městských k tomu účelu zařízené. Králové zasedali však k soudu na mnoze ve svém paláci, vladař římský jedině ve svém praetoriu (vladárna) a velerada ve čtverhranné kobce u chrámu.

Ve příčině Pána našeho shromáždili se velerádcové ve dvoře či síni veleknězově (Mat. 26, 3.).

4. Co do *formy* bylo přelíčení *stručné* a *ústní*; jen některá část, zvláště rozsudek, se písemně zaznamenala (Job. 13, 20.; Is. 10, 1.).¹⁾ Zákon Mojžíšův formy této nezměnil. Co o ní známo, pozůstává v následujícím:

b) *Žalobník* (hebr.: „satan“) a *žalovaný* dostavili se u soudu; soudcové seděli na podlaze majíce nohy přeložené dle zvyku orientálského; v pozdějších dobách přítomen byl i písař, aby vyhotovil

co soud napsati velel. — Dle *Talmudu* byli v synedriu *dva* písaři, jeden po pravé, druhý po levé straně předsedově. Zněl-li nálež soudu na *nevinu* obžalovaného, psal rozsudek písař *pravý*, v opácném případě písař levý. — I biřič stál tu pohotově k službám soudní stolice.

b) Žalobce stál po pravé, žalovaný po levé straně soudcové; v dobách po návratu ze zajetí dostavil se žalovaný v rouchu smutečným a s hlavou neučesanou.

c) *Způsoby průvodů* byly:

a) *výpovědi svědků přísahných*;

β) *písemné dosvědčení* (důkaz listinami) a

γ) *přísaha*. K této vyzval soudce někdy i žalobníka, někdy žalovaného, i při soudech hrdelních (Mat. 26, 63.).

Dokazoval-li žalobce pravdivost toho, co tvrdil, svědky, musili nejméně *dva* svědci pravdivost žaloby dosvědčiti. Svědci vyslychání jsou různu u *přítomnosti* obviněného.

d) *Ku smrti* nemohl nikdo býti odsouzen, leč když nejméně *dva* svědci *mužského* pohlaví a s obžalovaným nikterak spříznění dosvědčili, že skutečně spáchal zločin, z něhož byl obviněn. Nad to musilo býti zjištěno, že obžalovaný, zvláště vrah, *svobodně* jednal a před činem svým *napomínán* byl (Num. 35, 24.). Jakmile však *dva* svědci *nevinu* obžalovaného dosvědčili, zamítl soud svědky opak toho tvrdící, nehledě na jich množství.

Ostatně měl král moc dáti odpravití vraha, jehož rádný soud ku smrti neodsoudil; tato moc se však časem v pouhou libovůli zvrhla (I. Sam. 22.; III. Král. 22, 26.; IV. Král. 21, 16.).

Povinnosti soudců bylo zkoumati výpovědi svědkův a dle zuění zákona (Deut. 19, 16.) potrestati svědka křivého. Za tou příčinou doléhá tak zhusta zákon na to, aby soudce spravedlivě nehledě na osobu soudil, aniž se dary („šochad“) — porušíti dal.

K listinám, jimiž se důkaz prováděl, náležely zvláště „trhové smlouvy,“ jichž *dva* exempláře se zhotovovaly, jeden *zapečetěný* a druhý *otevřený* (Jer. 32, 10.), což ještě za dob sv. Jeronyma obvyklým bylo způsobem.

V některých příčinách, kde vinu dotčenými průvody dokázati lze nebylo, rozhodoval „*soud Boží*“ neb ordalie. Tak se měla očistiti manželka, již manžel z cizoložství obviňoval, ordaliemi, t. j. pitím hořké vody (aqua amara). Sem náleží též rozhodnutí losem (sors). (Přísl. 16, 38 ; 18, 18 ; Jan 1, 7.)

Na vyšetření tajného vinníka použito v starých dobách i *losu svatého*. (Jos. 7, 1; I. Sam. 14, 42.)

Mučidel, jimiž by obžalovaný donucen býti mohl vinu svou vyznati, nestávalo u Židů; objevují se teprv za panování Herodovců jako zřízení cizozemské. (Mat. 18, 31; Jos. Flav. O válce I. 30, 3.)²⁾

5. Soudní nález byl po vynesení *bez odkladu vykonán*. Soudcové, kteří zasedati měli k soudu ve při hrdelné, na niž trest smrti stanoven byl, musili se v den soudu *postiti*, aniž směli býti přítomni popravě, ku kteréž lid a zvláště svědkové se dostavili.

Za takovéto rychlosti u vykonávání spravedlnosti nebylo třeba *žalářů* ku přechovávání a střežení obžalovaných. Tak v Persii až dosud střeží soudní sluha neb břiř obviněného jen v některé komnatě soudcově. Židům sloužily k tomu účelu nezřídka cisterny, v nichž vody nebylo; protož také hebrejské „*bor*“ i jámu i žalář znamená.

V Písmě svatém zmínka se činí také o kládě, kteráž jest původu egyptského;³⁾ teprv později měli Židé také žaláře nejen ku přechovávání obviněných, nýbrž i ku potrestání odsouzených, kteřížto dle okolností i řetězem železným spoutáni byli.

Dlužník uvězněný býval *holí* trestán, což se dosud v krajinách východních děje. Římané některé zajatce řetězem k vojínu za ruku připoutali; takový vězeň mohl pak ve vlastním příbytku bydlet. (Skut. 28, 16. sv. Pavel v Římě.)

Konečně býval nezřídka strážník, kterému střežený vinník uprchl, tím trestán trestem, jaký uvězněného zastihnouti měl.

¹⁾ V Egyptě žalobník podal žalobu písemně, načež žalovaný písemně odpovídal.

²⁾ U Římanů užívalo se mučení (tortura, útrpné právo) z počátku jen proti *otrokům*, později také proti *svobodným*. — V Německu bylo teprve s *římským* právem zavedeno; ve středověku zevšeobecnělo. Surové smýšlení středověku vynalezlo veliký počet způsobů útrpného práva; dle nich rozeznávaly se v říši Německé 3 stupně mučení (viz: *Peinliche Halsgerichtsordnung der Maria Theresia 1769*). Útrpné právo zrušeno bylo teprv v druhé polovici věku 18tého (v Rakousku 1784. a 1787.) a v první polovici století 19tého.

³⁾ „*Kláda*“ jest druh okovů, peň totiž či dřevo po místech otvory opatřené, do nichž nohy provinilců se dávaly pro ubezpečení se vězny a pro přidání jim bolesti. Kláda slove hebrejsky „*sad*“ neb „*mahfeket*“ (Job 13, 27.; 33, 11.; Jer. 20, 2. 3.; 29, 26.; II. Par. 16, 10.) Latinská Vulgata překládá „*nervus*“; ve Skut. 16, 24. „*lignum*“.

§. 104. Povaha čili ráz trestního práva Mojžíšova. — Tresty starozákonní (obr. 138—145.).

Trestní soustava Mojžíšova zakládá se na přísné avšak spravedlivé *odvetě* (talio — právo odvetné) a jí příbuzné *náhradě* (resarcio).

Účel trestní soustavy Mojžíšovy jest — *vykořeniti* nešlechtnost a založiti bohabojnou mysl v lidu Israelském. Zásada bázně či *odstrašení* se tudíž v trestní soustavě té neshledává.¹⁾

Trestním právem Mojžíšovým vane vesměs *duch lidskosti*, neboť:

a) *Tresty jsou přiměřeny zločinům* — a jsou buď tresty *na hrdle*, buď tresty *na těle*, buď *peněžité pokuty*; tyto byly buď *zákonem* ustanoveny, buď závisely na zdání *uraženého neb poškozeného*. V některých případech byla dovolena peněžítá výplata na místě trestu na těle.

b) *Na opětné provinění nebylo ustanoveno zvýšení neb zostření trestu*.

c) Při trestě na těle ustanovena *míra* ran, „aby káranec nebyl příliš zlehčen“; při náhradě určena jistá mez; *mučidel* tu není a s trestem *není* spojena *potupa, bezectnost* (infamia). *Živého trest nepotupil*. Potupa stihla jen *některé zločiny* a záležela v tom, že se *mrtvola* popraveného zločince upálila neb kamenovala, neb na strom zavěsila.

d) Dle zákona směl býti trestán toliko *vinník*, a nikoli jeho synové neb rodiče (Deut. 24, 16.).

Králové chtíce se zbaviti nemilých osob (ač nevinných) zákona tohoto ne vždycky šetřili a napohledným toliko zachováváním zákonité formy zastírali bezprávi své. Příkladu toho následovali potom i ostatní soudcové a dávali takto podnět ku stížnostem a nářkům proroků nad nespravedlností soudcův.

Stávalo-li se pak později, že nelidský věřitel nejen dlužníka svého, jenž platiti nemohl, nýbrž i ženu a dítky jeho otroky učinil, byl to pouze následek překrouceného výkladu místa Lev. 25, 39—41.

Promlčení zločinu (praescriptio, Verjährung) bylo jediné možno v starobylém právu o pomstě krevní (t. j. úmrtím velekněze viz §. 108.).

Vytknuvše to, co o trestním právu Mojžíšově vůbec věděti třeba, pozorujeme zvláště tyto druhy trestů starozákonních:

I. Tresty na hrdle podle zákona.

Sem náleží:

1. *Popravení mečem.* Vykonavatel rozsudku vrazil, jak se zdá, meč nebo dýku do života odsouzence.

Stínání, obvyklé v Egyptě, objevilo se teprv později za římské vlády v Judsku. (Mat. 14, 8—12.)

2. *Kamenování;* při tom Mojžíš přemoudře ustanovil, aby svědci, na jejichž seznání obviněný k smrti odsouzen byl, na osvědčení dobrého svědomí svého první kameny na odsouzence vrhli, a pak teprv, aby ostatní lid v kamenování pokračoval. Odsouzený muž byl nah, toliko roucho okolo beder máje, odsouzená žena však přiděna bývala sukni. Tento trest smrti rozuměti sluší všude, kde Písmo sv. druh smrti výslovně neklade. Mrtvolu ukamenovaného zastihla časem i potupa způsobem svrchu dotčeným.

Dle Talmudu byl prý odsouzenec napřed z jakéhosi lešení svržen, a pak teprv kamenován. V zákoně však nemá toto mínění žádného základu a kamenování sv. Štěpána a sv. Pavla (Skut. 7, 58; 14, 18.) nesevědí výpovědi Talmudu.

II. Tresty na hrdle cizokrajné.

Mezi ně náleží mimo dotčené již *stínání* (stěti):

1. *Rozdvojení pilou;* za tím účelem položen odsouzenec mezi dvě prkna. Touto smrtí sešel dle Talmudu prorok Isaiáš se světa.

2. *Rozpůlení, čtvrcení, rozsekání* (dychotomia);

3. *Svržení se skály* (κατακρημνισμός).

4. *Ubití zločince na kůl pověšeného* (tympanismus).

5. *Upálení za živa* v peci, neb pečení nad ohněm neb vaření v kotli.

6. *Uvržení do jámy lvové.*

7. *Zardousení ve věži popelem naplněné.* Tímto trestem na životě trestáni jsou pohlavárové (II. Mak. 13, 4—8. Menelaus). Zločinec byl za tím účelem umístěn na prkně nad spoustou popela vyčnívajícím, kdež máje pokrnu i nápoje hojnosť tak dlouho žil až přemožen spánkem klesl a v popelu zahynul.

8. *Zaškrvení;* odsouzenec až po pás do hnoje postavený rouchem zardousen byl. (Dle Talmudu lilo se mu též do úst rozpuštěné olovo.)

9. *Utopení* (καταποντισμός) čili uvržení do moře neb do řeky; odsouzenci zavěšen kámen na hrdlo. (U Římanů byl otcovrah trestán utopením v zašitém pytlí [poena culci]).

10. *Zápas se dravou zvířím.* U Římanů musili někdy zajatí nepřátelé mezi sebou sami bojující zahynouti.

10. *Ukřižování.* Tento způsob popravý nalézáme u mnohých starých národů, u Peršanů, Assyrů, Karthaginských, Řeků a t. d. hlavně pak u Římanů. — Se žádným jiným trestem na hrdle (summum — extremum supplicium) nepojila se taková potupa jako s ukřižováním; každý jiný trest byl méně potupným.

Trest tento přiřknut byl původně a hlavně *otrokům*, kteří se pánu svému značně zpronevěřili; odtud poprava tato „*otrockou*“ slove. Ze *svobodných* římských občanů však jen z *nejnižší* třídy podrobeni byli tomuto trestu *zbláhové, peněz padělatelé, zákeřníci, loupežníci a buřiči*. V římských provinciích (nikoli však v Římě) též *sloději*. Nezřídka byli i zajatí nepřátelé po stech a tisících křižováni. — Odsouzením k smrti stal se dle římského práva každý — *otrokem* (servitus poenae).

Do země *židovské* zavedli tuto římskou popravu poslední králové *Asmonejští*. Když pak země ta stala se provincií římskou (r. 63. př. Kr.), bylo v ní ukřižování obvyklým trestem jmenovaných zločinců, časem i pokojných občanů, když libovůle tyranských vládařů je za zločince pokládala, nedbajíc ani zákona, dle něhož každý měšťan římský otrocké smrti prost byl.²⁾

Ponevadž Pán náš na usilování Židů od římského vladaře Piláta jako buřič ke smrti kříže odsouzen byl, káže nezbytná potřeba o tomto přeukrutném trestu smrti obšírněji pojednati, jak následuje.

Ukřižování římské (viz obr. 144.).

U Římanů konáno právo pod širým nebem. — Když vynesena nálež „*půjdeš na kříž*“ (ibis ad crucem), přikročeno hned k vykonání rozsudku. K výkonu tomu povoláni byli liktorové aneb dle okolností vojáci, obyčejně *čtyři* (quaternio) za velení setníkova — jako ředitele popravý (supplicio praepositus vel exactor mortis).

Bez prodlení svlekli liktorové neb vojáci odsouzence, ponechavše mu toliko roušku kolem beder (kyčelnice čili nákyčlák), přivázali jej k nízkému až po pás sahajícímu kolu, který z té příčiny v praetorium či ve vladárni stál na místě příhodném a pak pruty neb (což obyčejnější bývalo) bičky tak ukrutně zmrskali, že mnohý nešťastník na tom místě dokonale.

Zbičováný se oblekl a chopil kříže (cruX, lignum infame, infelix), který mu vojáci na bedra vložili a vlekl jej aneb jednu toliko část jeho osobně, jak římským zákonem předepsáno bylo, na místo popravné, kteréž se u Římanů větším dílem, u Židů pak dle Num. 15, 35. *vždy vně* města (extra portam) nalézalo při veřejné cestě na místě kde možno vyvýšeném — v Jerusalemě na Golgotě (lebuém neb lebovém místě). Na cestě k popravě nesla se před popravencem *bilá tabulka* (titulus, τριζις, λεζζωμυα, χιτιά), na níž příčina smrti jeho napsána byla, aneb tabulku takovou kolem krku mu zavěsili, při čemž spolu biřič po cestě onu příčinu provolával.

Došedše na popravisti vztýčili především vojáci kříž a pevně v zemi zasadili; výška jeho přesahovala sotva 10 stop. Skládal se ze dvou dílů neb trámů: z *tyče* čili ze sloupu (staticulum) a *příče* (patibulum, antenna); uprostřed téměř tyče vyčníval *roubík* (πηγμυα, sedile) rohu podobný (odtud jeho jméno — cornu, roh) jako sedadlo, aby na něm tělo ukřižované snáze spoléhati mohlo, by tíží těla ruce proražené se neprotrhaly a ukřižovaný s kříže nespádl.

Na to svlekli odsouzence a vyzdvihli, aneb pomocí provazů vytáhli na dotčené sedátko;*) sedícímu na kříži rozpjali ruce, pevně k příči uvázali a pak dlaně hřeby probili; na to následovalo *přibíjení* nohou, a to po *různu* dle svědectví *očitých* svědků.**) O nějaké *podnožce* žádný ze starších se nezmiňuje. *Řehoř Tourský* (nar. 539?) první na tu myšlenku přišel mluvě o podnožce v díle svém „de gloria martyrum“⁶⁾.

Na hlavu ukřižovaného přičiněna tabulka naznačující příčinu potupné smrti. —

Dokonavše hnusný výkon popravý, dělili se vojáci neb liktorové o roucha, v nichž odsouzenec k popravě šel, a která jim podle obyčeje náležela; aby pak sporu všemu předešli, metali o ně losy či hřebí.

Pokud ukřižovaný žil, což dle rozličné povahy tělesné *dra* neb *tři* ano někdy i *sedm* dní trvalo, stála stráž u kříže (4 vojáci), aby snad přátelé neb příbuzní ukřižovaného s kříže složiti a před smrtí zachrániti nemohli. Mrtvé tělo pak tak dlouho pčelo na kříži, pokud neshnilo neb nestalo se lupem dravců⁷⁾.

Pochovati tělo ukřižovaného dovolil jen ze zvláštní milosti tomu neb onomu císař toliko ve výroční den svého narození. V židovské zemi však připustili Římané, aby tělo ukřižovaného týž den, kterého byl *zemřel*, s kříže sňato a pochováno bylo dle zákona Mojžíšova (Deut. 21, 22.): „Nezůstaneť přes noc mrtvola jeho (po-

praveného) na dřevě, ale hned v týž den pochováš jej.“ Také se mrtvoly na prosbu příbuzných vydávaly, aby tito je pohřbili; dávaly se jim darem, jak toho slova sv. Marek (15, 45.) užívá.

Měla-li se za jakoukoli příčinou smrt ukřižovance urychlit, udušen byl buď dým z ohně pod křížem rozdělaného aneb zpřeráženy jsou mu údy (hnáty) kladivem, aneb prohnán bok jeho kopím. Jelikož Židé pro nastávající sobotu po úmrtí Pána našeho i těla loupežníků dosud žijících s křížů složena míti žádali, aby totiž pohledem na popravence slavnost sváteční újmy neutrpěla, bylo nezbytno, aby hnáty živých lotrů zlámány byly. Ježíši však otevřen jest bok, jak to předpis žádal, aby se zjistilo, že tu není smrti napohledné, a aby skonati konečně musil, kdyby snad ještě nějak žil. Prokláním tímto protržen jest Pánu našemu i osrdec, za kterouž příčinou vyšla z rány voda a krev dle svědectví sv. Jana (19, 31.).

Poznámka. Domněnku, že byli někteří ukřižovanci toliko přivázáni provazy, a nikoli hřeby přibiti, nelze žádným svědectvím ze starších dob dotvrditi. Přibítí rukou a nohou bylo právě *podstatnou* věcí při této popravě (Tertulian) a protož slove Řekům ukřižovati — *προσηλωσαι*, t. j. hřeby probíjeti a ukřižování *προσθηλωσαι*, t. j. *probíjení* hřeby. Otcové — *Tertullian* a *Justin* z *vlastního* vidění způsob ukřižování znali. Byla pak *každá* noha *proklána* rázno.

Ukřižování bylo nejen trestem *nejpotupnějším*, nýbrž také *překrutným*; pro hnusnost svou měla by poprava ta, jak Cicero praví (in Verrem V. 64—66.), odstraněna býti z vidu, slechu a myslí lidské.

Bolesti nevýslovné vznikaly:

1. Z *násilné a nezměnlivé polohy* těla, což náležitě oceniti sluší. Sedátko samo sebou hrozné bolesti působilo.

2. Z ran v částech rukou a nohou nejcitlivějších.

Bolesti nad to vzrůstaly, neboť:

3. Vzduch na tělo nahé, ranami rozedrané neblaze účinkoval, záněť každým okamžením se rozmáhala, nejmenší pohnutí těla a nejlehčí otřesení kříže muka obnovovalo.

4. Krev obíhající otevřenými ranami vytékala, v částech však stísněných zhuštěna jsouc bubřela a ustavičné mdloby působila. Odtud vznikala ona tesklivost a sklíčenost, ze ztráty pak krve a zanícení ona nesmírná žízeň.

5. Muka tato trvala bez přestání až do smrti, která dle rozličné povahy tělesné obyčejně třetího dne, někdy teprv pátého neb

dokonce i sedmého dne se dostavila — následkem ubývání krve a následkem *hladu*.

Poznámka I. Jelikož ukřižování samo o sobě bylo nejpotupnější a velmi ukrutným trestem na životě, vzbuzuje a oživuje rozjímání o něm v srdci lidském city nejbolestnější, a to měrou úplnou; není tedy zajisté potřebí vymýšleti ke skutečným, nevy-slovným mukám ještě přídavky, které se na pravdě nezakládají, a na mnoze zákonné formě popravu zpřímá odporují (na př. *tupé hřeby*). Přepínání citu bolestného důvody vymyšlenými jest vždy na újmu svaté pravdy a nábožné mysli.

Poznámka II. Za poslední doby bylo zvykem u Židů (ne však u Římanů) podati odsouzeneci před popravou *vína myrrhového*, aby mocí tohoto nápoje omámen méně cítil bolesti, které mu nastávaly. Zvyk ten zakládal se na Písmě sv. (Přísl. 31, 6, 7.) Pán Ježíš nápoje toho nepřijal, poněvadž s plným vědomím a bez nejmenšího omračení trpěti a skonati volil.

Víno myrrhové jest však rozdílné od *nápoje octa*, z něhož Pán vzal, aby osvěžil síly těla svého k dalším bolestem. Ocet tento neb kyselé víno (kyselák) vojáků — lat. „*posca*“ hodil se toliko na ukojení žízně.

Poznámka III. Jak z popisu ukřižování vysvítá, *vyzdvižen* jest neb vstoupil odsouzenec na kříž *vztýčený* a v zemi upevněný.

Patristická literatura mluví *vždy jen* o přibití na kříž *vztýčený*. Tak na př. sv. Cyprian († 258), sv. Augustin, sv. Řehoř Nazianský a Nyssenský, Jan Zlatoustý.⁸⁾

Různí-li se však od popisu tohoto tak zvaná zjevení osob zbožných, sluší šetřiti toho, co vhodně praví Papebrochius, jezuita a člen Bollandistův, o zjeveních, t. j. o rozjímáních — Kateřiny Emmerichovy: „Taková zjevení nemají *žádné* platnosti, kdykoli běží o otázky pouze *dějepisné*, ať svaté ať světské. Pročež neděje se světcům těm *žádná křivda*, když přes úctu, kterou k nim chováme, o pravdivosti výroků jejich pochybujeme za tím účelem, by se pomocí důvodů jiných buď ztvrdivy, neb vyvrátily.“ (Act. Sanctor. Bolland. Vindb. p. 609. 1855.) Nápis *šestého* německého vydání (v Mnichově 1842. 1 svaz. 8° str. XLVI. a 400.) zní v českém překladu: Hořké umučení našeho Pána J. Krista podle rozjímání v Pánu zesnulé Anny Kateřiny Emmerichovy, augustiniánky kláštera Agnetenburg v Dülmenu († 9. února 1824.).

Vydavatel oznamuje v předmluvě, že podává tu *postní rozjímání* zbožné klášternice, kteráž jim nikdy nepřikládala ceny vyšší

než jest cena lidské křehkosti. Zároveň se obražuje proti tomu, jakoby tato postní rozjímání nějaké byt i nejmenší nároky činila na povahu pravdy historické.

Poznámka IV. Že bok Kristův kopím prohnán byl, dosvědčuje sv. Jan (19, 34.); nepraví však, levý-li či pravý. Jak svrchu dotčeno, stalo se to pro ujištění, že smrti napohledné tu není, a kdyby snad ještě nějak žil, aby následkem proklání toho skonati musil. Proto jest pravdě podobnější, že otevřen Pánu bok *levý*, v němž srdce sídlo své má.

Někde však vyobrazuje se Spasitel s ránou v boku pravém. K tomu dal podnět:

a) překlad Nového Zákona *aethiopský*, který nedůvodně *přidává* ke slovům sv. Jana, „jeden z vojáků kopím otevřel jeho bok“ — slovo „pravý“;⁹⁾

b) *apokryfické* evangelium „o dětství Ježíšově“;

c) *dva rukopisy* (nikoliv i ty ostatní) *apokryfické* evang. Nikodemova.

d) Předpoklad některých, jakoby vždy a všude pravici přednost náležela.

Poznámka V. Měl-li Spasitel náš na kříži *trnovou korunu* na hlavě, nelze s jistotou určit, jelikož evangelisté o věci té mlčí.

Že Pán náš s trnovou korunou ukřižován byl, zdá se býti pravdě podobnější; měl totiž vyznačen býti jako lichokrál přede dvěma zločinci a pak mělo vzezření jeho souhlasiti s nápisem nad hlavou „Ježíš Nazaretský *král* Židovský.“

Poznámka VI. Bylo stálým obyčejem odsouzenec před pravou obnažiti a obnaženého ukřižovati. Že i Pána našeho vojáci obnažili a roucha jeho sobě rozdělili, vykládají evangelisté.

Mnozí svatí otcové jako Ambrož, Athanas, Augustin a kromě nich také Molanus, Bonaventura, Ludolf a papež Benedikt XIV. vykládají obnažení Páně o *úplné* nahotě. Nemůžeme však nikterak mínění tomu přizvukovati, jelikož *Římané* u věci té slušnosti šetřili; bez roušky okolo beder (kyčlí) nikomu býti nedovoľovali a protož máme za to, že pro počestnost také ukřižovanci kyčelnici dali neb ponechali.

Nejmenovaný ve spisech sv. Anselma praví, že blahoslavená Panna Maria závojem svým přikryla obnažená bedra Syna svého.

Poznámka VII. Složitý kříž byl buď *sklíněný* (cruX com-
missa) na způsob písmene „T“ když příčnice (patibulum) po vrchu
do tyče trámu se vpustila neb vrazila; aneb *vkliněný* (cruX im-
missa) „†“, když hlavice tyče (staticulum) nad příčnicí vynikala.

Jaké podoby byl kříž Páně, místněji napsáno nenalezáme.
Má se za to, že byl *vkliněný* (†). Leč i sklíněný kříž (T) měl
podobu vklíněného, jakmile deska, na níž příčina popravý na-
psána byla, na příčnici nad hlavou viselce se přičinila.¹⁰⁾ Albigenští
zaváděli kříž sklíněný (T) místo vklíněného (†). (Viz také Po-
známku X.)

Poznámka VIII. Roubík rohu podobný, na němž ukřižo-
vanec seděl, na obrazech sv. kříže nenalezáme. V prvních dobách
křesťanských byl kříž o sobě (bez obrazu Ukřižovaného) symbolem
Spasitele; na takovém kříži byl roubík bez účelu a protož vynechán.
Účelu rovněž neměl ani později, když na kříž také obraz Ukřižo-
vaného se přičinil; odtud na něj zapomenuto.

Poznámka IX. Jako Pán náš, byli i dva lotři na kříž *hřelý*
přibiti; *nerůznily* se také kříže lotrův od kříže, na němž Spasitel
světa umřel. (Srov. zprávu o nalezení sv. kříže.)

A přece vyobrazují malíři a jim podobní umělci lotry oba
toliko provazy ke kříži přivázané a dávají křížům jejich zcela
jinou podobu. Platí tu, co již svrchu řečeno. Při znázornění dějů
historických budiž pravidlem „*pravda historická*“ a nikoli libovolná
fantasie.

Poznámka X. *Vyobrazení ukřižovaného Spasitele.* — V pří-
čině té si umělci již od roku 1380. libovolně počínali a dosud po-
čínají. V prvních 5 stoletích *nevyobrazovali* Spasitele ukřižovaného.
Nejstarší známé vyobrazení jest z r. 586. a nalézá se ve Florencii
(v díle: Biblia Laurentiana).

Až do 13ho století vyobrazuje se Spasitel — „*ideálně*“, t. j.
vzezření Jeho mladistvé nejeví *žádné bolesti* (od 9—12 století vy-
obrazuje se od umělců západních často bezvousý). Má roušku okolo
beder, někdy tuniku bez rukávů, někdy s rukávy, někdy také řízu
(Obr. 145.).

Od polovice 13ho století zavládlo znázornění *reálné*, t. j. vze-
ření beránka Božího jeví nevýslovnou bolest; tělo Jeho je krví
potřísněno; okolo beder vždy jen rouška (obr. 144.).

Nad hlavou má Spasitel původně jen — *zúř* (nimbus) (7. století); později — *diadem* (11. století), pak — korunu *královskou* (11—13. století, v severním Německu obr. 145 a), konečně — *korunu trnovou*. (První koruna trnová objevila se na obraze z roku 1248, který viděti lze v kostele římském de Quattro coronati.) Trnová koruna střídala se pak s korunou — proutěnou, — *bezostnatou*¹¹⁾.

Ránu viděti častěji v boku pravém¹²⁾. Nohy má Spasitel až do 14ho století vždy *různo* přibité¹³⁾. Dle zprávy Lukáše z Tuy (okolo r. 1240) začali Albigenští vyobrazovati Spasitele s nohama přeloženými a jedním toliko hřebem přibitými, což se pak mnohým lépe líbilo a od 14ho století převládati začalo; číslo 3 (hřebíky) líbilo se více než číslo 4 z důvodů mystických. Při tom sluší uvážiti, že jest téměř nemožno obě nohy člověka *živého* jedním hřebem na kříž přibiti.

Co do znázornění scény, jak Pán náš na kříž přibit byl, vyobrazuje se přibíjení na kříž *vztýčený* ještě v 13. století a též později převládá; sem náleží mimo jiné — díla slavného Fiesole († 1455) z řádu sv. Dominika (na př. v kostele sv. Marka ve Florencii). *Teprv* malíři 17ho století, zvláště *Rubens* († 1640 v Antorfě) opáčné *nehistorické* domněnce hověli.

Dva lotři znázorňovali se původně tak *ukřižovaní jako Pán*, — toliko rouška okolo beder byla kratší; později však různí se jejich kříže a ruce i nohy jejich jsou jen provazy připevněny a divně skrouceny. Pravá jména lotrů těch neznáme: odtud slove pravý: *Matha*¹⁴⁾; *Dismas*¹⁵⁾; *Titus*¹⁶⁾; levý: *Toka*¹⁴⁾; *Gestas* či *Gismas*¹⁵⁾; *Dumachus*¹⁶⁾.

Poznámka XI. Při obrazech „křížové cesty“¹⁷⁾, která v době nejnovější 14 zastavení mívá, jest tohoto šetřiti (jelikož umělci starozitností neznají a nakladatelé toliko výnosný obchod na zřeteli mají):

1. Pilát, nejsa prokonsulem, měl k službě své *vojáky* a nikoli liktory.

2. K výkonu ukřižování byli určeni obyčejně 4 vojáci za vedení setníkova (obr. 164.) — jako ředitele poprav. Oblek vojáků římských jest znám (obr. 132—135.); setník šel *pěšky*, *nejel na koni*. (Vojáci římscí neměli tedy vzezření židovských holomků a pestrý oděv rozličných krajů evropských a rozličných pozdějších století).

3. Když vojáci Šimona Cyrenského přinutili, aby Pánu kříž nésti pomohl, či vlastně *za Něj* kříž nesl — (Luk. 23, 26.: „Vlo-

žili na Šimona kříž, aby ho nesl *sa* Ježíšem“; Mat. 27, 32.; Mar. 15, 21.: „Přinutili Šimona, aby nesl kříž Jeho“, — nesl Šimon kříž až na místo poprav. Viděti sice Šimona pomáhati na V. zastavení, na další cestě (VI—IX.) se však neobjeví.

Správné jest tedy vyobrazení, když Pán umdlený pod křížem kráčí, drže rukou příčné břevno, bezprostředně pak za ním nese Šimon břímě kříže oběma rukama. Pohříchu viděti lze i obrazy, na kterých Šimon Cyr. toliko jednou rukou konec břevna nazdvihuje a tím břímě kříže na rameni Spasitelově složeného ještě *vyššuje!*

3. Že Pán přibit byl na kříž *vstýčený*, dosvědčují sv. Otcové (viz *poznámka III.*).

4. Nohy Páně byly *různo* přibity; o *podnožce* žádný ze starších se nezmiňuje.

6. Vzhledem k účelu jest pravdě podobnější, že otevřen Pánu *bok levý*.

7. Tělo Spasitelovo mělo oporu na sedadle a neviselo na hřebích, jimiž ruce jeho přibity byly.

8. Dva lotři byli *jak* Pán ukřižováni a kříže jejich *nerůznily* se od kříže, na němž Spasitel svět vykoupil.

Úplný nápis na kříži Páně zní: ¹⁹⁾

ישוע הנוצרי מלך היהודים

Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

Jesus Nazarenus, rex Judaeorum. —

Poznámka XII. Místo, na kterém Pán náš ukřižován byl, slove Golgota, také lebné místo — Kalvaria. Golgota jest skála poněkud vyvýšená; čeren její obnáší asi 46□ sáhů (Mislin II. str. 289.).

V Písmě sv. nenazývá se ani „horou“ ani „pahorkem“. Teprve poutník Burdegalský (r. 333 po Kr.) nazývá Golgotu — „monticulus“, t. j. kopeček.

Poznámka XIII. Místo slova „*cruz*“ (kříž) klade se v latině někdy

„*palus*“, t. j. kůl, sloup; někdy

„*patibulum*“, t. j. příč, příčnice, jelikož z těch dvou částí skládal se kříž *složitý*; také klade se

„*furca*“ protože káranec někdy tímto přístrojem spoután na místo poprav veděn byl. (Viz Pozn. 10 a 7. a §. 91. Pozn. 4.)

Císař Konstantin (306—337 po Kr.) zrušil ku *konci* svého panování hrdelní trest ukřižování a jen výminkou se později několikrát konalo (na př. Euagr. H. eccl. IV. 35. Pacat. Paneg. 44.) — Místo kříže zavedena jest šibenice („patibulum“), na níž vykonáván trest smrti provazem. (Isidor V. 27.) Jelikož trest ukřižování Konstantinem zrušen byl, zaměnil Tribonian († 546) v knihách Justinianových o veškerém právu římském v Pandektech slovo „cruX“ (kříž) slovem — „furca“. Na těch místech znamená tedy — „furca“ — šibenici (patibulum).

*) Zásada *odplaty* nalezá se také u starých zákonodárců řeckých a římských — zásada *náhrady* u Egyptanů.

*) Na příklad: Král Darius dobyv Babylona dal asi *tři tisíce* nejznamenitějších občanů na kříž přibiti (Herodot III. 159.). —

Alexander Veliký dobyv Tyru dal *dvě tisíce* občanů ukřižovati. (Diodor. Sic. 17, 40—43.; 18, 49. Curt. IV. 5. 17. 19. Arian. II. 27—28. Plutarch Alexdr. §. 25.) —

Quintilius Varus, prokonsul v Syrii, dal *dvě tisíce* židovských zajatců ukřižovati (Jos. Flav. Válka II. 5, 2.). —

Octavian a Antonius — *šest tisíc* zajatých otroků z poraženého vojska Pompejova. — *Titus* dal po několik měsíců denně *pět set*, (některý den ještě více) zajatých Židů ukřižovati, tak že pro množství zajatců již křížům se nedostávalo — místa a tělům — křížů (Jos. Flav. Válka V. 11, 1. Hegesipp. V. 18, 1.). —

Z židovských kněží dal n. př. *Alexander Janneus* (104—77. před Kr.) dobyv Bethomy (mezi Samarií a Ginejí) *osm set* Židů uprostřed města ukřižovati. Nedaleko popravistiště hodoval se svým dvorem; nárek nešťastníků byl mu místo hudby (Jos. Flav. Star. XIII. 14, 2.).

Od roku 57. po Kr. bylo v Římě zákonem, že, umře-li který pán rukou svého otroka, nejenom vrah, nýbrž i všickni ostatní otroci zavražděného pána ukřižování býti mají; také z propuštěnců jeho ti, kteří té doby v domě byli. — Roku 61. po Kr. zabil jeden otrok svého pána „*Pedania Secunda*“, proto že slibu svému, že jej na svobodu propustí, nedostál. Na to odsoudil senát římský všechny spoluotroky jeho — 400 hlav — mužů, žen, starců, dítek — ač byli bez vinny — na kříž. Uslyšev o tom lid v Římě vzburil se a protož jen pomocí vojska hnusná poprava všech těch odsouzených mohla se vykonati. (Tacit Annal. 13, 32. 14, 42.)

Císař *Domitián* (81—97 po Kr.) dal jakéhosi pověstného loupežníka ke cti zvěčnělého Augusta a pro obveselení nižší i vyšší chatry římské — v divadle ukřižovati (Martial. Spectac. 7.). — Tak hluboce klesl Řím od dob Ciceronových († 44 před Kr.), neb dle jeho určitých, jasných slov nesrovnávalo se to s důstojností Římana, aby na děsný úkon se díval (pro Reb. perd. 5.).

Popravistištěm, kteréž slulo za dob císařů „*sestertium*“, byl rozsáhlý trávník za branou esquilinskou (nyní za branou sv. Vavřince), vzdálený od forum asi třetinu naší míle; byla to dlouhá cesta pro odsouzence. Tam stálo

množství kolů v zemi dobře upevněných — jednoduchých křížů; Tkosti popravených byly tam rozmetány a celý trávník byl pustý a děaný (Horat. Sat. 1, 8. 8—16.). Zde nalézalo dravé ptactvo, divocí psi a jiní dravci doati potravy. Toliko malá část tohoto trávníku byla oddělena a sloužila za hřbitov pro chudý avšak bezúbohý lid.

Nedaleko popravistiště za branou esquilinskou bydlel kat „carnifex“, neboť v Římě náleželo jemu popravovati otroky a cizince; při popravě pomáhali mu vojáci.

*) Z té příčiny stalo se odsouzení Krista Pána před vládnou Pilátovou (srv. Jan 19, 13.).

*) Odtud latinské „tollere, agere, ferre, dare in cruce“ t. j. vysaditi na kříž (Lucan. VI. 548, 547. Auson. Jd. VI. 60. Plin XXVIII. 4.).

*) Tertull. adv. Jud. 10. Sen. vita beata 19. Lact. IV. 13.

*) Kdyby nebyl ukřižovanec na roubíku seděl a tělo jeho jediné na rukách viselo, byla by podnožka toliko nějakou podporou, dokud ukřižovaný při síle jest. Jakmile by ho síla opustila a kolena mu sklesla, byly by se ruce hřeby proražené tíží těla protrhly a ukřižovaný byl by s kříže spadl.

*) Srov. Wetzstein ad Act. 12, 4. Langen Die letzten Lebensstage Jesu str. 325. — Cic. Tusc. I. 48. Val. Max. VI. 2. Seneca controv. VIII. 4. Catull. 106, 1. Hor. ep. I. 16, 48. Prud. Peri steph. XI. 65. Petron. 71. f.

*) Mínení opačné, že totiž Spasitel náš byl přibit na kříž na zem položený, nemá žádného svědka — jest *nehistorické* (Jahn. Arch. II. 1. str. 365; Haneberg: Allioli's Handbuch der bibl. Alterth. I. 43.). To uznává také J. Gretzer († 1625) v díle svém de S. Cruce libri III; neboť svědectví tak starých a vážných svědků nedá se odčiniti.

*) Překladateli jest jen to přeložiti, co v původním textu jest a ničeho nepřidávati.

10) Dle okolností, když buď veliký počet nešťastníků na kříž odsouzen byl, aneb času neb dříví se nedostávalo k zhotovení složitého kříže posloužil kříž *jednoduchý* (simplex) (obr. 141.), t. j. kůl, trám, sloup, strom. Odsouzení vyzdrženi jsou ruce nad hlavu a přibity hřeby; naopak připraven jest za nohy, měl-li nešťastník hlavou dolů viseti. Řekům slove obojí kříž — jednoduchý i složitý „σταυρός“, t. j. kůl (σταυρός = koly zarážeti; σταυρώ τινά = na kůl naraziti, přibiti, ukřižovati někoho). Také u Římanů užíváno slova „palus“, t. j. kůl, místo „cruce“ — t. j. kříž; na př. Cic in Verr. 5, 28. (Viz Pozn. 2. a §. 91. Pozn. 4)

11) Viz na př. kříž u kostela sv. Michala, sv. Mořice, na schodech k prvnímu patru v budově universitní v Olomouci; u kostela farního v Hradišti u Olomouce a j.

12) V boku *levém*, viz na př. v křížové chodbě u metrop. chrámu v Olomouci dva obrazy.

13) Tak byly vesměs kovové oltářní kříže v metrop. chrámu Olomouckém; tak viděti na kříži u kostela sv. Mořice a na Hradisku u Olomouce.

14) Beda Venerabilis.

15) Apokryf. evang. Nikodem.

16) Apokr. evang. o dětství Ježíšově.

17) Pobožnost křížové cesty vznikla začátkem 13ho století příčiněním řádu sv. Františka. Až do roku 1507. mívala 7. zastavení. Ve Vídeňské diecési následkem nařízení nejdůst. Ordinariatu od 25. února 1799. — *jedenáct* za-

stavení (srov. starou křížovou cestu ve Velké Bytšči v Brněnsku). — Roku 1686 udělil papež Innocenc XI. (brevem od 5. září) věřícím, kteří v některém kostele řádu sv. Františka křížovou cestu navštíví, tytéž odpustky, jakož dříve jen poutník při návštěvě toho kterého zastavení v Jerusalémě získati mohl. Od r. 1731. však stačilo k získání odpustků téch návštěva křížové cesty v kterémkoliv kostele, když jen kněz řádu sv. Františka onu křížovou cestu zjednal a posvětil. V pozdější době stačilo, když jen kněz z řádu sv. Františka ji posvětil. V nejnovější době může i jiný kněz k tomu svěcení plnomocenství dosáhnouti.

*) Hebrejský nápis zní: Ješúa hannocri mélek hajjehudim.

§. 105. Tresty tělesné.

Obecným trestem tělesným po zákoně bylo *mrskání* či *bičování*; nebyl to trest potupný a proto také nikdo, byť byl sebe vznešenější, provinil-li se, ušetřen nebyl.

Při bičování užíváno zprvu *holí*, neb silných *prutů* (Is. 10, 5.; Přísl. 10, 13.), později spletených řeménků — *bičů*. (Biče, do nichž ostré železné háčky vpleteny byly, nazývaly se „*štíry*“ *scorpiones*. Římanům slul takový bič — hrozným „*horribile*“; tím trýznili nelidšší pánové své otroky, než zákon mosaický takového trýznění nepripouštěl.)

Zákon mosaický zakazoval na jednou více než 40 ran provinilci dáti. (Deut. 25, 2—3.), „aby nebyl příliš zlehčen“ aneb dle Vulg. „šeredné zedrán.“

Aby se zmíněný počet ran třeba omylem v počítání nezvýšil, užívali Židé později při mrskání bičů tři prameny majících — (jeden z hovězíny a dva z kůže oslí); těmi zasadilo se provinilci 13 ran, odkudž se tento trest „čtyřicet ran bez jedné“ jmenuje (II. Kor. 11.). Trest ten vykonáván v synagogách; káranec obdržel rány — leže.

Od tohoto mrskání liší se v podstatě ukrutné bičování *římské*, při kterém nebyl počet ran nikterak obmezen; za svého nad zemí židovskou panování vykonávali je Římané i na Židech (Skut. 16, 22.); to z rozkazu Pilátova vykonáno i na Kristu Pánu. (Mat. 27, 26; Jan 19, 1.)

Bičování nesměli býti občané římsí (dle zákona Portiova); odvoláním se na právo zmíněné ohájil se sv. Pavel trestu toho. (Skut. 22, 25.)

Tresty tělesné *cisím* národům obvyklé, jimiž i Hebrové trestali, jsou:

1. *Komolení těla částečné*; uřezávány byly totiž vinníkovi nos, uši, ruce; což dle Jos. Flavia (Život 30, 34. 35.) později často se dalo. V Egyptě tento trest *zákonem* ustanoven byl, tak že uřezáván byl ten úd, kterým se někdo provinil.

2. *Oslepování*; nedálo se vždy za příčinou trestu, nýbrž proto, aby oslepený žádných úkladů osnovati nemohl. Oslepování byli tudíž králové vzpurní a v Persii synové království tím způsobem, že se držel před očima jejich stříbrný prut rozpálený aneb žhavé železo, až bystrost zraku tak se zeslabil, že ubožák předměty rozeznati nemohl. Až posud činí se tak syn královský neschopným ku kralování.

Samsonovi zajatému Filištinští oči vyloupali. Naas vyhrožoval obyvatelům města Jabes v Zajordání, že každému z nich vyloupnouti dá pravé oko (Soud. 16, 21; I. Sam. 11, 2.) (srov. obr. 130.).

§. 106. Právo odvety a náhrada, totiž peněžité pokuta.

Způsobil-li někdo úraz tělesný druhému ať z úmyslu ať z úkladů, stanoveno bylo zákonem: Zub za zub, oko za oko — Ex. 21, 23, aby pachatel stejného úrazu dostal (právo odvety, — odvetné).

Tímto právem odvetným chránili se všichni dřevní národové nejvydatněji od pohrom.

Než tomuto zákonu Mojžíšovu *není rozuměti doslovně*, vyjma úmyslnou vraždu (Num. 35, 30—31.); neboť pobil-li kdo koho, tak že nezemřel, nýbrž pouze onemocněl a konečně se pozdravil, byl pachatel toliko povinen pobitému práci zanedbanou a léčební útraty nahraditi (Ex. 21, 18—19.). I v pozdějších dobách přisouzena jest poškozenému *peněžité* náhrada.

Kdo úraz utrpěl, musel na soudce vznésti žalobu, jenž ustanovil, jak velikou náhradu pachatel poškozenému dáti povinen. Poškozený více žádati nesměl, ale mohl se spokojiti s menším zadostučiněním; byloť volno vinníku před rozsudkem aneb i po něm dohodnouti se s poškozeným o zadostučinění; a vinník zajisté měl všemožnou o to péči, aby poškozeného penězi upokojil a tak žalobě předešel.

Ublížil-li pán *otrokovi*, musil jej na svobodu propustiti; byl-li však otrok původu *hebrejského*, byl pán povinen živiti jej, dokud jemu otročiti měl.

Uhodil-li někdo v hádce ženu těhotnou, tak že potom potratila, povinen byl dáti náhradu peněžitou; podobně i žena, která bráníc muže svého, uchopila hanbu odpůrce silnějšího, pokutována na penězích, ačkoli zákon káže: „Utniž ruku její“ (t. j. odsuď ji k pokutě peněžitě, která se rovná náhradě za uřatou ruku).

Dle téhož práva odvety pokutován býti měl svědek křivý trestem stanoveným na zločin, o kterém křivě svědčil. (Deut. 19, 16—21.)

Toto právo odvety, po případě náhrady, týkalo se i *domácích zvířat*. Ublížilo-li nějaké dobytče dobytčeti jinému tak, že zahynulo, povinen byl majitel onoho dobytčete *poloviční* cenu, — a událo-li se to *opětně, úplnou* cenu zaplatiti majiteli zvířete zabitého — věděl-li, že dobytče jeho jest trkavé.

Usmrtil-li však býk *člověka*, musil býti zabit, majitel jeho pak byl bezvinen; ale věděl-li hospodář ten, že býk jeho trká a nedbaje výstrahy, ho neuzavřel a následkem té nedbalosti *člověk svobodník* o život přišel, v tom případě měl i majitel trkavého býka usmrcen býti od krevního institele; bylo však volno, a sice *jediné v tomto případě*, život svůj vykoupiti náhradou na penězích. Sešel-li pak smrti za těchže okolností *otrok*, zavázán byl majitel trkavého býka pánu zabitého otroka zaplatiti 30 siklů. (Drako rozšířil právo odvety i na věci *bezživotné* n. př. na kámen, spadl-li se střechy a člověka zabil.)¹⁾

Kdo druhému *škodou na jmění* učinil, byl povinen vlastníku ji nahraditi. Náhrada byla z pravidla *jednoduchá*; *dvonásobnou* náhradou trestány byly jisté krádeže, na př. svěřeného majetku; *čtverásobnou* — krádež ovcí; konečně *pateronásobnou* — krádež hovězího dobytka. Neměl-li zloděj, z čeho by povinnou náhradu zaplatil, musil *otročiti* dotud, pokud náhrady neodsloužil.

U *ženských* činěna výjimka, neboť ty pro krádež prodány býti *nemohly*.

Dále neviní zákon Mojžíšův z úmyslné vraždy toho, jenž *v noci* zabil zloděje prolamujícího právě zeď; nemohl věděti, zdali zloděj ten také vražditi nehodlá, aniž ho poznati, by jej na soud pohnal. (Ex. 22.)

Trest smrti stanoven byl toliko *na krádež* věci klatbou stížených (Jos. 7, 25.). Dí-li tedy král David o zloději ovečky „synem jest smrti“, neznačí tím nic jiného, než „vinen jest, hoden jest trestu“. (II. Sam. 12, 5.)

Co do *dluhů*, splatil dlužník *žid* věřiteli židovi pouze tolik, kolik vypůjčil, neboť Hebreové jenom *od nežidů* sněli úroky bráti (Deut. 30, 20.).

Věřitel mohl sobě dluh pojistiti buď *na statku* dlužníkově aneb *rukojmím* aneb tak, že něco *do zástavy* vzal.

Chtěl-li něco do zástavy, nebylo mu dovoleno do příbytku dlužníkovy za tím účelem vejíti; také nesměl zastavenou věc, bez které by se dlužník neobešel, na př. *žernov* neb *plášť* u sebe přes noc podržeti (Ex. 22, 25. Deut. 24, 6—12.).

Nebylo též dovoleno vymáhati dluhu *na židech* roku sobotního. Nemohl-li dlužník jinak zaplatiti, *odsloužil otročením* dluh svůj. Nesprávně sobě vykládající místo v Levit. 25, 30—40., prodávali nemilosrdní věřitelé dlužníkovi netoliko dům neb pole; když to nedostačilo, i dlužníka, ano i jeho ženu a děti, jak v Micheáši se dočítáme (2, 9.).

Měl-li však dlužník *rukojmě*, býval tento týmiž prostředky jako dlužník přinucen, dluh onoho zaplatiti; proto napomíná moudrý Šalomoun (Přisl. 6, 1—4.), aby nikdo *lehkomyšlně* dlužníkovi před věřitelem ruky nepodával, t. j. aby nikdo lehkovážně za někoho neručil.

Poznámka. Aby chudobný lid povznesl, provedl Nehemiáš (5, 1. nn.), že věřitelé dlužníkům svým všechny dluhy odpustili; (což však o sobotním a milostivém roku vykládati nelze, viz §§. 44. 45.).

¹⁾ Za vyorání mezníku propadla u Římanů i zvířata trestu (Zákon 12 tab. řím. viz Dr. Slavíček „Úvod ke studium trestního hmotného práva . .“ V Praze 1866. II. str. 42.).

§. 107. Oběť za pokutu. Klatba.

1. Nejmenším trestem byla — *oběť za pokutu*, a to „za hříchy“ — v jistých případech „závinná“ — „ašam“ zvaná (viz §. 55.).

Oběť za pokutu musil přinést ten, kdo z omylu, úkvapu nebo bezúmyslně zákon obřadný neb některé zákony přirozené Mojžíšem vytknuté přestoupiv, samoděk káti se jal, chtěje se uchrániti vyhlazení, jímž Bůh vyhrožoval.

Trestem bylo to, že oběť mu ubyla částka jmění a že při obětování žertvy „ašam“ (nikoli však při oběti za hříchy „chattat“)

provinění své vyznati musil. Mimo to musil věci nespravedlivě nabyté nahraditi a na odškodnou *pětinu* náhradní sumy přidati. (Lev. 6, 1—15. Num. 5, 5—10.) Náhrada ta vymáhala se vždy na vlas ve prospěch vlastníka, po případě jeho dědiců, — nebylo-li ani těchto, ve prospěch kněze jako služebníka Hospodinova (viz §. 55. β a II.).

2. Zvláštní trest naznačuje Bůh slovy: „*Vyhladím jej z lidu*“ (hebr. „*hikrati*“), což znamená, že dopustí Bůh, aby rod jeho vymřel. To dobře různiti dlužno od úsloví: „*Vyhlazen budiž*“ (hebr.: „*jikkaret*“, „*nikrat*“) *z lidu svého*, t. j. ukamenován budiž. Židé potomní však slova „*vyhladím jej*“ vykládali, jakoby jimi — klatba míněna byla, a tu rozeznávali dvojí:

a) *klatbu menší* — řečenou „*nidduj*“; tou stížený vinník nesměl po 30 dní vkročiti do synagogy a do společnosti hebrejské; ano i od ženy své a domácích dáliti se musil na 4 lokty. Nepolepšil-li se vinník, zdvojnásobil ano i ztrojnásobil se počet dní.

b) *klatba těžší* — „*chérem*“ nebo „*šammatta*“; tímto posledním slovem vyrozumívají někteří *třetí* a *nejtěžší* klatbu. Klatbou tou ve shromáždění desíti mužů prohlášenou a proklínáním provázenou byl vinník na dobro z obcování se Židy vyloučen a soudu Božímu vydán. Psanec ten pouze potravin od Židů nakoupiti si sněl. Nejvyššího stupně dosáhla klatba ta, zněla-li zároveň na vyhlazení vyloučence, vyobcovance, což označeno zvláštním slibem řečeným „*chérem*“ (viz §. 62.).

Klatbou tou nejkrutější stíhali vůdci i soudci, později králové a velerada jednotlivé osoby aneb i města. Lidé byli pohubeni, dobytek jejich ukořistěn, a buď docela nebo z části pobit. Zachovaný dobytek a vzácnější kov připadl svatyni a kněžím.

Podobnou klatbu, zahrnující v sobě vyloučení a zabavení statků vyloučenců vynesl Ezra na Židy, kteří ženy své cizinky zapuditi nechtěli (Esr. 10, 8.).

Snadno lze pochopiti, že, měla-li kletba — trest pouze církevní, tak hrozných účinků světských na vyloučeného člena uvaliti, bylo k tomu nutně světské moci zapotřebí; když tato v pozdějších dobách vládě církevní po ruce nebyla, pozbyla poznenáhla klatba dřívější hrůzy své.¹⁾

Také Druidové galští vylučovali zákonů božských neposlušné od návštěvy obětí (Caesar O válce gal. 6, 13.).

*) Tento způsob trestu přijala též církev katolická od Židů. Jakmile někdo klatbou stížen byl, zvláště ve středověku, kdy moc církevní mocí světskou vládla, sypaly se naň i nejtruchlivější pohromy občanské, v některých případech i klatba říšská. (Reichsacht.)

Právo pak klatby, t. j. vyloučení nehodných členů ze společnosti, přísluší církvi rovně tak, jako každé společnosti vůbec; mimo to dal jí Kristus Pán právo to ještě zvlášť (Mat. 8, 7.). Sv. Pavel opisuje klatbu čili vyloučení slovy: „Vydati (nehodného člena) satanovi ku zkáze těla či pleti“ (I. Kor. 5, 5; I. Tim 1, 20.).

§. 108. Krevná pomsta.

(Ex. 21. Num. 35. Deut. 19)

Dle výroku Božského smrti měl býti trestán po právu odvetném, kdo člověka zavraždil. (Gen. 9, 6.)

Vraždu pomstítí povinností bylo nejbližšího pokrevence osoby zavražděné. Mající na sobě tuto povinnost slul „*goël*“ aneb „*goël haddam*“, t. j. krevný mstitel. Jelikož nejbližší příbuzný byl zároveň dědicem jmění zavražděného, nemohl dědictví to nastoupiti, dokud vraždy nepomstil; byl také *bezectný jako sketa u podlec*, nezabil-li vinníka. Dělo se tak proto, poněvadž mnohý by byl od výkonu práva odvetného, často přenesnadného upustil, kdežto přece takového práva a zároveň povinnosti stávati musilo za dob, kdy člověk bezpečen byl jedině za ochrany příbuzných. Toto právo nezbytné u všech skoro národů dřevních trvalo a trvá dosud u Arabů, Peršanů, Abyssiánů, Drusův, Čerkesův a j.

Za tou příčinou nebyla zákonem Mojžíšovým pomsta vraždy zapovězena, nýbrž učiněna jsou pouze opatření, by práva toho se nezneužívalo. Za tím účelem juenoval Mojžíš 3 města v Předjordání a tolikéž v Zajordání *městy útočištnými* (hebr.: „*aré hamniklat*“), k nim ze všech stran *přímé*¹⁾ a *vyznačené cesty* zříditi rozkázal, aby ten, jenž *bez úmyslu* někoho zavraždil, neb *nespravedlivého útočnicka* neb *zloděje před východem* slunce byl zabil, do nejbližšího ochranného města se utekl a tam před soudem se zodpovídal. Byl-li za nevinna uznán, byl bezpečen před krevným mstitel, avšak z města vycházeti a hranice okrsku jeho (ne dále než 1000 loket kolem města vytknuté) překročiti nesměl, dokud velekněz žil, jehož úmrtím teprv právo krevné pomsty zaniklo. Byl-li však vrah od soudců na svědectví 2 neb 3 svědků za vinna uznán, byl vydán krevnému mstiteli, který na hranicích města útočištného na výsledek soudu čekal. Tomu, kdo *úmyslnou* vraždu spáchal, ne-

skytal ani oltář útočiště, aniž mu možno bylo život svůj vykoupiti. (Ex. 21, 12.; Num. 35, 9—35.; Deut. 19, 5—13.; III. Král. 2, 28—34.)

Tím dával zákon na jevo, jak vzácný jest život lidský, když i zábojce bezúmyslný trestán byl nemilým a nepohodlným vyhnanstvím.

Byla-li mrtvola nalezena *na poli*, a nemohl-li vrah vypátrán býti, musila *obec* onomu místu nejbližší dáti krávu, která dosud jha nenesla; tu starší města k řece přisedše zabili (v náhradu za člověka, t. j. vraha), tak, že krev do vody stekla a proudem odnesena byla. Na to všickni starší u přítomnosti kněží, úředníků, sluhů neviditelného Boha krále ruce v řece umývajíce říkali: „Ruce naše neprolily krve této, aniž viděly zraky naše (t. j. proliti). Milostiv budiž Hospodine lidu svému Israelskému atd.“ (Deut. 21, 1—9.) (Byl li později vrah vypátrán, byl dle Zákona také smrtí trestán — dle učení rabbinův.)

Ostatně mají Východané od pradávna za to, že místo krví lidskou zbrocené ani deštěm ani rosou zvlažováno nebývá, dokud vrah pokuty nedoznal (II. Sam. 1, 21.).

Poznámka 1. Ve středověku domýšleli se také někteří křesťané, že čím kdo zhřešil, tím i na věčnosti trestán bude (dle práva odvetného).

Poznámka 2. O *sebevraždě*, ku které, jak se podobá, Židé naklonění nebyli, zákon Mosaický nic určitého nestanoví.

Poznámka 3. Jakmile zadostučiněno bylo za hřích prvotní, pozbyly platnosti oběti starozákonné i krevná pomsta. Úmrtím velekněžovým zaniklo právo krevní pomsty na *okamžik* a *z části*, smrti pak Kristovou zrušena byla pomsta *všebec* a *na vždy*.

Právo odvety starozákonné nahrazeno bylo právem jiným novozákonním (Mat. 5, 38—41.). Jakým učením Spasitelovo jest, ukázal on sám příkladem svým modle se na kříži za nepřátele.

Dřevním Řekům a Římanům *útočištěm* byly chrámy a místa svatá; než i města. Nejproslulejším bylo město Dafne a Antiochie (II. Mak. 4, 33.) a chrám Diany Efesské.

*) Aby snad mstítel zabojci kratší cestou nenadběhl.

Hlava III.

Vojenství Hebreův.

§. 109. Objem jeho — zákonná ustanovení Mojžišova (viz obr. 106.).

Národ hebrejský byl k tomu povolán, aby odloučen od modloslužebníků, obýváje zemi zaslíbenou víru v jednoho pravého Boha až do příštího Messiašova zachoval. Hospodin Bůh byl zároveň svrchovaným králem Hebreův dle úmluvy při hoře Sinai učiněné.

Aby povolání svému dostáti mohli, bylo Hebreům napřed zemi zaslíbenou vydobyti — tedy *výbojně* si počínati; jakmile se však v zemi té usadili, měli toliko hranice její *brániti* proti útokům nepřátelským, ale nikoliv bez důležité příčiny výbojnou válkou rozšiřovati. Za tou příčinou stanoví zákon, aby král hebrejský *nerozmnožoval* koní, t. j. jezdců k výbojným podnikům, a těžce pokáral Hospodin krále Davida, že čítal lid z úmyslů zajisté výbojných (II. Sam. 24, 1—15.).

(Nehledíce na záповěď tuto rozmnožili králové David a Šalomoun počet jezdců [12.000 jezdců, 1.400 vozů válečných], jelikož té doby některé výbojné války za hranicemi Palestiny podnikali. — Že úmysl krále Davida při sčítání lidu zákonu značně odporoval, viděti již z toho, že ani Joab, jehož svědomí nebylo jindy příliš citlivé, v té věci králi po vůli býti nechtěl. [II. Sam. 24, 3—4.]

Vzhledem k dotčenému povolání byla každá válka, kterou národu hebrejskému podnikati bylo — věcí Hospodina, krále svrchovaného — záležitostí *svatou* — „*válkou Hospodinovou*“ (I. Sam. 25, 28.). Odtud připravují se hebrejští bojovníci k boji jako *k svatému úkonu* očišťováním a obětováním, a též jako krutí vítězové plní toliko vůli Hospodinovu.

Za tou příčinou byl také každý hebrejský občan zároveň vojínem a povinen v čas potřeby se zbrání v rukou vlastí svou — zemi Hospodinovu hájiti, a to od 20. roku věku svého až do 50. *Osvobození* byli *naprosto* toliko *bázlivci*, jelikož mohli bázlivostí svou nakaziti ostatní, a *nu nějaký čas od vojenské služby v poli*:

1. kdo vystavěl nový dům a ještě nepočal bydlet v něm;
2. kdo zaštipil vinnici aneb zahradu a ovoce jejího ještě neokusil, což teprv *pátým* rokem býti smělo, a konečně (viz §. 78.)
3. kdo měl zasnoubenou manželku a ještě ji nepojal a rok s ní ještě neobcovoal (Deut. 20, 5—8.).

Mimo *všeobecnou brannou povinnost* ustanovil Mojžíšův zákon ještě následující:

1. Aby Hebreové, když přitáhnou k některému městu, aby ho dobyli, jemu *pokoje podali* (Deut. 20, 10.);
2. aby dobývající města obležením *ovocných* stromů nekáceli; nýbrž ohrady potřebné proti městu si vzdělávali ze stromů *neplodných a planých* (Deut. 20, 19. 20.);
3. aby válečná *kořist na dva stejné díly* se rozdělila; jedna polovice ať se rozdělí mezi vojíny, kteří do pole vytáhli; druhá mezi ostatní brance. Tito odvedli z obdržené kořisti 50tý díl Levitům; onino 500tý díl kněžím.

II. Seznam branců — svolávání jich — roztrídění.

Jelikož každý hebrejský občan od 20. do 50. roku podléhal vojenské povinnosti, bylo nutno, čas od času brannou sílu celého národa sčítati, což slulo „*saffer*“. Práci tu řídili náčelníci jednotlivých pokolení „*Šoterim*“ a písaři jejich „*Soferim*“, kteří o správné sepisování rodokmenů pečovali povinni byli. Na základě vyhotovených seznamů všech branců vybrali náčelníci a písaři k činné službě dle jednotlivých pokolení tolik, kolik právě potřeba vymáhala, neboť celá hotovost zemská jenom v případě mimořádném se svolávala. Způsob však, jakým se potřebná část k činné službě ze všech branců vybírala, není znám.

Mojžíš sám dal takto na rozkaz Hospodinův branný lid sčítati léta *druhého* po vyjití z Egypta (Num. 1.) a léta *40tého* (Num. 26.). Jen Levité, kterým stráž sv. stánku svěřena byla, ne náleželi v počet branců z ostatních všech pokolení (Num. 1, 49—54.).

Při sčítání lidu, které král David Joabovi nařídil, a které zákonu odpíralo, neuzito obvyklých náčelníků „*Šoterim*“, nýbrž důstojníků vojenských „*saré* hachajil“; hebrejský text neuzívá také na označení toho *mimořádného sčítání* obvyklého slova „*saffer*“, nýbrž „*maná*“.

Jakmile se k válce chystalo, svolali náčelníci brannou sílu na jisté místo; za vlády královské činil tak praefekt vojenský. Bylo-li

rychlého svolání branců nutně potřebí, rozesláni jsou poslové po celé zemi (Soud. 6, 35.), troubeno na horách a vztyčeny válečné znaky „nes“ na vyšínách.

Svolané brance *přehlížeti* náleželo náčelníkům. Tito byli zároveň povinni shromážděným ohlásiti, kteří z nich dle zákona ku své domácnosti vrátiti se mají. (Deut. 20, 5—8.)

Když osvobození odstoupili, vybrána potřebná část branců a tito se pak rozdělili buď dle *pokolení* a *krajů*, buď dle *druhu zbraní* na větší a menší houfy čítající po 10000, 1000, 100, 50, 10 brancích. Každý houf měl svého vůdce: desátníka, padesátníka, setníka, tisícíka . . . Vůdce jednotlivých houfů ustanovili *náčelníci sami*, vypravše k tomu úřadu nejsilnější a nejudatnější muže. Celému pak vojsku velel vrchní velitel „*sar hachajil*“, „*sar haccaba*“, často i král sám.

Ze setníků a vyšších důstojníků s velitelem v čele skládala se *rada vojenská* (I. Par. 13, 1.).

Král a velitel měli u sebe zbrojnoše „nose kelim“ (Vulgata: „armiger“, Králická: „odězec“), který však zastával zároveň úřad podobný úřadu nynějšího pobočníka (I. Sam. 16, 21.; srov. Polybius 10, 1.).

III. Vojska stálá.

Vedle národní obrany zavedli králové hebrejští též *vojsko stálé*.

Saul, první král, zřídil si tělesnou stráž 3000 mužů; David zavedl mimo tělesnou stráž zvanou „Kereti a Feleti“, t. j. běhouny a popravce pod zvláštním velitelem (II. Sam. 8, 18.; 20, 23.), také četné *stálé vojsko* (— 288.000 mužů).

Rozdělil je na 12 stejných houfů po 24.000 mužích tak, že jeden houf měsíčně po druhém službu konal; každý houf měl svého velitele.

Šalomoun si zřídil tělesnou stráž ze 12.000 jízdných a měl mimo ty 40.000 koní na stání k vozům svým; Josafat rozdělil stálé vojsko na pět oddělení nerovných, z nichž každé mělo svého zvláštního velitele.

Jelikož *národní obrana* teprv za vlády královské ve *zřízení vojenské* se proměnila, nalezáme od těch dob také *stálé* velitele vojenské *jmenované králem*. Tak měl Saul Abnera, David Joaba, Šalomoun Benaju.

Co do důstojnosti stáli tito velitelové králi nejbliže a protož byla i jejich moc veliká.

David ustanovil také velitele nad 24.000; Saul tisícníky; také se činí zmínka o setnicích, padesátnících a desátnících.

Zvláštní „*hodnostář*“, *nikoli však vojenský důstojník* byl tak zvaný „*sofer*“¹⁾, který poddané za příčinou vojenství čítával a seznamy vojínů choval.

Po návratu ze zajetí babylonského se zřízení vojska značně změnilo.

Simon Makabejský vychovával na své útraty stálé vojsko (I. Mak. 14, 32.).

Jan Hyrkan za mzdu najímal Araby; tak činil též *Alexander* a *Herodes Veliký*. Vojsko těchto knížat musilo se dle okolností připojiti k římským legiím (O válce II. 18, 9.; III. 4, 2.; Starož. XVII. 10, 3.). Tak jako římským bylo i židovským vojákům ostříhati vězné (Skut. 12, 4.).

Vojsko hebrejské skládalo se na začátku toliko z *pěchoty* (hebr.: „*raglí*“).

Zákon Mojžíšův *nepřál* jždě jakožto věci, která k výbojným podnikům směřuje, ku kterým hebrejští králové povolání nebyli. Proto také Josue koním žily podřezal.

Nicméně zřídil si Šalomoun, jak již zmíněno, nádhernou tělesnou stráž. Po jeho smrti zmenšil se tento počet jezdců značně; v pozdějších dobách brávali si hebrejští králové na pomoc jízdu z *Egyptu* (IV. Král. 18, 23.; Ezech. 17, 15.).

Jízda hebrejská ubytována byla ve zvláštních městech (III. Král. 9, 19.; 10, 26.).

Jelikož měli *Kananejští* a *Filištinští* železné (t. j. železem okuté) *válečné vozy*²⁾ a jízdu (II. Sam. 1, 6.) a podobně i *Syrové* a *Egyptané*, bylo pěším Hebreům často se škodou se potýkati s vojskem tak ozbrojeným; avšak oni neměli zároveň zapomenouti, že bojují pod záštitou Hospodina neviditelného krále svého, jemuž ani nejsilnější velmoc pozemská neodolá; což se jim často na paměť uvádí (na př. Jos. 11, 6. a j.).

Od dob Šalomouna krále měli i Hebreové takové *válečné vozy* (III. Král. 4, 26. a j.).

Při pěších záleželo hlavně na rychlosti a hbitosti nohou.

Při *koních* hleděno k tomu, kteří měli *tvrdá* kopyta (Jes. 5, 28.), jelikož před *devátým* stoletím nebylo obyčejem kopyta koní kovati. Jezdec řídil koně pomocí ohlaví a uzdy či udidla.³⁾

Dle zbraní, jakých užíváno, dělila se pěchota hebrejská:

1. *na lehkooděnce* („geduđim“ = $\psi\lambda\omicron$: = velites“), *kteří ze vzdáli* na nepřítel doráželi zbraní donosnou — jako prakem, lukem (prakovníci, lukostřelci, lučištníci) a bez pochyby také ostěpy házecími. Na obranu svou měli krátký mečik a později též malý štít. Písmo je nazývá „*ozbrojené štitem a lukem*“. Nejlepší lehkooděnci byli z pokolení Efraimova a Benjaminova.

2. *na těžkooděnce* či *kopinníky* (kopidlníky) a *pavezníky* (= $\epsilon\pi\lambda\iota\tau\alpha$ = hastati), *kteří z blízka* s nepřitelem bojovali. Zbroj jejich byla kopí, meč a pavez (veliký štít).

Při *prohlídce* „fakked“ seřaděno bylo vojsko podle *zbraní*.

Poznámka 1. Jelikož válečné železné vozy (dvoukolé, obr. 118.) v řadách nepřátelských velikou zhoubu činily, jsou obrazem veliké síly, moci, záštity a protož si na nich mnoho zakládali.

Poznámka 2. Král David ponechal si ze zajatých koní na počátku 100 ku své potřebě; dle toho zřídil si později také Absolon podobnou osobní stráž. Šalomoun pak provozoval obchod s koni.

Místo nynějšího *sedla* zastupovala houně neb kus sukna.

Ženy jen zřídka na koni jezdily, obyčejně na oslu neb mulu. Sedly pak a sedávají výchoďanky jako muž na soumaru.

Poznámka 3. Jelikož *kůň* za dřevních dob toliko *k válce* sloužil, jest protivou *osla*, kterého se *mimo válku* v klidných dobách a při hospodářství užívalo, a kterýž jest tudíž znakem — *míru*.

¹⁾ Vulg. scriba. Král. Bibl. písař.

²⁾ Nikoli „vozy kosami opatřené“, jak lat. Vulgata přeložila. Soud. 1, 19. a j.

³⁾ Hebr. „méteg“ překládá lat. Vulgata „camus“ ohlaví; „hebr. résen“ „frenum“, udidlo, úzda, ostatně jsou אֲוִלָּה a רֹדֵף synonyma. České „ohlav“, = „ohlávka“, = „ohlavec“, = „ohlaví“ jest — *úzda bez udidla*; „udidlo“ jest náčíní, jímž se koňům ústa svraťá. (das Gebiss, der Brechzaum.)

§. 110. Zbroj a věci k válčení příslušící (obr. 51. 118—120. 124—135. 168. 170. 171.)

I. Jako u jiných válčících národů starověkých nalézáme i u Hebreů zbraň *útočnou* (či *výbojnou*) a *ochrannou* (či *záštitnou*).

Ale *jak* jednotlivé zbraně Hebreů vyhlížely, a *z čeho* zhotovovány byly, o tom se Písmo sv. nerozpisuje, nýbrž jen sem tam nějakou poznámku činí.

K útočné zbrani náleží: 1. *Oštěp* čili *kopí* a *oštěpec* čili *oštěp házečí*; 2. *meč*, kord, dýka; 3. *luk*; 4. *prak*.

K ochranné pak: *štit*, pazeza; 2. *přilba*; 3. *pancíř* čili *krunýř*; 4. *oděv a obuv*.

K ochraně *celých houfů* sloužily schválně upravené *záštity* čili *zástěny*, *želvy* a konečně *hradby*.

a) *Zbraň útočná*:

1. *Oštěp* čili *kopí*: Záležel z hlazeného, dřevčného *ratiště* (hastile), z *hrotu* (cuspis) spězového neb železného a ze *spodního bodce* (spiculum), jímž se oštěp do země vtyčil. Ratiště bylo 11 až 12 loktů dlouhé. Kopí užíváno hlavně k bodání. K házení neb metání byl kratší oštěp čili oštěpec, — „*oštěp házečí*“ (jaculum, Wurfspiess).

Oštěp vůbec slove v hebr. „romach, chanit“. Mimo tyto názvy označuje „kajin“ kopí (II. Sam. 21, 16.) a „kidon“ oštěp házečí (Jos. 8, 18. a j.). Oštěp házečí *římských vojáků* (pilum) slove „*לִצְרִי*“ u sv. Jan. 19, 34.¹⁾; srov. Mak. 5, 2—15, 11.

2. *Meč* (hebr.: „chereb“) buď kratší buď delší; zdá se, že měli Hebreové také dvojstré meče „*fifiot*“. Meč nosili v *pochvě* na *závěsníku* (balteus) čili na zvláštním pásu; odtud rčení „*opásati se mečem*“, t. j. strojit se do boje, a „*odpásati meč*“, t. j. upustiti od boje, ukončiti boj. Hebreové nosili meč *po pravé straně* jako Medové a Peršané.

Rukověť (jilec) jakož i pochva bývaly ozdobeny (Ezech. 20, 3.). Rčení „*herik chereb*“ vlastně „*tasiti, obnažiti meč*“ znamená — k boji se připraviti.

Hebreové leštili meče své; odtud jest meč také obrazem *blesku*; i Bohu meč obrazně připisují. Někdy představují meč jako osobu a jako krví opojenou, jelikož pak zuřivěji si počíná — jest obrazem *velikých pohrom*.

Obrazně znamená meč — každý trest, — vše, co bolest působí. I nespravedlivý sužovatel lidu představuje se jako „meč v ruce Hospodinově“ ku potrestání jeho. (Naše obyčejné: „*metla*“.)

3. *Luk* (hebr.: „*kešet*“); skládá se z *lučiště* a *tětivy*; lučiště byl oblouk z pružného dřeva, zřídka z kovu. Tětiva byla točena z vyschlých střev hovězích, ze žíní a podobných věcí. Střely čili šípy (hebr.: „*chec*“, plur.: „*chiccim*“) byly z třtiny neb lehkého dřeva asi 2 stopy zdělí a z ostrého hrotu 2—3 palce dlouhého. Střely nosil lučištník v *toulci* (hebr.: „*telí*“). Šípy napouštěny někdy také jedem, jak se některým zdálo dle Job. 6, 4.; Deut.

32, 24.³⁾ Těž rozpálené³⁾ — ohnivé šípy na nepřítele se metaly, odkudž se přirovnávají ku blesku.

Lučištník chtěje na silnější oblouk natáhnouti tětivu, přidržoval nohou k zemi dolní konec oblouku, ohnul levicí druhý konec a pravicí připínal tětivu. I stalo se někdy, že vymkl se vrchní konec a střelce poranil. Odtud mluví se o luku *klamném, zrádném* (Žalm 78, 57.)⁴⁾ Že si střelec při napínání pomáhal též nohou, vysvětluje hebr. rčení „šlapati luk“, t. j. natahovati, napínati.

4. *Prak* (hebr.: „kela“), s nímž nejlépe Benjaminovci zacházeti uměli a to tak dobře levou jak pravou rukou (nejlepší prakovníci). Za střelivo užíváno oblych křemenů neb kamenů.

b) *Zbraň záštitná či ochranná* (hebr.: „maddim“) (I. Sam. 17, 38.).

1. K ochraně těla proti bodnutí, seknutí i střelbě užíváno od starodávna *štíty*. Štíty bývaly jako u Řeků a Římanů zhotovovány z rozličných látek, jako ze dřeva, kůže, lýkové pleteniny (a pak obyčejně kovem olemovány neb i kovem pobity), ze železa neb jiného kovu.

Štíty mívaly podobu rozličnou, byly velké i malé, okrouhlé a čtyřhranné, ploché neb vypouklé. Štít, za kterým se celý člověk skrýti mohl, a který se teprv za krále Davida objevuje, slove *pavezou* (hebr.: „cinna“). Dle III. Král. 10, 16. 17. a II. Par. 9, 16. (heb.) byla *paveza* hebr. jednou tak veliká než starší obyčejný štít (hebr.: „magen“).

O velikosti štítu zvaného „sochera“ (Žalm 91, 4. hebr.) neví se nic určitého; vzhledem k etymologii znamená *štít kulatý*.

Pozbyti štítu v boji bylo vojínu velikou hanbou — ukořistiti štít velikou slávou.

Rčení „vyplniti štít“ (t. tělem) znamená — hotoviti se k boji.

2. *Přílba*, přílbice (hebr.: „koba“) k ochraně hlavy, t. j. pokrývka či čepice buď z kůže buď z plsti a j. obyčejně mědí potažená.

3. *Brnění* či *pancíř* neb *krunýř* (hebr.: „širja“, שריון, lorica) k ochraně trupu. Brnění, zdá se, že zavedeno bylo u vojska hebr. za Davida.

Co do obleku užívali Hebreové také v poli pláště z hrubé látky (sagum) a obuvi.

K ochraně nohou měl Goliáš „holenky měděné“. Židé však holení neužívali.

II. Jako jiní národové měli i Hebreové *hrozená města*.

Přikop dle okolností napuštěn vodou; zeď městská byla někdy dvojitá i trojitá, opatřena věžmi a branami; závory bran městských bývaly kovem potaženy, aby jich nepřítel snadno přerézati nemohl.

Mimo to mívali Hebreové také o sobě stojící *věže a hrady* (tvrze, pevnůstky), hradce, hrádky (castellum) posádkou opatřené. Takovým posádkám či hlídkám strážným přirovnávají se prorokové. Ovšem dobře rozeznati jest tuto hlídku (strážnici *vojenskou* či strážnou věž) a hlídku *pastýřskou*. Odtud rčení „od hlídky až do města hrozeného“.

V některých městech hrozených zřizovány též *zbrojnice*. Král Josafat dal na rozích hradeb městských a na věžích postaviti *šípovstřely (catapulty)*, t. j. veliké luky či spíše *kuše*, jimiž i veliká břevna metati lze bylo, — a *kamenomety (balista)*.

O *beranu* válečném činí se první zmínka teprv u Ezech. 4, 1.; 21, 22. (obr. 124. b.).

Obléhající město nepřátelské vzdělávali Hebreové proti němu *ohrady* (hebr.: „*dajek*“) a *náspy* (hebr.: „*solelá*“) a znali vše, co tehdejší vojenství vymáhalo, jako jiní národové. Uměli se v ležení svém dobře ohraditi, měli v táboře opevněném strážce, které se jistým časem střídaly.

Podobně užívali „*vojenských*“ či „*polních znamení*“; větší zvané „*degel*“, menší „*ot*“. Na cestě pouští arabskou měl každý rod *svůj znak* polní. Vztýčilo-li se na horách znamení „*nes*“ zvané, věděl každý Žid, že hrozí obci nebezpečnoství a že se tím svolává zemská hotovost.

O podobě však různých těch znamení vojenských nevíme nic určitého.

Poznámka. V nejstarších dobách cvičil se každý občan sám zvláště, aby s tou neb onou zbraní zacházeti uměl. Tomuto říkáno: „*cvičiti se v boji, učiti se válčiti*“. Vycvičený slul pak *vycvičenec válečný*“.

Tělocvik řecký nalezl za vlády Antiocha Epifana u mnohých Židů obliby, a protož zařizována v Palestině *zápasiště* — gymnasia a valně rozmnožena za Heroda Velikého. (I. Mak. 1, 14. II. 4, 12.)

V obor umění tělocvičného náležel: 1. *běh*; 2. *skok*; 3. *zápolení* či *křížkování*; *házení klubem* (discus, obr. 130.) a 5. *oštěpomet*.

Při boji pěstním ovinovány ruce od zápěstí až přes dlaň pleťtívem z řemení, ale tak, že ruka ještě v pěst zatata býti mohla.

Později byly řemeny dokonce i puklicemi kovovými neb hroty pobity (obr. 131.).

Při cvičeních *tělo šatů jsouc prosto* natíráno bylo olejem a při zápasu mimo to posypáno jemným pískem. Po cvičení odstraněna byla nečistota hřebelcem a studenou koupelí.

Ku zmíněným cvičením družilo se více jiných prostocviků, jichž netoliko mládež, ale i dospělí navštěvovatelé gymnasií se účastnili, a jež lékařové staří za prostředky diaetické vůbec odporučeli.

V „*stadiu*“ či „*na okole*“ byly dostihy *vozmo i koňmo*. Toliko diskovržci a otěžníci měli na sobě lehký oděv.

Zápasníci či atleti zdržovali se za doby cviku svého (10 měsíců) vína, všeho milectví a těžkých jídel, ovšem masitými pokrmy tělo sílice.

Od závodného běhu a obyčejů v gymnasiích a v stadiu platných běže sv. Pavel ve svých listech mnohá podobenství a rčení, na př. v listu I. Kor. 9, 24—27. připodobňuje běhu závodnému — život křesťana. Než i ty přípravy, ty předběžné práce a předchozí potýkačů strojení slouží mu za podklad nauky spasitelné.

Jak z proroka Zachar. 12, 3. vysvítá, cvičili se také Hebreové ve zdvihání těžkých kamenů.

¹⁾ Odtud jméno onoho vojáka „Lonchinus“ a později „Longinus“.

²⁾ O účincích šípů jedem napuštěných viz dílo: „Das grosse Becken des Nil, sepsal Samuel White Baker; do němčiny přeložil J. E. A. Martin III. vyd. Gera 1876. str. 70 nn.

³⁾ Kručinkou (hebr.: notem) per genistam — Ginster (Spartium junceum L.) Vulg. „juniperus“. Králická bibl. „*jalovec*“ Job. 30, 4. V Žalm. 120, 4. „Uhlí kručinkové“ překl. Vulg. carbones desolatorii, Frencl: „uhlí do zpuštění vypalující“, Allioli: „brennende Kohlen“ což vhodným výkladem osvětluje. Kořen kručinky jest jedlý. Mimo dotčená dvě místa nalézá se slovo to jen v I. Král. 19, 4. 5.

⁴⁾ Vulg. 77. 47. „arcus pravus“. Nehledíce na význam slova „pravus“, který textem původním ozřejmí, kladou: Allioli: „schlechte Bogen“, Frn. „lučiště zkažené“ a přidávají pak výklad nepřislušný.

§. 111. Způsob válčení a následky jeho (obr. 121—123. 136. 137. 166. 167.)

Pohané tázali se na výsledek války věštců, hadačů, zaklínačů neb metalí losy. Hebreové však, kterým všechno to zakázáno bylo, potazovali se losu posvátného, aby poznali vůli Boha krále,

v jehož jménu se výprava podniknouti měla (na př. Soud. 1, 1. 20, 27.).

Po Davidu však tázávali se králové dle své povahy buď pravých buď falešných proroků na výsledek války (III. Král. 22, 6. IV. 19, 2.). Oběti se též přinášely, což slulo „zasvěcovati se k válce“. Válka se obyčejně opovládla; někdy také vyjednáváno o mírné narovnání. (IV. Král. 19, 8.)

Výprava vojenská počínala pravidelně z jara a trvala i přes léto. O ukončení války soubojem máme toliko jeden příklad: souboj Davida s Goliášem.

Válka byla Východanům *soudelem Božím*, jímž se vítězi právo dává a poražený odsuzuje (II. Par. 20, 12.); z té příčiny znamená v hebrejštině a v ostatních semitských řečích vítězství — *nevinność* a *spravedlnost*, a porážka — opak toho. Rovněž i slova značící „pomoc“, protože Bůh k vítězství napomáhá.

Před válkou připravovány zbraně a zásoby potravy na jistý čas. Vůdci a králové oblékali se v největší skvost, leč nechtěli-li poznání býti. Vojsko řadilo se v šik. Voj byl často *troji*; jak se zdá — křídlo pravé, levé a střed; velitel třetiny slul „šališ“.

Před bitvou rozněcovali vojsko k udatnosti kněží, jakožto sluhové Boha krále; později král sám to činíval (Deut. 20, 2. II. Par. 13, 4. nn.). Někdy obětoval prorok neb za přítomnosti jeho některý kněz Bohu oběť před tváří nepřátel (I. Sam. 13, 8. nn.). Jakmile dali kněží posvátnými troubami znamení k útoku, vzkřikli vojáci a vrazili na nepřítele. (Num. 10, 9. Soud. 7, 20. Gedeon.)

Bitvy samy nepopisují se ve sv. Písmě; zajisté nelišily se od způsobu jiných národů.

O vyzvědačích a lsti válečné častěji se Písmo sv. zmiňuje.

O obléhání města dlužno jest toto znamenati:

Nepřítel obléhající zmocnil se města buď *útokem* neočekávaným, buď *lstí*, buď *zradou* aneb je *hladem a žízní* ku vzdání se přinutil. Chtělo-li město s výminkou se vzdáti, odebraly se některé čelnější osoby z města do tábora nepřátelského. Odtud znamená „*vyjíti*“ tolik jako — vzdáti se (I. Sam. 11, 3.); a poněvadž obklíčením města obleženým útok zamezen, znamená rčení „*tábor za městem rozbiti*“ neb „*obklíčiti*“ tolik jako — obléhati město.

Válka končí *vítězstvím* na jedné a *porážkou* na druhé straně.

Vítěz nakládal libovolně s přemoženými. Všechno jmění, movité i nemovité, ženy a děti, ba i bůžky sobě přivlastňoval; panny

a ženy prznil, a konečně zajatce o vše oloupené a obnažené odvedl do zajetí a do otroctví; vzácné osoby a znamenitější umělce, zvláště zbrojíře odváděl do dalekých krajin. Protož naříkali velice poražení; kdo mohl, utekl do skrýší, na skály a na vrcholy hor. Za tou příčinou znamená *skála* tolik co „útočiště“; i sám Bůh sluje skálou (hebr.: „*cur*“). Pohromu tu připodobňovali někdy proroci k velikému podnapití a osud ten přemutný ke „kalichu vrávorání“. ¹⁾

Neužívali však vždy vítězové plného práva svého, nýbrž ponechávali obyčejně národům jejich krále, spokojivše se přísahou věrnosti a ročním poplatkem.

Ale byl-li vítěz *mstitelem bezpráví*, zasypal prameny, vysekal ovocné stromy, naházel na pole kamení a učinil půdu na mnohá léta neúrodnou. To bylo sice zakázáno Hebreům, ale nešetřili zákazu vždycky.

Králové a pohlavárové sputáni řetězy, osleповáni neb zmrazení, jindy kladení na zemi a šlapáno po nich; jindy usmrcoval je vítěz způsobem rozličným. Také kladení zajatci na trní a pilou přefezování aneb mlatidlem usmrcování (obr. 121—123.). ²⁾

Každý muž byl zabit, nezřídka i ženy, starci a děti; mrtvoly dětí házeny na hromady, což slulo hebrejsky: „*rataš*“, ano i život těhotným ženám rozřezáván. (IV. Král. 8, 12.)

Podobných ukrutností nepřikazuje však zákon Mojžíšův kromě vyhubení Kananejských a slibu chérem. Shledáváme-li pak někdy i u Židů podobné ukrutnosti (IV. Král. 15, 16. II. Par. 25, 12. Soud. 20, 1—30.), nezapomínejme, že vše nesmí se schvalovati, co oni činili; byliť i oni lidé hříchům podrobení, nárůživostí roznicení, hněvem rozpálení a naklonění k pomstě. Z druhé strany nesmíme však naprosto ukrutnost jejich odsuzovati, ježto dle práva mezinárodního dovoleno jest nepříteli tak potrestati, jak právě dostačuje a potřeba jest, aby i jiní národové odstrašení byli a nedopouštěli se křivd, na které taková pomsta přichází.

Mimo to také dlužno jest hleděti ku právu vojenskému onoho času, a co do vyhubení Kananejských, též k rozkazu Božímu. Bylyť totiž války Hebreův jakýs druh soudu Božího a Bůh podobným způsobem také svůj vyvolený národ trestal, když zákona jeho nešetřil.

Obyčejně však byli Hebreové mírnější ostatních národů, spokojující se s poplatkem, poněvadž již tento sám o sobě přemože-

nému národu velikým pohaněním byl, které se bohům jejich jako slabým ochrancům přičítalo.

Mrtvolý nepřítel ponechávali pohané obyčejně šelmám a ptákům za potravu (což proroci nazývají „hostinou od Boha, soudce národů, šelmám ustrojenou“ Jer. 25, 33.). Mrtvolám pohlavářů činěna i jinak ještě potupa. U Hebreů toho však nebylo pro *zákony o nečistotě* a vojáci pochovavše mrtvolý musili se předepsaným způsobem očistiti.

Vítězové rozplývali se radostí. Jim z boje se vracejícím vycházivali vstříc všichni (i ženy), zpívající a tančící; zasloužilým vojínům dávány dary, někdy také vznešené nevěsty za ženy, ano za Davida vkládání do seznamu hrdinů (viz §. 87, 2.; II. Sam. 23, 8—39. I. Par. 11, 10—50.).

Na památku vítězství stavěny pomníky; zbraň nepřítel věnována chrámu a ke cti vítěze a padlých hrdinů skládány chvalořeči.

K výsledkům vítězství náležela i *kořisť*, odměna vojínů, kteří se sami vydržovati musili (kromě prefektů a tělesné stráže). Teprv v pozdějším čase skládali králové pro vojsko zásoby obilní v městech. Makabejští konečně dávali vojínům žold za vlády perské zavedený. *I najatí vojáci* měli podíl na kořisti. Cožkoli voják ukořistil, bylo jeho, mimo:

a) *drahocenné věci*, které si vojevůdce přivlastňoval (Soud. 8, 24.). (Tímto způsobem nahromadil i David ohromné poklady pro stavbu chrámu); a

b) *zajaté lidi a dobytek*. Peníze za ně veřejnou dražbou utržené rozděleny byly na *dvě* polovice. Jedna připadla vojínům jakkoli ve válce zaměstnaným po odražce *půl tisíciny*, která připadla *kněžím* (Abraham také dal $\frac{1}{10}$ kořisti Melchisedechovi). Druhá polovice připadla těm, kteří doma zůstali. Z té polovice obdrželi Levité jednu *paděsátinu* (Num. 31, 25—47.). Toliko z města následkem klatby „chérem“ podmaněného nebyla *obyčejně* žádná kořisť dovolena.

Poznámka 1. Vliv náboženství ve válkách židovských zračí se hlavně v tom, že Hebreové *modly* ničili, část kořisti *kněžím* a *Levitům* ponechávali, *zbraně* ukořistěné *svatyni* věnovali, padlé v boji slavně *pochovávali*, *oběti su ně přinášeli* a za ně se *modlili*.

Poznámka 2. O kořisti, kterou Hebreové z *Egypta* odnesli, dlužno podotknouti, že byla toliko malou *náhradou* za otroctví tolikaleté a za nemovitě jmění, které s sebou vzítí nemohli, jakož mohli bohati odejítí, kdyby nebyli otročili.

Ukončivše starožitnosti biblické, pokládáme za prospěšno ohlédnouti se po otázce mnoho přemílané „o oprávněnosti totiž výbojného válčení Hebreův s Kananejskými“.

¹⁾ Hebr.: „kos tarelá“ Jer. 25, 15—31. Is. 51, 17. 22. 23. srov §. 74. II. a §. 75.

²⁾ Viz také Ludw. Weisser „Bilderatlas mit erläuterndem Text von Heinrich Merz“. Stuttgart 1860 Taf. 5. b. Fig. 1. „triumf Ramsesa III.“

§. 112. Oprávněnost výbojného válčení Hebreův s Kananejskými.

Oprávněnost Hebreův k výbojnému válčení s Kananejskými Mojžiš nikde určitě neznačí; uvádí jedině na paměť příslibení Boží dané Abrahamovi a opětované potomkům jeho — dává zákony vztahující se na obsazení země zaslíbené a na vyhubení Kananejských, jichž neřesti již byly se dovršily, a konečně nazývá Palestinu zemí Boha krále, v níž jakýkoliv modloslužebník považován býti má za velezrádce; — to vše za tím účelem, aby došli národové všichni spásy své.

Že Hebreové k tomuto výbojnému válčení oprávněni byli, nelze pochybovati; avšak jiná otázka jest, na jakém *právním* základě jejich nároky na zemi Kananejskou spočívaly.

Aby rozluštili nesnadnou tu otázku, odvolávají se ti, jenž zastávají oprávněné válčení, buď

1. na *príslibení Boží*, jakéhož se dostalo Abrahamovi, buď
2. na tu okolnost, že Abraham *některé částky* země té zaujal, buď

3. na *šťastné úspěchy* ve válce, ano i

4. na *úmluvu*, dle níž prý synové Noemovi celý okršlek zemský mezi sebe rozdělili. Následkem úmluvy té stala se prý celá Asie dědictvím Semovým a tudíž neměli Kananejští, — Chamovci žádného práva usaditi se v Palestině.

Avšak z důvodů těchto oprávněnost války *nikterak* nevyplývá; neboť:

1. Poukázati na příslibení Boží, týkající se příštího opanování země od jiných národů obydlené, postačilo by na nejvyš *jen* Israelitům, ale nikterak Kananitům, Amorbeům (v Zajordání usazeným), Moabitům a Idumeům.

Kdyby řečení národové nebyli znali a uznávali práva Hebreů na zemi Palestinskou, byli by je jako samozvané soudce ve vlastní záležitosti, kteří příslibení Boží předstírají, rozhodně zavrhli, na ně jako na společného nepřítele, jenž nových sidel hledá, spojenými silami udeřili a od hranic svých zahnali. Avšak neučinili nic podobného; *Edomité* a *Amonité* dopřáli Israelským pokojného průchodu (Deut. 2, 29.). (Že Edomité na počátku toho dopustiti nechtěli (Num. 20.), na věci samé ničeho nemění.) Tímto svým jednáním dali na jevo, že znají *staré* Hebreů právo na Palestinu a že tudíž uznávají *spravedlivou* příčinu k válce proti Kana-nejským.

2. Právo potomků na zemi *celou* nedá se nikterak odůvodniti z toho, že Abraham, praotec Hebreů, *některé části* země té opanoval.

3. Ze *šťastných* toliko úspěchů nelze též nikterak oprávněnost válčení dokázati. — Kdo by takovou zásadu zastával, musil by za spravedlivé uznati *všechny usurpace šťastně* provedené a připustiti, že spravedliv jest člověk, který spravedlnosti Božské jest nástrojem ku potrestání bezbožníkův.

4. Úmluva synů Noemových v Rhinokoruře prý učiněná a Noemem potvrzená jest pouze a nejapně *vymyšlena*, a proto bez váhy a bez ceny.

Jelikož cesty tyto k žádoucímu konci nevedou, jest potřeba nastoupiti jinou dráhu, která, jak se *zdá*, k rozluštění této otázky povede.

Za tou příčinou sluší náležitě uvážiti následující okolnosti:

1. Dle Gen. 15, 18—21. příslibil Bůh dáti semeni Abrahamu zemi *od řeky Epyptské až po Eufrat* — území tedy *daleko větší*, než jest Palestina o sobě.

S jinými národy jmenují se zde též Amorheové, jichžto menší část na západním břehu (v Předjordání), větší pak část na východním břehu Jordánském (v *Zajordání*) bydlela.

Mojžíš však na *Zajordání žádných nároků nečiní*, aniž jakého nepřátelství proti Amorheům tu usazeným chová; žádá toliko na Sehonu, králi Amorhejském, pokojného průchodu, aby mohl přijíti k Jordánu a přejíti do země na západním břehu ležící — do Předjordání. Mojžíš žádá toho způsobem tím, jakým dříve žádost stejnou Moabským a Idumejským přednesl. Když však Sehon místo odpovědi na žádost *vládnu* Israelity nepřátelsky napadl, nezbylo Mojžíšovi jiného, než proti nepřátelskému násilí se brániti; svedena

tedy bitva, Sehon přemožen, a Mojžíš uvázal se *právem vítěze v jižní část Zajordání.*

Ačkoli se tam Israelité pokojně chovali a hranic severně ležícího království Bašanského nikterak nerušili, udeřil na ně bez příčiny mocí válečnou Bašanský král Og, jehož však stejný jako Sehona osud stihl a tak vydobyto týmž právem válečným také *severní části Zajordání.*

Že Sehon král jednal nespravedlivě, podotýká V. Mojž. 2, 30. slovy: „Nechtěl dopustiti Sehon, abychom prošli zemí jeho; nebo byl zatvrdil Hospodin, Bůh tvůj, ducha jeho a ztuhl srdce jeho, aby dal jej v ruce tvé.“ „Zatvrdil Bůh srdce Sehonovo“ znamená tolik jako: „dopustil Bůh, že zatvrdil Sehon srdce své, — ponechal jej tvrdosti jeho, poskytl mu příležitosti, aby ukázal svou tvrdost a neustupnost naproti žádosti Hebreův, jíž by každý jiný, znaje její *oprávněnost*, byl vyhověl, jakož Edomitě a Amonité skutečně učinili, povolivše Israelitům pokojného průchodu, aby do země své přejíti mohli.

Naskytá se nyní otázka, *proč* Sehon k prosbám Israelitů tak tvrdě a neustupně se choval, proč je nad to i nepřátelsky napadl?

Sotva se mineme s pravdou tvrdíce, že směřoval Sehon k tomu, aby spříznění s ním Amorheové a ostatní národové západního břehu Jordánského po přemožení a zapuzení Israelitů i příště podržeti mohli území, které právem náleželo Hebreům. Z toho se vysvětluje též vyhubení Amorheů na východním břehu Jordánském s králem Sehonem stejně smýšlejících.

2. *Kananejští* sami znali záměr Hebreův a se strachem (Jos. 2, 10—12.) očekávali příchodu jejich. Na místě pak mírného vyjednávání s nimi volili raději (vyjma toliko Hevejské okolo Gabonu, Jos. 9.) nejhoršího se odvážití a mečem věc rozhodnouti.

3. Taktéž znali *Egyptané* úmysl Israelitů, vrátiti se do země své; za tou příčinou je, když byli ve veliký národ vzrostli, utlačovali, aby záměr svůj ve skutek uvéstí a do Palestiny odtáhnouti nemohli (Ex. 1, 10.).

Odtáhnouti, odejítí z Egypta do Palestiny, naznačuje se vždy stereotypně slovesem „alá“ „vstupovati“, totiž z nížiny do země výše ležící.

Po náležitém ocenění dotčených okolností nelze pochybovati, že *jmenovaným národům známo bylo Hebreův právo* na území Palestinské na *západním* břehu Jordánském (na Předjordání), a sice *jen na toto území.*

Přesvědčení to nepocházelo ze znalosti příslibení Božího neboť ono naznačovalo Hebreům *mnohem širší hranice*, pojímajíc také *východní břeh Jordánský*, na nějž přece ani Mojžíš *žádných* právních nároků nečinil.

Právo ono zmíněným národům známé musí býti proto *starší* Abrahama, jelikož patriarcha ten nalezl v zemi již obyvatele Kananejské (Gen. 12, 6.) a Israelité byli by směli právem pouze ony krajiny zpět žádati, které Abraham osadil, *nikoli* však a *nikdy* zemi — *celou*.

Dále sluší uvážiti, že Mojžíš nikde Kananejským nevytýká, že majetek Abrahamův potomkům jeho náležející sobě byli přivlastnili. Nikde v Písmě sv. nečteme, že by krajiny, které Abraham obsadil, byly od Kananejských kdy něco utrpěly. — Nic nepraví Písmo svaté, že by byl Josue brannou rukou dobýval měst Sichemu, Betheronu dolního a horního (tyto vystavěla pravnučka Josefova, I. Par. 7, 24.) a Ozenzary. Taktéž se zdá, že hroby (pohřebiště) u Sichemu a Hebronu nedotknuty zůstaly.

Za takového stavu věcí zbývá jediný toliko prostředek, kterým staré právo Hebreův na *Předjordání* nejlépe, jak myslíme, dá se vysvětliti. Domněnka ta zní:

Potomci Eberovi, čili Eberovci — Hebreové ve smyslu širším — předkové to Abrahamovi byli první, jenž uvázali se v držení této země, pána postrádající.

Tím vysvětluje se nám jeduání svrchu uvedených národů, kteří práva Hebreův na *Předjordání* neuznávati *nemohli*; zároveň pak i počínání si potomkův Eberových čili Hebreův.

Mimo původní totiž vlast svou za Eufратem zaujali a přivlastnili si Hebreové od nepamětna též krajinu na západním břehu Jordánském čili *Předjordání*. *Společný* tento *nedílný* majetek navštěvovali pak dle libosti jednotlivé rodiny ze kmene Eberova po způsobu nomadů čili kočovníků se stády svými.

Tím nabývá jasnějšího světla zpráva biblická, ana vypravuje, že Terach ještě *před* povoláním syna svého Abrahama opustil Ur v zemi Chaldejské zamýšleje s rodinou svou se odebrati do této kolonie (Gen. 11, 31.), již nazývá „zemí Kananejskou“, protože Kananejští přistěhovavše se později do dědictví Eberovců, — toho času již valně se tam byli rozmnožili.

Avšak Josef nazývá před *Egyptskými* území toto „zemí Hebreův“ (Gen. 40, 15.), čímž nepochybně naráží na *první* majitele *Předjordání* a nikoli na rodinu Jakuba Eberovce; neboť byl toho

času rod Jakubův u porovnání s Kananejskými ještě tak nepatrný, že od něho celá země název ten, — i dvoru Egyptskému již známý, obdržeti nemohla.

Terach však nedošel, jak z počátku byl zamýšlel, Palestiny, nýbrž usadil se v krajině Haranské. Zde odloučil se od něho Abraham, usposlech hlasu Božího a šel sám s neplodnou svou manželkou Sarou a Lotem, bratrovcem svým do země té.

Slíbil mu totiž Hospodin, že ačkoli bezdětek jest, četné bude potomstvo jeho, které se po jistém čase v dědictví země této uváže. *Přenesl tedy Bůh majetek ten*, starým Hebreům společný a nedílný, *na rod Abrahamův*, aby dosáhl účelu vyššího, — spásy totiž veškerého člověčenstva. Tímto slibem teprv stalo se, že Abraham dávného Hebreů práva *na Předjordaní* nikdy se nezřekl, které by jinak bez příslibení Božího a bez důvěry ve zvláštní pomoc božskou pro sebe a pro své potomky s žádoucím výsledkem ve platnost uvésti nikdy nebyl mohl, poněvadž Kananejští se tu tak hojně rozmnožili, a ostatní Eberovci za Eufratem o hájení práva na pastviny ty nedbali.

Ostatně vyměřuje příslibení Boží *rozsáhlejší* meze budoucímu majetku potomkův Abrahamových, kterého se skutečně *spravedlivou válkou* domohli.

Kananejští čili po řecku Foinikové, jež Abraham v zemi zastal, *nebyli původními* obyvateli Předjordaní; vlast jejich prvotná byla u moře rudého, jak svědčí *Herodot* (VII. 89.): „Tito Foinikové za starodávna sídlili, jakož sami povídají, u pobřeží červeného moře, odtud pak vytáhli a sídlí na pobřeží Syrie. Tento kraj Syrie a veškerá země až k Egyptu slove „Palestina“.

S Herodotem snášejí se *Strabo*, *Justin* a *Abulfeda*. Od moře rudého táhli tedy později Foenikové na pobřeží středozemního moře a jelikož se zanášeli kupectvím, založili na břehu mořském několik osad. Okolnost tato nemohla býti nemilou prvníin držitelům této země — kočujícím Hebreům, jelikož mohli snáze kupovati věci potřebné a nadbytek svůj prodávati.

Mojžíš sám dvakrát podotýkáje (Gen. 12, 6; 13, 7.), že bydleli Kananejští v zemi, když Abraham do ní vkročil, poukazuje tím bezpochyby k tomu, že byl jednou čas, kdy *nebydleli* zde, *nýbrž v původní své* otčině.

Přistěhovalí však Kananejští časem se rozmnoživše vzdělávali také pole, sázeli vinice a tak meze majetku Eberovského víc a více súzovali. (Známa jesti lesť, kterou potomci těchto, vedeni

jsouce Didonou, potřebného území prý získali, by město Karthago založili.)¹⁾ — Za tou příčinou nemohl Abraham po svém návratu z Egypta s Lotem pro nesmírný majetek svůj pospolu bydleti.

Týnž tedy právem, jímž Eberovci Palestinu jako kolonii svou v držení měli, — jímž Terach obývati ji zamýšlel, držel ji Abraham, syn Terachův, podporován jsa nad to Božím příslibem, že četné potomstvo jeho nárokům Eberovců na celé Předjordaní časem svým nejen platnosti zjedná, nýbrž i hranice národa vyvoleného rozšířeny budou.

Jsa si práva toho úplně vědom, jedná Abraham všude jako neodvislé kníže; jako kníže uzavírá smlouvy výbojné proti králům, kteří vydrancovavše Sodomu a Gomorhu Lota zajali, ač majetek Abrahamův napadnouti se neodvážili. S králi jakožto sobě rovnými později smlouvy činí (Gen. 23, 11.) a od nich jako nezávislé kníže ctěn jest.

Vtli svou, že krajinu podržeti míní, dává na jevo oltáři, které postavil a studnicemi, které vykopal. (Gen. 12, 7. 13, 4. 18. 21, 25. nn. (obr. 153.)²⁾ Konečně *postoupil* zemi tu Izákovi, nikoliv Ismaelovi.

Izák žije podobně jako otec jeho po způsobu knížete neodvislého, uzavírá smlouvu s Abimelechem králem jako sobě rovným (I. Mojž. 26, 26. nn.) a konečně *dává zemi tuto v dědictví* synu svému Jakobovi a nikoliv Esauovi.

Esau uznáváje práva Jakobova, ustupuje na horu Šeir.

Synové Jakobovi po zprznění sestry své Diny krutě město Sichem zpustošili (Gen. 34.). Jakub zavrhuje sice zločin ten a bojí se pomsty, která by možnou byla, kdyby sousední města spojenými silami na něj udělila; nestrachuje se však žádného soudce, který by ukrutné syny jeho dle zásluhy odsouditi směl.

Podobně nežaloval Juda Tamaru, ač byla původu Kananejského, před soudcem nějakým, nýbrž sám ji k smrti odsoudil; jakmile však nevinu těhotné poznal, krutý rozsudek odvolal (I. Moj. 38, 24.).

Vypuklý v Palestině hlad nutí Jakuba, aby na čas do Egypta se přestěhoval. Jakub nezříkaje se práva majitelského na tuto zemi, překračuje hranice její teprv, když byl od Hospodina svolení ku kroku tomu obdržel. Teprv když byl řekl Hospodin: „Já sestoupím s tebou tam a já odtud přivedu zase tebe navracejícího se“ (Gen. 46, 3—4), překročil hranice, dosti zřejmě na jevo dávaje úmysl svůj, vrátiti se. Na svém loži smrtelném připomíná ještě Josefovi toto příslibení Boží, rozděluje celou zemi synům, a dává i Efrai-

movi a Manassovi, jež za své přijal, rovný podíl jako synům svým vlastním; Sicheť pak s okolím udílí ještě zvláště Josefovi. Konečně zavazuje Josefa přísahou, aby tělo jeho ve hrobce předků uložiti dal. A v pravdě bylo potom tělo Jakubovo slavnostně a okázale do Palestiny přeneseno a ve hrobce pohřbeno; i nemohlo býti Kananejským neznámo, za jakou příčinou se tak děje.

Podobně zavazuje Josef přísahou bratry při smrti své, aby kostí jeho v Egyptě nepochovávali, nýbrž s sebou vzali, až je povede Hospodin do země, kterou byl zaslíbil Abrahamovi, Izákovi a Jakubovi. Znalť Josef jako bratří jeho, cť byl Hospodin Abrahamovi přislíbil: „V pokolení pak čtvrtém navrátí se do země“ (I. Mojž. 15, 16.; 48—50.). Příkazy Josefovy Israelité věrně vyplnili. Že pak i Egyptanům znám byl úmysl Hebreův, navrátiti se do země své, bylo již řečeno.

O promlčení nelze mluvíti, poněvadž i Jakub i potomci jeho často a veřejně osvědčovali záměr svůj, navrátiti se do země své.

Požadovali tudíž Israelité právem zemi otců svých; že nároky své v skutek uvedou, pevně důvěřovali, znajíce přislíbení Boží. Oprávněnou měli tedy příčinu k válčení proti Kananejským. Tito však, volíce raději mečem spor rozhodnouti, musili pak všechny následky války sobě připisovati. Avšak spravedlivá válka ta byla zároveň metlou, jíž spravedlnost Božská zastihla Kananejské, když míra nepravostí jejich naplněna byla.

Potomci Abrahamovi spatřovali v rozhojuění svém splnění jedné části slibu Božího, Abrahamovi daného. Ve šťastném výsledku války o zemi Palestinskou viděli vyplnění části druhé. Splnění dvou částí bylo jim pak zárukou, že časem svým splnění dojde též část třetí — nejvznešenější — spása všech národův v semeni Abrahamově.

¹⁾ Pověstí tou znázorňuje se vůbec chytrácká povaha foenických zakladatelů Karthaginy; toť *jádro* pověsti.

²⁾ Oltáře, studnice byly v dobách těch znakem, že krajinu — zemi za svou pokládá; později byly to kříže, erby, vojenské prapory (viz Sepp. Jerusalem II. str. 39.).

OBSAH.

	Strana
§. 1. Ponětí a rozvrh — účel, užitečnost a potřeba starovědy biblické	1
§. 2. Prameny čili zdroje starovědy biblické	3
§. 3. Dějiny literatury starovědy biblické	6

Oddělení I.

Jeviště biblické.

§. 4. Biblické země v Asii	10
§. 5. Země biblické v Africe	13
§. 6. Poloha země svaté a jména její	13
§. 7. Hory Palestinské	15
§. 8. Roviny, údolí, pouště a lesy	17
§. 9. Vody Palestinské	19
§. 10. Povětrnost Palestiny	23
§. 11. Úrodnost Palestiny	25
§. 12. Pohromy země Palestinské	26
§. 13. Dávní obyvatelé Palestiny	28
§. 14. Rozvržení Palestiny	29

Oddělení II.

Stručný dějepis náboženství biblického.

§. 15. Od počátku pokolení lidského až ku potopě	31
§. 16. Od potopy až do Abrahama	33
§. 17. Od Abrahama až po Mojžíše	35
§. 18. Náboženství Mojžíšovo	35
§. 19. Náboženský stav po návratu ze zajetí až do konce Starého Zákona	38
§. 20. Proselyté	39
§. 21. Farizeové	41
a) Původ	42
b) Povaha Farizeův	44
c) Zvrhlá povaha Farizeův	45

	Strana
§. 22. Učení Farizeů theoretické	
I. Věrouka	46
II. Mravouka	49
§. 23. Saduceové	
I. Věrouka	50
II. Mravouka	51
§. 24. Esceové a Therapeuti	52
Věrouka a mravouka Esceův	54
§. 25. Galileané a Zeloté	55
§. 26. Hellenisté	56
§. 27. Samaritáni	58

Část II.

Posvátná místa.

§. 28. Bohoslužba před zákonem Mojžišovým	61
§. 29. Svatostánek	62
§. 30. Předstří čili stří, nádvoří	63
§. 31. Svatyně	64
§. 32. Velesvatyně	65
§. 33. Chrám Šalomounův	66
§. 34. Chrám druhý, jenž také „Zorobabelův“ slul	67
Pokračování	68
§. 35. Sbornice čili synagogy	69

Část III.

Posvátné osoby.

§. 36. Kmen kněžský	70
§. 37. Svěcení, roucha a výkony kněžské	71
§. 38. Roucha a úřad Velekněze	72
§. 39. Posvěcení Levitův a jich povinnosti	74
§. 40. Sluhové čili robotní manové Svatyně	75
§. 41. Osoby při správě synagog zaměstnané	75

Část IV.

Posvátné doby.

§. 42. Sobota	76
§. 43. Novoluní či svátky nového světla	79
§. 44. Sobotní rok	79
§. 45. Milostivé léto	80
§. 46. Větší slavnosti výroční	82
§. 47. Slavnost letnic čili přechodu	82
§. 48. Slavnost týdnů — prvotín, — letničná; letnice (πεντηκοστή)	88

§. 49. Svátek stanový	85
§. 50. Menší svátky z věku pozdějšího	86
§. 51. Den smíru — smíření	87

Část V.

Posvátné věci.

§. 52. Pojem, stáří a původ obětí	89
§. 53. Rozvrh a látka obětí	91
§. 54. Obětistiště čili obětniště; obrady obětné	93
§. 55. Smírné oběti zvlášť	94
§. 56. Oběti mírné čili pokojné	97
§. 57. Zvláštní oběti krvavé	
a) Oběť přísečná	98
b) Oběť ryšavé čili červené jalovice	100
§. 58. Oběti nekrvavé čili minchy	101
§. 59. Prvotiny a desátky	102
§. 60. Obrízka	104
§. 61. Pokrmy zapovězené	106
§. 62. Sliby	107
§. 63. Očisty	110
§. 64. Příklad	112
§. 65. Modlitby	113

Část VI.

Zorhlá bohoslužba.

§. 66. Počátek mnohobozství a modloslužby	115
§. 67. Bibličtí bohové pohanů	117
Pocta modlám prokazovaná	
§. 68. Oltáře, sochy, chrámy, háje, o oběti, modlitby, slavnosti očisty a věštby	121

Oddělení III.

Starožitnosti domácí.

Hlava I.

O věcech k životu nezbytně potřebných aneb aspoň žádoucích.

§. 69. Obydlí	124
§. 70. Zařízení domu hebrejského	127
§. 71. Vesnice, městečka, města	129
§. 72. Oděv	130
§. 73. Ozdoby čili okrasy (šperk)	135
§. 74. Pokrm a nápoj	137
§. 75. Zvyky Hebreů při jídle	140

Hlava II.

O prostředcích, jakými si zaopatřovali Hebreové, čeho k živobytí nezbytně potřebí jest.

§. 76. Rolnictví	142
§. 77. Pokračování	144
§. 78. Vinice	146
§. 79. Zahradnictví	147
§. 80. Včelařství	151
§. 81. Pastýřství kočovnické	152
§. 82. Dobytek pastýřských kočovníků	154
§. 83. O lovu, loupežení a rybaření	159
§. 84. Řemesla	160
§. 85. Obchod	161

Hlava III.

O životě rodinném a společenském.

§. 86. Manželství	164
§. 87. Podmínky řádného u Hebreů manželství	167
§. 88. Obřady svadební. — Vzájemné manželů povinnosti. — Následky manželství	170
§. 89. Propuštění manželek	173
§. 90. Vychování	174
§. 91. Nevolníci a nevolnice	177
§. 92. Zrušení svazku rodinného úmrtím	182
§. 93. Mravy v životě společenském	185
§. 94. Pohostinství a hostiny	188

Hlava IV.

O uměních a vědách život lidský zvelebujících.

§. 95. Umění biblická	190
§. 96. Vědy biblické	193
Pokračování	196

Oddělení IV.

Starožitnosti politické.

Hlava I.

Vládní forma.

§. 97. Vládní forma před Mojžíšem	198
§. 98. Vládní forma mosaická	200
§. 99. Vláda královská — nastolení královo	202

§. 100. Povinnosti, práva, způsob jednání a důchody krále hebrejského . . .	205
§. 101. Úřednictvo a družina králů hebrejských	207
§. 102. Způsob vlády v zajetí a po návratu z něho—	210

HLAVA II.

Soudnictví.

§. 103. Soudnictví Hebreův	212
§. 104. Povaha trestního práva Mojžíšova. Tresty starozákonní	217
Ukřižování římské	219
§. 105. Tresty tělesné	229
§. 106. Právo odvety a náhrada — totiž peněžité pokuta	230
§. 107. Oběť za pokutu; kletba	232
§. 108. Krevná pomsta	234

HLAVA III.

Vojenství Hebreův.

§. 109. Objem jeho — zákonná ustanovení Mojžíšova	236
§. 110. Zbroj a věci k válčení příslušící	240
§. 111. Způsob válčení a následky jeho	244
§. 112. Oprávněnost výbojného válčení Hebreův s Kananejskými	248

Seznam vyobrazení.

Číslo:

1. Svatostánek obnažený.
2. Svatostánek zastřený.
3. Nádvoří svatostánku.
4. Ležení kolem svatostánku.
5. Stůl chlebě obilnicích.
6. Oltář zápalný.
7. Zlatý svícen.
8. Oltář kadidlový.
9. Archa úmluvy; nádoba naplněná mannou; prut Aronův.
10. Sloup „Jachin“.
11. Chrám Herodesem vystavěný; (půdorys).
12. Velekněz židovský, v rouše velekněžském.
13. Kněz židovský.
14. Levita.
15. Žid k modlitbě přistrojen.
16. a 17. Posvátné nákrčníky krále Assyrského.
18. a) Chránidlo židův na hlavu.
18. b) Chránidlo na levé rámě.
18. c) Pouzdro na chránidlo.
19. Mesura ($\frac{1}{2}$, přirozené velikosti).
20. Měra měděná.
21. Náprsník velekněžský.
22. a) Thora (zákon) rozvinutá.
22. b) Schrana pro thoru.
23. (a—e) Astarta; a) b) c) foenická; d) karthaginská; e) assyrská.
24. a) Amon egyptský.
24. b) Zeus Amon.

Číslo:

25. Ananita (Vulgata překládá „Nanaea“).
26. Ahuramazda (Ormuzd).
27. a) Baal Babylonský.
27. b) Baal Moloch.
27. c) Nebo babylonský a assyrský.
28. Anamelech.
29. Adramelech.
30. a) b) c) Isis.
31. Anubis.
32. a) b) Osiris.
33. Diana Efesská.
34. Apis.
35. Dagon.
36. a) b) Domácí bůžkové (hebr. „Terafim“).
37. Nergal.
38. a) Sfinga dřevní.
38. b) Sfinga doby novějš.
39. Parský oltář.
40. Kněz egyptský.
41. Kněžka egyptská.
42. a) b) Velekněz egyptský.
43. a) a) Zástěra otroků (Ehram).
43. b) b) Zástěra vznešených.
43. c) c) Zástěra králů egyptských.
44. Faraó, za jehož vlády Židé z Egypta vyšli. (— „Ménafah.“)
45. a) b) Faraó.
46. Uvedení ve státní veleúrad.

Číslo:

47. a) b) Prilbice krále egyptského ve válce.
48. Faraó na trůně.
49. a) Koruna dolního Egyptu.
49. b) Koruna horního Egyptu.
49. c) Koruna veškerého Egyptu.
49. d) Ureus čili had (okrasa hlavy — znamení moci královny nad životem i smrti poddaných).
49. e) Králův nátelek s hadem.
49. f) Bič krále egyptského.
49. g) Žezlo krále egyptského.
50. a) b) c) Otisk pečetního prstene egyptského.
51. a) Vůz Faraonův.
51. b) Přístrojní koně Faraonova.
52. Královna egyptská.
53. a) Žezlo královny egyptské.
53. b) Ozdoba hlavy královny egyptské.
53. c) Ozdoby hlav faraonovy rodiny.
54. Chrám egyptský.
55. Průčelí chrámu egyptského.
56. Okřídlený štít (slunce) — znak chrámů egyptských (z každé strany štítu — „Ureus“ — viz čís. 49. d).
57. Sarkofag čili kamenná rakev.
58. Mumie egyptská ve schránce či rakvi.
59. Sandály či podešvy vznešených Egyptanů.
60. Stan rodiny arabské.
61. Duar čili stanová ves arabských kočovníků.
62. Dům v Arabii šťastné.
63. Časť letohrádku v Arabii šťastné.
64. a) Nádvoří paláce orientálního.
64. b) Půdorys k číslu 64. a).
65. Královský hrad „El Kafr“ na ssutinách babylonských.
66. a) b) c) Domy egyptské.
67. Mausoleum aethiopské.
68. Perské sedadlo.
69. Mlýn ruční.
69. a) Kámen horější.
69. b) Kámen dolejší.
70. Srp.

Číslo:

71. a) Jho.
71. b) Jho vozu řeckého (ζυγόν).
72. Oradlo egyptské.
73. Oradlo arabské.
74. Otká.
75. Věječka.
76. Mlátidlo: a) půdorys, b) pohled se strany.
77. a) Lis hebrejský.
77. b) Lis egyptský.
78. Džbán na mesť.
79. Hlidka na poli neb na vinici (lat. „Specula“; „turris“).
80. Nábedrník (Ehram) čili zástěra.
81. 82. a) b) c) Oblek Hebreův a Arabův (také v Nubii a Habeši).
83. Král židovský.
84. a) b) Tunika se závojem.
85. Nevěsta zastřená k ženichovi vedená.
86. Vznesená žena hebrejská.
87. a) b) c) Šat a ozdoby žen hebrejských.
87. d) Žena arabská pláštěm přioděná.
88. a) Kroužky u kotníků (ozdoba žen).
88. b) Kroužky v bolteci ušním a ve chruplavlkách nosních.
89. Obuví Arabův.
90. Čepice Arabův.
91. a) b) Arabové.
92. Kočující Arab.
93. Slavnostní oblek králův assyrských a babylonských.
94. Velekněžské roucho krále assyrského a babylonského.
95. a) b) Mitra králův assyrských a babylonských.
96. a) b) c) Otisky pečetního prstene assyrského.
97. Vystrojení koně válečného králův assyrských a babylonských.
98. a) Přední ministr assyrský a babylonský.
98. b) Eunuch čili kleštěnec.
99. Oblek kněží assyrských a babylonských řádu vyššího.

Číslo:

100. Diadém kněží assyrských a babylonských.
101. Vous a vlas vznešených assyriánů a babylonianů.
102. Sandály assyrské a babylonské.
103. Ozdoba znaková brány paláce královského assyrského a babylonského.
104. Král Persiánův sedící na trůnu.
105. Válečný oděv krále perského.
106. a)–d) Tělesná stráž krále perského od dob Kýrových. [a) b) Oblek perský; c) d) oděv medský.]
107. Ozdoba znaková perských soch.
108. a) b): a) Darik zlatý; b) Darik stříbrný (peníze).
109. a)–k) Hudební nástroje: a) Lyra; b) Trouba; c) Roh; d) Píšťaly (dvě spojené); e) Sistrum; f) Šalíšim; g) Cymbaly; h) Tamburina; i) Zvonec; k) Píšťaly (sedm); lat. Vulgata překládá „Organum“.
110. Peníz síkl chrámový.
111. Otisk pečetního prstene feničského.
112. a) b): a) Velbloud se stanem na hřbetě; b) Velbloudí sedlo.
113. Ovce tlustocasa.
114. Šakal.
115. Onager — osel divoký.
116. a) Sajka bůvolec (Vulg. „oryx“. Králická „bůvol“).
116. b) Antilope Dorcas. Gazela, sajka (Vulgata „caprea“, Králická „arna“).
116. c) Oryx (antilope leucaryx), Vulg. „rhinoceros“ (Num. 23, 22.), „unicornis“ (žalm 21, 22.); Králická „jednorožec“, „nosorožec“.
117. „Šešifon“, Vulg. překládá „Ceraastes“ — had rohatý (Gen. 49, 17.).
118. Válečný vůz egyptský.
119. a) b) Štíty: a) perský; b) egyptský.

Číslo:

120. Ocas assyrského koně válečného.
121. a) Král assyrský oslepuje zajaté kníže.
121. b) Král assyrský stoupá na šíji zajatého knížete.
121. c) Pouta zajatců.
122. Král egyptský šlape na zajatého.
123. Vojáci assyrští přinášejí vůdci svému hlavu zbitých nepřátel.
124. a) Válečná věz (Assyrských a Babylonských) s hadem čili beranem bořicím.
124. b) Beran čili had bořící Assyriánů a Babyloňanů.
125. Hrad assyrský.
126. a) b) Opevnění měst palestinských po zajetí.
127. Hradby assyrské a babylonské.
128. Přístřešek štítový (lat. „testudo“).
129. Štít řecký kulatý („σπίς“).
130. Diskovrh („δισκοβολία“).
131. a) b) c) Pletivo péstní („μελίχρα“ scil. „ίμκωντε“).
132. a) b) c) Přilbice římské: a) Setníkova; b) praporečnickova; c) vojínova.
133. a) Pancéř římský šupinový (rybí).
133. b) Pancéř římský šupinový (hadí).
134. Setník římský („a“, „b“ jsou známky jeho).
135. a) b) Kopináci římské (lat.: „hastati“).
136. Vítězné znamení (tropaeum).
137. Peníze ražené od Římanů po dobytí Judey.
138. a) Liktör u vystrojení slavnostním.
138. b) Svazky liktorské s holí a sekerou.
139. V kozla svázaný římský otrok (lat.: „furcifer“).
140. Kozel čili vidlice (lat.: „furca“); t. j. dřevěný podstavek ku dvoukolému vozu.
141. Jednoduchý kříž.
142. Dřevěná páka, příč, příčnice (lat.: „patibulum“). (Příčnici spoutaný lat.: „patibulus“.)

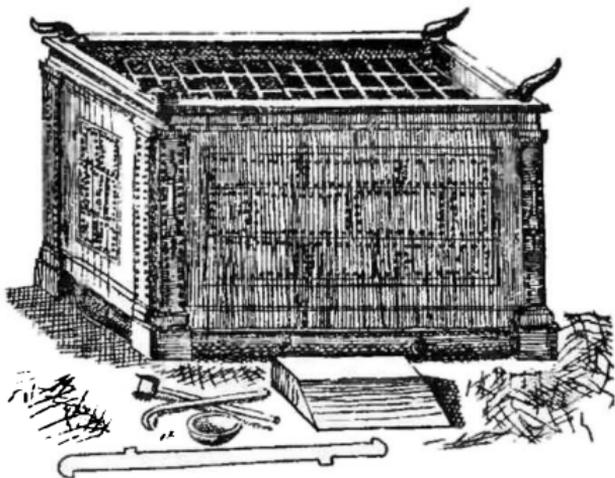
Číslo:

143. Kříž složitý vzniká z kříže jednoduchého a z příčnice (lat.: „patibulum“).
144. Ukřižování Pána Našeho (znázornění reálné).
145. a) b) Ideálně znázornění ukřižování Pána Ježíše od století VI.—XII.
146. Hrobka Abrahamova v Hebronu.
147. Pomník Ráchelin.
148. Pomník Danielův.
149. Pomník Esdrův.
150. Náhrobek reků makkabejských (Modin).
151. Hrob Kýrův.
152. Birs Nimrud.
153. Beeršeba (studnice).
154. Sinaj.
155. Hora Tábor.
156. Půdorys jeskyně Odolamské.
157. Libanský cedr.
158. Keř, na němž rostou tak zvaná „sodomska jablka“ (lat.: „Caltropis gigantea“).
159. Jablko granátové (lat.: „malus punica“).
160. Mandragora.

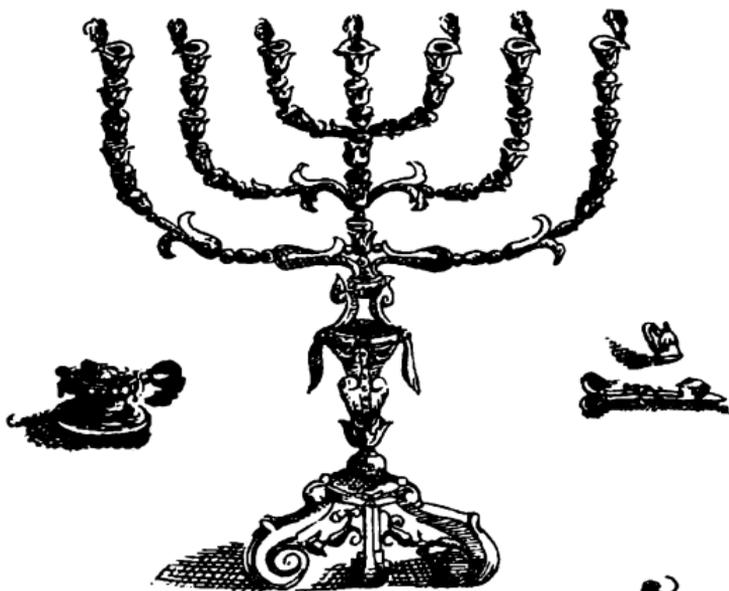
Číslo:

161. Smokvoň egyptská čili morvoň (lat.: „sycomorus“).
162. Sluhové nesou kobylinky a jablka granátová na stůl krále assyrského.
163. Pohovky přistolní (lat.: „lecti triclinares“) pro 9 osob.
164. Kaditelnice, jíž byl host odcházeje okurován.
165. Senacherib obléháje město Lachis sedí na trůně.
166. a) Zajatci židovští z Lachis.
166. b) c) Odvážení zajatcův.
167. Mučení zajatcův.
168. a) b) c) Přílbice vojinův assyrských.
168. d) Zapínací punčochy (lat.: „tibialia“) vojinův assyrských.
169. a) b) Sandály krále assyrského.
170. a) Assyrský kopíník.
170. b) c): b) Assyrský lučištník; c) assyrský prakovník.
171. Tiglat-Filesar na voze svém.
172. Palestina rozdělená dle pokolení israeláckých.
173. Dřevní Jerusálém.

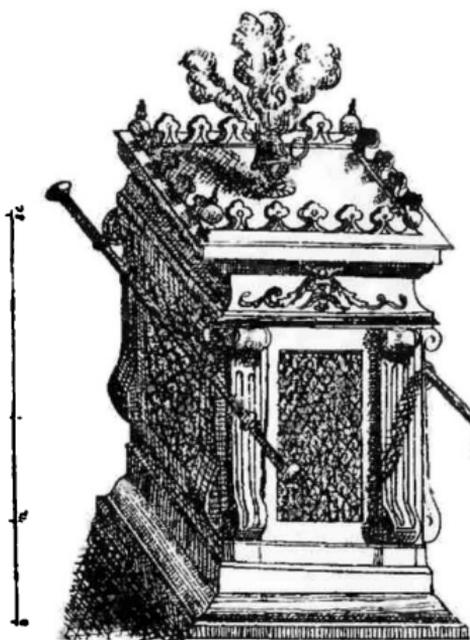

6. Oltář zápalný.

7 Zlatý svícen.

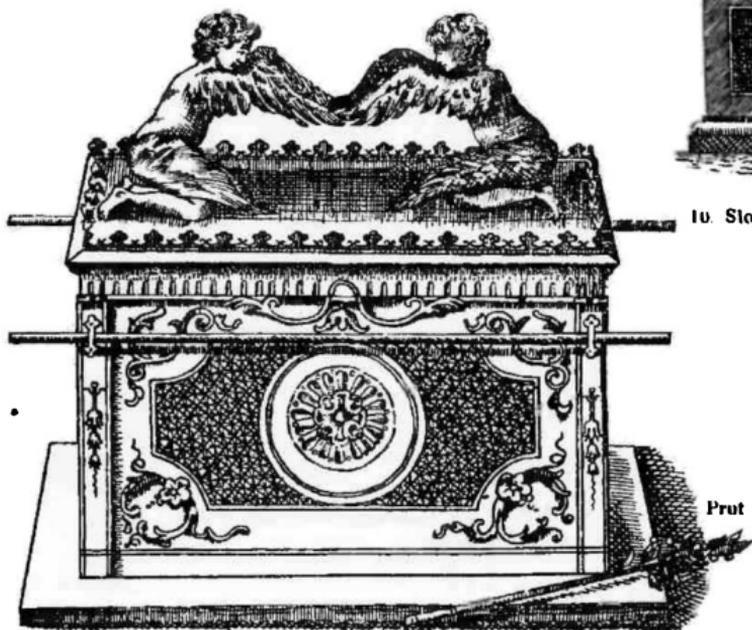
8. Oltár kadidlový.

Nádoba naplnená manžon
(K č. 9.)

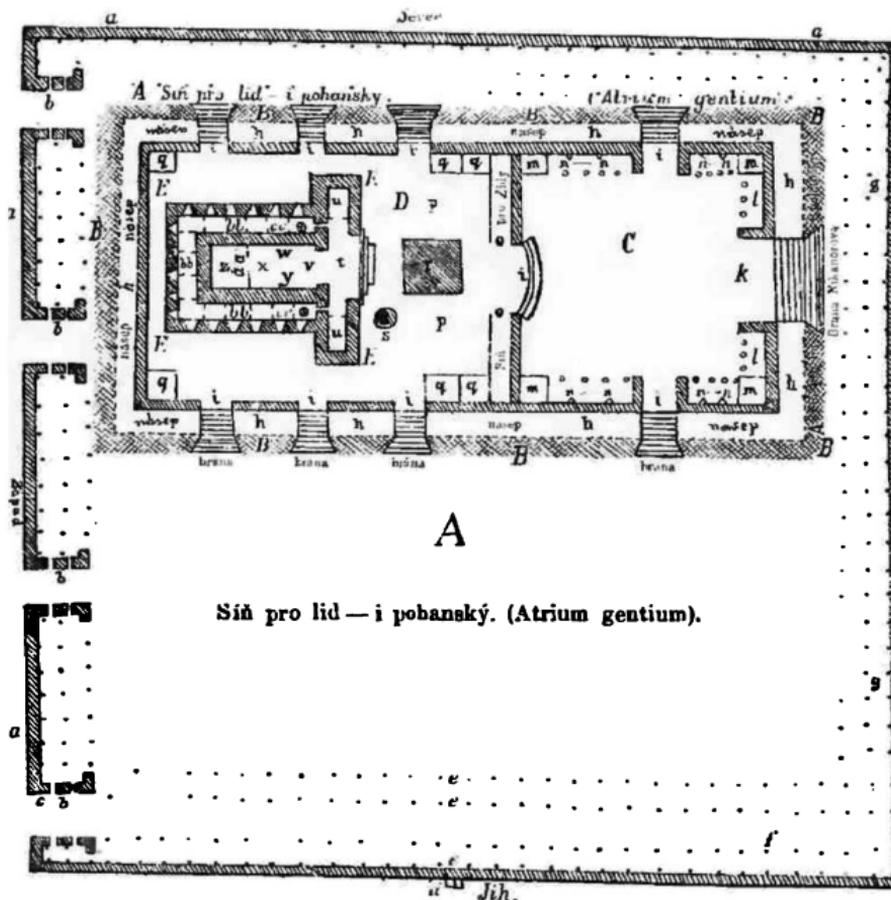
10. Sloup „Jachin“.

9. Archa úmluvy

Prut Aronův. (K č. 9.)

- A** Stůň pro lid -- i pohanický (atrium gentium).
B Chrám vnitřní (templum interius).
C Stůň pro ženy (atrium mulierum).
D Vnitřní stůň (atrium interius).
E Budova chrámová (templum).
a Vysoká zeď (murus altus).
b Brány (portæ).
c Most Sionský (pons ad Sionem).
d Dvojitá brána (duplex porta).
e Sloupová řada (porticus).
f Loubí královské (porticus regius).
g Loubí Šalomounovo (porticus Salom.).
h Násep (antemurale).
i Brány (portæ).
k Brána Nikanorova (porta Nicanor).
l Loubí (porticus).
m Kobky (cellæ).
n Pokladnice (gazophylacia).
o Stůň pro Židy (atrium virorum).
p Stůň kněžská (atrium sacerdotum).
q Kobky (cellæ).
r Zápalný oltář (altare holocaust.).
s Měděné moře (mare æneum).
t Předsaň (vestibulum).
u Komory (secespitarum repositorium).
v Svatyně (sanctum).
w Stůň (mensa).
x Oltář kadidlový (altare thym.).
y Zlatý svícen (caudelabrum aur.).
z Tajnice (sanctissimum).
aa Kámen na místě archy (lapis loco arcæ).
bb Budova třípatrová (ædificium 3. contig.).
cc Schody (gradus).

11. Chrám Herodem vystavěný.

(Pádorys.)

14. Levita.

12. Velekněz židovský v rouše
velekněžském.

13. Kněz židovský.

16. a 17. Půsvátne nákrčníky
krále assyrakého.

15. Žid k modlitbě přestrojen.

18. a) Chrauidlo židuv na hlavu.

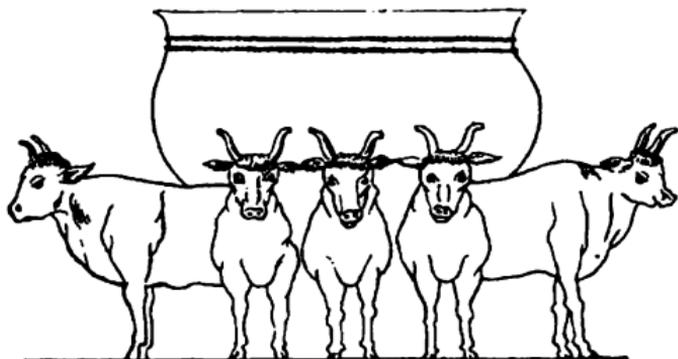
18. c) Pouzdro na chrauidlo.

18. b) Chrauidlo na levé ramě.

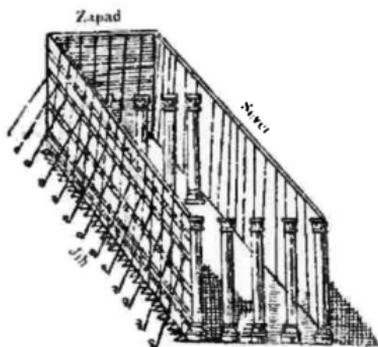
19. Měsura. (1/2 přir. velik.)

20. Mofe měděné.

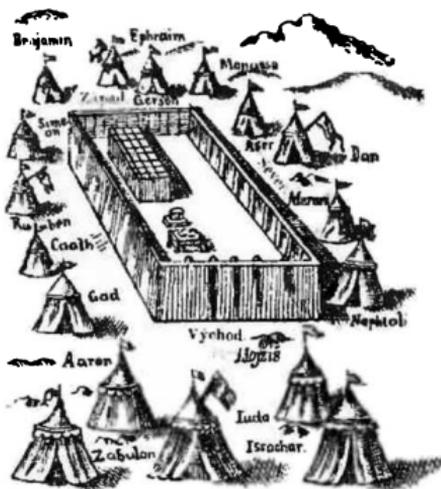
21. Náprsník veleknězův.

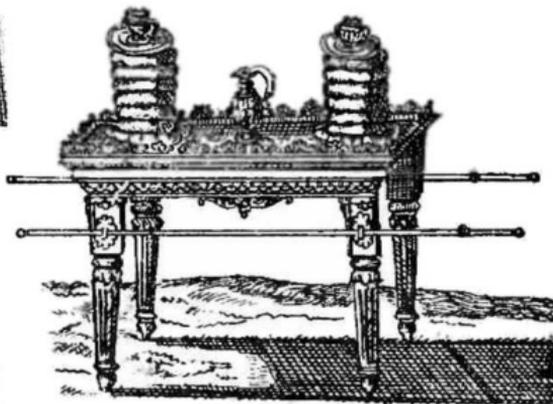
1. Svatostánek obnažený.

2. Svatostánek zastřev

4. Ležení kolem svatostánku.

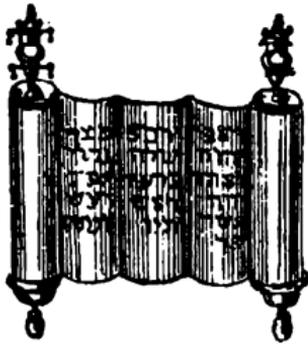

5. Stůl chleba obětí.

1 lokel (cubit)

3. Nádvoří svatostánku.

22. a) Thorn (zákon) rozvinutí.

22. b) Schrána pro thoru.

23. Astarta. a) b) c) íscnickí.

d) kurthaginskí.

e) assyrská.

24. a) Amun egyptský.

24. b) Zeus Amou.

25. Ananitha (vulg. Nanasa).

26. Ahuramazda. (Ormazd.)

27. c) Nebo babilon. a assyrský.

27. b) Baal Moloch.

27. a) Iial babilonský.

28. Ananelech.

30. b) Isis.

29. Adrauelech.

30. a) Isis.

30. c) Isis.

31. Anubis.

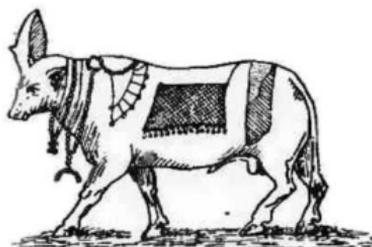
32. a) Osiris.

32 b) Osiris.

33. Diana efeskú.

34. Apis.

35. a) b) Dagon.

36. a) b) Domáci bůžkove
nebo Terafim.

37. Nergal.

38. a) Sfinga dřevní.

38. b) Sfinga doby novější.

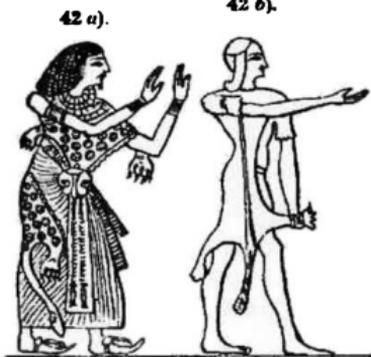
39. Parský oltář.

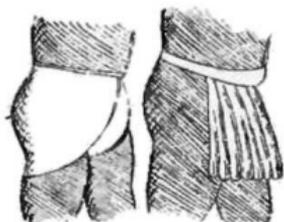
40. Kněz egyptský.

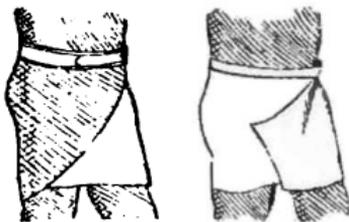
41. Kněžka egyptská.

42. a) b) Velekněz egyptský.

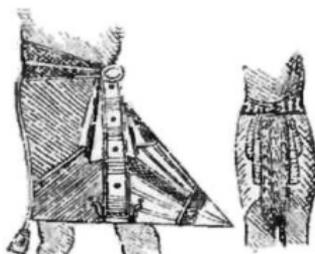
43. a) a) Zástěra otroků (chram).

43. b) b) Zástěra vznešených.

44. Faraon, za jehož vlády Židé z Egypta vyšli. (Menaitah.)

43. c) c) Zástěra královny egypt.

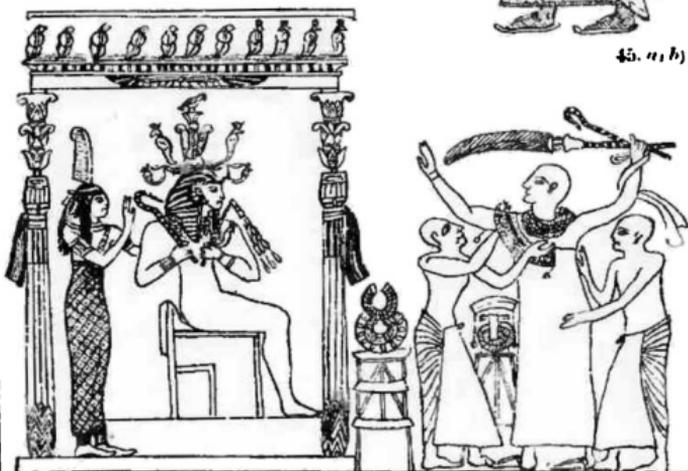

45 a

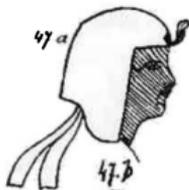

15 b

45. a) b) Faraon.

46. Uvedení ve státní veleúřad.

47 a

47 b

47. a) b) Přilbice královny egyptského ve vál

48. Faraó na tróně.

49. (a - g)

49. a) Koruna dolního Egypta. 49. b) Koruna horního Egypta 49. c) Koruna veškerého Egypta.

49. e) Králův náčelek s hadem.

49. d) Hlad (okrasa hlavy).
samení uvočí králové nad životem
i smrti poddaných.

49. f) Bítí krále egyptského 49. g) Žezlo krále egypt.

50. a

50. b

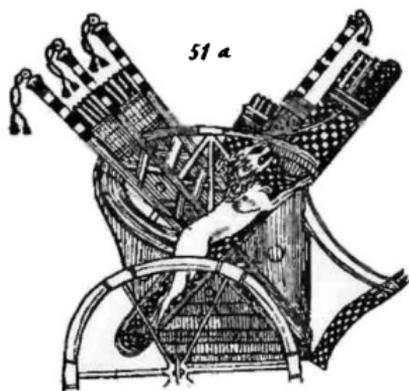

50. c

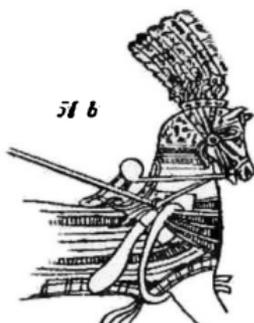

50. a) b) c).

Otisk početního prstenu egypt.

51. a) Vůz Faraonův.

51. b) Přistrojení koně Faraonova.

52. Královna egyptská.

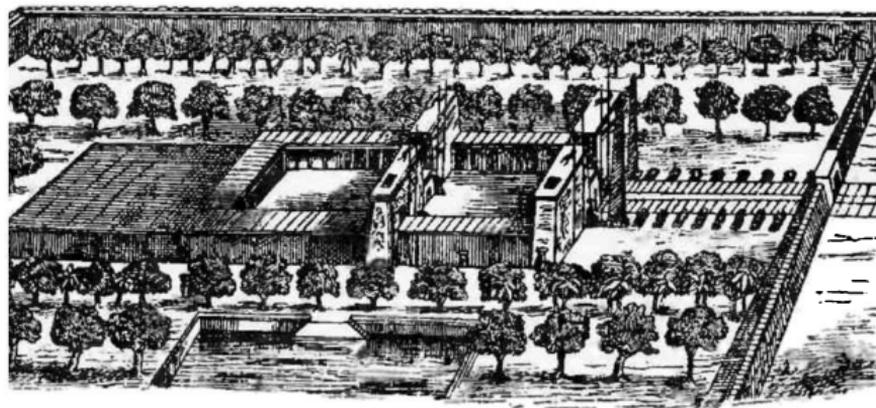
53. a) Žezlo královny egyptské.

53. b) Ozdoba hlavy královny egyptské.

53. c) Ozdoby hlav Faraonovy rodiny.

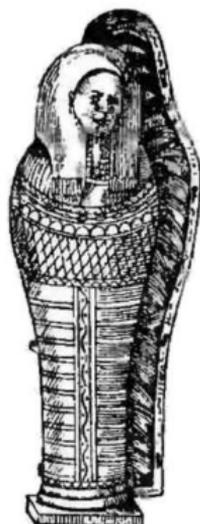
54 Chrám egyptský.

55. Průčelí chrámu egyptského.

56. Okřídlený štít (slunce), znak chrámů egyptských.
(Z každé strany štítu Ureus, viz č. 40 d.)

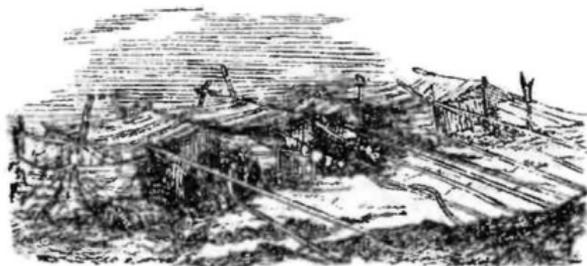
58. Mumie egyptská ve schránce či rakvi.

57. Sarkofag čili kamenná rakev.

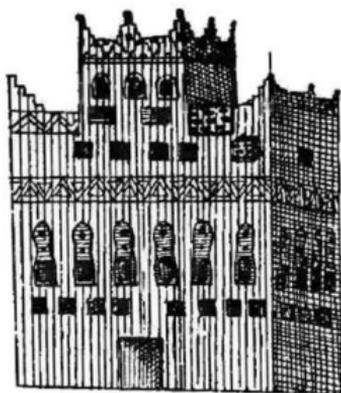
59. Sandály čili podrážky vznešlejších Egyptanů.

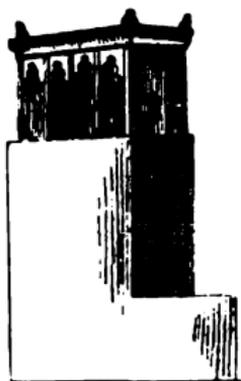
60. Stan rodiny arabické.

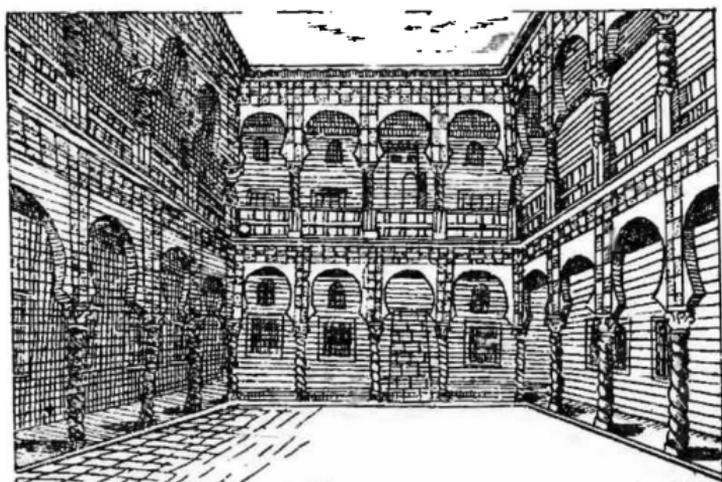
61. Dvar čili stanová ves arab-
ských kočovníků.

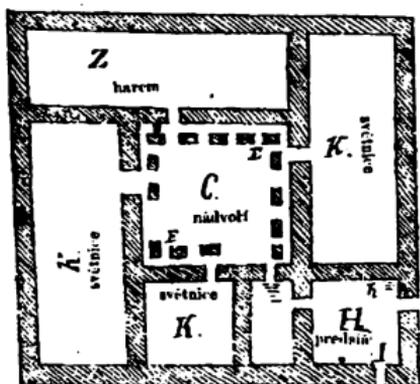
62. Dům v Arabii šťastné.

63. Část letohradku v Arabii šťastné.

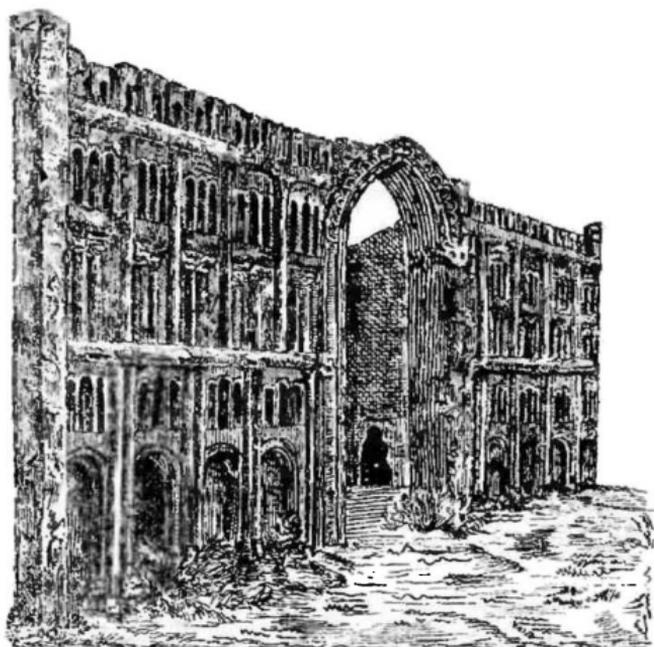

64. a) Nadvoří paláce orientál.

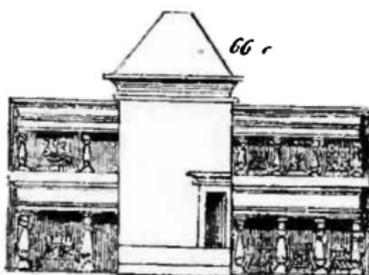
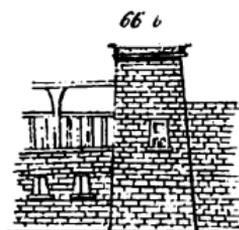

64. b) Půdorys k č. 64 a).

I hlavní vchod.
H předsín, nad níž bývala aljija.
F sloupce v I. patře.
K světnice.
Z harem.
š poboční vchod ke schodům.

66. Kralovský hrad "El Kafr"
na sástinách Gízových.

66. a) b) c) Domy egyptské.

67. Mausoleum etiopijské.

68. Perské sedadlo.

69 a) kámen huřejší.

70. Srp.

69 b) kámen dolejší.

69. Mlýn ruční.

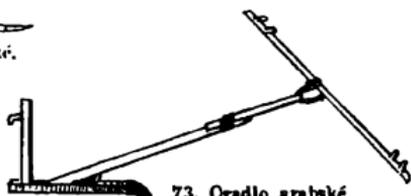
71 a). Jho.

72. Oradlo egyptské.

71. b) Jho vozu řeckého (ζυγόν).

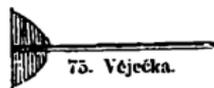
73. Oradlo arabské.

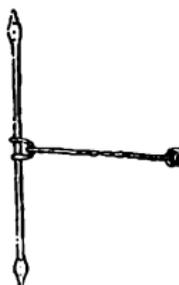
74. Očka

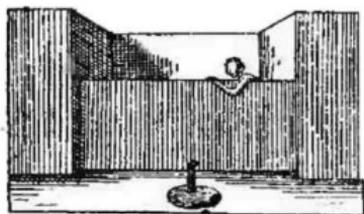
76 b) pohled ze strany.

75. Věječka.

76 a) příloha.

77 a) Lis hebrejský.

76. Mlatidlo.

77 b) Lis egyptský.

78. Džbán na měst.

79. Hřítka na poli neb na vinici.
(Lat.: specula, turris.)

80. Nábedrník
čili chram.

81 82. a) b) c) Oblek Hebreův a
Arabův (také v Kutlii a v Hábeši).

83. Král židovský.

84. a) b) Tunika se závojem.

86. Vznešená žena hebrejská.

85. Nověsta zastřená k ženichovi
vedená.

87. a) b) c) Šat a ozdoby žen hebr.

87. d) Žena arabská plášt
přiděná.

88. a) Kroužky u kotníků.
(Uzdoba žcu.)

88. b) Kroužky v bolci ušním a
v chrupáčkách nosních.

89. Obuv Arabův.

90. Čepice Arabův.

91 a.

91 b

91. a) b) Arabové.

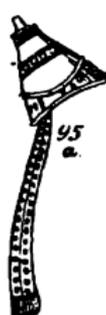
92. Kočující Arab.

93. Slavnostní oblek králův
assyř. a babilon.

94. Velekněžské roucho krále
assyř. a babilon.

95 a.

95 b.

95. a) b) Mítro králův assyřských
a babilonských.

96 a.

96 b.

96 c.

96. a) b) c) Otisky pečatního
prstenu assyřského.

97. Vystrojení kone válečného kráľov ass-yr. a babyl.

98. a) Prední ministr assyrský a 98. b) Eunuch čili kšestěnc babylonský.

99. Oblek kněží ass-yr. a babyl. řadu vyššího.

100. Diademy kněží assyr. a babyl.

102. Sandály assyr. a babyl.

101. Vous a vlas vznesených Assyřanů a Babylonanů.

103. Ozdoba znaková brány paláce kráľovského assyr. a babyl.

104. Král Persánů sedící na trůnu

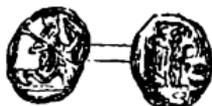
106. Válečný oděv krále perského.

106 a) b) c) d) Telesná stráž krále perského oi dob Kyrových
a) b) oblek perský, c) d) mečský.

07. Ozoloha znaková perských soch.

108. a) Zlatý darik.

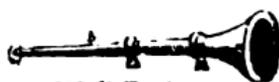

108 b) Stříbrný darik (peulze)

109 a--k) Hudební nástroje Hebreův.

109. a) Lyra.

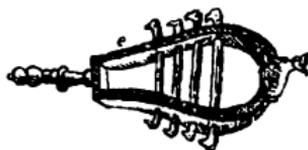
109. b) Trouba.

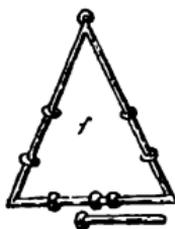
109. c) Roh.

109 d) Píšťaly (dvě spojení).

109. e) Sistrum.

109. f) Šališim.

109. g) Cymbaly.

109. h) Tamburina.

109. i) Zvonec.

109. k) Píšťaly (1 latin. Vulgata překládá

110. Penz siki chránový.

111. Otisk pečetního prstenu
fenického.112. a) Velbloud se stanem na
hrboze.

112. b) velbloudí sedlo.

113. Ovec tlustocaná.

114. Šakal.

115. Onager — osel divoký.

116. e) Sajka bívolec.
(Vulg. „oryx“, Kralic. „búvol“.)116. d) Sajka (oryx) na stě
egyptských vyobrazeních.116. b) Antilope dorcas. Gazela,
sajka.
(Vulg. „cayra“, Kralic. „arna“)116. e) Oryx (antilope lemová).
Vulg. „rhinoceros“ (Num. 23, 22), „ai-
cornis“ (Záhon 21, 22).
Kral. „jednorohce“, „noso-otce“.

117 „Šerifon“.

Volg : Cerastes - had rohatý.
(Gen. 49, 17.)

118. Válčný vůz egyptský.

120. Úpas asyr. kouč válečného.

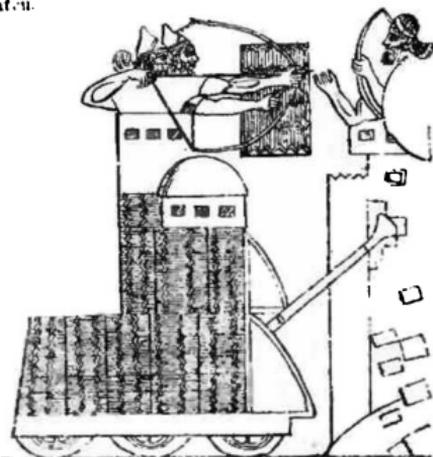
119. b) Egyptský šít.

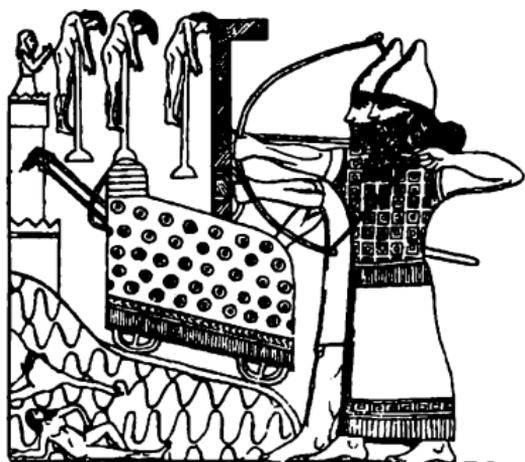

119. a) Perský šít.

121. a) Král asyrský oslepuje
zajaté kníže.121. b) Král asyrský stoupá na
šiji zajatého knížete.122. Král egyptský šlape
na zajatce.

121. c) Pontu zajatci.

123. Vojáci asyrští poutají
vader svému knízi zbitých uz-
patel.124. a) Válčný vůz (Assyrských
v Babyl.) s hadem čili herauem
bojcem.

124. b) Beran či had božící assyrský a babylonských.

a)

126.

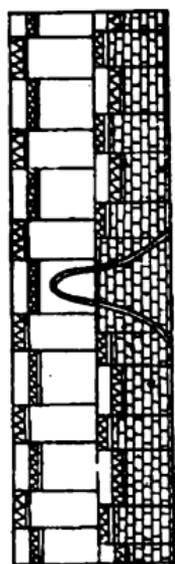

b)

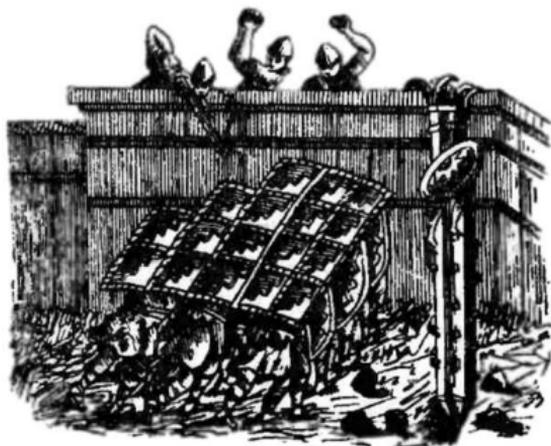
126. a) b) Opevnění měst palestinských po zaji.

125. Hrad assyrský

127. Hradby assyrské a babylonské

128. Přístřešek štítový.
(Lat.: testudo.)

129. Štít řecký kulatý (hoplit).

130. Diskovrh (δισκοβολία).

131. a) b) c) Přelivo pěstní (πελιχία sc. ἱμάτιον).

132. a) b) c) Přilbice římské.
a) setázkova b) praporečnickova.
c) vojínova.

133. a) Pancér římský šupinový (rybí).

133. b) Pancér římský šupinový (hadí).

134. Setník římský a) b) jsou známky jeho.

135. a) b) Kopinčci Hrubští (hrustat).

136. Vítězné znamení (tropaeum).

137. Peníze ražené od Římanů po dobytí Judey.

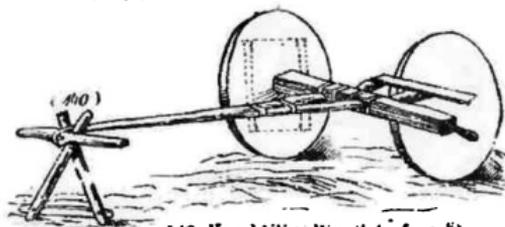
138. a) Liktör u vystrojení slavnostním.

138. b) Svazky liktorské s holf a sekerou.

139. V kozla svázany římský otrok (furcifer).

140. Kozel čili vidlice (lat. „furca“) t. j. dřevěný podstavec k dvoukolému vozu.

141. Jednoluchý kříž.

143. Kříž složený vznikl z kříže jednoúčelého a z příčnice (patibulum).

142. Dřevěná páka, příč, příčnice (lat. „patibulum“).
(Příčnici spoutaný — lat. „patibulus“.)

147. Fomník Rácheln.

148. Fomník Danielův.

149. Fomník Eedrův.

141. Hrob Kynuv.

152. Birs Nimirud.

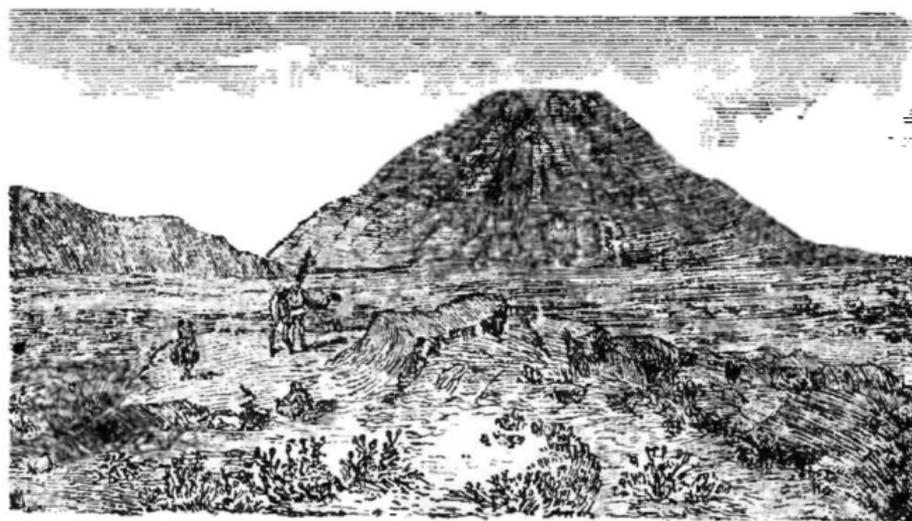
153. Beersoba (strudnice).

150. Nahirbek reka makabejskich. (Modiu.)

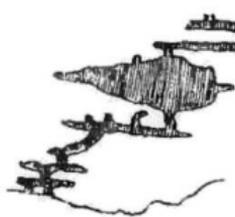

154. Sinaj.

155. Hora Tabor

156. Pádorys jeskyně odolamské.

157. Libaný cedr.

158. Keř, na němž rostou t. zv. sodomská jablka. (*Calotropis gigantea*.)

160. Mandragora.

159. Jablko granátové (*malus punica*).

161. Smokvoň egyptská čili morvoň (sycamoros).

Lehátko střední.

- 163
3. místo spodní.
2. m. střední.
1. m. horní.

163. Pohovky přístolní (lecti tricinares) pro 9 osob.

162. Sluhové nesou kobylika a jablka granátová na stůl krále assyrakého.

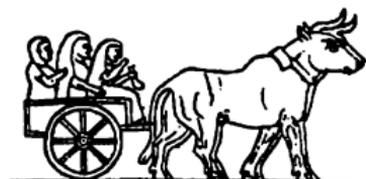
164. Kaditelnice, jíž byl host odcházaje okurován.

165. Senacherib obléhá město Lachis sedí na trůně.

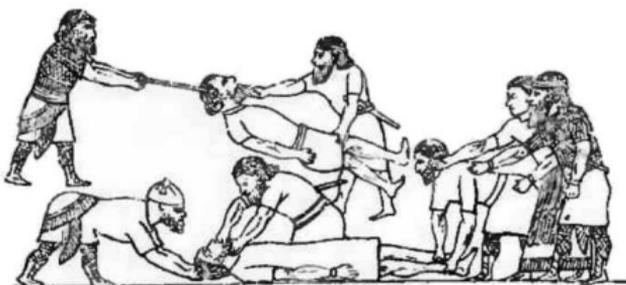
166. a) Zajatci židovští z Lachis.

166. c) Odvážení zajatců.

166. b) Odvážení zajatců.

167. Mužem zajatců.

169. a) b) Sandály krále asyř.

170. a) Asyřský kopínk.

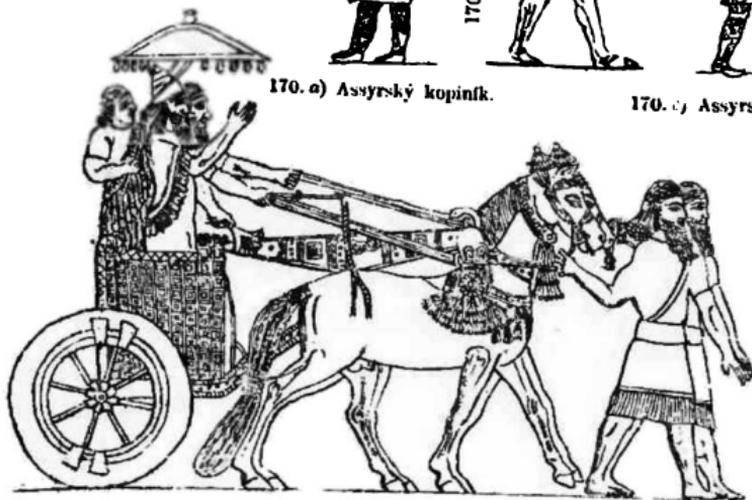
170. b) Asyřský Intčistník.

170. c) Asyřský prakovnk.

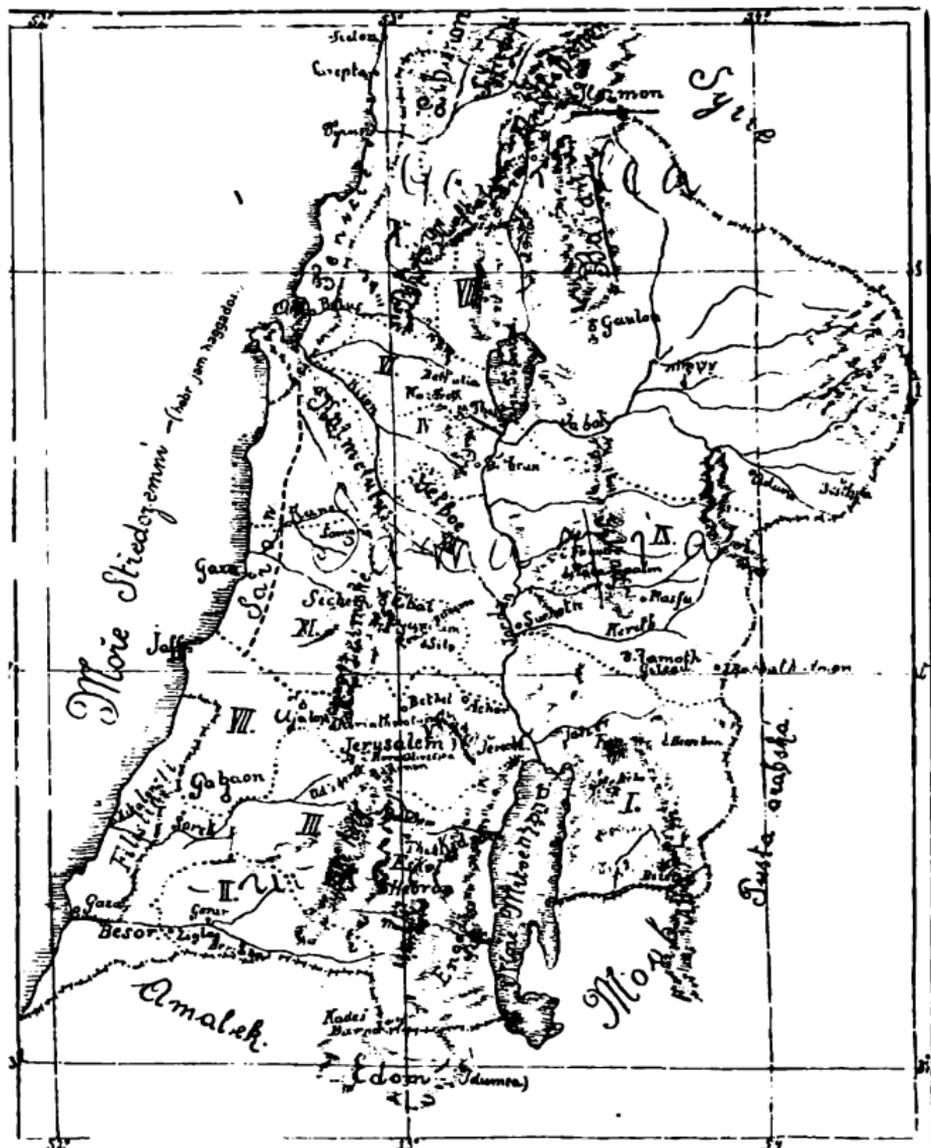
168. d) Zapinaeet pumoechy (čítá-
alaj) vojnitv asyřských.

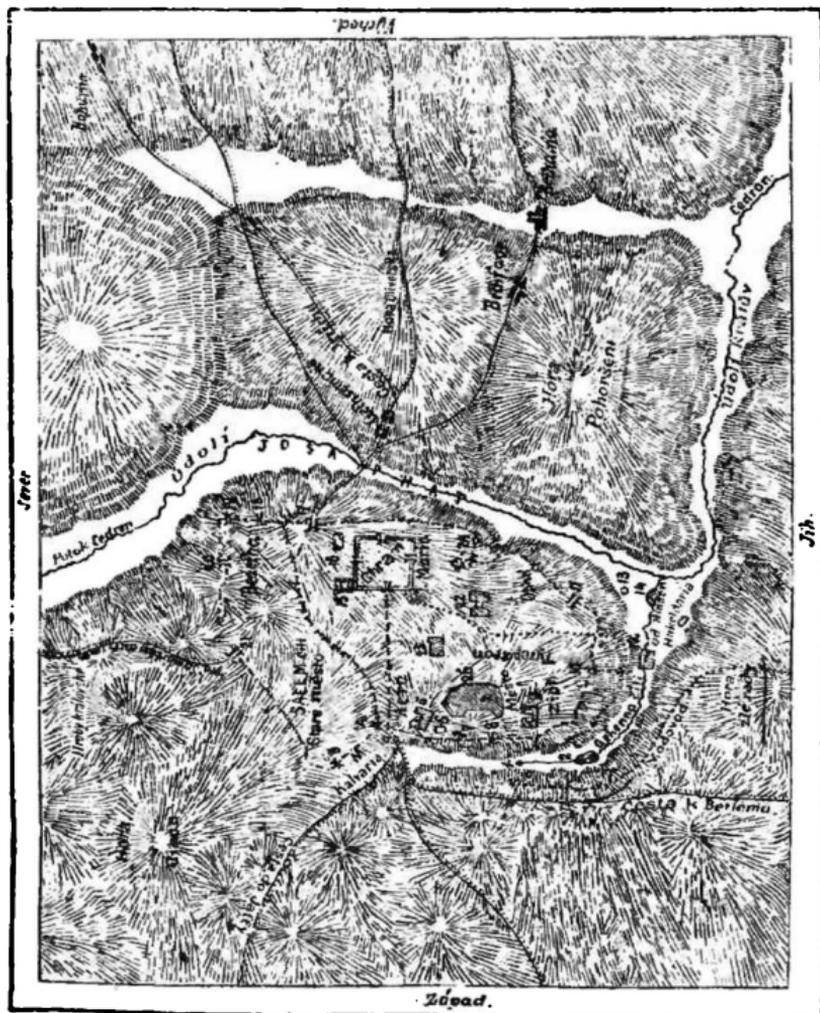
171. Tiglat-Pilešar na voze svém.

PALESTINA

rozdělená dle pokolení Israel-
ských. (172.)

I. Ruben.	IV. Isachar.	VII. Dan.	X. Aser.
II. Simeon.	V. Benjamin.	VIII. Neftali.	XI. Efraim.
III. Juda.	VI. Zabulon.	IX. Gad.	XII. Manasse.

- 1 Zlato Siloa (Fons Silos).
- 2 Starý rybník (Piscina vetus).
- 3 Brána do údolí (Porta vallis).
- 4 Iluonia brána (P. sternonris).
- 5 Davidov palác (Palatium Dav).
- 6 Věž Hippikus (Hippicus).
- 7 Hroby Isepiery.
- 8 Brána k studni (P. putei).
- 9 Dům rekvy (Domus heroum).
- 10 Věž Davidova (Turris Dav.).
- 11 Vodní brána (Porta aquae).
- 12 Královské zahrady (Horti regii).
- 13 Studnice Siloa (Fons Silos).
- 14 Královský rybník (Lacus reg.).
- 15 Hrad Antiovi (Ar. Antonia).
- 16 Rybník Betusaida (Piscina Bethesda).
- 17 Ovčí brána (Porta ovium).
- 18 Rybník brána (Porta piscium).
- 19 Stará brána (Porta vetus).
- 20 Efvamská br. (P. Ephraim).
- 21 Rozní brána (Porta angulii).
- 22 Palác Salomonův (Palatium Salom.).
- 23 Kůnská brána (P. equina).
- 24 Věž velika (Turris magna).
- 25 Rásta Millo (Domus Millo).
- 26 Pevný hrad Zionský (Arx firma in Zione).

--- Hradby první (murus primus).
 - - - - - druhé (" secundus).
 - - - - - třetí (" tertius).

✦ Místo, z něhož Pan na nebesa
 vystoupil (Locus ascensionis Do-
 mini).